

VINCZE GÁBOR

Csendőrsorsok 1945 után
az állambiztonsági és népbíróági iratok tükrében

Ópusztaszer
2019.

Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark

Tartalomjegyzék

Előszó

I. Internáló- és kényszermunkatáborok foglyai

1. „Nyugatosok”

Bácsi Péter őrmester
Fehér Ferenc őrmester
Nagy András törzsőrmester

2. Volt szovjet hadifoglyok

Balogh Mihály főtörzsőrmester
Bánföldi György őrmester
Juhász László őrmester

II. A különleges igazolóbizottság által igazolt volt csendőrök

Antal Ferenc főtörzsőrmester
Hégely Lajos nyugalmazott őrmester
Simon János őrmester

III. Népbíróságok elé állított volt csendőrök

1. „Népellenesek”, „népelnymók”

Bányi István törzsőrmester (és Szabó Kálmán szakaszvezető)
Bujáki Ferenc főtörzsőrmester
Farkas György törzsőrmester
Fodor Mihály szakaszvezető (és Béres Lajos őrmester)
Magyar István alhadnagy
Rózsavölgyi György őrmester

2. Zsidók deportálásában vettek részt

Bódi Ferenc főtörzsőrmester
Kalmár Péter főtörzsőrmester
Kovács Márton szakaszvezető
Palotai Lajos alhadnagy
Prókay János alhadnagy
Dr. Rödönyi Tibor százados
Sárközi Gábor szakaszvezető
Somoskövi Lajos alhadnagy

IV. 1956-os „ellenforradalmárok”

Baricsa János Imre tizedes
Besenyei István tizedes
Böröcz József főtörzsőrmester
Fehér Mihály főtörzsőrmester
Jakab István őrmester

V. Rendhagyó esetek

Beöthy Kálmán ezredes

F. Kis János főtörzsőrmester

Jenei Károly tizedes

Kalamár István szakaszvezető

Makkos József főtörzsőrmester

Petők Sándor nyugalmazott főtörzsőrmester

Romvári György törzsőrmester

Soltész Imre nyugalmazott őrnagy

Szilágyi Imre törzsőrmester

Tímár Gergely főtörzsőrmester

Előszó

A Magyar királyi Csendőrség¹ felállítását 1881-ben az országgyűlés által megszavazott, és I. Ferenc József császár és király által február 14-én szentesített két törvénnyel állították fel. 65 évi működés után a semmiféle közjogi legitimitással nem rendelkező, dálnoki Miklós Béla tábornok által vezetett ideiglenes kormány 1945. május 10-én egy egyszerű miniszteri (1.690/1945. M.E. sz.) rendelettel oszlatta fel. A feloszlatásnak kizárólag politikai oka volt: „*A M. Kir. Csendőrség a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmisséggel kiszolgálta [...] a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakot követett el, ezért a magyar nép ítéletének végrehajtásaképpen az Ideiglenes Nemzeti Kormány megállapítja a csendőrségnek, mint testületnek a felelősségét² és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlatta.*”³ (Kiemelés – V. G.)

A csendőrség feloszlatása kapcsán érdemes felhívni a figyelmet néhány tényre. A Horthy-rendszer intézményei közül egyes egyedül csak a csendőrség esetében állapították meg a testületi felelősséget – mintegy kollektíve bűnössé téve ezáltal a tagjait. A rendvédelmi testület feloszlátását legerőteljesebben, legerőszakosabban a kommunisták követelték,⁴ de a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (vagyis a kormánykoalíciót) alkotó polgári pártok, a Polgári Demokrata Párt/PDP, és a Független Kisgazdapárt/FKGP is támogatták ezt. (A kormányban az MKP-tag Molnár Erik népjóléti miniszter, és a „kriptokommunista”⁵ belügyminiszter, Erdei Ferenc a március 28-i minisztertanácsi ülésen azon az állásponton voltak, hogy „*testületi felelősséget kell kimondani.*” Velük ellentétben Vörös János, Valentiny Ágoston és Vásáry István, valamint Faragho Gábor (aki egy évvel korábban még a csendőrség felügyelője volt), úgy vélték, hogy „*aki büntetlen tudott maradni egy ilyen mindnyájuk által gyűlölt szervezetben, az feltétlen megérdemli, hogy minden téren megtartsa jogait*”. (Kiemelés – V. G.) Az április 18-i minisztertanácsi ülésen Miklós Béla a csendőrség feloszlatásával kapcsolatban megjegyezte, hogy „*az ugyan gyűlöltté tette a nevét, mégsem tartja lehetőknek, hogy azokat testületileg együttesen vonják felelősségre.*”⁶)

¹ Történetével kapcsolatban egyebek mellett lásd Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland (Ohio), 1980.; Csapó Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története (1881–1914)*. Pécs, 1999.; Kaiser Ferenc: *A Magyar királyi Csendőrség a két világháború között*. Pécs, 2002.; Parádi József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület (1881–1945)*. Budapest, 2012.; Parádi József (szerk.): *Magyar csendőrség-történeti tanulmányok*. Budapest, 2015.

² Eredetileg a rendelettervezetben „kollektív felelősség” szerepelt, ezt változtatták – Miklós Béla, Vörös János, Faragho Gábor Valentiny Ágoston és Vásáry István javaslatára – „testületi” felelősségre az április 23-i minisztertanácsi ülésen. Lásd Dálnoki Miklós Béla kormányának (ideiglenes nemzeti kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15. A kötet. (Szerk., bev., jegyzetek: Szűcs László.) Budapest, 1997. 359. o.

³ Magyar Közlöny, 1945. 26. sz. 3. o.

⁴ „*A kakastoll is eltűnik a magyar falvak életéből. Az utolsó minisztertanácson elfogadták végre Erdei Ferenc belügyminiszter javaslatát és rendeleti úton feloszlatták a csendőrséget. A rendelet helyesen értékeli a csendőrség múltbeli szerepét, amikor megállapítja, hogy ennek a testületnek tagjai feltétlen engedelmisséggel szolgálták ki a múlt népellenes kormányait és kíméletlen, középkori eszközökkel és módszerekkel törtek a magyar demokratikus mozgalmak megsemmisítésére. A magyar munkásság és parasztság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el a csendőrség. [...] A kakastoll volt a magyar feudalizmus hirdetője, hordozója, a csendőrök voltak a hűbéri rend öntudatos hívei, a magyar nép gonosz árulói, a népellenes politika gerinctelen szolgálói.*” Lásd Délmagyarország, 1945. április 27. („Kakastoll.” Vezércikk.) A Délmagyarország hivatalosan a MNFF lapja volt, valójában kezdettől fogva az MKP irányította.

⁵ Erdei Ferenc (1910–1971) formálisan a Nemzeti Parasztpárt tagja volt, emellett azonban az MKP titkos tagjaként mindenkor Rákosiék utasításainak hű végrehajtója. Hasonló politikus volt például a formálisan kisgazda Ortutay Gyula is.

⁶ Dálnoki Miklós Béla kormányának..., 1997., 304., 332. o.

Érdemes kitérni arra is, mivel magyarázható az, hogy nem csak a kommunisták (akik érthető okokból 1944 előtt a rendvédelmi és állambiztonsági szervek célkeresztjében álltak) követelték a csendőrség fölszámolását, hanem a polgári oldalt képviselő pártok is. Feltételezésem szerint ennek egyik magyarázata abban keresendő, hogy míg a rendőrség *önálló intézkedésre jogosult hatóság* volt, addig a csendőrség *nem rendelkezett önálló intézkedési jogkörrel*, hanem *végrehajtó szerv* volt, és a csendőröket a helyi főszolgabírótól a vármegyei alispánig (legfelsőbb szinten természetesen a belügyminiszterig) *utasíthatták*, emiatt például rájuk hárult egy-egy nem engedélyezett (vagy utólag betiltott) választási gyűlés, egyéb összejövetel felosztatása. Ilyen intézkedések minden, az 1944 előtti kormánypárttól jobbra vagy balra álló politikai pártot sújtottak, de az utóbbiak 1944–45-ben hatalomra kerülve, ezt nem felejtették el. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a társadalom egy részében a csendőrséggel szemben kialakult ellenérzések egyik mozgatórugója az lehetett, hogy a világháború alatt a csendőröknek kellett biztosítani a hadviselő ország belső rendjét, és betartatniuk egyes, a háború miatt meghozott, népszerűtlen intézkedéseket. Végül, de nem utolsósorban, a kommunista propaganda egyfelől a zsidók deportálásában való részvételt jelölte meg a testület megszüntetésének okaként (ámbátor a május 10-i rendeletben egy szóval sem említették ezt), holott a szervezet személyi állományának csak kisebb hányada – Kovács Zoltán András becslése szerint mintegy tíz százaléka⁷ – vett részt abban. Másfelől a „nyilas-éra kiszolgálása” merült fel vádként – csakhogy ilyen alapon ezt az államigazgatási apparátus nagy részén is számon lehetett volna ezt kérni.

Mielőtt a volt csendőrökkel szembeni retorziókról szót ejtenék, meg kell említeni, hogy az első években még olykor előfordult, hogy az 1944/45 fordulóján megszervezett „demokratikus rendőrség” vidéken átvett volt csendőröket. Nyilván szükség volt a szaktudásukra, hiszen a frissen toborzott rendőri személyzet ugyan (az MKP szemszögéből) politikailag megbízható volt, de a legelemibb szakmai tudással sem rendelkezett. A volt csendőröket azonban nem sokáig tűrte meg sorai között a kommunisták által felügyelt/irányított rendvédelmi testület, az esetek döntő többségében 1946–1947-ben eltávolították őket onnan.

Rátérve a volt csendőrségi személyzet 1945 utáni sorsára, velük szemben számos retorziót „fogatosítottak”. A legtöbb csendőrt az igazolási eljárás, illetve az sújtotta, hogy az 1945. május 10-i rendelettel felállított „A volt csendőrségi személyek⁸ igazolására alakult különleges igazolóbizottság” „nem igazolt”-nak nyilvánította őket. (Erről bővebben lásd a megfelelő fejezetben.) Igen sok csendőrt büntettek azzal, hogy rendőrhatalósági őrizet alá helyezték őket, vagyis internálták. A Belügyminisztérium 148.484/945.B.M.IV.12. számú (nyilvánosságra nem hozott) rendelete alapján internálták az összes nyugati hadifogságból visszatért csendőrt. Ezek pontos számát egyelőre nem lehet megállapítani. Azoknak a döntő többségét, akik megszabadultak az amerikai, brit vagy francia hadifogságtól, és magyar földre léptek, vagy már közvetlenül a határszélen (Rajkán, Szentgotthárdon vagy máshol), vagy a Hazatelepítési Kormánybiztosság komáromi kirendeltségén hallgattak ki. Ezt követően rendőrbiztonsági őrizetbe helyezték őket.⁹ Az internálás tarthatott pár hónapig, de akár egy évnél hosszabb ideig is. Ha az internálást belügyminisztériumi véghatározattal megszüntették,

⁷ Kovács Zoltán András: Csendőrsors Magyarországon 1945 után. In *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958.* (Szerk.: Fekete Judit – Okváth Imre). Budapest, 2001. 104. o.

⁸ A megfogalmazás azt jelenti, hogy nem csak csendőrtisztekre, tiszthelyettesekre és közlegényekre, hanem gazdasági alkalmazottakra, irodai személyzetre (pl. „anyagszaki” tisztviselőre) is vonatkozott az előírás.

⁹ Egy 1945. december 4-i nyilvántartásban 139 volt csendőr neve van felsorolva, ám egyéb forrásokból tudható, hogy jóval több volt a „nyugatosok” száma. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL), 3.1.9. V-52513, 1–7. o. Megjegyezzük, hogy sokan nem mertek hazatérni. Egy 1950-es, az amerikai hatóságoknak összeállított memorandum szerint 1945 márciusában mintegy 50 tiszt és 1000 „legénységi állományú csendőr” tartózkodott Németországban. (<http://csendor.com/site/memorandum-m.pdf>) Letöltve 2018. szeptember 10-én.

az illető automatikusan rendőrhatalósági felügyelet (ref.) alá került. Ez akár több évig is eltarthatott.

Nem csak a „nyugatos” csendőrökre várt internálás és/vagy ref., hanem azokra is, akiket népbíróság elé állítottak, ám ott fölmentették őket. A megvádolt csendőrök nagyobb része azonban nem úszta meg fölmentéssel, hanem különböző vádakkal börtönbüntetésre ítélték őket. (Bővebben lásd a megfelelő fejezetnél.) A „háborús főbűnösök” kategóriájába 31 csendőr tartozik (Balassa Bálint főhadnagytól Zöldi Márton századosig), háromnegyedüket a délvidéki razzia miatt vonták felelősségre. Közülük hetet halálra ítélték és kivégeztek. Kovács Zoltán András fölveti azt a logikus kérdést, miszerint a legsúlyosabb büntetések meghozatalában nem játszott-e szerepet ezeknél a volt csendőrtiszteknél az a tény, hogy mindnyájan részt vettek kommunistaellenes nyomozásokban? A törzstisztek egy részén kívül számos tiszthelyettes és közlegény is népbíróság elé került. Az 1950. április 1. (akkor szűnt meg az utolsó két, még működő népbíróság, a budapesti és a szegedi) előtt elítéltek pontos számát egyelőre nem lehet tudni. Annyi bizonyos csak, hogy az ÁVH egyik korabeli nyilvántartása szerint 1951-ig összesen 2473 csendőr ellen hoztak valamilyen elmarasztaló ítéletet.¹⁰ Ebben a számban azonban bizonyosan benne van azok is, akiket már az 1945 utáni tevékenységük – „népidemokrácia ellenes szervezkedésben” való részvétel, „izgatás” stb. – miatt ítélték el, de 1950 után már nem a népbíróságok, hanem a megyei bíróságok ítélték őket. (Terjedelmi okokból sajnos ki kellett hagynom olyan csendőrök eseteit, akik a Rákosi-korszakban valamilyen szervezkedésben részt vettek.)

Meg kell még említeni azoknak a csendőröknek az esetét is, akik szovjet hadifogságba kerültek. (Egy becslés szerint ezeknek a száma mintegy háromezerre tehető.) Egy részük már 1947-ben haza térhetett, de nagyobb hányaduk csak 1950-ben. Hazatérésük után valamilyen szűrőtáborban mindenkit részletesen kihallgattak. Ezek után a szerencsésebbeket pár hónapi internálás után haza engedték, egy részüket pedig a kazincbarcikai internáló- és kényszermunkatáborba hurcolták. (Lásd a megfelelő fejezetet.) Végül pedig számos csendőrt a szovjet katonai bíróságok – különböző mondvascsinált okokra hivatkozva – 25 évre ítélték, ők csak Sztálin halála után kerülhettek vissza Magyarországra.

A „demokráciaellenes hadsereg” – ahogyan egy korabeli dokumentumban fogalmaztak – tagjai nem maradhattak „felügyelet” nélkül. Már az ÁVH-n külön részleg foglalkozott a nyilvántartásukkal, az I/2-c alosztály. 1956. november 4. után a BM II. főosztály 5. („belső reakció”) alosztálya vette át a csendőrségi ügyeket, melynek élén Hollós Ervin¹¹ alezredes állt. Kovács András Zoltán kimutatása szerint 1950-ben 15.828 csendőr tartózkodott Magyarországon közülük 10.331-et tartottak nyilván, különböző kategóriákba sorolva.¹² Azt is kénytelen vagyok megemlíteni, hogy úgy a rákosista államvédelem, mint a kádári állambiztonság igyekezett minél több volt csendőrt beszervezni bizalmi vagy hálózati személynek. Sajnos az ebbéli igyekezetük olykor sikerrel járt.¹³ „*Presszióval csendőrökből nagyon jó B.[izalmi] embereket lehet csinálni...*” – írták egy ÁVH-s feljegyzésben.¹⁴ Ez arra

¹⁰ Kovács, 2001. 119. o.

¹¹ Hollós (Holzschlag) Ervin (1923–2008) eredetileg szűcssegéd, 1945 után „pártmunkás”, funkcionárius. A világháború alatt az illegális KMP tagja, Ságvári Endre és Csermanek (Kádár) János közeli munkatársa. Az '50-es években több tanfolyamot, pártiskolát végzett, majd az ELTE történelem szakán szerzett diplomát. (Korábban csak hat elemije volt!). 1956. november 4. után került a Belügyminisztériumba, részt vett a Nagy Imre és társai-per előkészítésében. 1957. júniusától a BM II/5. („belső reakció”) alosztály helyettes vezetője lett, 1958-tól ő foglalkozott a volt csendőrök azon részével, akik kommunistaellenes nyomozásokban és/vagy az újvidéki razziában vettek részt. 1962-ben őt is elbocsátották a belügyből, ettől kezdve „történész”-ként vált ismertté.

¹² Kovács, 2001. 126–127. o.

¹³ Például a dél-alföldi Fehér Gárda nevű „népidemokrácia ellenes” szervezkedés egyik tagja, Király Mihály, aki a „bizalmi személy” volt, az elsők között informálta az ÁVH-t a szervezkedés meglétéről. ÁBTL, 3.1.5. O-9001. 69. o.

¹⁴ Kovács, 2001. 125. o.

utal, hogy ha néha sikerült is beszervezni egyes csendőröket, ezt az esetek többségében zsarolással, fenyegetéssel tudták elérni.

A csendőrök egy része ugyan passzív maradt az 1956-os forradalom napjaiban, de többen (konkrét számok egyelőre nem állnak a kutatás rendelkezésére) a helyi nemzetőrség tagjaként vagy annak vezetőjeként aktív szerepet vállaltak az eseményekben. (Vidéken a nemzetőrök közé szívesen hívtak be fegyverforgatáshoz értő csendőröket, sok helyen még parancsnoknak is megválasztották őket.) A megtorlás idején őket internálták, és/vagy bíróság elé állították.

A forradalom leverését követő megtorlások idején, 1958-ban újra elővették a „csendőr kártyát”. A már említett Hollós Ervin vezetésével ekkor széleskörű nyomozás történt. Két irányban folyt az anyaggyűjtés. Az állambiztonságot egyfelől az 1944 előtti kommunistaellenes nyomozásban részt vett volt csendőrök, csendőrnnyomozók (valamint rendőrök, detektívek), másfelől pedig az 1942-es bácskai razziában részt vettek személye érdekelte. Kovács Zoltán András kutatásai szerint 1959. május 30-ig 495 volt csendőrt, detektívet és elhárítótisztet gyanúsítottak meg, végül 129 személyt vettek őrizetbe, akik közül 71 volt 1944 előtt csendőr. 22 volt csendőrt végeztek ki.¹⁵ (Terjedelmi okokból szintén ki kellett hagynom olyan csendőrök eseteit, akiket az 1959-es megtorlás során ítélték el.)

Kovács Zoltán András megállapításával egyet lehet érteni: „*A Magyar Királyi Csendőrség felszámolása körüli retorziókat [...] a kisemberek [a tiszthelyettesek, és a legénység – V. G. megj.] érezték meg leginkább.*”¹⁶ Ha azt látjuk, hogy olyan volt csendőröket, akik az „ellenforradalom” eseményeiben nem vettek részt, nem „izgattak” a „szövetkezetesítés” vagy a „munkás-paraszt” hatalom ellen, nyilvános helyen nem politizáltak, egyébként pedig már idős, beteges emberek voltak, de ennek ellenére mégis figyeltették őket, arra kell gondolnunk, hogy Kádár János elhíresült kijelentése, miszerint „aki nincs ellenünk, az velünk van”, a volt csendőrökre nem vonatkozott.¹⁷

Végül meg kell jegyezni, hogy a volt Magyar Királyi Csendőrség megítélésével kapcsolatban még napjainkban is találhat az olvasó szélsőséges véleményeket. Sokan még a testület megszűntetése után több mint fél évszázaddal is, a bukott kommunista rendszer álláspontját hangoztatják. „*Általában megállapítható, hogy a csendőrséget a szigor, a fegyelem, néhány kivételtől eltekintve a százszázalékos parancsvégrehajtás, a vak engedelmesség, a brutalitásra való hajlam jellemezte Magyarország német megszállását megelőzően és azt követően egyaránt.*” – állítja Molnár Judit szegedi egyetemi tanár az egyik tanulmányában.¹⁸ Kiemelés – V. G.) Egy 2010-es publicisztikában pedig ez olvasható: „*Nem a törvénynek szereztek érvényt, hanem az ölésnek. [...] 1944-ben a csendőrség állami terrorszervezetté vált.*”¹⁹ Úgy gondolom, hogy az ilyen szélsőséges vélemények egyfelől nem felelnek meg a *sine ira et studio* elvének, másfelől pedig tovább táplálják az 1945 óta hangoztatott, hamis vádak. Nem vonom kétségbe, hogy a Magyar Királyi Csendőrség állományának tagjai között is előfordulhattak önmagukból kivetkőzött, a tízparancsolatot megtagadó, antihumánus személyek, de ez nem volt jellemző magára, a testületre. Bízok benne, hogy az itt bemutatott életsorsok segítenek majd az árnyaltabb vélemény kialakulásában.

¹⁵ I. m. 133–136. o.

¹⁶ I. m. 140. o.

¹⁷ Csúpan egy példát említek: Harsányi Imre csendőrnnyomozó őrmestert, mint „nyugatos” 1946-ban leinternálták, majd népbírósi eljárás indult ellene, de bűncselekmény hiánya miatt szabadlábra helyezték. Az 1956-os forradalom idején passzívan viselkedett. Az állambiztonsági szervek több alkalommal megállapították, hogy nem folytat „ellenséges tevékenységet”, politikailag passzív. Ennek ellenére csak 1987-ben zárták le az akkor már 76 éves, betegeskedő volt csendőr dossziéját. (ABTL, 3.1.9. V-4978.)

¹⁸ Molnár Judit: Csendőrök a népbíróság előtt. In: *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2005. 655. o.

¹⁹ Zádori Zsolt: „A csendőrök villanyárammal vallattak”. In *HVG*, 2010. március 2.

A kötetben olvasható élettörténetek reményeim szerint bemutatják azt az olvasónak, hogy milyen változatos sors várt az 1945 előtt csendőri szolgálatot teljesítő személyekre. Találkozhatunk olyanokkal, akiket – nézetem szerint koncepciós eljárás során – súlyos büntetésre ítélt a népbíróság. Vannak olyan volt csendőrök, akik a népbírósági eljárást megúszták, „csak” éppen nem igazolták őket, emiatt másodrendű állampolgárokként élték le az életüket. (Több ezer személyről, illetve családról van szó.) Néhány esettel bemutatom azoknak a sorsát, akik nyugati vagy szovjet hadifogságból tértek haza. Lehet találkozni néhány „ellenforradalmár” volt csendőr esetével is, végül pedig olyanokkal, akik megúszták az 1945 utáni népbírósági számonkérést, nem vettek részt az 1956-os eseményekben, ám ennek ellenére – csupán a múltjuk alapján – idős korukig, esetleg halálukig az állambiztonság célkeresztjében álltak, figyeltették őket.

Meg kell azt is jegyeznem, hogy amikor a jobb áttekinthetőség érdekében kategóriákba sorolva mutatom be egyes volt csendőrök sorsát, tisztában vagyok vele, hogy vannak vitatható besorolások. Például voltak olyan „nyugatosok”, akik 1956-ban az „ellenforradalom oldalára álltak”, vagy az illető szovjet hadifogságból tért haza, de a deportálásban játszott szerepe miatt vonták felelősségre.

A kötet egyik legterjedelmesebb fejezete azoké, akiket azért állítottak népbíróság elé, mert „népellenes” cselekedetet követtek el (például baloldali személyeket üldöztek) vagy részt vettek a Csongrád, Csanád vagy Békés vármegyei zsidó lakosság deportálásában. Perük a szegedi és/vagy a gyulai népbíróság előtt folyt. (A gyulai népbíróságot 1948-ban megszüntették, az addig lezáratlan ügyek átkerültek Szegedre.) A kötetben földolgoztam az összes, jelenleg a gyulai és a szegedi megyei levéltárakban található, csendőrök ellen folytatott népbírósági ügyet. (Azokkal nem foglalkoztam, akiket már az 1945 utáni cselekedetük miatt vádoltak meg.) A „legkényesebbnek” azok az esetek számítanak, amelyek zsidók deportálásával, a helyi gettóból történő elszállításával függnek össze. Ezzel kapcsolatban azonban föl szeretném hívni a figyelmet egy módszertani problémára. Végig olvasva a jelenleg hozzáférhető, a vidéki zsidóság deportálásával, illetve az abban részt vevő csendőrség tevékenységével foglalkozó tanulmányokat, egy dolog feltűnik. A szerzők a forráskritikát mellőzik, és a volt deportált, vagy munkaszolgálatból hazatért tanúk vallomásait minden kritika nélkül elfogadják. Ha valaki figyelmesen elolvassa Prókay János volt csendőr alhadnagy és dr. Rödönyi Tibor volt csendőr századas perét, megérti, mire gondolok akkor, amikor a forráskritika hiányát emlegetem.²⁰

El kell ismernem, hogy az általam bemutatott rövidebb-hosszabb élettörténetek nem teljesek. Nem is lehetnek, mert sok esetben olyan szűkös forrással rendelkezek, hogy csak a legfontosabb esemény (internálás elrendelése, népbírósági ítélet stb.) ismerhető meg, az illető későbbi sorsáról semmit nem lehet tudni. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy ezeken az élettörténeteken keresztül az utókor mégis csak megismerheti, hogy milyen sors várt azokra a csendőrökre, akik valójában nem követtek el háborús, emberiségellenes bűnöket – csupán egyetlen „bűnük” volt: 1945 előtt a Magyar Királyi Csendőrségnél „híven, becsülettel, vitézül” szolgálták a hazájukat.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani *dr. Parádi József* nyugállományú rendőr ezredesnek, főiskolai tanárnak, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság elnökének, és Prof. Dr. habil. *Szakály Sándornak*, a Veritas

²⁰ Egyebek mellett lásd Balogh István: *Békés békétlenség. A Békés megyei zsidók története*. Tótkomlós – Budapest, 2007. és Czégé Petra: „Utasítottak” – a deportálás elkövetőinek védekezési stratégiái a népbírósági perek alapján. In *A holokauszt Békés megyei történetéből*. (Szerk.: Erdész Ádám – Kovács Tamás). Gyula, 2014. 117–132. o.

Történetkutató Intézet főigazgatójának, a Károli Gáspár Református Egyetem professzorának, akik a kutatásaim során, majd a kötet lektoraiként elkészítésekor hasznos észrevételeikkel, tanácsaikkal segítettek a munkámban. Szintén köszönettel tartozunk az amerikai székhelyű Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség központi vezetőjének és kedves feleségének, dr. v. Körössy Zoltánnak és dr. Körössy Soltész Katalinnak, hogy kezdettől fogva támogatták a törekvéseimet, és hasznos észrevételeikre mindig számíthattam.

Ugyancsak köszönetet kell mondanom *Farkas Csaba* szegedi valamint *Sáfár Gyula* gyulai történész-főlevéltárosoknak és munkatársaiknak, ezen kívül az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára kutatószolgálat munkatársainak, és referensemnek, *Orbán-Schwarzkopf Balázs* történész-levéltárosnak, hogy mindenkor készségesen álltak a rendelkezésemre. Megköszönöm munkahelyem, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark vezetésének is, hogy kezdettől fogva támogatták a kutatásomat.

Végül, de nem utolsósorban köszönöm családomnak, hogy türelemmel viselték a több évi budapesti vagy vidéki levéltári kutatómunkával járó távolléteimet, és azt, hogy sokszor a szabadidőmben is a leendő könyvemen dolgoztam.

I. Internáló- és kényszermunkatáborok foglyai

1. „Nyugatosok”

„A régi rendszernek a híve”

Bácsi Péter őrmester

Bácsi Péter 1919-ben született Hajdúböszörményben, földműves családban. A Győri Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán 1945. szeptember 12-én fölvelt vallomása szerint három középiskolát végzett, majd 1940. december 1-vel Szolnokon lépett a csendőrség kötelékébe. A tiszavárkonyi őrsön lett járőrtárs, majd elvégezte a nagyváradi hét hónapos csendőriskolát, utána visszakérült az őrsre. 1944. február 10-én Tiszavárkonyból áthelyezték Dévaványára, a lovas csendőrök mellett volt gyalogos csendőr. *„A zsidók összeszedésében [június 16-18] részt nem vettem, mert akkor temették édesapámat, egy hét szabadságot kaptam.”* – áll a vallomásában.²¹ 1944. október 7-én elhagyták Dévaványát, először Gödöllőre irányították az őrs legénységét, majd onnan Balassagyarmatra. Onnan Dunaszerdahelyre vezényelték őket, ott teljesített szolgálatot 1945. március végéig, amikor az őrs kitelepült Németországba. 1945. május 4-én esett Salzburg környékén, Wagingnál amerikai fogságba. Onnan 1946. február 15-én tért haza.

Aznap, vagyis 1946. február 15-én a Győri Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán az 1743/1945. sz. véghatározattal elrendelte az internálását. A véghatározatban a Belügyminisztérium 148.484/1945.B.M.IV.12. sz. rendeletére hivatkoztak, mely szerint *„a teljesített szolgálatnak minőségére való tekintet nélkül a nyugatról hazatérő csendőrök internálandók. Kivételt képeznek azok, akiket az 1690/1945. M.E. rendelet alapján »A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazoló bizottság« igazolt.”* 334.30.Bp./1946.IV/4. sz. véghatározatával megszüntette a rendőrhatalmági őrizetet, és elrendelte a Böszörményi tartózkodási hellyel a rendőrhatalmági felügyeletet.²²

1946. július 16-án a Hazahozatali Kormánybiztosság Hegyeshalmi Kirendeltségének vezetője, Főrizs Sándor százados azt közölte a Hajdúböszörményi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályával, hogy Bácsi Péter volt csendőr őrmesternek a *„politikai és általános magatartása ezideig kifogástalan.”* (Szeptember 11-én a százados azt is igazolta, hogy *„az ország felépítő munkájából tevékenyen kivette a részét. Minden tekintetben meg voltam vele elégedve.”*²³) Végül felhívta a politikai osztályt, hogy *„nevezett előlétele és politikai magatartása után hatósága területén a nyomozást folytassa le és azzal eredményéhez képest véleménye szerint járjon el.”*²⁴ Augusztus 2-án Garami Zoltán főhadnagy, a hajdúböszörményi politikai osztály vezetője 245/1945. Pol. sz. alatt válaszolt a megkeresésre. Közölte, hogy lefolytatta a nyomozást az ügyben és megállapította, hogy ameddig a településen tartózkodott, *„népellenes bűncselekményt nem követett el, ellene politikai téren kifogás nem merült fel.”*²⁵

²¹ ÁBTL, Bácsi Péter vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-5249, 8. o. (A dossziét 62 oldalszámmal 1968. szeptember 6-án zárta le Budapesten Vasas János őrnagy.)

²² ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 11. o. (Itt és a továbbiakban is betűhív közlést alkalmazok.)

²³ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 7. o.

²⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 5. o.

²⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 6. o.

Valószínűleg ennek tudatában 1947. március 21-én Bácsi Péter egy nyilatkozatot küldött el a különleges igazolóbizottságnak. Ebben felsorolta, hogy hol szolgált, leszögezte, hogy a zsidók deportálásában nem vett részt, valamint azt is közölte, hogy amerikai hadifogságból jött haza. Az egyik kérdésre az alábbi választ írta: *„A hadbalépést a német imperializmus érdekében folyó, hiábavaló sok szenvedést és jelentő áldozatnak tekintettem. [...] Erről azonban – mint csendőr – nem nyilatkozhattam.”* Végül azt, hogy igazolása esetén *„a demokratikus rendőrség kötelékébe való felvételemet óhajtom kérni.”*²⁶ (Később a beadványához csatolt több dokumentumot, egyebek mellett a tiszavárkonyi nemzeti bizottság 1947. január 16-i igazolását, amelyben egyebek mellett leszögezték: a volt csendőr *„semmilyen népellenes vagy erőszakos cselekményt nem követett el”*, sőt, amikor 1943-44-ben a helyi KMP/Békepart *„szervezkedést és propaganda tevékenységet fejtett ki”*, neki ugyan volt erről tudomása, de senkit sem jelentett fel, gyakorlatilag „falazott” a helyi kommunistáknak. Ezért egyhangú határozattal javasolták az igazolását.²⁷)

Július 10-én kézzel írott levelet küldött az Államrendőrség Hajdú vármegyei kerületi szemlélőjének, melyben kérte a rendőrhatósági felügyelet megszüntetését. Arra hivatkozott, hogy 1946. február 15-től szeptember 12-ig Hegyeshalmon volt internálva, a tábor vezetőjének megkeresésére pedig a hajdúböszörményi politikai osztály megállapította, hogy *„népellenes bűncselekményt”* nem követett el, és jelentkezési kötelezettségének 1946. szeptember 19. óta pontosan eleget tett. Végül hivatkozott arra, hogy a családját mezőgazdasági munkából tartja el, és a betakarítási idényben a jelentkezési kötelezettség akadályozza a munkába állását.²⁸ A fennmaradt állambiztonsági iratokból nem világos, hogy beadványának mi lett a következménye. Annyi bizonyos, hogy 1947 nyarán még mindig rendőrhatósági felügyelet alatt állt.

Szeptember 27-én a debreceni rendőrfőkapitányság állambiztonsági osztályán Mészáros László alhadnagy azt jelentette, hogy Bácsi pontosan eleget tesz a rendőrhatósági felügyelet követelményeinek, és feleségének a tíz holdnyi földjén gazdálkodik. *„A régi rendszernek a híve. Baráti köre nyugatról későn hazaszivárgott jobboldali beállítottságú egyénekből tevődik össze. Jobboldali pártok vezetőivel tart fenn kapcsolatot. A demokráciába nem kíván beleilleszkedni.”*²⁹

Valószínűleg Mészáros alhadnagy minősítése miatt október 27-én további hat hónappal meghosszabbították a rendőrhatósági felügyeletet. Az indokolás szerint a felülvizsgálati eljárás eredménye szerint *„nevezett nem tanúsított olyan magatartást, amely szerint a szabadságkorlátozó intézkedés megszüntetése indokolt lenne.”*³⁰

A rendőrhatósági felügyelet egészen 1948 tavaszáig fennállt. Március 18-án dr. Molnár Győző alezredes fölkererte a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztály debreceni kirendeltségének a vezetőjét, hogy tegye meg javaslatát a rendőrhatósági felügyelet felülvizsgálatával kapcsolatban. Erre április 11-én Egri András hadnagy írt egy jelentést róla, mely szerint a ref. előírásait rendben betartja, nyilvános helyeket, gyűléseket nem látogat, családi környezetén kívül mással nem érintkezik, baráti köre nincs, de *„igyekszik a földmunkás és baloldali emberek társaságát keresni. Politikailag senki előtt nem nyilatkozik. Látszólagosan igyekszik a demokráciába beleilleszkedni.”*³¹ Ezek után 1948. április 16-án a debreceni rendőrfőkapitányság körzeti szemlélője, Molnár alezredes a véghatározatával *„kifogástalan magatartására tekintettel”* megszüntette a rendőrhatósági felügyeletet.³²

²⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 56–58. o.

²⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 23–25. o.

²⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 15–16. o.

²⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 32. o.

³⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 34. o.

³¹ ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 46. o.

³² ÁBTL, 3.1.9. V-5249, 50. o.

A fennmaradt állambiztonsági irataiból nem lehet megtudni, hogy a volt „nyugatos” csendőr őrmesternek mi lett a sorsa. Valószínűleg az 1956-os eseményekben nem vett részt. Az utolsó irat vele kapcsolatban 1964. szeptember 7-én keletkezett. Aznap a Hajdú-Biharmegyei Rendőrfőkapitányság III/III. alosztályán Gaál Lajos százados úgy határozott, hogy lezárja a figyelődossziáját, és meghagyja alapnyilvántartásban.³³

„ő megbélyegzett ember”

Fehér Ferenc őrmester

Fehér Ferenc 1914-ben született Gyulán, kisparaszti családban. Négy elemiit végzett, majd napszámosként dolgozott. A katonai szolgálatát 1937-től 1939-ig a gyulai 20. honvéd zászlóaljnál (egy másik adat szerint a határvadászoknál) töltötte, könnyű és kistrádió távbeszélő-beosztásban. 1939. június 1-vel lépett csendőri szolgálatba, előbb Maroshévízen, majd Tolnán volt próbacsendő. (Maroshévíz előtt is kellett valahol szolgálnia, ugyanis a település csak 1940 őszétől került vissza a Székelyföldre együtt Magyarországhoz.) 1943-ban lett híradós, ezért utána nem teljesített külszolgálatot. 1944-ben Galántán szolgált híradósként, onnan parancsra 1945. március végén eltávoztak Szlovákián keresztül Ausztriába, ahol amerikai fogságba estek. Mintegy két hét múlva az amerikaiak átadták őket a szovjeteknek. A szovjet hadifogságból 1945. szeptember 1-én szabadult, majd a szegedi elosztótáborban tartották fogva a rendőrség foglyaként, de nyolc nappal később, a kihallgatása után szabadon bocsátották, és haza mehetett Gyulára.³⁴ Még az internálása előtt be adta ő is a kérvényét „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság”-hoz, de a dossziében nincs nyoma annak, hogy egyáltalán választ kapott volna, de joggal feltételezhetjük, hogy az ő kérelmét is elutasították.

Bár szovjet hadifogságból szabadult, ennek ellenére 1946. február végén mégis internálták, ugyanis ő is „nyugatosnak” számított, mert kis ideig amerikai fogságban volt. Március 19-én beadványt intézett a belügyminiszterhez az internálása miatt. *„Mivel családfenntartó, reánk következő nyári időre szabadlábba helyezését kérve vagyunk”* – aláírta alá a kérvényt Fehér és rajta kívül még öt gyulai személy.³⁵

Az internálótáborból 1946 októberében engedték szabadon, ám december 31-én Farkas Sándor r. százados a gyulai Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán a 723/1945. sz. véghatározatával rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte *„az ügyének kivizsgálásáig”*.³⁶ A dossziében található iratokból nem derül ki, hogy mikor oldották fel a ref.-et.

1956 előtt egy ideig földművesként dolgozott, majd 1954-től egy évig a városi tanácsnál, 1955-től a Gyulai Cementipari Vállalatnál volt segédmunkás. Itt érte őt a forradalom. A munkahelyén – csendőr múltja ellenére – titkos szavazással beválasztották a munkástanácsba, majd október 30-án a három tagú végrehajtóbizottságba is. Egy, a

³³ Az Állambiztonsági kézikönyvtár szerint az alapnyilvántartás: *„országos méretekben kimutatja az állam elleni és más politikai bűncselekményekért elítélt, ilyenért eljárás alatt állt-álló személyeket. Választ ad arra, hogy milyen az ellenőrzés alatt álló személy 1945 előtti és 1956-os kompromittáltsága, volt-e ezért letartóztatva. Az ebben elhelyezett terhelő, kompromittáló adatok priusz tárgyát képezik.”*

³⁴ ÁBTL, Fehér Ferenc operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/138, 35. o. (A dossziét 58 oldalszámmal 1972. július 18-án zárta le Békéscsabán Kozma Mihály r. őrmester.)

³⁵ ÁBTL, Fehér Ferenc vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-53576, 4. o. (A dossziét 6 oldalszámmal Kiss Sándorné áv. írnok zárta le Békéscsabán 1951. szeptember 14-én.)

³⁶ ÁBTL, Fehér Ferenc vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-53175, 4. o. (A dossziét 9 oldalszámmal Sudhoff István alezredes zárta le Budapesten 1971. június 11-én.)

Cementipari Vállalat egyik dolgozója 1960. június 9-én azt nyilatkozta róla, hogy „*Munkához és munkatársaihoz való viszonya jó volt, nem tapasztaltuk azt, hogy ellenséges tevékenységet fejtett volna ki, a munkához való hozzáállása jó volt. 1955.-ben sztahanovista oklevelet és jelvényt kapott, 1956.-ban szakma kiváló dolgozó jelvényt kapott. Az események alatt a vállalatban belül is voltak sztrájkok, ebben nevezett is résztvevő, ugyancsak résztvevő a felvonulásokban és tüntetéseken is, munkatársaival együtt. Amikor a kormány megalakult, rendeződtek a viszonyok, nevezett is felvette a munkát és mint előzőleg dolgozott. Az ellenforradalmi tanács megalakulása alkalmával a tanácsba őt is jelölték, azonban kevés szavazat hiányában vezető funkciót nem töltött be.*”³⁷ Állítólag néhány napig nemzetőr is volt, de erre határozott adat nincs.

Valamikor 1957 februárjában két-három napig közbiztonsági őrizetben tartották, de eljárás nem indult ellene. 1960. július 7-én Békéscsabán a Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán Hubik Ferenc hadnagy határozatot hozott figyelő dosszié megnyitására. Miután felsorolta az összes korábbi munkahelyét (volt olyan, ahol csupán egy-két hónapot töltött), megjegyezte: „*az ellenforradalmi események óta magatartásával kapcsolatban komolyabb kifogás nem merült fel, eléggé zárkózott magatartást tanúsít.*”³⁸ Az az érdekes, hogy hiába nyitották meg rá az „F”-dossziét, mert háromnegyed évvel később is csak egy – operatív értékkel nem bíró – ügynökjelentés feküdt el a dossziéjában.

1961. október 27-én Ujházi Mihály főtörzsőrmester Békéscsabán jelentést írt róla. Aznap ellenőrizte a „*veszélyes kategóriába kiemelt személyt*”. A gyulai városi tanács építő részlegénél segédmunkás. A korábbi munkahelyén, a Cementipari Vállalatnál megtanulta a betonmunkát, most is ilyen téren dolgozik. A brigádvezetője szerint „*igen szorgalmas, jó munkát végez*”. Amikor a többiek munka közben politizálnak, ő „*azt hangsúlyozza, hogy neki ilyesmivel nem lehet foglalkozni, ő megbélyegzett ember.*” Rendes családi életet él, nem jár sehová sem.³⁹ 1962. június 28-án a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán Benkő Gyula főtörzsőrmester javasolta a külön nyilvántartásból való törlését, „*mivel nevezett társadalmiveszélyessége nem áll fenn, politikával nem foglalkozik*”. Az ellenőrzését egy „Halász” fedőnevű ügynökön és társadalmi kapcsolaton oldották meg. „*Politikai megnyilvánulásai nincsennek, politikai vitákba nem kapcsolódik bele*”, a munkájával meg vannak elégedve, „*baráti kapcsolatot nem tart senkivel, szórakozni nem jár sehová, szabad idejét otthon, a családi környezetben tölti el.*”⁴⁰ (A javaslatot engedélyezte Gyurkó Pál őrnagy, osztályvezető.)

A későbbi szórványos jelenésekben is hasonló megállapításokat olvashatunk. Éppen ezért 1964. november 2-án Sass Gábor százados, a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III Alosztályán jelentést írt róla: „*Kompromitáltsága nem mindenben felel meg a valóságnak. Az irattári dossziében lévő dokumentumokból kitűnik, hogy háborús és népellenes bűncselekményt nem követett el. 1939-től a felszabadulásig volt csendőr, rendfokozata őrm. volt. Nyugaton volt fogságban, 1945-ben, mint általában a volt csendőröket, őt is internálták, majd ref. alá helyezték, hogy meddig, az nem tűnik ki. Felszabadulás óta büntetve nem volt. Az ellenforradalom alatt a Gyulai Cement ipari Vállalatnál beválasztották a Munkás Tanácsba, ezen túl tevőlegesen semmilyen ellenséges cselekményt nem követett el, ügyében eljárás nem indult. Jelenleg a fenti munkahelyén mint segédmunkás dolgozik. [...] sem munkája, sem magatartása nem kifogásolható, politikai kérdésekben véleményt nem nyilvánít, passzív magatartású.*”⁴¹ Javasolta az alapnyilvántartásban való meghagyását, amit jóváhagyott Gyurkó Pál őrnagy.

³⁷ ÁBTL, Fehér Ferenc operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/138, 39. o. (A kiemelés eredeti.)

³⁸ ÁBTL, Fehér Ferenc operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/138, 31. o.

³⁹ ÁBTL, Fehér Ferenc operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/138, 47. o.

⁴⁰ ÁBTL, Fehér Ferenc operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/138, 51. o.

⁴¹ ÁBTL, 3.1.9. V-53175, 5. o.

„nem bizonyította be, hogy a demokráciába beilleszkedett volna”

Nagy András őrmester

Nagy András 1915-ben született a Békés vármegyei Dobozon, pár holdas földműves, sokgyermekes családban, ő is csak hat elemiit végzett, mint a csendőrök nagy többsége. Amint egy 1957-es, részletes önéletrajzából⁴² kiderül, az egyik bátyja 1919-ben vöröskatona volt, 1945-ben pedig belépett az MKP-ba. Ő az elemi iskolai tanulmányait befejezve a szüleinek segített a gazdálkodásban, majd napszámos volt a dobozi uradalomban. 1937. október 5-én vonult be katonai szolgálatra a gyulai 5. vadász zászlóaljhoz, végül az 1939 elején létrehozott budapesti 3. gépkocsizó zászlóaljhoz helyezték. 1939 tavaszán jelentkezett a csendőrség I. kerületi (budapesti) parancsnokságán, ősszel föl is vették. 1957-ben azzal indokolta ezt a lépését, hogy az édesapja 1934-es halála miatt a kis gazdaságuk „felborult”. Másrészt attól tartott, hogy a háborús körülmények miatt nem fogják leszerelni, végül pedig a havi 80 pengős fizetés csábította (odahaza a napszámbér egy pengő volt). Először próbacsendőrként a jászfényszarui őrsre helyezték. 1941-ben elvégezte a salgótarjáni járőrtárs iskolát. Egy kis időre Szabadkára vezényelték az őrs legénységét, de mivel a Bánság nem tért vissza, csak a Bácska, visszavezényelték őket Jászfényszarura. 1943-ban a verseyi őrsre helyezték, 1944 januárjában léptették elő őrmesterré, ettől kezdve járőrvezető lett. 1944 őszén Budapestre vezényelték a bajtársaival együtt, onnan Karácsony táján Kőszegre kerültek. 1945. március 27-én fölsőbb parancsra, zárt kötelékben Ausztriába vonultak. Május 9-én Klagenfurt térségében estek brit fogságba. Amikor a környező parasztok kértek a britektől magyar hadifoglyokat mezőgazdasági munkára, ő is jelentkezett, mert a hadifogolytáborban, mint írta, jó, de kevés volt a koszt. Trandorfba került egy gazdához. Amikor meghallották, hogy az amerikaiak kezdik hazaengedni a magyar foglyokat, két társával elhatározta, hogy megszökik. A szomszéd községben lévő Görgey Kálmán csendőr századossal is közölték a tervüket, de ő figyelmeztette őket, hogy ha hazajönnek, ismét táborba fognak kerülni. Ez nem riasztotta vissza őket attól, hogy mégis elinduljanak.

Hosszas bolyongás után 1945. szeptember 13-án lépték át az osztrák–magyar határt, Szentgotthárdnál. *„Amikor elértük Szentgotthárd községet, mindhárman egyenruhában voltunk, a civilek és katonák kérdezték, hogy csendőrök voltunk, és mégis haza merünk jönni. Mi erre azt válaszoltunk, hogy bűncselekményt nem követünk el, történjen bármi, hazajöttünk, a sorsát senki sem kerülheti el.”* – olvasható az 1957-es önéletrajzában.⁴³ Önként jelentkeztek a hadifogoly szűrőtáborban. A katonákat másnap haza engedték, de a csendőröket, pénzügyőröket, hivatásos tiszteket, és a „hunyadiakat”⁴⁴ a szombathelyi katonai parancsnokságra kísérték, onnan a komáromi szűrő, majd a Buda-déli internálótáborba került, ahonnan véghatározattal helyezték a csepeli internálótáborba.

1945. november 21-én, majd 23-án már gyanúsítottként hallgatták ki, végül 29-én a csepeli rendőrkapitányság javaslatot tett az internálására, *„mert feltételezhető, hogy része volt a*

⁴² ÁBTL, Nagy András operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979/125a, 17–18. o. (A dossziét 27 oldalszámmal 1972. július 17-én zárta le Békéscsabán Kozma Mihály r. őrmester.)

⁴³ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 17. o.

⁴⁴ Az 1944 őszén felállított Waffen-SS 25. (1. magyar) „Hunyadi” fegyveres-gránátoshadosztály tagjait nevezték így 1945 után.

népellenes rendeletek végrehajtásába, mert felesküdt Szólasira, és mert 1945. márc. 27-én az orosz csapatok elől Németországba menekült”.⁴⁵

December 23-án az internált volt csendőr őrmester kitöltötte „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” számára azt a formanyomtatványt, amely az igazolásához volt szükséges. Mellékelte az „önéletrészlet”-ét és az utolsó szolgálati helye, Verseg nemzeti bizottságának valamint a községi eljárásnak az igazolását. Előbbiben egyebek mellett az olvasható, hogy Nagy Andrással szemben semmiféle „*népellenes vagy fasiszta magatartás miatt kifogás nem emelhető*”, míg a másikban azt írták, hogy nevezett „*szolgálati ideje alatt a nép érdekeit sértő vagy veszélyeztető felsőbb rendelkezéseket úgy hajtotta végre, hogy abból kár vagy hátrány senkire sem hármlott*”, a faluban bujkáló katonaszökevényeket sem adta ki, „*a háborús kormány intézkedéseit szabotálta és a magyar nép érdekeit tőle telhetően védte*.”⁴⁶ (Ezt a nyilatkozatot aláírták az SZDP, FKGP és az MKP helyi vezetői is.) Az igazolásához szükséges papírokhoz mellékelte még egy kézzel írott beadványt, amelyben kérte a bizottságtól a soron kívüli igazolását. Arra hivatkozott, hogy teljesen vagyontalan és keresetképtelen, az özvegy édesanyját pedig neki kellene eltartania. Végül szinte felkiáltott: „*Itt az ellátás a lehető legrosszabb és legmostohább!*”⁴⁷

Mivel a különleges igazolóbizottság nem reagált a kérelmére, Nagy 1946. február 9-én ismét kérte ügyének a soron kívüli elintézését. Május 14-én a Budapesti Főkapitányság Fogház- és Toloncügyi Osztályán Réthi Károly alezredes véghatározatával meghosszabbította az internálás fenntartását. Valamikor ezt követően önként jelentkezett tatabányai bányamunkára. Talán ennek köszönhetően szeptember 6-án megszüntették az internálását, és egyben elrendelték a rendőrhatalom alá helyezését. Végre hazakerülhetett a szülőfalujába.

Dobozon 1947. február 11-én újabb beadványt írt a különleges igazolóbizottságnak, amelyben értetlenségét nyilvánította ki, hogy miért nem lehetett több mint egy éve határozatot hozni az ügyében, pedig minden szükséges iratot benyújtott. „*Amióta hazakerültem, teljesen kereset nélkül vagyok, ami kevés ingóságaim volt, a háború következtében elpusztult. Fenti körülményeknél fogva anyagi helyzetem nem engedi meg, hogy a volt szolgálati helyeimre személyesen elutazzak a szükséges igazolványok beszerzése végett.*” – írta. Kérte, hogy az addig elküldött papírok alapján igazolják le.⁴⁸ Ez még sem következett be: május 16-án a bizottság Na/255/1945. sz. alatt „nem igazolt”-nak jelentette ki.

Még ezt megelőzően, 1947. április 9-én Dobozon dr. Juhász István százados és Dalmadi Sándor szakaszvezető jelentést írtak róla a rendőrhatalom alá helyezését (ref.) felülvizsgálata tárgyában. A lefolytatott nyomozás eredményeként megállapították, hogy vagyontalan napszámos, de a jelentkezési kötelezettségének nem tett eleget az őrön, mert nem szerepel a nyilvántartásban. Utoljára Felsőgallán volt őrizetben, onnan jött haza Dobozra 1946 júliusában. „*Amióta idehaza van, a demokráciába beleilleszkedett. Demokrácia ellenes cselekményt nem követett el. Rendőri felügyeletének megszüntetését javasoljuk.*”⁴⁹ A hátoldalra valaki rágépelte, hogy Vándor Imre főhadnagy, osztályvezető javasolta a ref. alóli fölmentését. Ennek ellenére április 24-én Koppány Ferenc őrnagy, körzeti szemlélő azzal hosszabbította meg a rendőrhatalom alá helyezését, hogy „*Nem látok megnyugtató bizonyítékot arra, hogy nevezett, mint volt csendőr, aki nyugatra távozott, a csendőrségnél nyert demokrácia ellenes nevelés hatását eddig levetkezte volna és a demokrácia építő munkájába tudatosan bekapcsolódni igyekezne.*”⁵⁰ Október 4-én két helyi rendőr újabb jelentést írt róla, melyben azt írták, hogy „*A jelentkezési*

⁴⁵ ÁBTL, Nagy András vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-16340, 14. o. (A dossziét 27 oldalszámmal 1968. május 9-én zárta le Budapesti Vasas János r. őrnagy.)

⁴⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 5–6. o.

⁴⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 3. o.

⁴⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 10. o.

⁴⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 9. o.

⁵⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-16340. 4. o.

kötelezettségének pontosan eleget tett. A rendszabályokat betartotta, nyilvános helyeket nem látogat”, a demokráciába pedig bele illeszkedett, ezért javasolták a ref. megszüntetését.⁵¹ Három nappal később Máté Lajos rendőr nyomozó hadnagy Gyulán azt jelentette, hogy kiszállása alkalmával Dobozon nyomozást végezve megállapította, hogy Nagy András húsz holdon gazdálkodik, családos ember. *„Baráti köre becsületes f. munkásokból tevődik össze. Nevezet politikai szempontból nem káros, illetve agályos. A ref. szabályait betartja.”*⁵² Ezek a tények nem zavarták Koppányt, mert november 19-én ismét meghosszabbította a ref.-et, ugyanis szerinte *„nevezett ezideig tanúsított magatartásával nem bizonyította be, hogy a demokráciába beilleszkedett volna.”*⁵³ Végül csak megengyhülhetett, mert december 16-án véghatározatával megszüntette a rendőrhatalom felügyeletét.

Ezt követően a még 1946 novemberében megnősült Nagy András továbbra is földműveléssel igyekezett eltartani a családját. Az igazolási kérelmének elutasításába nem tudott beletörődni, mert még 1948-ban is elküldött egy újabb kérvényt, amire valószínűleg választ sem kapott. A fentmaradt forrásokból úgy tűnik, hogy az elkövetkező években „meghúzta magát”, 1956-ban azonban ő is az „ellenforradalom oldalára állt”.

1959. október 30-án a dobozi rendőr őrsön Pápai József őrmester jelentést írt a *„politikailag megbízhatatlan személyről”*. Ebből egyebek mellett az derül ki, hogy *„Az 1956-os ellen forradalom ideje alatt az ellen forradalmárokkal együtt nyíltan tevékenykedett. Mint nemzetőr teljesített szolgálatot. Az ellen forradalom után eljárás indult ellene, azonban a bíróság bizonyíték hiánya miatt ítéletet nem hozott az ügyben. Nevezett baráti körét megállapítani nem tudtam, mivel az ellen forradalom óta elzárkózott, ugyan úgy, mint az ellen forradalom előtt. Így feltehető, hogy kapcsolatot burkoltan tart egyes személyekkel és várnak ismét egy nekik alkalmas pillanatra, hogy ismét nyíltan tudjon tevékenykedni.”*⁵⁴ Nagyjából ebben az időben, tehát 1959 végén készült egy másik (dátummal el nem látott) jelentés is, amelyben R. Balogh János, a békéscsabai politikai nyomozó osztály operatív tisztje azt írta, hogy *„igen csendes, nem hangoskodó, eléggé visszavonult életű élő személy, politikai kérdésekkel nem foglalkozik, földje megművelésének él, igen jó gazda hírében áll, az adót és egyéb államhoz való kötelezettségeinek eleget tesz időben. A felszabadulás óta és jelenleg sem fejt ki ellenséges tevékenységet, jelenleg egyénileg gazdálkodik 8 kh. földjén.”* A kisparasztokkal *„nem szimpatizál”*, a barátai a középparasztokból állnak.⁵⁵

Az állambiztonsági iratokból nem derül ki, hogy mikor vették operatív nyilvántartásba, annyi bizonyos, hogy 1959-től készültek vele kapcsolatban jelentések. Ezekből az derül ki, hogy ő is kénytelen volt belépni a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezetbe (téeszbe), ahol nagyon meg voltak elégedve a munkájával. Egy 1961. október 5-én jelentés alapján azonban úgy tűnik, hogy az állambiztonság egyik operatív tisztje be szeretne volna szervezni, azonban ez nem sikerült neki. Baranyai Antal százados, a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság alosztályvezetője ugyanis azt jelentette róla, hogy *„az utóbbi időben úgy nyilatkozott, hogy az ő elve nem egyezik azzal, hogy barátai ellenséges tevékenységéről tájékoztassa az illetékes szerveket.”* Ezek után javasolta, hogy *„M”* (mozgósítás) esetén vegyék őrizetbe.⁵⁶

1962-ben egy „Andrási” fedőnevű ügynököt állítottak rá, de semmiféle terhelő információt nem tudott róla adni. Emiatt 1963. január 31-én Szula István őrnagy a róla szóló jelentésében azt írta, hogy *„a fentieket figyelembe véve nem tartom a társadalomra veszélyesnek, így javaslom a fentiek alapján „M” nyilvántartásból törölni.”*⁵⁷ Bár, mint ebből is kiderül, a volt csendőr őrmester már semmiféle veszélyt nem jelentett a „szocialista társadalomra”, az állambiztonság

⁵¹ ÁBTL, 3.1.9. V-16340. 10. o.

⁵² ÁBTL, 3.1.9. V-16340. 5. o.

⁵³ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 11. o.

⁵⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 20. o.

⁵⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 21. o.

⁵⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 23. o.

⁵⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14979/125a, 25. o.

malmai lassan öröltek: csak 1965. június 29-én döntöttek úgy a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-as osztályán, hogy alapnyilvántartásba helyezik.

Egy 1978. április 20-i lakcímtudakoló-lapon azt írták, hogy 1974. június 5-én elhunyt.

2. Volt szovjet hadifoglyok

„politikai szempontból nem megbízható...”

Balogh Mihály főtörzsőrmester, őrsparancsnok

Balogh Mihály 1905-ben született a hajdúsági Földesen, 10 holdas földműves családban. Tíz testvére volt, hat vérszerinti és négy mostoha. Ő is hat elemít végzett, mint a csendőrök nagy többsége, majd a szülei földjén dolgozott, illetve cseléd volt. 1925. április 1-től szolgált a csendőrségen. 1926. április 1-ig próbacsendőr volt, illetve a ceglédi járőrvezetői iskolán tanult. 1926. április 1-től 1927. december 15-ig Tiszaszöllősen, 1927. december 15-től 1930. december 15-ig a recski őrsön járőrtárs, szakaszvezető volt, utána 1932. április 1-től szeptember 1-ig a makói járőrvezetői iskola hallgatója. 1934. május 15-ig a gyöngyösi őrsön szolgált, mint járőrtárs őrmester. 1934. május 15-től 1936. május 15-ig Pétervásáran járőrvezető. 1935. május 15-től 1940. szeptember 1-ig Kömlön az őrsparancsnok-helyettes⁵⁸ feladatának ellátásával bízták meg, már törzsőrmesteri rangban. 1940. szeptember 1-től 1941. május 1-ig a szombathelyi őrsparancsnokképző iskola hallgatója volt, ennek elvégzése után október 25-ig a parádi őrs parancsnoka, már főtörzsőrmesteri rangban. 1941. október 25-től 1944. december 16-ig a Gömör megyei Rimaszécsen volt szintén őrsparancsnok. Visszavonulás közben Rimapálfalván esett szovjet hadifogságba 1944. december 16-án.⁵⁹

Ő is 1950 végén szabadult a hadifogságból. December 3-án Budapesten egy 34 pontos kérdőívet kellett kitöltenie, melyben részletesen ismertette a csendőrségen belüli pályafutását. A kérdőív alatt ceruzával Hegedűs Gyula hadnagy megjegyezte: *„Alatomos hazudós nemmegbízható egyéniség. 20 évig volt cső. Feltételezhető, hogy népellenes cselekedeteket végzett. Javaslat: internálás.”*⁶⁰ Aznap Hegedűs kézzel íratott vele egy pár soros nyilatkozatot: *„1925-ben jelentkeztem önként a cső.-hez. A próba idő letelte után szkv. rendfokozatot kaptam. Ettől az időtől számítva különböző őrsökön teljesítettem szolgálatot 1944. dec. 16.-ig. Fogságba Rimapálfalva kösségbe estem, ahol a szolgálati helyem is volt. Harcoló alakulatnál nem voltam. Fogságom ideje alatt különböző helyeken dolgoztam, mint sm.”*⁶¹ A kihallgatása után előbb a kecskeméti internáló-munkatáborba került, majd onnan a kazincbarcikai kényszermunka-táborba, ahol kőművesként dolgozott (akárcsak a szovjet hadifogsága idején).

1951. június 12-én Budapesten Hullai Lajos államvédelmi százados jelentést írt róla. Ebben az olvasható, hogy a Szovjetunióból hazatért Balogh *„politikai szempontból nem megbízható, ezért internálása államvédelmi szempontból szükséges.”*⁶² Kazincbarcikán 1951. augusztus 15-én írtak vele egy „önéletrész”-t. Ebben ismételtlen összefoglalta a csendőrségen belüli pályafutását, végül azt írta, hogy a szüleiéről semmit sem tud, rokonai külföldön nincsenek.⁶³

1952. augusztus 23-án Kazincbarcikán Szűcs Béla áv. hadnagy jellemzést írt róla: szerinte a felesége 180 holdas „kulák”. (Ez természetesen képtelenség, hiszen a 100 hold fölötti birtokokat – néhány kivételtől eltekintve – 1945-ben kisajátították.) *„A SzU-ban orosz*

⁵⁸ A csendőrségi zsebkönyvek szerint Kömlön 1938-ban Göcze József, 1939-ben Javítás Károly, 1940-ben pedig Csákvári Lajos tiszthelyettesek voltak az őrsparancsnokok.

⁵⁹ ÁBTL, Balogh Mihály vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-20103/1. 4-7. o. és 19. o. (A dossziét 29 oldalszámmal 1968. június 12-én zárta le Pajor Oszkárné r. hadnagy.)

⁶⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 7. o.

⁶¹ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 14. o.

⁶² ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 15. o.

⁶³ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 21-24. o.

munkás volt, antifa [sic!] ellenes tevékenységet fejtett ki. Táborbani magatartása lázító, elégedetlen, destruáló, közepes munkás, százaléka 110 %.”⁶⁴

1952. szeptember 2-án Kazincbarcikán Szabó 2. Sándor áv. alhadnagy hallgatta ki. A fölvelt jegyzőkönyv szerint azt állította, hogy azért jelentkezett a csendőrséghez, mert nem szeretett a mezőgazdaságban dolgozni („szégyennek láttam a családra nézve, hogy cseléd legyek” – mondta⁶⁵). „Elismerem azt, hogy azokon az őrsökön, ahol szolgáltam és annak hatáskörében tartozó falukban, voltak beszervezett besúgóim, melyeket főleg kocsmárosok, kisbírók, borbélyok, éjjeli őrből alkalmaztam...”⁶⁶ Azt is elismerte, hogy „1944. ápr.-ban, amikor megkaptam az utasítást a zsidók összeszedésére, utána a feledi főszolgabíróságra mentem, ahol Báriné [?] és Feledi és a[z] Ajnácskő község cső. őrsparancsnokával⁶⁷ a főszolgabíró jelenlétében meghatároztuk a legalkalmasabb helyet, ahol eltudjuk helyezni a környék[beli] zsidókat, s erre a Rimaszécsi községet találtuk legjobbnak, mivel itt lakott a legtöbb zsidó család,⁶⁸ valamint a középpontba esett a község.” Azt is elmondta, hogy a gettózás idején egy hétig ott tartózkodott egy miskolci csendőrnnyomozó, aki „több zsidót durván bántalmazott és megverte azokat.”⁶⁹ Végül elismerte, hogy 1945. október 15. után Bánréven fölesküdtött Szálasira.

1952. szeptember 25-én Tóth László áv. százados a kényszermunkatáborban környezettanulmányt⁷⁰ készített róla: „Két testvére van, az egyik most nőült, katona volt, munkaszolgálaton teljesített szolgálatot. Így, mint katona, 4 hónapig fogságban volt, előttem ismeretlen okok miatt.” Jelenleg a bánhalmi állami gazdaságban dolgozik, a másik testvére egy „középparaszt” felesége.⁷¹ Pár nappal később, 30-án Szabó 2. Sándor áv. alhadnagy újabb jelentést írt róla, melynek végén azt közölte, hogy a „Szovjetunióban különböző lágerokban dolgozott építkezéseknél mint segédmunkás a hazaszállításig, 1950. decemberéig. A felülvizsgálat után a kecskeméti majd a kazincbarcikai táborba lett internálva. Jelenleg az építkezésnél mint kőműves dolgozik.” A családja Kunhegyesen lakik, a feleségét „kulák”-listára tették, egyik testvére munkaszolgálatos volt. „Rendszerünkkel szemben ellenséges magatartást tanúsítanak.”⁷² A fentiek miatt javasolta, hogy a KÖMI-nél⁷³ tartsák vissza az építkezés befejezéséig.

1953. július 7-én 1034/VII.26. sz. határozattal Lovasi János büntetésvégrehajtási százados megszüntette az internálását. Augusztus 12-én aláírtak vele egy nyilatkozatot, miszerint semmiről sem beszélhet, amit a táborban látott, mert akkor „államtitkot” sért meg.

Az „ellenforradalmi eseményekben” nyilvánvalóan nem vett részt, különben ennek nyoma lenne a dossziéjában. A csendőr múltja miatt azonban 1961. január 31-én Zana Sándorné rendőr hadnagy és Orozsi Istvánné százados, csoportvezető határozatot hoztak arról, hogy meghagyják az operatív nyilvántartásban. 1964. december 21-én a Hajdú-Bihar Megyei Rendőrfőkapitányság III/III. alosztályán Kovács János főhadnagy és Bezzeg László százados úgy határoztak, hogy továbbra is nyilvántartásban kell hagyni. Végül azonban 1965. január

⁶⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 14. o.

⁶⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 19. o.

⁶⁶ Op. cit.

⁶⁷ Ajnácskő őrsparancsnoka Darázs Dezső főtörzsőrmester, a feledie pedig Kálmánczhelyi Sándor főtörzsőrmester voltak.

⁶⁸ Rimaszécsen az 1941-es népszámlálás idején 126 izraelita lakos élt. Lásd Kepecs József – Klinger András (szerk., bev.): *A zsidó népesség száma településenként, 1840–1941*. Budapest, 1993. 148. o.

⁶⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 20. o.

⁷⁰ Az Állambiztonsági kézisztár szerint: „titkos nyomozati (operatív) eszköz, amelynek célirányos alkalmazása, felhasználása segíti, meggyorsítja a bűncselekmények megelőzését, felderítését, az ügyek realizálását.”

⁷¹ ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 26. o.

⁷² ÁBTL, 3.1.9. V-20103/1. 16. o.

⁷³ A KÖMI a Közérdekű Munkák Igazgatósága rövidítése, ez szervezte és irányította az ország területén lévő kényszermunkatáborokat.

25-én a BM III/2. (operatív nyilvántartó) osztályon Ács Ferenc alezredes, alosztályvezető törölte a dossziéját – ezzel véget ért az állambiztonsági megfigyeltetése. További sorsáról a források hiányában semmit sem lehet tudni.

„a szovjet hadbíróság 25 év kényszermunkára ítélte”

Bánföldi György, csendőrnyomozó őrmester

Bánföldi (eredeti nevén Novák) György 1908. október 18-án született Tiszafüreden, „középparaszti családból” származott, hat elemi végzettségű. Utána a szülei földjén dolgozott, emellett napszámos volt. 1929. szeptember 1-én vonult be katonai szolgálatra, majd 1934. augusztus 1-én jelentkezett a csendőrséghez. Előbb a körösladányi őrsre osztották be, majd 1935-ben a makói próbacsendőr iskolában tanult, 1936-ban pedig elvégezte az egy éves kiskunhalasi lovascsendőr iskolát. Utána – már szakaszvezetőként – visszavezényelték Püspökladányba. Ezt követően beiskolázták a nyíregyházi járőrvezető iskolába, majd ismét az előző szolgálati helyére, ott szolgált tovább. 1939-ben újabb lovasiskolát végzett, ezúttal Budapesten.⁷⁴ Ezt követően Nyíregyházára helyezték, onnan pedig 1941-ben a debreceni nyomozó alosztályhoz, rövid megszakítással 1945-ig teljesített ott szolgálatot. *„Birtokunkban lévő adat szerint nevezett betöréses lopások vonalán volt beosztva.”* – olvasható egy 1959. november 12-i környezettanulmányban.⁷⁵ A rövid megszakítás azt jelenti, hogy 1942-ben kivezényelték a frontra. Ott az egyik forrás szerint Jány Gusztáv altábornagy lakásán őrszolgálatos volt, azonban más források azt állítják, hogy a kémelhárító és hírszerző osztályhoz osztották be. A „Pötyi” fedőnevű informátor azt közölte 1959-ben a tartótisztjével, hogy megtudta Bánfölditől: *„a keleti fronton kémelhárító osztályhoz ügyessége és hűsége miatt osztották be. Elmondotta pl., hogy egy alkalommal szovjet tisztnek átöltözve átment a fronton, kinyomozta, hogy a magyar front területére mikor fog átjönni a szovjet kém, akit el is fogtak, amiért magas kitüntetést kapott.”*⁷⁶ A keleti fronton végzett eredményes szolgálataért Horthy Miklós őt is a Magyar Bronz Érdemérem a hadiszalagon kitüntetéssel jutalmazta, ezen kívül megkapta még a Magyar Bronz Vitézségi Érmét, a Tűzkereszt II. fokozatát és a Német Sasrend III. fokozatát a kardokkal.⁷⁷

1945-ben szovjet hadifogságból tért haza a felesége falujába, Tiszaörvényesre. 1945–46-ban a helyi „demokratikus rendőrségen” teljesített szolgálatot. 1946-ban Budapestről három nyomozó jelent meg a házában azzal, hogy letartóztatják, mert 1944 nyarán a törökszentmiklósi gettóban *„zsidószármazású személyekkel gorombán bánt és aranytárgyaikat elszedte tőlük”*. Fölszólították, hogy adja elő azokat az aranytárgyakat, amelyeket a deportált zsidóktól – állítólag – elvett ő, ezt meg is tette. Amikor azonban megengedték, hogy átöltözzön, magára zárta a szobaajtót és az ablakon át megszökött. Csak három hónap múlva fogta el egy budapesti rokonánál a szovjet katonai „szervek”.⁷⁸

1947. július 17-én a szovjet katonai törvényszék Sopronköhidán 25 év kényszermunkára ítélte. Az indoklás szerint 1942 közepén Alekszejevkában halálra kínzott egy Tamara nevű

⁷⁴ Pályafutását az 1959-ben keletkezett nyomozati iratokból próbáltam meg rekonstruálni.

⁷⁵ ÁBTL, Bánföldi György operatív dossziéja, 3.1.5. O-11186, 54. o. (A dossziét 79 oldalszámmal 1960. szeptember 28-án zárta le Szolnokon Kovács János r. főhadnagy.)

⁷⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 56. o.

⁷⁷ *Csendőrségi Lapok*, 1943. október 15. 632. o. és november 1., 653. o.

⁷⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 41. és 63. o.

szovjet ejtőernyős százados nőt, lelőtt egy (másik forrás szerint két) ápolónőt, valamint 53 szovjet állampolgárt. Büntetéséből összesen 9 évet, 4 hónapot és 25 napot töltött le.⁷⁹

Amikor a szovjet GULAG-on raboskodott, távollétében, 1949. május 21-én Törökszentmiklóson több tanút hallgattak ki vele kapcsolatban. Klein Gusztávné azt vallotta, hogy amikor 1944 júniusában a helyi gettóba került, megjelent két csendőrnyomozó: „*az alacsony, zömök*” Pekár György, és a nála magasabb Bánföldi. A tanú szerint egy zsidó asszonyt, és a leányát megverték, mivel nem adták elő az ékszereiket. Pekár a tanú anyósát annyira megverte, hogy Bécsben sürgősen meg kellett operálni. Pekár egyébként a szolnoki gettóban is megkínzott embereket.⁸⁰ Szecsei Miklós szintén Bánföldi és Pekár gettóbeli brutalitásáról vallott. Fodor András szabósegéd, aki 1943 januárjától szolgált csendőrként Törökszentmiklóson, azt vallotta, hogy amikor az ún. „úri gettó” egyik kapujában volt őrszolgálaton, Pekár és Bánföldi gumibotozta a zsidókat. (Ez nyilvánvaló hazugság, hiszen a csendőröknek nem volt gumibotjuk.) Azt is állította, hogy neki három zsidó már a szolnoki gettóban panaszkolt el, hogy megverték őket, a verés nyomai még látszottak rajtuk. Fekete Miklós az ún. külső gettó parancsnoka volt Törökszentmiklóson, amikor – vallomása szerint – 1944. június 17-én megjelent ott Bánföldi és Pekár vagy 20 csendőrrel, majd egy lista alapján 12 embert kiválasztottak, és gumibotokkal megverték. Másnap, 18-án azután bevitték őket a szolnoki gettóba, ahol tovább kínozták őket. Hallott arról, hogy az egyik nyomozó agyonlőtt egy személyt. Másnap, 22-én újabb tanúkat hallgattak ki. Silbermenné Schwartz Margitot Nagykörűből vitték a szolnoki gettóba. Vallomása szerint ott Bánföldi és Pekár a nagynénjét és a leányát súlyosan bántalmazta, előbbit korbáccsal⁸¹, ő később meg is halt. A leányát, Schwartz Ibolyát „*korbáccsal, gumibotokkal és fadarabokkal verték*”,⁸² hogy elérjék az értékeinek rejtekhelyét. Gerő István arról vallott, hogy a törökszentmiklósi gettóban Hangodi János csendőr alhadnagy jelenlétében miként kínozták a zsidókat, hogy az eldugott értékeiket előadják. Állítólag látta, amikor Pekár az elkobzott aranytárgyak egy részét zsebre vágta. Scheiner Ernőné azt vallotta, hogy 1944. május 17-én került be a helyi gettóba, ahol június 17-én jelent meg a két nyomozó, őt Bánföldi „*nádpálcával*”, Pekár pedig gumibotokkal ültetelte, hogy vallja be, hová dugta az értékeit.⁸³ Alapjában hasonló vallomást tett még másik három tanú is. (A már hivatkozott 1959-es környezettanulmány összeállítója, Fodor Miklós százados azt írta, hogy a törökszentmiklósi tettei miatt mintegy húsz tanút hallgattak ki.)

Bánfalvi Györgyöt 1955. november 18-án adták át a magyar hatóságoknak, de még ezt megelőzően Moszkvában is kihallgatták. Hazaérkezése után Jászberénybe internálták, majd Budapesten ismét kivizsgálták az ügyét. A forradalom kitörése előtt, október 18-án engedte szabadon az ügyészség.⁸⁴ Hazament Tiszaörvényesre a családjához, és előbb földműveléssel foglalkozott, majd a helyi szivattyútelep gépkezelője lett.

Amikor azonban 1958-ban a kádári állambiztonság „felújította a csendőr ügyet”,⁸⁵ ő is „képbe került”. Ennek első jele egy 1958. június 28-án írtat, melyben Csillag Pál rendőr őrnagy, a BM II/II. osztályról arról értesítette a szolnoki politikai nyomozó osztály vezetőjét, M. Szabó István őrnagyot, hogy Bánföldi szovjet hadbíróági ítéletét lefordíttatták.

⁷⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 49/22. o.

⁸⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 11–12. o.

⁸¹ Ebben az esetben egyfajta „vándormotívumról” van szó. A volt deportáltak közül többen állították, hogy a csendőrök vagy rendőrök „korbáccsal”, „ostorral”, „kutyakorbáccsal” stb. fenyegették vagy ütötték őket. Lásd Bódi Ferenc, Prókay János, vagy Rózsavölgyi György ügyénél. Lásd még Verbovszki Sándor: *Kassa árnyékában: a Csatáry-ügy a dokumentumok tükrében*. Budapest, 2014.

⁸² ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 13. o.

⁸³ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 24–25. o.

⁸⁴ ÁBTL, Bánföldi György vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-157622, 7. o. (A dossziét 11 oldalszámmal 1970. június 30-án zárta le Budapesten Csukrán Magdolna.)

⁸⁵ Lásd Kovács, 2001. 133–137. o.

Fél évvel később, 1959. január 26-án, a BM Szolnok megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. (a „belső reakció elhárításával” foglalkozó) alosztályán Fodor Miklós százados az átadott szovjet okmányokra hivatkozva, jelentést írt Bánföldről. A jelentés szerint 1948-ban a szovjet katonai törvényszék 25 évi kényszermunkára ítélte, mert 1942 augusztusában a keleti fronton kihallgatásuk után agyonlőtt két ápolónőt, és két szovjet tisztet, novemberben pedig kihallgatása után „agyonütött” egy szovjet őrnagyot, és részt vett 53 szovjet állampolgár agyonlövésében.⁸⁶

Augusztus 22-én Fodor újabb jelentést írt Bánföldről. Ebben az olvasható, hogy ő, és Pekár György csendőrnnyomozó a törökszentmiklósi gettóban „súlyosan bántalmazták az embereket és az értékesebb dolgokat, illetve tárgyakat elszedték a deportáltaktól”, egy informátor szerint pedig Bánföldi a pisztolyával agyonlőtt egy deportált nőt. A Szovjetunióból 1954-ben térhetett haza, de a magyar hatóságok szabadon engedték.⁸⁷

Szeptember 19-én Fodor és Németh István századosok javasolták, hogy nyissanak Bánföldre személyi dossziét. A javaslat indoklásában az olvasható, hogy „Nevezett, mint kémelhárító, részt vett több szovjet állampolgár megkínzásában és meggyilkolásában. Ezért a szovjet hadbíróság 25 évi kényszermunkára ítélte. 1953-ban a nevezettet átadták a magyar igazságügyi szerveknek, ahonnan 1956-ban szabadlábra helyezték.” A frontról 1942 decemberében visszahelyezték Debrecenbe, a csendőrnnyomozó alosztályhoz. 1944-ben Fehér⁸⁸ György csendőrnnyomozóval együtt a törökszentmiklósi gettóba küldték, „ahol több személyt a gettóban megkínzott, s egy személyt sajátkezűleg agyonlőtt.”⁸⁹ Ezért 1947-ben őrizetbe akarták venni, de az őrizetbevétel alkalmával megszökött, ezért elkerülte a felelősségre vonást. „A törökszentmiklósi gettóban bezárt személyeket Pekár György volt cső. nyomozó őrm.-rel együtt kínozták meg, akinek a tartózkodási helye ismeretlen.”⁹⁰ Mind a két személy tartózkodási helyét föl kell kutatni – írta Fodor és Németh –, és utólag felelősségre kell őket vonni. (Bánföldi lakhelye után nem kellett „kutatni”, hiszen az ismert volt. Pekár föltehetően nyugaton maradt.)

Szeptember 18-án Fodor jelentést írt a „Bokros Péter” fedőnevű tiszaoérvényesi hálózati személy közléseiről, aki 1942-ben szintén a debreceni csendőrnnyomozó alosztályhoz volt beosztva, akárcsak a célszemély, akiről csak annyit közölt, hogy Pásztor Ferenc szakaszvezetővel elvezényelték a második hadsereghez, majd a fronton, Kurszkban a kémelhárítóknál voltak beosztva.⁹¹

A Szolnoki Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. Alosztályán október 28-án Szabó István őrnagy osztályvezető és Németh István százados, alosztályvezető jelentést írtak az ügyről. Összefoglalták, amit addig sikerült megtudni róla, és megjegyezték, hogy a Csendőrségi Lapokban több cikke jelent meg.⁹² (Az egyik kihallgatásáról, dátum nélkül fölvevett jegyzőkönyvben az olvasható a cikkekkel kapcsolatban, hogy amikor 1943-ban visszatért a keleti frontról, visszahelyezték a korábbi szolgálati helyére. Akkor Finta Imre⁹³ százados közölte, hogy az általuk a keleti fronton lefolytatott nyomozásokról írjon folytatólagos cikkeket, „mivel az ki foglya emelni a debreceni csendőr nyomozó alosztályt”. Erre ő kézzel leírt ezt-azt, „olyan dolgokat amik nem feleltek meg a valóságnak”, Finta pedig „a leírtakba belejavított”, majd fölküldte a szerkesztőségnek.)⁹⁴

⁸⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 10.

⁸⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 11. o.

⁸⁸ A tanúvallomások szerint Pekár.

⁸⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 4. o.

⁹⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 5. o.

⁹¹ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 43. o.

⁹² 1943-ban a *Csendőrségi Lapokban* két részletben megjelent az „Egy tábori csendőr naplójából” című beszámolója, amely a keleti fronton a szovjet partizánokkal folytatott küzdelemről szól. (1943. július 15, 433-435. o., augusztus 1. 464-466. o., augusztus 15., 497. o.) A sorozat valamiért a 3. rész után megszakadt.

⁹³ Finta Imre vizsgálati dossziéja: 3.1.9. V-128089 és V-20979.

⁹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 63. o.

November 12-én Fodor Miklós százados egy három oldalas környezettanulmányt írt róla, melynek végén leszögezte: *„Nevezett az ellenforradalom idején semmilyen ellenséges tevékenységet nem fejtett ki. Amióta nevezett Tiszaörvényben tartózkodik, nem igen tart fenn kapcsolatot senkivel sem. Igen visszahúzódó magatartást tanúsít, csak igen megbízható barátaival áll szóba, azonban ellenségesen ezeknek sem nyilatkozik, inkább a keleti fronton kifejtett tevékenységéről mesél el egyes részleteket.”*⁹⁵

Az elkövetkező időszakban több hálózati személy („Pötyi”, „Lázár” és „Pataki”) adott róla jelentést. Ezekben a keleti fronton elkövetett dolgairól és a törökszentmiklósi deportálásban való részvételéről volt szó.

Fodor valamikor (dátum nincs a jegyzőkönyvön) részletesen kihallgatta Bánföldit, részben a keleti fronton, részben pedig a törökszentmiklósi gettóban történetekkel kapcsolatban. Ő először is a korábbi vallomását azzal egészítette ki, hogy amíg a keleti fronton volt, a 2. hadsereg kémelhárító alosztályának vezetőjét Vécsey Béla alezredesnek hívták, és ott volt beosztva a korábban említett Sövérsesi alezredes is. *„Volt egy másik csoport, aki a kémeket dobta át a hadsereg hátamögé, ennek vezetője Vöcköndi őrnagy volt...”* 1942 decemberében Vöcköndi csoportját megerősítették több emberrel, de Bánföldi a tevékenységüket nem ismerte, mert teljesen elkülönítetten működtek. *„Ez a csoport egy külön helyiségben tartózkodott, ahol az embereket képezték ki az átdobásra. [...] Én, amíg a hírszerző és kémelhárító csoportnál voltam beosztva, semmilyen nyomozásokban nem vettem részt, feladatunk Pásztor szkv.-vel az volt, hogy a hadtestek által elfogott foglyokat bekísérjük Sövérsesi Gyula alezredeshez, ezen felül nemigen végeztem más feladatot.”* Szerinte Sövérsesi szadista volt, kihallgatásuk során egyeseket agyonvert, a visszavonuláskor honvédekkel lövetett agyon. *„...beszéltek arról is, hogy a visszavonulás alkalmával Kijevben valamilyen partizán szervezkedést göngyölítettek fel. Amikor a hírszerzőcsoport tagjait a háború befejezése után a Szovjetunióban elítélték, nevezett nem volt az elítéltek között.”* Fölsorolta azt is, hogy kik vettek részt a nyomozó csoportban. Fodor nem fogadta el a vallomását, mert – mint mondta – adataik szerint ő több nyomozásban vett részt. Erre Bánföldi továbbra is fenntartotta a korábbi vallomását, miszerint semmiféle nyomozásnak nem volt részese. Az alábbi vádpontokat hozták fel ellene: *„A Keleti fronton ideiglenesen megszállt területen hírszerző alakulat parancsnokhelyettese voltam. Ez nem felel meg a valóságnak, mivel nem én voltam a parancsnokhelyettes, én csak mint fogolykísérő voltam oda beosztva. Második vádpont az volt ellennem, hogy Alekszejevszka községben letartóztattam egy szovjet ejtőernyős századost, kit kihallgattam, és annyira megvertem, hogy a sérüléseibe belehalt. Ezzel kapcsolatban az igazság az, hogy jelzett időben ténylegesen elfogtak egy ejtőernyős nőt, akit bekísérték Sövérsesi alezredeshez. Amikor az elfogott nőt bekísérték, Sövérsesi kihallgatta, aki annyira megverte, hogy a sorozatos verésekbe nevezett belehalt. Ezt onnan tudom, hogy az utolsó kihallgatás alkalmával az összevert nőhöz én hívtam az orvost. A kihallgatáson részt nem vettem, amíg a kihallgatás folyt, Sövérsesi szobája előtt tartózkodtam.”* A harmadik vádpont az volt ellene, hogy kihallgatott egy szovjet ápolónőt, aki a Vörös Hadsereg tagja volt, majd lelőtte. Ezt a vádat is tagadta. Mint vallotta, a negyedik vádpont az volt ellene, hogy 1942 novemberében kihallgatott egy hadifogoly szovjet őrnagyot, majd agyonlőtte. Ezt a vádat is tagadta. Szerinte ez a vád onnan származott, hogy valamikor egy őrnagyot bekísértek Sövérsesihez, majd bezárták egy pincébe. Miközben ők kint voltak járőrözni, a szovjet tiszt egy takarítónő segítségével megszökött. Sövérsesi parancsára a rab üldözésére indultak. Pásztor szakaszvezetővel utána eredtek, de a falu határában megállapodtak abban, hogy hagyják az egészet, és azt hazudják az alezredesnek, hogy amikor megtalálták egy üregben, agyonlőtték, majd rárobbantották az üreget. Szerencsére Sövérsesi nem ment ki – bár ígérte – megnézni a helyszínt, így megúszták a dolgot. Az ötödik vádpont az volt ellene, hogy társaival két szovjet tisztet és 15 közlegényt az alekszejevskai fogolytáborból elhurcoltak és agyonlőttek. Ezt is tagadta azzal, hogy utólag meg lett

⁹⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 56. o.

állapítva, hogy a fenti cselekményt egy bizonyos „szovjet milícia” követte el. (Ezt egy 1953-as helyszínelés során, ahová őket is elvitték, tényként állapították meg, a „milícia” tagjait elítélték.) Végül még volt egy vádpont ellene, miszerint lelőtt egy szovjet repülőgépet. Ezt elismerte azzal, hogy egy alkalommal kint volt hadifoglyokkal fát vágni, amikor egy gép lőni kezdte őket, ő géppisztollyal rálőtt, a pilóta megsebesült, leszállva elfogták a pilótát, és Sövérsesihez kísérték. Tudomása szerint a foglyot Budapestre vitték, ott 1945-ben kiszabadult, de „*valami szabálytalanságot követett el*”, (az volt a vád ellene, hogy önként szállt le, de Bánföldi a perében tanúsította, hogy ez nem úgy történt), emiatt a szovjetek letartóztatták, és elítélték.

Fodor fölhívta a figyelmét arra, azzal is megvádolták a szovjet hatóságok, hogy részt vett 1942 októberében 53 szovjet kivégzésében. Ő erre azt válaszolta, hogy ilyen vádpontra nem is emlékszik, egyébként pedig határozottan tagadta, hogy ilyesmiben részt vett volna. Azt azonban elmondta, hogy amikor a szovjetek elítélték, a sarkkörön túlra került kényszermunkára. A kihallgatás során Bánföldi határozottan tagadta, hogy részt vett volna nyomozásokban, a Csendőrségi Lapokban megjelent cikkei pedig kitalációk voltak – mondta. Persze ezt nem fogadta el Fodor százados, arra hivatkozva, hogy birtokukban van egy régebbi önéletrajza, melyből kiderül, hogy 1942-ben a 2. magyar hadsereg hírszerző és elhárító csoportjánál volt beosztva, és részt vett a sztarij oszkoli „*szovjet állambiztonsági szerv iratainak megszerzésénél*”, ezért tüntették ki a bronz vitézségi éremmel.⁹⁶ Fodor századost a válasz nem elégítette ki, továbbra is arról faggatta Bánföldit, hogy valójában miért kapta a vitézségi érmet és a „*német szolgálati érdemérmét a hadiszalagokkal ékesítve*”?⁹⁷ Erre azt válaszolta, hogy az előbbire tudomása szerint Sövérsesi alezredes terjesztette föl, de később sem tudta meg, hogy minek az alapján. A német érdemérmét pedig tömegesen adták, a csoportjánál mindenki megkapta. A százados ezt a választ sem fogadta el, mert a volt csendőr őrmester korábbi önéletrajza szerint a német kitüntetést „*szabotőrök és hírszerzők leleplezéséért kapta*”.⁹⁸ Ő csak azzal tudott védekezni, hogy a korábban írt életrajzában ezzel kapcsolatban írtak nem felelnek meg a valóságnak.

Fodor ezek után azt kérdezte, hogy milyen tevékenységet folytatott a törökszentmiklósi gettóban? Azt vallotta, hogy 1944 májusában vagy júniusában a debreceni csendőrnemzetű alosztályról öt Pekár Imre őrmesterrel lehelyezték a törökszentmiklósi gettóba azzal a feladattal, hogy „*az elhagyott lakásokban az értékeket gyűjtsük össze és azt adjuk át az illetékes szerveknek.*” Amikor kimentek Törökszentmiklósról, jelentkeztek Hangodi János⁹⁹ alhadnagynál, az 1. szakasz parancsnokánál, akinél már volt egy lista, hogy hová kell kimenni az értékes holmikat begyűjteni. „*Ugyanakkor több személynek fel volt tüntetve a neve papíron, akiket egyenként vagy többed magával behívtunk egy külön helyiségben. Ezeket az embereket én Pekár Imrével együtt tettelegesen bántalmaztam mindaddig, míg el nem mondták, hogy lakásukon hová rejtették az értékeiket. Amikor elmondották, hogy hová rejtették el az értéket, a bántalmazást abba hagytuk, kimentünk a lakásukra, a kihallgatott személy nélkül, és a lakásukon összeszedtük az általuk eldugott értékeket. Ilyen kihallgatások alkalmával több személyt bántalmaztunk tettelegesen, hogy ezek kik voltak névszerint, arra nem emlékszem. Arra sem emlékszem, hogy kb. hány személyt bántalmaztunk tettelegesen. A kihallgatások alkalmával tettelegességen kívül személyekre rákiabáltunk, vagy ijesztgettük mindaddig, amíg meg nem mondták, hogy hol van az értékük eldugva. A kihallgatott személyeket csak kézzel bántalmaztunk, kihallgatások alkalmával semmilyen ütőszerszámot nem használtunk.*”¹⁰⁰ Fodor százados azt is megkérdezte, hogy amíg Törökszentmiklóson voltak, a kihallgatások miatt hányan haltak meg, illetve lettek öngyilkosok? Erre azt válaszolta, hogy semmilyen halálesetről nincs tudomása. Kérdésre azt válaszolta, hogy

⁹⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 63. o.

⁹⁷ Valójában a Német Sasrend III. fokozatát kapta meg a kardokkal.

⁹⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 63. o.

⁹⁹ Életrajza: <https://www.csendor.com/konyvtar/biografia/egyenek/Hangodi%20Janos%20alhadnagy.pdf>

¹⁰⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 65. o.

amíg ott voltak, a helyi őrök tagjai is bántalmazták a zsidókat, de név szerint nem ismeri őket. A zsidóktól egyébként – mondta kérdésre – ruhaneműt, készpénzt és kevés aranytárgyat gyűjtöttek be, ezekről leltárt készítettek és átadták a főszolgabírónak.¹⁰¹ Amikor az ottani gettóból a zsidókat elszállították Szolnokra, még egy napot maradtak, és átkutatták a terepet, elrejtett dolgok után kutatva. Felettesük, Finta Imre százados „megdorgálta” őket, hogy korábban nem jól látták el a feladatukat, mert a szolnoki gettóba szállított zsidóktól még mindig volt mit elkobozni. Parancsot kaptak tőle, hogy vonuljanak be az ottani gettóba, és az általa megadott lista alapján szedjék össze azoktól a zsidóktól az eldugott értékeket, amelyekről tudomást szereztek. (A szolnoki gettóban a debreceni csendőrnnyomozók folytattak vizsgálatot – mondta.) Elismerte, hogy Szolnokon egy esetben bántalmazott egy zsidót, majd visszamentek Törökszentmiklóásra és összeszedték a maradék eldugott tárgyat, amit szintén átadtak a főszolgabírónak. Utána visszamentek a szolgálati helyükre, Debrecenbe. 1944 augusztusában a nagyszalontai őrre vezényelték összekötő futárnak, rendszeres jelentést kellett tennie a Berettyóújfalun lévő katonai parancsnokságnak a szovjetek előrenyomulásáról. A front előrenyomulása miatt Debrecenből a Dunántúlra vezényelték, ott esett szovjet fogságba.

1959. december 10-én a BM II/8 osztályán dr. Wéber Gyula rendőr főhadnagy, dr. Sepsei György őrnagy, dr. Korom Mihály alezredes, osztályvezető aláírásával jelentés készült az ügyéről, ami új adatokat nem tartalmazott. Végül leszögezték: *„Bánföldi György alaposan gyanúsítható a BHÖ. 82. pont e.) alpontjában felvett háborús bűntett elkövetésével. Ellene bírói eljárást csak per újrafelvétel esetén lehet lefolytatni, mivel már egyszer háborús bűntett miatt a szovjet bíróság elítélte. Az ügyben a jelenleg megállapítható és eddig el nem bírált cselekmények elegendőek a per újrafelvételhez, ezért a nyomozás elrendelése és nevezett előzetes letartóztatása jogilag megalapozott. Az operatív osztály Bánföldit az eddig elbíráltaknál tömeggyilkosság elkövetésével is gyanúsítja, melyeket 1942-ben ideiglenesen megszállt szovjet területen követett el. Ennek bizonyítására jelenleg megfelelő adatok nem állnak rendelkezésre, de a vizsgálat során ennek tisztázására is ki kell térni.”*¹⁰²

A szovjetunióbeli, valamint a törökszentmiklósi és szolnoki gettóban történt ügyei miatt 1960. január 19-én a szolnoki politikai nyomozó osztályon elrendelték az ellene való nyomozást. Május 21-én a fenti osztályon Németh István százados, alosztályvezető, Fodor Miklós százados és Szabó István őrnagy, osztályvezető összefoglaló jelentést írt az ügyéről. Kiderült, hogy Bánfalvi tartózkodási helyét földértették, de Pekárt nem találták. *„Felsőbb utasításra az ügyet realizálni nem lehet, személyek őrizetbevételét foganatosítani nem lehet, ezért az ügyben a nyomozást megszüntetjük.”*¹⁰³ Még aznap határozatot hoztak a nyomozás megszüntetéséről. (Egy 1965. május 18-án a BM III/2. osztályán készült feljegyzés szerint azért szüntették meg, mivel *„bűncselekményét megnyugtatóan nem lehetett bizonyítani.”*¹⁰⁴)

Bár a nyomozást megszüntették ellene, továbbra is F-dossziés személy maradt. Ezt jelzi az is, hogy még a hatvanas évek végén is készítettek róla jelentést. 1968. február 8-án Szvák Mihály hadnagy a bicskei járási kapitányságról azt jelentette a Fejér megyei Rendőrfőkapitányság titkárságvezetőjének, hogy a Bicskén lakó Bánföldi György 1963-ban költözött a megyébe. Kezdetben a Kőolajvezeték Vállalat vértésboglári szivattyúállomásán volt főgépész, Vértésbogláron kapott szolgálati lakást. Eleinte zárkózott életet élt, majd összebarátkozott a helyi tanácselnökkel, a tévesz elnökével és a könyvelőjével. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy még csak egy éve lakott a községben, de 1964-ben a vértésboglári HNF-bizottság elnökévé

¹⁰¹ Dr. Szarka Gyuláról (1906–?) van szó, aki 1944-ben a helyi gettó közigazgatási parancsnoka volt. 1946-ban a szolnoki népgyűzség népellenes bűncselekmények elkövetésével vádolta meg, ám az eljárást később bűncselekmény hiányában megszüntette. 1951 júniusában szervezkedés és tiltott határátlépés miatt őrizetbe vették, Kistarcsára internálták, ahonnan 1953-ban szabadult. Szabadulása után tiltott határátlépés kísérlete miatt két és fél év börtönbüntetésre ítélték. (ÁBTL, 3.1.9. V-22106)

¹⁰² ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 68-69. o.

¹⁰³ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 73. o.

¹⁰⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-11186, 80/1. o.

választották. Munkahelyén a beosztottaival agresszíven viselkedett. A jelentés időpontjában kapcsolatot tartott NSZK-beli személyekkel. A feleségével sokszor veszekedtek, az asszony „gyermekgyilkosnak és anyagyilkosnak” nevezte őt. A vállalat följelentette társadalmi tulajdon ellopása és hűtlen kezelés miatt, az ügy folyamatban volt.¹⁰⁵

További sorsáról források hiányában semmit sem lehet tudni.

„egész más ember, mint a múltban volt...”

Juhász László őrmester

A legkorábbi keltezésű irat, amely Juhász László dossziéjában megtalálható, egy 1950. március 6-án aláírt formanyomtatvány-nyilatkozat: „*Alulírott Juhász László volt hadifogoly Magyarországra való hazaérkezésem után megfogadom, hogy a Magyar Népköztársaság, a magyar nép érdekeit állandóan szem előtt tartom. A Magyar Népköztársaság Alkotmányában foglaltakat és a törvényeket megtartom. Minden képességgemmel kiveszem részem a közösség érdekében folyó termelő munkából. Állam- és társadalomellenes tevékenységet nem kezdeményezek és abban részt nem veszek.*”¹⁰⁶ (Ugyanilyen szöveget íratnak alá az összes többi szovjet hadifogságból visszatért volt csendőrrel is.)

1945. előtti életéről meglehetősen szűkszavúan számolt be egy 1950. december 15-én kitöltött kérdőívben. Eszerint 1912-ben született Gyomán, nyolc testvére van, az apja 1945 előtt rendőr főtörzsőrmester volt. Ő hat elemit és egy három éves asztalos ipariskolát végzett. 1929 és 1931 között gyomai asztalosmesterekénél, majd 1933-ig egy budapesti asztalosnál dolgozott segédként, olykor a szüleinél besegített a gazdálkodásban. 1934-től 1936-ig katonai szolgálatát töltötte. Az irataiból nem derül ki, hogy mikor jelentkezett a csendőrséghez. Annyi bizonyos, hogy 1939. február 1-től 1940. január 1-ig a salgótarjáni tanosztályon próbacsendőr tizedesként szolgált (elvégezte a tisztes iskolát és a járőrtársi iskolát), majd 1942 februárjáig a Fejér megyei Kincsesbánya-Homokon, utána a hajasdi őrön volt járőrtárs-próbacsendőr tizedes, később szakaszvezető. 1942. február 1-től 1945. január 15-ig Kassán volt irodai szolgálatra beosztva, mint csendőr őrmester. 1945. május 10-én esett szovjet fogságba Dél-Csehszországban, Krasztinnél. A kérdőív aláírása egy olvashatatlan nevű hadnagy odaírta: „*pol. megbízhatatlan. Javaslat: internálni*”.¹⁰⁷ (December 15-én valóban leinternálták.) Ugyanez a hadnagy még aznap gyanúsítottként hallgatta ki, ekkor jórészt megismételte azt, amit a kérdőívbe is beleírt: „*Előadom, hogy 1939. febr. 1. önként bevonultam cső. próba Salgótarján-i gyalog tan. o. hoz. [...] Harci bevetésen nem voltam, innen visszavonulva Csehszlovákiába mentem és it 1945 máj 10-én Krasztin faluban szovjet fogságba estem.*”¹⁰⁸

1951. január 30-án a gyomai rendőrőrsön Deli Mihály őrmester környeztetanulmányt készített róla. Ebben azt írta, hogy szegény, sokgyermekes családba született, a katonai szolgálat letelte után jelentkezett a csendőrséghez. 1945 tavaszán esett Vasvár mellett szovjet fogságba. (Ezt a téves információt valamelyik rosszul tájékozott informátor adhatta.) „*A Szovjetunióból az utóbbi években minden hónapban írt haza szüleinek és feleségének levelet, amiben több esetben írta, hogy teljesen átváltozott és egész más ember, mint a múltban volt. Felesége volt nyugalmazott rendőr hadnagy leánya, aki jelenleg Gyoma, Szabadság u. 15. sz. alatt, özv. Juhász Lászlónéval együtt lakik. Felesége az MNDSZ*¹⁰⁹ tagja és alkalmi munkával

¹⁰⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-157622, 7–8. o.

¹⁰⁶ ÁBTL, Juhász László (volt szovjet hadifogoly) vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-4513, 13. o. (A dossziét 20 oldallal Pajor Oszkárné r. hadnagy zárta le Budapesten, 1968. szeptember 5-én.)

¹⁰⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-4513, 2–5. o.

¹⁰⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-4513, 10–12. o.

¹⁰⁹ MNDSZ: Magyar Nők Demokratikus Szövetsége. 1945 februárjában alapították meg az MKP kezdeményezésére. 1956-os megszűnéséig az egyike volt a kommunista „társadalmi szervezeteknek”.

foglalkozik, és abból tartja el az egy gyermekét. Így politikai szempontból valamint magatartásáról kifogás nem emelhető.” (Érdekes módon Juhászné egyik öccse az ÁVH-nál volt szakaszvezető.) *„A nyomozás során semmi olyan tényezőt nem bírtam megállapítani, amely a nevezett múltbeli magatartását felfedné.”* (Ez érthető, hiszen Juhász korábban nem Gyomán szolgált.) Amíg Gyomán élt, nem politizált, *„nem volt iszákos, sem kártyás. Amióta megnősült, rendes családi életet él. Rossz vagy káros szenvedélyei nem voltak észleltetők. Nevezett ellen bünvádi eljárás indítva nem volt.”*¹¹⁰

A volt szovjet hadifogoly csendőr nem maradt sokáig a kistarcsai internálótáborban. Kihallgatása után, február 27-én Juhász László államvédelmi ezredes, főosztályvezető azt jelentette, hogy az „ügyét” kivizsgálták, és ennek eredményeképpen aznap szabadon bocsátották, de rendőri felügyelet alá helyezték.¹¹¹

További életéről csak csekély információk állnak a kutató rendelkezésére, ugyanis vizsgálati dossziéja csupán 20 oldalnyi terjedelmű, (ugyanaz a probléma a többi volt szovjet hadifogoly csendőr esetében is), az operatív dossziéja sem több 12 oldalnál. Az utóbbiban található egy „Erdélyi” fedőnevű ügynök jelentésének rá vonatkozó kivonata, ebből nyilvánvaló, hogy 1956 után figyeltették.

1964. június 11-én a BM Heves Megyei Rendőrfőkapitányság III/III alosztályán, Egerben Balogh László százados, operatív beosztott azt javasolta, hogy az akkor már Eger-Nagyköporoson lakó volt csendőrt hagyják meg az alapnyilvántartásban. Ezt azzal indokolta, hogy *„az ellenőrzések során megállapítottuk, hogy nevezett az ellenforradalom ideje alatt nem ténykedett. Jelenleg a fenti üzemben [a felnémeti fűrészüzemben] dolgozik, munkája és magatartása ellen kifogás nem merült fel. Ellenséges tevékenység elkövetéséről nincsen tudomásunk.”*¹¹² Ezzel egyetértett Bujdosó Sándor rendőr százados, alosztályvezető, és jóváhagyta Nagy Sándor alezredes, a bizottság elnöke.

Későbbi sorsáról az állambiztonsági iratokból semmi sem tudható meg, annyi azonban bizonyos, hogy még a hetvenes években is számon tartották, mert 1973. március 6-án kiállítottak róla egy lakcím figyelőlapot.

¹¹⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-4513, 9. o.

¹¹¹ Nem tekinthető rendkívüli esetnek, hogy Juhász László rövid idő elteltével kiszabadulhatott az internálótáborból. Hasonlóképpen úszta meg például Kocsis György (V-4746), Koczka Imre (V-4739) és mások is.

¹¹² ÁBTL, Juhász László operatív dossziéja, 3.1.5. O-15258/24, 6. o.

II. A különleges igazolóbizottság által igazolt csendőrök

Az 1690/1945. M.E. sz. rendelet megjelenése után fölállítottak egy különleges igazolóbizottságot: „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság”. A bizottság történetét, működését még nem dolgozta fel senki. Az eddig megismert forrásokból annyit lehet tudni, hogy annak tagjait „*az egyes politikai pártok országos vezetősége*” (vagyis az MNFF pártjai) és a Szakszervezeti Tanács jelölte ki, elnöke az első fél évben Révész Géza volt, őt követte Csató Pál, majd 1946. január 1-től Réti Károly. (Révész a Vörös Hadsereg tisztjeként tért vissza a Szovjetunióból és 1945-től az MKP vezetésének volt a tagja. A másik két személyről semmiféle adatot nem találtam, de gyanítható, hogy őket is az MKP delegálta a bizottság élére.) A bizottság megszűnését egyelőre nem sikerült megállapítanom, annyi bizonyos, hogy a Magyar Közlönyben 1949-től nincs nyoma a működésének.

Az igazolásra jelentkezőknek egy negyvenöt pontos, igen részletes kérdőívet kellett kitölteniük, melyben egyebek mellett még arra is kíváncsiak voltak, hogy „15. *A legutóbbi népszámlálásnál milyen anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát?*”, „16. *Esetleg magyarosított nevét visszaváltoztatta-e?*”, és „38. *Milyen napilapot vagy folyóiratot vásárolt vagy olvasott leggyakrabban? Melynek volt előfizetője?*”¹¹³ A kitöltött kérdőívhez csatolni kellett egy „önéletrész”-t, valamint különféle nyilatkozatokat, amelyekkel az illető igazolni próbálta, hogy megfelel az igazolás feltételeinek.

A Magyar Közlönyben időnként közzé tették a jelentkezők névsorát az adott személy lakhelyének feltüntetésével. A lakhely szerint illetékes közigazgatási hatóság ezt közzé tette (falragaszok vagy dobszó útján), és felhívták a lakosságot arra, hogy „*akik az igazolás alá vont személyek olyan magatartásáról, vagy cselekedetéről tudnak, mely az igazolási eljárás szempontjából lényeges (ez akár előnyös, akár hátrányos), a bizottság elnökének [...] szóban vagy írásban a tárgyalás előtt jelentse be.*”¹¹⁴ Ez az eljárás alapjaiban teremtette meg a rosszindulatú feljelentések áradatát, és lehetővé tette a vélt vagy valós sérelmeket elszenvedetteknek, hogy bosszúszomjukat kitöltsék a volt csendőrökön.

A bizottság első ülésére 1945. június 2-án került sor, a Belügyminisztérium Markó utcai épületében. Ekkor tizenöt volt csendőr ügyét tárgyalták,¹¹⁵ egyebek mellett Gyenes-Dienes András¹¹⁶ gazdasági századosát, dr. Drégelyi Béla századosát, Sárdy/Spilberger Gyula ny. alezredesét, Harsányi Imre¹¹⁷ őrmesterét, Garabuczi István tiszthelyettesét és Lakatos Ferenc őrmesterét. Úgy látszik, hogy aznap vagy idő hiányában nem tudtak végezni, vagy pedig a beidézetek egy része nem jelent meg, esetleg nem érkezett be olyan terhelő adat, amely alapján „nem igazolt”-nak lehetett volna kijelenteni őket, mert néhány nappal később, 6-án, a második ülésen tizenegy volt csendőrnek – köztük a pár nappal korábban elhunyt, már „néhai”-ként említett Garabuczinak – ismét tárgyalták az ügyét. (Nem ez volt az egyedüli ilyen eset, később is előfordult, hogy kétszer is megjelent ugyanannak a volt csendőrnek a neve a közzétett listákon.) A fentiekén kívül 16-án újabb tizenöt volt csendőr ügyét tárgyalták – a felsoroltak között még

¹¹³ A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL CsML), a szegedi népbírói iratok, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948., Tímár Gergely népbírói aktája, 25–26. o.

¹¹⁴ Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945. május 13., 4. sz. 1. o.

¹¹⁵ Op. cit.

¹¹⁶ Gyenes-Dienes Andrást (1904–1962) átvette a „demokratikus” rendőrség. 1951-ben azonban őrizetbe vették, majd 1952-ben első- és másodfokon is 15 évre ítélték „a demokratikus államrend elleni” és a „közellátás veszélyeztetésének” bűncselekményéért. 1954-ben törvényességi óvás alapján 8 évre mérsékeltek a büntetését. 1957-ben bűncselekmény hiányában fölmentették. Utána irodalomtörténészként vált ismertté.

¹¹⁷ Harsányi Imre volt csendőrnagy 1946. március 8-án tért vissza nyugatról. Ügyének kivizsgálása után 1946. november 28-ig internálták. Ezt követően a debreceni népbírói elnökség előzetes letartóztatásba helyezte, majd bűncselekmény hiányában december 8-án szabadlábra helyezték. ABTL, V-4978.

három, már elhunyt személy neve található meg.¹¹⁸ (Nem csak korábban elhunyt volt csendőrök neveit találhatjuk meg az igazolás alá kerülők névsorában, hanem özvegyekét is.¹¹⁹)

A jogszabály nem írta elő, hogy kötelező megjelenni a különleges igazolóbizottság előtt. Ezzel magyarázható, hogy a világháború után Magyarországon tartózkodó, mintegy 15 ezer csendőr közül a Magyar Közlöny–Hivatalos Lap adatai szerint nagyjából 7400 volt csendőr (vagy csendőrözvegy) nyújtotta be az igazolási kérelmét. Közülük 1949. december 20-ig mindössze 465 személyt nyilvánítottak „igazolt”-nak.¹²⁰ Az eddig áttekintett igazolási iratokból az derül ki, hogy a rendkívüli igazolóbizottság olyan volt csendőröket sem nyilvánított „igazolt”-nak, akiket a volt szolgálati helyük nemzeti bizottsága (olykor a helyi MKP-alapszervezet!) igazolásra ajánlott. Az eddig megismert iratokból egyébként nem derül ki, milyen alapon döntöttek el a bizottság tagjai, hogy kit nyilvánítottak „igazolt”-nak, és kit nem.

A jogszabály szerint azt lehetett „igazolt”-nak minősíteni, aki „a) a németellenes ellenállási mozgalomban személyesen és hatékonyan részt vett; b) az ország felszabadulása előtt működött kormányok törvényeivel, rendeleteivel, intézkedéseivel és utasításaival tevőlegesen vagy szolgálati mulasztással szembe fordult, vagy c) bár szolgálatát ellátta, tényleges segítséget nyújtott demokratikus szervezkedéseknek, vagy azokban résztvevő egyéneknek.”¹²¹ – vagyis 1945 előtti értelemben megszegték a törvényt, sőt, az esküjükben vállalt kötelezettségeiket is.

A mintegy hétezer „nem igazolt”-nak nyilvánított volt csendőrnek (és azoknak, akik meg sem jelentek az igazolóbizottság előtt), valamint hozzátartozóiknak az illetményét, nyug- és kegydíj igényét megszüntették. Mivel a tiszthelyettesek és a legénységi állományúak döntő többsége paraszti származású volt, 1945 után legtöbbjük földművelésből próbálta eltartani önmagát és a családját. Azok, akik – a rákosista-kádárista propaganda szerint – „kiszolgálták a Horthy-fasiszta rendszert”, eleve nem számíthattak arra, hogy képességeiknek, tudásuknak, iskolázottságuknak megfelelő álláshoz juthatnak. „Azok a csendőrök, akik a deportálástól és a bírósági eljárásoktól megmenekültek, a »felszabadulás«-t követő években segéd munkásokként tudtak csak elhelyezkedni. Fizetésük a létminimum fenntartására szolgált, életük örök rettegés volt. Senki nem merte vállalni azt a kockázatot, hogy értelmi színvonalukhoz méltó munkahelyre betegye őket, mert ez az 1950-es évek legveszélyesebb játéka volt.” – írta dr. Rektor Béla volt csendőr százados, aki 1948-ban menekült nyugatra.¹²²

„vádolt sok baloldali embert megmentett az internálástól”

Antal Ferenc főtörzsőrmester, őrsparancsnok

Antal Ferenc 1901-ben született az Udvarhely vármegyei Vágáson, földműves családban. 6 elemít, majd 2 polgárit végzett. A csendőrségi pályafutása a vizsgálati dossziéjából nem derül ki. Annyi tudható csak, hogy valamikor a biai, 1936-tól pedig a pestszentimrei őrs parancsnoka volt.

Igazolását a Magyar Közlöny 1945. december 20-i számában tették közzé, ám hamarosan eljárás indult ellene.

1946 áprilisában gyanúsítottként vették őrizetbe. 29-én Kiss István rendőr nyomozó főhadnagy a budapesti PRO-n jelentést írt a gyanúsítottról, de megjegyezte, hogy nem tudta

¹¹⁸ Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945. június 6, 44. sz. 1. o.

¹¹⁹ Lásd például a Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1945. július 14-i, 76. számában felsorolt listát.

¹²⁰ Magyar Közlöny, 1949. december 21., 265. sz. 1. o.

¹²¹ Magyar Közlöny, 1945. május 10., 26. sz. 3. o. (Id. Mester Zsoltnak azért ítélték meg a kegydíj folyósítását, mert „a volt tanácsköztársaság alatti magatartása és baloldali politikai meggyőződése miatt” hátrány érte 1944 előtt. Magyar Közlöny – Hivatalos Lap, 1946. december 11., 197. sz. 1. o.)

¹²² Rektor, 1980. 301. o.

kihallgatni, mert az Észak-pesti (Hársfa utcai) Rendőr Főkapitányság Politikai Osztályán teljesít szolgálatot. A „környezet-nyomozás során” kikérdezett néhány személyt, akik azt állították, hogy „velük szemben is letartóztatásuk alkalmával durván viselkedett”, és bántalmazta őket. Több alkalommal tartott náluk házkutatást, és „állandó megfigyelés alá helyezte őket. [...] Kérem az ügyet illetékes csoportnak kiadni, és a gyanúsítottat az irányban is kihallgatni, hogy kik voltak azok a budapesti detektívek, akik a fenti munkások megkínzásában részt vettek.” A jelentést aláírta Kovács István hadnagy, a nyomozó csoport vezetője is.¹²³

Szeptember 11-én a budapesti népbíróság dr. Rácz Endre vezette tanácsa a Nb. XVIII.1991/1945/3. sz. ítéletével első fokon a háborús bűntett elkövetésével vádolt, és 1946. május 20. óta előzetes letartóztatásban lévő Antal Ferencet a 81/1945. ME. rendelet 11. §. 5. pontjába ütköző „népellenes” bűntett elkövetése miatt kétévi fegyházbüntetésre és állásvesztésre, ötévi politikai jogvesztésre ítélte. Az indokolás szerint 1936 júliusában, amikor a pestszentimrei őrs parancsnoka volt, a Pálincás Antal alhadnagy vezette nyomozó csoport számára rendelkezésre bocsátotta a legénységét, előállított kommunis tagyánús személyeket, akiket a detektívek napokon keresztül kínoztak. Vágner (Vághelyi) Béla öngyilkossági kísérletet követett el (felvágta az ereit) Antal irodájában, hogy ne kelljen elárulnia az elvtársait – ezen felbőszülve Antal ütlegette őt. Pintes Ferencnének a talpát meggumibotozta, Dálnok Károlyt megpofozta. „Tényként állapította meg azonban a népbíróság azt, hogy vádlott sok baloldali embert megmentett az internálástól, továbbá azt, hogy annak ellenére, hogy egy német tiszt revolverrel fenyegette meg, nem adott karhatalmat a lakosság sáncására való igénybeviteléhez, továbbá azt, hogy közelebből nem megállapítható időben a vádlott, mint biai csendőr őrsparancsnok, nem adott csendőröket a községbeli leventék elhajtására, azért a leventefőoktató karhatalmat kért a nyilasoktól.” Egyébként mint biai őrsparancsnok korábban „a baloldali embereknek általában segítségére volt”, az egyiket háromszor is megszöktette... Mindazonáltal a népbíróság „rendkívül nyomatókos enyhítő körülménynek” tudta be azt, hogy Vágnert felindult állapotban verte meg, mert félt a felelősségre vonástól, egyébként pedig sok baloldali embert mentett meg.¹²⁴ Két nappal később dr. Pál Ákos, a fővárosi PRO őrnagyja utasítást adott a szabadlábra helyezésére. (Erre szerintem nem ő lett volna jogosult, hanem a népbíróság.)

1949. május 19-én a NOT dr. Aradi István vezette tanácsa a NOT.V.1430/1947/6. sz. ítéletével az Antallal szemben meghozott elsőfokú ítéletet megsemmisítette, és felmentette az Nbr. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús (sic!) bűntett elkövetésének vádjától. Az indoklás szerint az elsőfokú ítéletben említett kínzás nem történt meg, ugyanis a bántalmazás maradandó sérüléseket nem okozott Vágneren, Ráadásul ő a tárgyaláson kijelentette, hogy ha tudta volna, hogy a vádlott olyan sok baloldali embert mentett meg, nem is tett volna följelentést.

Későbbi sorsáról semmit sem tudhatunk meg a fennmaradt iratokból, csupán annyi bizonyos, hogy 1969. december 26-án hunyt el Győrben.

„a rendszerrel szemben lojális magatartást tanúsít”

Hégely Lajos nyugalmazott őrmester

Hégely Lajos 1902-ben született Békésen, „kisparaszti” családban. Csak négy elemi végzettség, ezt követően a családi gazdaságukban segédkezett, illetve napszámosként dolgozott.

¹²³ ÁBTL, Antal Ferenc vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-115984, 5. o. (A dossziét 12 oldalszámmal 1967. december 4-én zárta le Fodor Ferencné százados.)

¹²⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-115984, 7. o.

„Életrajza”¹²⁵ szerint 1923. április 1-én jelentkezett csendőri szolgálatra. Június 1-ig a köröstarcsai őrsön volt próbaszolgálatos, majd november 1-ig a gyulai próbacsendőrkiskolában állt kiképzés alatt. 1925. július 1-ig a Szarvas-Décs nevű külterületi őrsön szolgált, akkor átvételezték a gyulai próbacsendőrkiskolára rajparancsnok-segédoktornak. Október 1-től hét hónapon keresztül a tótkomlói őrsön, majd 1926. május 1-től három hónapig Cegléden szolgált. Ekkor átvételezték a kiskunhalasi lovasscsendőrkiskolára, annak elvégzése után pedig visszahelyezték Ceglédre. 1928. június 1-től ismét a szarvasi őrsön szolgált, de egy hónap múlva a gyomai őrsre helyezték át. Itt kérte az egészségügyi nyugdíjazását 1934. február 1-vel, ugyanis súlyos szembetegsége keletkezett. (Emiatt Szegeden és Budapesten is kezelték.) Nyugdíjaztatása után Gyomán telepedett le, 1937-ben megnősült és felesége öt és fél hektáros földjét művelte.

1940 augusztusában behívták tényleges csendőri szolgálatra, de 1941. január végén leszerelték. 1944. április 3-án megkapta a behívóját a 106. sz. vasútbiztosító zászlóaljhoz, ahol szakaszparancsnok lett. 1945. május 9-én esett hadifogságba (valószínűleg nem a nyugatiba, ugyanis hazaérve nem internálták). A fogságból 1945. szeptember 1-én ért haza. Bár egy 1965-ös állambiztonsági jelentés szerint „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” által „igazolva lett, eljárás nem indult ellene”¹²⁶, a Magyar Közlöny – Hivatalos Lap 1945 és 1948 között megjelent számaiban nem szerepel a neve az igazoltak között, de ez nem zárja ki, hogy valóban „igazolt”-nak nyilvánították.

Az 1956-os forradalom idején passzív magatartást tanúsított. (Ez talán a régebbi szembetegségével magyarázható – vagy egyszerűen csak óvatos volt.) Ennek ellenére az állambiztonság őt sem veszítette szem elől. 1959. szeptember 8-án a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának operatív tisztje, Balogh László hadnagy jelentésében azt írta, hogy róla is elbeszélgetett Megyeri Sándor községi párttitkárral és Varsandán László párttaggal, ennek során pedig megállapította, hogy „*ellenséges tevékenységet nem fejt ki. Felszabadulástól napjainkig a rendszerrel szemben lojális magatartást tanúsít. Az 1956-os ellenforradalmi események idején sem fejtett ki ellenséges tevékenységet.*”¹²⁷ Rá is figyelő dossziét nyitottak (ennek ideje nem derül ki az iratokból), tehát operatív ellenőrzés alá helyezték, alkalmanként ügynökkel figyeltették.

Az egyik, róla is szóló jelentés 1960. szeptember 21-i. Ekkor a „Pataki” fedőnevű ügynök (aki munkatársa volt) azt jelentette róla, hogy a Dózsa térsz. építőbrigádjában dolgozik, „*igen csendes és becsületesen dolgozik. Sem én, sem munkatársaitól nem hallottam, hogy valami rosszindulatú kifejezést tett volna...*” Az egyik brigádvezető is azt mondta róla az ügynöknek: „*örül, hogy él és dolgozni hagyják, bármiféle munkát hang nélkül elvégez, igen csendes ember.*”¹²⁸ Két hónappal későbbi jelentésében pedig azt mondta, hogy Hégely kijelentette neki: „*Ő politikával nem foglalkozik, hisz neki a múltbeli foglalkozásánál fogva úgy sem hisz senki, és ő meg van elégedve, és neki így, hogy dolgozni hagyják, és számára is biztosítva van a megélhetés, ahogy indult 44 után az élet, még ebben sem bízott.*”¹²⁹ Hégely valószínűleg hallott arról, hogy a községben élő volt csendőrök közül többeket 1945 után internáltak és/vagy rendőrhatalósági felügyelet alá helyeztek – nyilván örült neki, hogy őt legalább nem zaklatja a rendőrség.

1961. május 9-én (a már főhadnaggyá előléptetett) Balogh László kifaggatta a célszemélyről Kőszegi Mihály tanácselnök-helyettest, aki azt mondta, tudja róla, hogy a „felszabadulás” előtt csendőr volt, utána meg alkalmi munkákból élt. 1956-ban nem tapasztalt

¹²⁵ ÁBTL, Hégely Lajos operatív dossziéja, 3.1.5. O-14977/89, 1. o. (A dossziét Gubis Pál tart. alhadnagy 18 oldalszámmal Békéscsabán zárta le 1972. augusztus 22-én.)

¹²⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 16. o.

¹²⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 9. o.

¹²⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 10. o.

¹²⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 13. o.

részéről „ellenséges tevékenységet”. „Szerény, dolgoz embernek ismerem. Emellett csendes természetű, olyan, aki politikai kérdésekkel nem foglalkozik.” – nyilatkozta a volt csendőrrel.¹³⁰

Ennek ellenére Balogh a május 16-i jelentésében javasolta a „laza ellenőrzését” „Pataki”-n keresztül. A javaslattal egyetértett Nyírfalvi Károly őrnagy, a békéscsabai Politikai Nyomozó Osztály megbízott vezetője.¹³¹ A dossziéjában nem találhatóak olyan iratok (ügynökjelentések, társadalmi kapcsolatoktól szerzett információk), amelyekből kiderülne, hogy az elkövetkező években milyen formában valósult meg a „laza ellenőrzése”.

Végül 1965. április 28-án a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-as alosztályán Ujházi Mihály hadnagy jelentésében javasolta a felülvizsgálatát, illetve azt, hogy mint volt csendőr törzsőrmestert hagyják meg alapnyilvántartásban. További sorsát források hiányában neki sem lehet megismerni.

„németellenességemet ahol tudtam, hangoztattam”

Simon János tatai őrmester

Simon János 1914-ben született Székesfehérváron, egyszerű családban, az édesapja gyári munkás volt. Hat elemi végzet. (Egy, – cím nélküli, föltehetően a különleges bizottság által készített összefoglaló anyag¹³² szerint – négy polgári iskolai végzettséggel is rendelkezett.) Iskolái elvégzése után segédmunkásként dolgozott, különböző építkezéseken. 1935. október 1-vel vonult be a honvédséghez. Két évvel később, a leszerelése után jelentkezett csendőri szolgálatra. Az első alkalommal a jelentkezését visszautasították, mert az apját három hónapra ítélték, sztrájk szervezése miatt. Végül némi protekció¹³³ segítségével mégis csak fölvtették. Először a vámospércsi őrsre került próbacsendőrként. 1938-ban elvégezte a makói csendőr iskolát. Ezt követően a pécsi csendőrkerülethez helyezték. Előbb a kisköszegi őrsön szolgált, majd 1941. december 30-val áthelyezték a Pécshez közeli, egerági őrsre azzal az indoklással, hogy állásához nem illő nővel tartott fenn kapcsolatot, aki egyszerű varrónő volt. Nősülési kérelmét 1944 tavaszán nyújtotta be, de visszadobták a kellő anyagi feltételek hiányában, ráadásul a leendő anyósa és apósa ellen is kifogást emeltek (a rokonságban ugyanis akadt szociáldemokrata párttag és egy orosz származású személy). Mivel emiatt kérte a leszerelését, augusztusban mégis csak engedélyezték a nősülését. 1944. augusztus 25-én járőrvezetői tanfolyamra vezényelték Tatára. Ezt december végén fejezte be. A szovjet hadsereg közeledtekor az iskolai keretet elvezényelték a településről, de ő betegsége miatt helyben maradt. Az ellenség megérkezése előtt civilbe öltözött, majd amint tehetett, a Székesfehérváron maradt családjához utazott.

1945. május 5-én küldte be a nyilatkozatát a különleges igazolóbizottságnak. Az ehhez csatolt „életleírás”-ban az alábbi olvasható: „Aktív németellenes magatartást, mint csendőr őrmester, kifolytani nem tudtam, mert nem állt módomban. [...] Politikai nyomozást soha nem végeztem. Azonban németellenességemet ahol tudtam, hangoztattam és főleg a német Volksbundistákat üldöztem.” Arra is hivatkozott, hogy 1942-ben elfogta a Volksbund egyik községi ifjúsági vezetőjét, ami miatt följelentették, de a vizsgálat végeredményeként a helyén

¹³⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 11. o.

¹³¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/89, 15. o.

¹³² ÁBTL, Dukovits Emília vizsgálati dossziéja (ezen belül található Simon anyaga), 3.1.9. V-85714, 79. o. (A dossziét 183 oldalszámmal 1969. december 16-án zárta le Sudhoff István.)

¹³³ Egyik lánytestvére egy főszolgabírónál szolgált, aki Hollodi (Havranek) csendőr alezredeshez fordult támogatásért. Dossziéját lásd: V-105075.

maradhatott. A zsidók deportálásában nem vett részt, mivel körletében nem éltek zsidó származású lakosok. Végül megjegyezte: „*A kommunistákat soha nem üldöztem, mert magam is szegény munkás családból származok és testvéreim is mind iparosok és munkások.*”¹³⁴

Igazolását a Magyar Közlöny 1946. augusztus 25-i számában tették közzé. A későbbi sorsa ismeretlen.

¹³⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-85714, 87–88. o.

III. Népbíróság elé állított volt csendőrök

A népbíróság föllállítása

A népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. számú miniszterelnöki rendeletet a Debrecenben székelő (és semmiféle közjogi legitimitással nem rendelkező, valójában szovjet bábkormánynak tekinthető) ideiglenes kormány adta ki, és 1945. február 5-én jelent meg. A jogszabály megszületésének körülményeiről érdemes megjegyezni, hogy az előkészítésében három szegedi ügyvéd játszott kulcsszerepet. Dr. Valentiny Ágoston még szegedi polgármester korában, 1944. december 12-én szorgalmazta a helyi nemzeti bizottságnál, hogy állítsanak fel egy népbíróságot. Ezt követően, már az ideiglenes kormány igazságügyminisztereként két szegedi ügyvéd kollégáját, dr. Bojta (Burger) Ernő Béla és dr. Réczei (Koch) László miniszteri tanácsosokat (utóbbi nevéhez fűződik a „népellenes” büntett fogalmának bevezetése¹³⁵) kérte föl egy, a népbíróságok föllállításáról szóló jogszabály elkészítésére. A kodifikációs munkákban pedig a Magyar Kommunista Párt (MKP) által delegált két jogász, Kovács Kálmán végezte el.

A rendelet megalkotói abból indultak ki, hogy a népbíróság tulajdonképpen egy rendkívüli különbíróság, ezért számos olyan elemet építettek be a működésébe, amelyre addig nem volt példa. A legfontosabb változás a klasszikus jogelvhez és joggyakorlathoz képest az volt, hogy tudatosan figyelmen kívül hagyta a *nullum crimen sine lege*, és a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény törvény nélkül; nincs büntetés törvény nélkül) alapelveket. Az első paragrafus ugyanis leszögezte: a „háborús bűnösöket” akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült büntettnak. A jogszabály másik kirívó rendelkezése az volt, hogy míg az öt évnél alacsonyabb büntetési tétel esetén a népügyésznek egyenesen kötelező volt föllebbeznie, addig a védőt nem illette meg az önálló föllebbezés joga, legfeljebb semmisségi panasszal élhetett.

Az országban huszonnégy népbíróság kezdte meg a működését.¹³⁶ A népbírósági tanácsok elnökeit az igazságügyminiszter nevezte ki. (Mivel mindenki tudta, hogy pártbíróságokról van szó, a szakjogászok nagy része, ha csak tehette, nem fogadta el az igazságügyminiszter „felkérését”, vagy igyekezett minél hamarabb otthagyni ezt a megbízatását.) Az ülnököket a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó öt párt (Polgári Demokrata Párt/PDP, Független Kisgazdapárt/FKGP, MKP, Nemzeti Parasztpárt/NPP, Szociáldemokrata Párt/SZDP), valamint 1945. május 1-től az Országos Szakszervezeti Tanács delegálta. (1947-ben a PDP-s delegáltakat kizárták a népbírósági tanácsokból.) A 81/1945. M.E. számú rendelet értelmében a tanácsvezető bírónak nem volt szavazati joga, a feladata csak arra szorítkozott, hogy a laikus bírót segítse, a büntetés kiszabása kérdésében felvilágosítást adjon, de a 1440/1945. ME. számú rendelet módosítása után szavazategyenlőség esetén ő is szavazhatott.

Föllebbezni másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsához (a továbbiakban: NOT) lehetett. A NOT tanácsai is az említett politikai pártok egy-egy, egységes bírói vagy ügyvédi oklevéllel¹³⁷ rendelkező kiküldöttéből alakultak meg, ám ebben az esetben a szakszervezetek

¹³⁵ A „népellenes” büntett fogalma az orosz „vrag narodov” (a „nép ellensége”) átvétele. Lásd Zinner Tibor: „A magyar nép nevében”? In *Remény és realitás, Magyarország 1945*. Budapest, 2017. 115. o.

¹³⁶ Számos esetben előfordult, hogy olyan nagyobb településeken, melyeken önálló népbíróságot nem állítottak fel (például Berettyóújfalu, Hódmezővásárhely, Makó, Szentés, Békéscsaba, Orosháza), valamint olykor kisebb településeken (amikor a nagy létszámú tanú utaztatása költséges lett volna) úgynevezett kihelyezett népbírósági tanácsok tárgyalták az ügyeket. Ekkor a népbíró és a népügyész utazott el a főtárgyalás helyszínére, és a helyi pártszervezetek által delegált népbírákkal együtt ítéleztek.

¹³⁷ A politikai erőviszonyokat jól jelzi, hogy az a dr. Major Ákos, aki 1944-ig m. kir. hadbíró százados, majd a „felszabadulás” után – nagyrészt színész testvérének, a kommunista Major Tamásnak köszönhetően –

nem rendelkeztek delegálási joggal. Első elnöke dr. Simándi Tamás volt, de öt másfél év múltán lemondatták (hamarosan börtönbe került), és dr. Major Ákos lett az utóda, akit 1948-ban dr. Bojta Béla követett.

Mivel a fellebbviteli fórumot szakjogászokból alakították meg, ezért majdnem minden második esetben lefelé módosították a büntetés nagyságát (vagy egyenesen fölmentették az elítéltet), emiatt pedig komoly politikai, illetve sajtótámadások érték. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ha – politikai nyomásra – másodfokon nem mertek felmentő ítéletet hozni, annyi (vagy közel olyan mértékű) letöltendő börtönbüntetést szabtak ki a tanácsok, amennyit előzetesben már amúgy is eltöltött a vádlott. Ez első fokon is gyakran előfordult.

1947–49 során a „kellő ügyfélforgalommal” nem rendelkező népbíróságokat megszüntették, és a befejezetlen ügyeket más népbíróságnak adták át (például a megszüntetett bajai és gyulai népbíróságok ügyei a szegedihez kerültek). 1950 tavaszán fejezte be tevékenységét az utolsó, még működő népbíróság, a szegedi, valamint a NOT és a Népfőügyészség is.

A népügyészségek és népbíróságok korabeli és későbbi megítélése – politikai beállítottságtól függően – igen eltérő. Ami a politikusok véleményét illeti, 1945–46-ban sokan értettek egyet Bálint Sándor kereszténydemokrata képviselővel, aki a nemzetgyűlésben kijelentette: „*a népbíróság alapján véve pártbíró*”. Duba Gyula pártönkívüli képviselő pedig ehhez még hozzátette: „*már nem a pártok bírósága, hanem a marxista [értsd: a kommunista – V. G. megj.] párt* *nak a bírósága*”¹³⁸ a népbíróság.

Az elismert néprajztudós, Bálint Sándor véleményét osztotta az a dr. Berend György is, aki belülről ismerte ezt az új jogintézményt, ugyanis egy korabeli szakmunkájában leszögezte, hogy az nem más, mint „*politikai jellegű bíróság*”.¹³⁹

A fentieket még azzal kell kiegészítenem, hogy a népbíróságokról „*a társadalomban kialakult képet az is jelentősen befolyásolta, hogy az erőszakszervekbe lévő volt deportáltak és munkaszolgálatosok gyakorta fizikai erőszakkal párosult nyomozásai után a büntetőeljárásokban számos zsidó vallású népügyész és népbíró tevékenykedett. [...] A feljelentők, valamint a vád és védelem tanúi között sokszor a valóságot meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető.*” – állapítja meg a téma egyik legjobb magyarországi szakértője, dr. Zinner Tibor.¹⁴⁰

A szegedi és a gyulai népbíróságok ítélezési gyakorlatáról az általam eddig feldolgozott, mintegy kétszáz eljárás alapján a következők mondhatók el. A feljelentések hátterében az esetek nagy részében egyéni bosszú, vagy anyagi haszonszerzés állt.¹⁴¹ A Magyar Államrendőrség kommunista irányítás alatt álló helyi politikai (rendészeti) osztályain¹⁴² folyó kihallgatások irányított kérdések szerint zajlottak, a vallomások jegyzőkönyvezése pedig sablonszerűen, a későbbi vádiratban lefektetett koncepció

közpönyeget fordítva egyebek mellett a Bárdossy László elleni koncepció per tanácsvezető bírója volt, kinevezésekor egységes bírói és ügyvédi vizsgával nem rendelkezett.

¹³⁸ Idézi dr. Lukács Tibor: *A magyar népbírósági jog és népbíróságok 1945–1950*. Budapest, 1979. 162., 165. o.

¹³⁹ Lásd Berend György: *A népbíráskodás*. Szeged, 1948. 193. o.

¹⁴⁰ Zinner Tibor: „*éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket*”. *Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren*. MTA Law Working Papers, 2016/1. 35. o. (Ugyanitt írja Zinner, hogy a népügyészségek személyi összetételében „85 %-ban volt munkaszolgálatosok, vagy deportálásból visszajött, korábban sértett emberek képviselték a vádat...” Uo. 19. o.)

¹⁴¹ Az FKGP szegedi napilapja is megjegyezte egyik vezércikkében: „*a vádlottak nagy része egyéni bosszú, hajsza, áskálódás, kenyérirígység és más emberi gyarlóság szülte feljelentések áldozatai...*” Szegedi Hírlap, 1945. december 8.

¹⁴² A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát még 1945 elején szervezte meg – egymástól függetlenül – Tömpe András és Péter Gábor. A korabeli forrásokban több esetben csak Politikai Osztály-ként emlegetik. Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk., bev. jegyz.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből I. (A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.)* Budapest, 2009.

alátámasztása céljából történt. Az „érdektelenként” megjelölt kihallgatott, sértett tanúk a terheltek megbüntetését kívánták, egyértelműen elfogultak volt velük szemben. Számos esetben a főtárgyalásokon, a szembesítések során derült ki, hogy korábban a kihallgatást végző politikai rendészet detektívjei különféle erőszakot, ráhatást gyakoroltak a tanúkra a kívánt eredmény elérése érdekében,¹⁴³ vagy a vallomások tisztázása során egyszerűen meghamisították a jegyzőkönyveket. A terheltekből számos esetben kínzással csikarták ki az önmagukra terhelő vallomást.¹⁴⁴ A vádiratok nagy része kifejezetten gyenge jogászai teljesítmény eredményeképp született meg, olykor csak a vonatkozó rendeleti helyet tartalmazták, a terhelően valló tanúk kiragadott mondataival. A főtárgyalások gyakran fulladtak botrányba, hiszen a nyilvánosság miatt a politikai pártok által felheccelt tömegek így próbáltak nyomást gyakorolni a bírói tanácsra a súlyosabb ítélet érdekében.¹⁴⁵ Az is számtalan esetben előfordult, hogy a védelem tanúit meg sem hallgatták, az ítéletet kizárólag a vád tanúinak terhelő vallomása alapján hozták meg. Az eljárások magas százalékban végződtek felmentéssel, vagy másodfokon az elsőfokú ítéletben meghatározottnál jóval enyhébb büntetéssel, ami egyértelműen a NOT, mint fellebbviteli fórum korrekciós szerepének volt köszönhető.

¹⁴³ Például Eperjesi Mihály hódmezővásárhelyi református hitoktató esetében két, a rendőrségen megfélémlített leány vallomásra építették a vádat.

¹⁴⁴ A hódmezővásárhelyi dr. Hegedűs Imrét a kiskunsági politikai rendészeti osztályon is vallatták. Ott „Naponként vallattak puhító módszerrel, Mogyorósi Lőrincz megpofozott több alkalommal, a megtöltött, 9 mm-es pisztolyával hadonászott az orrom előtt, mondván: »Gané alak, egy lövést próbára a levegőbe, a másodikat a pofájába ereszttem, ha nem ismeri el a vádat!« – Mászor gummi bottal meztelen talpaimat, tenyereimet, faromat verte, vérömlenyesen kereké [??] tisztán járni nem tudtam.” MNL CsML, a szegedi népbíróság iratai, XXV. 8. 1012/1945. 28. o.

¹⁴⁵ Például Karácsonyi Guidó, Szeged–Somogyi telep plébánosának tárgyalása általános verekezésbe torkollott. *Délmagyarország*, 1945. július 26. és *Népbírószági Közlöny*, 1946. április 20. (Az 1945. július 25-i, 12 évi fegyházbüntetésről szóló elsőfokú ítéletet 1946. január 31-én a NOT megsemmisítette, és Budapestre helyezte át az eljárást. A megismételt eljárás során „háborús bűntett” vádjával másfél évre ítélték, de az előzetesben eltöltött idő beszámítása miatt hamarosan szabadult.)

1. „Népellenesek”, „népelnyomók”

Bányi István törzsőrmester, őrsparancsnok, és az őt följelentő Szabó Kálmán szakaszvezető

A)

„a letűnt fasiszta rendszernek alárendelt végrehajtó közege”

Bányi István¹⁴⁶ 1906-ban született a Borsod vármegyei Felsőábrányban, földműves családban. Mint a csendőrök nagy többsége, ő is csak hat elemít végzett el. A csendőrség kötelékébe 1925. november 1-ével lépett be. 1927. június 30-ig a gyulai próbacsendőr iskolán tanult. 1927. július 1-től 1929. május 31-ig az abodi (Borsod vármegye) csendőrőrsön szolgált. 1929. június 1-től 1930. június 30-ig a ceglédi lovascsendőr iskolán tanult. 1930. július 1-től 1932. szeptember 15-ig a poroszlói, 1933. június 30-ig a pélyi, majd 1935. április 3-ig a jászapáti őrsön szolgált. Ezt követően három hónapig a püspökladányi őrsön volt, ahonnan 1935. szeptember 1-vel elvezényelték a szombathelyi őrsparancsnok-képző iskolára. 1936. június 16-tól 1938. április 14-ig a biharnagybajomi, utána 1940. augusztus 31-ig a hajdúszoboszlói őrs parancsnoka¹⁴⁷ volt. 1940. szeptember 1-től 1941. május 31-ig Komádin, majd 1942. május 31-ig Vésztőn volt őrsparancsnok. Onnan vezényelték 1942. július 1-vel Újkígyóásra, ott volt őrsparancsnok 1944. október 6-ig. A szovjet csapatok megérkezése előtt felsőbb parancsra a legénységgel bevonult a szolnoki osztályparancsnokságra, ahonnan Budapestre vezényelték. Ezt követően 1944. november 24-én Székesfehérváron nyert beosztást irodai munkára. Onnan vonult el Győrön keresztül Linz környékére, ahol 1945. május közepén amerikai hadifogságba esett. Július 12-én néhány bajtársával megszökött, és sikeresen hazaért.¹⁴⁸ Őt nyilvánvalóan azért nem internálták, mint a többi „nyugatos” csendőrt, mert haza tudott szökni, és így elkerülte a komáromi szűrőállomást. 1945. júniusában felesége szülőfalujában, a Miskolchoz közeli Emődön telepedett le, és földműveléssel foglalkozott. (Az őt elfogni próbáló újkígyósi kommunisták úgy tudták, hogy Emődön az MKP-alapszervezet helyi titkára lett, de ő ezt tagadta a kihallgatása során.)

1945. július 18-án feleségével fölkereste újkígyósi ismerősüket, egy tanyai gazdát, azért, hogy az 1944 őszi távozásakor nála maradt ingóságukat elvigye. A faluban nyomban elterjedt annak híre, hogy a volt őrsparancsnok visszatért. Ekkor öt helyi kommunista elhatározta, hogy elfogják. Amint azonban kiértek a kérdéses tanyára, a szemfüles Bányi megszökött előlük, és sürgősen visszautazott Emödre. (Különös módon az 1947. január 18-i tárgyalásán tagadta, hogy leutazott Újkígyóásra, ám ez egészen bizonyosan megtörtént, mert a felesége még 1945. július 22-én panaszbejelentéssel élt az újkígyósi „rendőrbiztosságon” az elfogási kísérlet miatt, és azért, mert tőle a kommunisták elkobozták a csomagját.)

Nem elég, hogy az őt „csendőr-vadász” kommunista felsült, de Bányiné feljelentése miatt még ellenük indult eljárás „személyes szabadság megsértése és zsarolás” miatt a gyulai megyei bíróságon. Az a vizsgálati dossziében található iratokból nem derül ki, hogy ezt az

¹⁴⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. A zárójelentés szerint az aktát 70 számozott oldallal 1953. április 30-án zárta le Békéscsabán Harmados Ilona áv. írnok.

¹⁴⁷ „A csendőrőrs parancsnoka a csendőrőrsök szolgálatának éltető eleme, a közbiztonsági szolgálat élharcosa. Hivatásának legnagyobb szolgálója. Lelke a körletének. Világító oszlop a bajban és körlete tíz- hússzáz emberének pásztora.” – írta Beöthy Kálmán ezredes a Magyar Katonai Szemlében, 1944-ben (558. o.).

¹⁴⁸ ABTL, Bányi István vizsgálati dossziéja, V-60221, 7. o. (A Mezőcsáti Járási Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán fölvelt jegyzőkönyv.)

ügyet miként zárták le, annyi bizonyos, hogy Gallai István rendőr alhadnagy december 18-án három újkígyósi kommunistát kihallgatott a párthelyiségükben. A fölvelt jegyzőkönyv szerint Boris János azzal vádolta meg Bányi Istvánt, hogy több alkalommal „*piszkos kommunistának*”¹⁴⁹ nevezte őt, és a front közeledtekor a falu elhagyására akarta kényszeríteni. Vecsernyés Ferenc szerint „*hű [kiszolgálója] volt a feudális rabló imperialista rendszernek, s túlzó magatartásával a munkásnéppel szemben a legdurvábban bánt és cselekedett.*”¹⁵⁰ (Valami oknál fogva ezt a két tanút nem hallgatták ki a népbírósi tárgyalás során.) A harmadik tanú szerint a szovjetek bejövetele előtti napokban erőszakkal elhurcoltatta hazulról.

Ezt követően háromnegyed évig nem történt semmi. Legközelebb csak 1946 őszén folytatódtek a tanúkihallgatások, de most már a Gyulai Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán (PRO). A Bujdosó Lajos és Gallai István rendőr nyomozó alhadnagyk előtt szeptember 25. és 28. között kihallgatott tizenhét tanú az alábbiakkal vádolta meg Bányit: 1.) a főszolgabíró utasítására 1943 őszén több helyi napszámost, akik az alacsony fizetés miatt vonakodtak elmenni a Wenckheim-uradalom földjére dolgozni, csendőrökkel kísértetett ki; 2.) durván bánt velük, szidalmazta (például „*disznó kommunista társaságot*”¹⁵¹ emlegetett) vagy bántalmazta őket; 3.) egyeseket – állítólag – internálással fenyegetett meg; 4.) 1944 őszén fenyegetéssel „elhajtatta” a levantekező fiatalokat a faluból. (Ezt azonban Bozó József újkígyósi községi bírósági ügymagyarázó, hogy ő 1944. október 1-én parancsot kapott egy bizonyos Bakos nevezetű gyulai őrnagytól, hogy a helyben lévő, 18 és 42 év közötti férfiakat hét napi élelemmel indítsa útnak Tiszavárkonyba. Megüzente Gyulára, hogy megtagadja a parancs teljesítését, mire Bakos azt üzent, hogy akkor megbízza Bányi tiszthelyettes és a helyi levanteoktatót a parancs végrehajtására.); 5.) brutálisan bánt két helybeli, deportálás előtt álló zsidó személlyel (Bender Sámuellel¹⁵² és Wallenstein Sámuelnével).

Az egyik, 1946. szeptember 26-án kihallgatott tanú, Szabó Kálmán, aki 1943–44-ben a beosztottja volt, eléggé durva dolgokkal vádolta meg. Például, azt állította, hogy valamikor 1943-ban egy alkalommal benyitott az irodájába, ahol rajtakapta, hogy „*egy nővel erőszakoskodik*”. 1944-ben egy lögyakorlaton a törzsőrmester hibájából halálos lövés ért egy csendőrt. (Ezt a népbünyészségi kihallgatásakor Bányi elismerte azzal, hogy a szerencsétlenség csak részben az ő hibájából történt, emiatt kapott is tíznapi fogdát.) Azt vallotta, hogy velük, csendőrökkel szemben „*sok rosszat követett el*”.¹⁵³ Ezen kívül még azt is mondta, hogy egy, a református egyházba korábban betért zsidó származású férfi elárulta neki, hogy Bányi azt ígérte, alkalomadtán kihozatja a gettóból, cserébe arany holmikat, bokszcizmát és egyéb értékeket kért, amiket meg is kapott. Majd csak a népbírósi vallomásából derült ki, hogy miért gyűlölte ennyire a volt parancsnokát, miért vádolta meg képtelenebbnél képtelenebb dolgokkal.¹⁵⁴ (A nyilvánvaló elfogultsága miatt az ítélet meghozatalakor az ő tanúvallomását egyáltalán nem vették figyelembe.)

Az eljárást csak a következő év elején indították meg ellene. 1947. január 12-én tartóztatták le Emődön, majd Gyulára szállították. (Annak nincs nyoma, hogy valamelyik rendőrségen gyanúsítottként kihallgatták volna.) A népbünyészségen első alkalommal, 18-án dr. Révész Géza kezdte meg a kihallgatását, de az alapadatai fölvételei után „*másirányú*

¹⁴⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-60221, 5. o. (Érdekes, hogy ugyanaznap még egy jegyzőkönyvet vettek föl, amely megfogalmazásában némileg eltér az idézett szövegtől. MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 20. o.)

¹⁵⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-60221, 3. o. (Vecsernyés esetében is két jegyzőkönyv készült, ezeknek a szövege némileg különbözik egymástól: MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 10. o.)

¹⁵¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 18. o.

¹⁵² Bender Sámuel volt az egyetlen zsidó, aki a deportálásból visszatért, de ő is hamarosan elköltözött a faluból. Lásd Balogh, 2007. 201. o. és Jároli József: *Szabadkígyós/Újkígyós*. Budapest, 2001. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/szabadkigyos-ujkigyos-F48A/egy-zaklatott-evszazad-F530/>

¹⁵³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 22. o.

¹⁵⁴ Az operatív dossziéjában még csak utalás sincs Bányi Istvánra vagy a kettejük közötti konfliktusra.

elfoglaltsága miatt” azt félbe szakította. A kihallgatást két nappal később már dr. Sárkány György vezető népügyész folytatta. Bányi István ekkor pontról pontra, részletesen tagadott minden ellene fölhozott gyanúsítást. Az egyik tanú, Gedó Antal (akit nem is ismert) vallomása kapcsán kijelentette: az „szemen szedett valótlanág”. (Ezt egy másik tanú vallomása kapcsán is mondhatta volna, hiszen Boris János korábban azt vallotta, hogy Bányi lovon jelent meg a tanyáján – miközben ő gyalog csendőr volt.) Azt is tagadta, hogy a parancsnoksága idején, a kérdéses időpontban bárkit internáltak volna, és nem is értette, hogy a tanúk miért vádolják „durvasággal és gorombasággal”.¹⁵⁵ A leventék „útba indításával” kapcsolatban azt adta elő, hogy azt Dénesfalvy Dénes¹⁵⁶ ezredes parancsolta meg, a végrehajtását pedig őrá bízta. (Egyébiránt Ujváry Lajos öcsödi leventeparancsnok népbírósi aktájából az derül ki, hogy az ezredes ugyanerre utasította a Szarvas járási leventeparancsnokokat is,¹⁵⁷ feltehetően ez az egész vármegyére érvényes parancs volt.) Végül pedig tagadta, hogy az őrizetbe vételekor megfenyegette volna a rendőrbiztost, hiszen korábban jó viszonyban voltak.

Dr. Sárkány György a kihallgatás befejezését követően elrendelte Bányi előzetes letartóztatását. Január 29-én megküldte az addig keletkezett iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. A 860/1946/5.n.ü. sz. vádiratban az 1945:VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt 81/1945. ME. sz. rendelet 15. §. 2., 3. és 6.¹⁵⁸ pontjába ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert – az indokolás szerint – mint őrsparancsnok „következetesen népellenes hivatali működést fejtett ki”, a zsidóellenes jogszabályokat „a számára előírt ténykedést túlhaladva” tartotta be, ezen fölül pedig „a fasiszta uralmi rendszer hatalmi eszközeinek a maga céljaira való felhasználásával” vagyon elleni bűncselekményeket is elkövetett. Ezen kívül „a baloldaliakat következetesen üldözte”. A „nagy számú tanú kihallgatásának zavartalan foganatosítása céljából” indítványozta, hogy a tárgyalást a helyszínen, vagyis Újkígyóson tartsa meg a népbíróság.¹⁵⁹

Bűnügyének tárgyalása 1947. április 30-án kezdődött meg a gyulai népbíróságon, a dr. Csaba Mihály vezette tanács¹⁶⁰ előtt. A volt csendőr minden vádpontban ártatlannak vallotta magát, és részletesen megcáfolta az ellene fölhozott vádakát. Megismételte, hogy a leventék 1944 őszi összeszedését nem ő kezdeményezte, hanem Dénesfalvy ezredes parancsára hivatkozva Varga K. János tanító, leventeparancsnok. Azt is tagadta, hogy Boris Jánost (aki nem jelent meg az idézésre), „piszkos kommunistának” titulálta. Ismét hangsúlyozta, hogy Szabó Kálmán volt csendőr „bosszúból tette a feljelentést”¹⁶¹ ellene, mert őt büntetésből helyezték az őrsére, és amikor talált nála egy hamis útlevelet, erről jelentést tett a feletteseinek. Nem csak Szabó, hanem más tanúk is bosszúból jelentették fel, mert korábban

¹⁵⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 34. o.

¹⁵⁶ Dénesfalvy (néhány forrásban tévesen: Dancsfalvy) Dénes ezredes a M. kir. 18. Honvéd Hadosztály leventeparancsnoka és Békéscsaba városának katonai parancsnoka volt 1944-ben. A szegedi népbíróság három év börtönre ítélte, majd szabadulása után internálták. 1953-ban elhunyt. (ÁBTL, V-100110)

¹⁵⁷ Lásd Vincze Gábor: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható...” Eljárások református egyházi személyek ellen a „népi demokrácia” első éveiben a Békés-Bánati Egyházmegyében. Hódmezővásárhely, 2016. 85–90. o.

¹⁵⁸ Népellenes büntettben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette; 3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” (A 81/1945. ME. számú alaprendeletet kiegészítő 1440/1945. sz. novella szerint a 15. §-t egyebek mellett ki kell egészíteni azzal is, hogy a 6. pont szerint népellenes bűnös az is, „aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.”) <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. november 30-án.)

¹⁵⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 38–39. o.

¹⁶⁰ A tanács tagjai: Berecki Lajos (MKP), Gácsi Ferenc (NPP), Kincses Dezső (PDP), Sólyom Géza (szakszervezetek), Szilágyi János (FKGP), Tarkó Mihály (SZDP). A vádat dr. Sárkány György képviselte.

¹⁶¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 44. o.

köztörvényes ügyük volt (például az egyik tanú öt alkalommal volt korábban büntetve, egy másik pedig 1944. október elején részt vett az üresen maradt őrsépület kifosztásában).

Kihallgatását követően a főtárgyalást elnapolták, és két nap múlva folytatták tovább, a tanúk kihallgatásával, de nyilván a nagyszámú tanú útiköltségének megtakarítása végett, már nem Gyulán, hanem Újkígyóson.

A változatlan összetételű népbíróági tanács a május 2-i főtárgyaláson a rendőrségen már korábban kihallgatott 17 tanú közül 8 nem jelent meg. Az egyik tanú annak ellenére „érdektelennek” mondta magát, hogy bevallotta, „*haragszik a vádlottra*”.¹⁶² A volt községi bíró, Bozó József vallomásával gyakorlatilag alátámasztotta a vádlottnak a népügyészségen tett vallomását (Igaz, ő továbbra is egy bizonyos Bakos őrnagyra emlékezett, mint parancskiadóra.) Azért vallomása végén még megjegyezte: „*a vádlott nem volt közkedvelt ember a községben*”, és „*szoknyavadász ember volt*”.¹⁶³ (Az egyik tanú azt vallotta, hogy a feleségének is tett „szerelmi ajánlatot” – ám végül nem eskették meg.) A 32 kihallgatott tanú döntő többségének a vádlottal történt szembesítése eredménytelen volt. Szabó Kálmán, aki 1943–44-ben beosztottja volt, és korábban a rendőrségen azzal is megvádolta, hogy egy nővel erőszakoskodott, most kerekperec kijelentette: a törzsőrmestert az őrsön „*mindenki gyűlölte. Én is gyűöltem a végtelenségig.*”¹⁶⁴ (A tanácsvezetőnek figyelmeztetnie kellett a tanút, hogy ne sértegesse a vádlottat.) Szabó vallomása után Bányi ismét azt mondta, hogy ő „*bosszúból vall így*”¹⁶⁵, mivel a szolgálatát hanyagul látta el, emiatt több alkalommal meg kellett büntesse. Figyelemre méltó, hogy a község jegyzője, Csatlós Balázs azt vallotta, ő sohasem hallott panaszt a vádlottra, de azért megjegyezte: „*szerette a más asszonyát*”, emiatt pedig ő közigazgatási úton tett jelentést, hogy helyezték el, de nem történt semmi.¹⁶⁶ (A volt törzsőrmester egyesek által feltételezett nőügyei fölött a népbíróági tanács egyszerűen átsiklott az ítélet meghozatalakor.) Egy másik tanú úgy vallott, hogy a volt törzsőrmester „*katonás, szigorú, de jóindulatú ember volt. Rendes emberekkel általában jól bánt.*”¹⁶⁷

A május 2-i tárgyalás végén a Csaba-tanács Bányi Istvánt bűnösnek találta a Nbr. 81/1945. ME. sz. rendelet 15. §-ának 2. és 3. pontjába ütköző „népellenes” büntett elkövetésében. Ezért első fokon főbüntetésként két és fél év börtönbüntetésre ítélték, mellékbüntetésként pedig tíz évre felfüggesztették politikai jogainak a gyakorlását. (A büntetésből kitöltöttnek vettek három hónap és 19 napot.) A részletes indokolásból kitűnik, hogy a tanács tagjai az ítélet meghozatalakor – egy eset kivételével – kizárólag a vád egyértelműen elfogult tanúinak vallomásait vették figyelembe. (Egyedül a volt csendőr, Szabó Kálmán tanúvallomását mellőzték, mert megállapították, hogy „*olyan ellenséges magatartást tanúsított a vádlottal szemben, hogy elfogulatlan vallomást várni nem lehet.*”) Figyelemre méltó az a kitétel, miszerint „*tényként állapította meg a népbíróság, hogy a vádlott a baloldali gondolkodású embereket figyelte...*”¹⁶⁸ Úgy gondolom, joggal feltételezhető, hogy 1947-ben már leginkább ez számított a „fő bűnnek”.

A népügyész súlyosbításért föllebbezett (a vádlott és védője „enyhe büntetést” kértek), ezért az iratokat a népbíróság a népfőügyészségen keresztül fölterjesztette a NOT-hoz.

Másodfokon viszonylag hamar letárgyalták az ügyet. 1947. október 11-én a NOT dr. Szabó Zoltán vezette tanácsa másfél évre enyhítette a büntetést, amiből nyolc hónap huszonöt napot kitöltöttnek vett, a mellékbüntetést pedig helyben hagyta. Az indokolás szerint az Országos Tanács enyhítő körülményként vette figyelembe azt is, hogy „*az elítélt nem saját*

¹⁶² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 47. o.

¹⁶³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 48. o.

¹⁶⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 54. o.

¹⁶⁵ Op. cit.

¹⁶⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 56. o.

¹⁶⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 57. o.

¹⁶⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-60221, 33. o.

kezdeményezésére és irányítására követte el a cselekményeket, hanem ***mint a letűnt fasiszta rendszernek alárendelt végrehajtó közege***, túlbuzgóságból lépte át a törvényes határokat...”¹⁶⁹ (Kiemelés – V. G.) Ebből az indokolásból egyértelműen megállapítható, hogy politikai alapú ítélkezés született, mint a csendőr-perек döntő többsége esetében.

Bányi István feltehetően 1948 tavaszán kitöltötte a büntetését. (Szabadulásának pontos időpontját még a vizsgálati dossziéjában sem említik meg.) A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága természetesen nem vesztette szem elől. 1955. március 21-én Kiss János államvédelmi hadnagy a BM X. osztályán¹⁷⁰ feljegyzést készített róla, melyben összefoglalta, miért ítélték két és fél évre. „*Magatartását általában a horthy fasiszmus reakciós politikájának hű kiszolgálása, elvakultsága, a dolgozók gyűlölete jellemezte.*” – írta róla az ávós tiszt.¹⁷¹

A volt csendőr törzsőrmestert az 1956-os forradalom leverése után felállított kádári állambiztonság is szemmel tartotta. Ezt igazolja az, hogy 1960. január 18-án az emődi községi tanács Végrehajtó Bizottsága igazolást adott ki róla (nyilván az állambiztonság kérésére), amelyből az derül ki, hogy akkor az 54 éves Bányi István a Fővárosi Útépitő Vállalat kocsikísérőjeként dolgozott (ez az egyik legalacsonyabb fizetéssel járó beosztás), de egy éve betegállományban volt. Végül közölték, hogy „*az ellenforradalom alatt nem tevékenykedett. Érzelmében azonban a régi rendszer híve.*”¹⁷² Mint volt csendőrré, a Borsodmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya szükségét látta, hogy ellenőrzési tervet dolgozzanak ki. A későbbiekben a községi rendőrséggel, illetve az önkéntes rendőrökkel kívánták figyeltetni.

Későbbi sorsa az állambiztonsági irataiból nem derül ki, de nagyon valószínű, hogy csendőr múltja miatt még évekig ő is „F-dossziés” (megfigyeltetett) személy volt.

B)

„...rendkívül rosszindulatú, összeférhetetlen ember”

Szabó Kálmán 1915-ben született a Bihar vármegyei Hegyközszentmiklóson, ő is csak hat elemi végzettségű. 1937-ben behívták a román hadseregbe, emiatt átszökött a magyar–román államhatáron, majd a sorkatonai szolgálatának letelte után, 1940. április 1-vel jelentkezett a csendőrséghez. December 9-én vonult be az ungvári csendőr tanosztályhoz, majd a hét hónapos tanfolyam elvégzése után Kétegyházán szolgált próbaszolgálatos tizedesként. 1943. december 1-vel helyezték át Újkígyószra, mint szakaszvezetőt. 1944. február 2-tól június 26-ig Szolnokon táborigazgató tanfolyamot végzett. Mint a különleges igazolóbizottság számára küldött nyilatkozatában írta, a zsidók deportálásában nem vett részt. 1944. szeptember 27-én bajtársaival Békéscsabára vezényelték. Amikor megtudta, hogy be akarják őket vetni a fronton, civil ruhába öltözött és megszökött. Valamiképpen megsebesült, így került orosz hadifogságba november 23-án Jászberényben. Onnan – elmondása szerint – Nagyváradra hurcolták, végül 1945. május 18-án szabadon engedték.¹⁷³ Abban az évben Újkígyóson telepedett le, elvette egy „jómódú középparaszt” lányát és annak a földjén gazdálkodott.

¹⁶⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1262/1948. 68. o.

¹⁷⁰ A BM X. osztálya az operatív nyilvántartó volt. Lásd Kajári Erzsébet: Az egységesített belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége 1953–1956. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Budapest, 2000. 160. o.

¹⁷¹ ÁBTL, V-60221, 13. o.

¹⁷² ÁBTL, V-60221, 17. o.

¹⁷³ ÁBTL, Szabó Kálmán operatív dossziéja, 3.1.5. O-14979, 35/1-8. o. (A dossziét 106 oldalszámmal 1972. július 17-én zárta le Békéscsabán Kozma Miklós r. őrmester.)

A különleges igazolóbizottság számára készített, 1946. december 4-i nyilatkozatához és életleírásához mellékelte a kétegyházi és az újkígyósi Nemzeti Bizottságok egy-egy támogató nyilatkozatát, ennek ellenére 1947. június 12-én a bizottság „nem igazolt”-nak jelentette ki.

Mint korábban szó volt róla, 1946. szeptember 26-án a gyulai rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán, majd 1947. május 2-án a gyulai népbírói tárgyaláson súlyosan terhelő vallomást tett volt őrsparancsnokára. Mindezt feltételezésem szerint azért tette, hogy mentse a bőrét, megússza az esetleges felelősségre vonást, ugyanis 1947-ben ellene is eljárás folyt. A fennmaradt, hiányos iratokból csak annyi deríthető ki, hogy valamikor abban az évben az újkígyósi Marsi Pálné följelentette azzal a váddal, hogy 1944. október 6-án, az oroszok bejövetele előtt ő kényszerítette a fiát arra, hogy a fogatukon a csendőrs tagjaival elhagyja a falut. Emiatt még mindig fogságban van valahol, a fogat meg odavesztett a lóval együtt.

Talán a Bányi-perben tanúsított magatartásának köszönhetően, 1947. július 18-án a gyulai népbünyészség 1947.NÜ.501/2. sz. határozatával megszüntette a nyomozást a „népellenes” büntett ügyében, arra hivatkozva, hogy Szabó „beismerte”, csak Bányi István őrsparancsnok parancsát teljesítette. (Egyébként Marsinét Bányi ügyében egyszer sem hallgatták ki, a tárgyalásra sem idézték be tanúnak.) Az is olvasható az indokolásban, hogy Bányi bünygyéből az ügyészség tudta, a csendőrség és a katonaság több kocsi is igénybe vett az elvonulás idején, Szabó csak parancsot teljesített, és a fiú önként ment velük. Végül a népbünyészség megjegyezte, hogy a panaszos csak most tett följelentést, az események után két és fél évvel, azután, hogy a fia haza került.¹⁷⁴

Szabó Kálmán további sorsáról csupán az 1956 után keletkezett állambiztonsági anyagokból tudható meg valami. Egyes források szerint 1956-ban Újkígyóson „polgárőr” (vagyis nemzetőr), esetleg a nemzeti bizottmányi tag is volt.¹⁷⁵ A „Laczi” fedőnevű ügynök 1960. december 23-án egyebek mellett azt jelentette, hogy a forradalom napjaiban *„igen hangos volt és az egyik gyűlésen biztatta a helybelli ifjúságot, hogy fogjanak fegyvert és menjenek segítségére a budapesti ellenforradalmároknak”*.¹⁷⁶ 1959. augusztus 21-én Nagy Károly főhadnagy a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály VII. alosztályán készített egy jelentést róla, melynek végén azt közölte, hogy *„Ennek a társadalmi rendszernek nem híve, mivel az ellenforradalmi eseményekkel egyet értett, aktivizálta magát, bizonyítja a tények.”*¹⁷⁷ Ennek ellenére – a források szerint – megúszta az 1956. november 4.-t követő retorziós hullámot.

1960. augusztus 25-én nyitottak rá figyelő dossziét. Aznap Kincses János törzsőrmester az újkígyósi rendőrségről rövid jelentést küldött róla a gyulai kapitányságra. Eszerint jelenleg a helyi Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben (közkeletű rövidítéssel: téeszben) dolgozik, és a munkatársait arra próbálja rábeszélni, hogy csak nagyobb munkaegységért vállalják el az adott munkát, mert bezzeg a máshol ugyanazért a munkáért több munkaegységet számolnak fel. A jelentés szerint elégedetlenséget szított a tagság soraiban.¹⁷⁸

1961. folyamán több jelentést készítettek róla. Például 1961. január 10-én Nagy Károly századosnak az egyik újkígyósi informátora azt közölte a volt csendőrrel, hogy *„túl okos, beépített személynek ismertem meg, aki azt hiszi magáról, hogy mindenhez ért és mindent tud.”* Téesz-ellenes kijelentéseket azonban nem hallott tőle. Egy másik szerint *„rendkívül rosszindulatú, összeférhetetlen ember”*.¹⁷⁹ Továbbra is a „Laczi” fn. ügynökkel ellenőriztették. Ő több alkalommal jelentette azt, hogy a célszemély állandóan

¹⁷⁴ ÁBTL, O-14979, 45. o.

¹⁷⁵ ÁBTL, O-14979, 53. o. (1960. május 4-i újkígyósi jelentés.) Megjegyzem, hogy a Békés megye 1956-os eseményeiről kiadott forráskötetben nem szerepel Szabó Kálmán neve.

¹⁷⁶ ÁBTL, O-14979, 59. o.

¹⁷⁷ ÁBTL, O-14979, 47. o.

¹⁷⁸ ÁBTL, O-14979, 46. o.

¹⁷⁹ ÁBTL, O-14979, 54., 58. o.

elégedetlenkedik. Ráadásul 1962-ben haza szeretett volna utazni a bihari rokonaihoz Romániába, de nem kapott útlevelet – szerinte a csendőr múltja miatt.

1962. május 22-én a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztályán Ujházi Mihály főtörzsőrmester készített vele kapcsolatban egy összefoglaló jelentést, melyből kiderül, hogy az állambiztonsági ellenőrzését továbbra is a „Laczi” fedőnevű hálózati személyen keresztül folytatják, ám mivel ez még nem rendszeres, ezért társadalmi kapcsolatot¹⁸⁰ (Molnár István párttag munkásört) is igénybe vesznek. Eddig megállapították, hogy „nevezett magatartása durva, állandóan hibákat kereső, ez különösen a tsz. felfejlesztése után mutatkozott meg nála. A későbbiek folyamán magatartásában változás állt be, rendszeresen kijár dolgozni, politikai kérdésektől távol tartja magát. Nagyon óvatos egyéniség...” A helyi térszben rendelkeznek ugyan egy ügynökkel, aki ismeri a célszemélyt, de az információszerzés érdekében szorosabbra kell fogni közöttük a kapcsolatot. Ujházi javasolta, hogy továbbra is hagyják meg a „veszélyes személyek” külön nyilvántartásában. Gyurkó Pál őrnagy, osztályvezető egyetértett ezzel.¹⁸¹

1963. május 26-án Kincses János főtörzsőrmester, a Gyulai Járási és Városi Rendőrkapitányságon készített egy jelentést róla, amely egyébként operatív szempontból nem igazán lényeges információkat tartalmaz: januárjában kilépett az Aranykalász Tsz-ből, a beadott földjét is vissza akarta kérni, természetesen nem kapta vissza. Azóta alkalmi munkákból él. A kudarc ellenére nyíltan nem fejt ki szövetkezet-ellenes tevékenységet.¹⁸² Október 30-án Tatai Ferenc őrnagy, a Pestmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-2 alosztályáról írt egy jelentést róla. Eszerint akkor már a MÁV Dunakeszi Járműjavító Üzemi Vállalatnál dolgozott, munkásszálláson lakott, csak kéthetente járt haza, akkor is inkább a kocsmában tartózkodott. „Szeszesitalt eléggé nagymértékben fogyaszt.” A jelentés szerint azt terjesztette a környezetében, hogy azért kellett eljönnie Újkígyósról, mert összeveszett a tanácselnökkel.¹⁸³

Szabó Kálmánról az utolsó állambiztonsági jelentést 1965. június 18-án készítették a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-alosztályon, amikor is Sass Gábor főhadnagy javasolta, hogy minősítsék vissza az alapnyilvántartásba. A volt csendőr megfigyelését ezzel tehát megszüntették. A további sorsa ismeretlen.

„Népellenes magatartást tanúsított”

Bujáki Ferenc főtörzsőrmester, őrsparancsnok

Bujáki Ferenc¹⁸⁴ 1902-ben született Kunmadarason, szegény földműves családban. Hat elemi végzettségű is. 1923. október végén jelentkezett a csendőrséghez. 1925. november 6-ig Bajnán teljesített szolgálatot, akkor Esztergomba helyezték át. 1930. március 16-tól a törökszentmiklósi, 1934. január 20-tól a tiszakürti őrsön szolgált. 1935. szeptember 2-től 1936. június 16-ig a szombathelyi őrsparancsnokképző iskolán tanult. Utána 1939. március 15-ig a kunszentmártoni őrs helyettes parancsnoka lett. Március 16-tól október 2-ig őrsparancsnok volt

¹⁸⁰ „Társadalmi kapcsolatnak nevezzük azt a szocializmushoz hű személyt, aki felkérésre vagy önként folyamatosan segíti, tájékoztatja az állambiztonsági szerveket.” In *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Bp. 1980. <https://hvg.hu/itthon/20050225allambiztonsag>

¹⁸¹ ÁBTL, O-14979, 77-78. o.

¹⁸² ÁBTL, O-14979, 85. o.

¹⁸³ ÁBTL, O-14979, 93. o.

¹⁸⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Bujáki Ferenc népbírói aktája: Nb. 283/1946. (158, utólag számozott oldalt tartalmaz. A borítólapon látható vizsgálati dosszié száma: V-33238. Ez jelenleg nem található meg az ÁBTL-ben.)

Mártélyon,¹⁸⁵ azt követően Cibakházára helyezték át. 1941. április 16-tól 1944. szeptember 24-ig Apátfalván volt őrsparancsnok. A makói szárnyparancsnokság parancsára a közeledő szovjet hadsereg elől az őrs legénységével és a kincstári felszereléssel Szegedre vonult. Onnan pár nap múlva Kiskunhalason, Faddon keresztül Gödöllőre, majd Budapesten keresztül a Dunántúlra vonultak. 1945. április 1-én egy baden-würtembergi faluban esett amerikai hadifogságba. Az amerikaiak őt is átadták a szovjeteknek, ennek következtében visszakerült a Celldömölk környékén lévő intapusztai major területén létrehozott fogolytáborba, ahonnan a máramarosszigeti elosztótáborba szállították. Innen szabadult 1945. szeptember 1-én, majd hazaindult Szegedre. Ott négy nappal később letartóztatták, és őrizetbe vették.¹⁸⁶

Kálváriája 1945. szeptember 5-én vette kezdetét. Aznap gyanúsítottként hallgatta ki a Szegedi V. Katonai Kerület Katonapolitikai Osztályán (KATPOL), Szenesi István osztályvezető. Vallomásában először arról beszélt, hogy milyen körülmények között hagyta el a legénységgel Apátfalvát, majd az országot. (Ekkor leszögezte, hogy senkit sem kényszerített a faluban arra, hogy kövesse őket.) Ezután azt adta elő, hogy az előző év június elején parancsot kapott a szegedi csendőrkerülettől, hogy szervezzék be „B egyéneket” (bizalmi személyeket, vagyis ügynököket), mert hírek szerint „a közeljövőben nagyobb mennyiségű pengőt akarnak a határon átcsempészni.”¹⁸⁷ Az egyik ilyen beszervezett személy Tóth L. János apátfalvi halászmester volt, aki a határfolyón, a Maroson dolgozott. Ő pár hét múlva elmondta, hogy egy csempészzel foglalkozó volt román csendőr rábeszélte, pénzért segítsen bizonyos budapesti zsidó származású személyeket átcsempészni a Maroson. A román csempész azzal is megbízta, hogy egy köteg hamis útlevelet vigyen föl Budapestre. Tóth meg is kapta az útleveleket, valamint egy „héber írású levelet”, amit átadott Bujákinak. Ő az egész ügyről értesítette a szegedi 5. nyomozó alosztályt, majd utasította ügynökét, hogy vigye fel a fővárosba, a megadott címre az útleveleket. Ezt meg is tette, visszafelé pedig nyolc zsidó személyt kísért le Apátfalvára, ahol azonban az időközben mozgósított csendőrök a Maros közelében elfogták, majd az apátfalvi kihallgatást követően Szegedre kísérték őket. Bujáki azt vallotta, csak utólag jött rá arra, hogy az elfogott zsidókat ugyanúgy átadták a Gestapónak, mint egy másik csoportot, melyet Csanádpalotán fogtak el. Azt is elmondta, hogy Kiszomboron keresztül egyesek megkíséreltek zsidókat átcsempészni Romániába, de ez a csoport is lebukott. Végül közölte, hogy tudomása szerint kik voltak nyilasok Kiszomborban és Makón, valamint megjegyezte, hogy a községi főjegyző, Bajusz Gyula¹⁸⁸ „állandó visszaéléseket követett el” élelmiszerjegyekkel és cipőutalványokkal, emiatt nyomozást folytatott, de „valakik” elfektették az ügyet.¹⁸⁹

A kihallgatásról november 23-án a szegedi KATPOL egy olvashatatlan nevű előadója összefoglalót írt. Ebben név szerint megnevezte, kik voltak azok a besúgók (a makói Szilvási Péter csempész, Erdélyi Ferenc, és az apátfalvi Tóth L. János), akik a csendőrséggel összejárva lebuktatták az embercsempészeket, illetve a menekülőket. A jelentése végén megjegyezte, hogy a fenti adatokat föl kell használni a nyomozás kiterjesztése esetén.

November 27-én a szegedi V. honvédkerület parancsnokságának D (defenzív, vagyis elhárító) alosztálya azzal küldte meg a szeptember 5-i jegyzőkönyvet a makói PRO-nak, hogy az őrizetbe vett Bujáki ügyében „fogatosítsanak” további nyomozásokat, és hallgassák ki az

¹⁸⁵ Az 1939-es csendőrségi zsebkönyv szerint az őrsparancsnok Csanádi Imre tiszthelyettes volt. (Lehetséges, hogy a zsebkönyv kiadása után helyezték az őrsre.)

¹⁸⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 48. o.

¹⁸⁷ Op. cit.

¹⁸⁸ Bajusz Gyula ellen 1945 tavaszán indult nyomozás, majd július 2-án gyanúsítottként hallgatták ki a makói PRO-n. 21-én a Csanád vármegyei rendőrfőkapitányság elrendelte az internálását. Az október 2-i népbiztonsági kihallgatása után előzetes letartóztatásba helyezték. Népbiztonsági tárgyalására csak 1946. április 27-én került sor. Ennek végén kiderült, hogy a főjelentők nyilasok voltak, ezért a népbiztonság ejtette a vádat, majd elrendelték a szabadlábra helyezését. MNL CsML, CsML, XXV. 8. fond, Nb. 983/1945. és *Délmagyarország*, 1946. április 17.

¹⁸⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 50. o.

apátfalvi Garai Sándort és Belovai Sándor kaszaperi jegyzőt. Ez meg is történt. Garai december 8-án egyebek mellett azt vallotta az apátfalvi rendőr őrsparancsnokságon Bökönyi János makói rendőrnyomozó főhadnagynak, politikai nyomozónak¹⁹⁰, hogy már attól kezdve, amint 1941-ben a gyanúsítottat az apátfalvi csendőrsre helyezték, ő „népellenes magatartást tanúsított”, úton-útfélen büntette az embereket, több helyi zsidót pedig különféle indokokkal (őt magát, Garait hazaárulás és kémkedés vádjával) följelentett, egyeseket emiatt internáltak.¹⁹¹ Szerinte, amikor már bekerültek a makói gettóba, az „egy megkönnyebbülés, felszabadulás lett családomnak”¹⁹² – ahhoz képest, hogy mit kellett átélnie Bujáki miatt Apátfalván. Belovait csak 1946. január 14-én hallgatta ki a kaszaperi „rendőrbiztosságon” Szatmári Imre parancsnok. Ő azt vallotta, tud arról, hogy „Bujáki Ferenc minden esetben üldözte a zsidókat, s mindent megtett, hogy azokat zaklassa, internálja”. Őt és Bajusz Gyulát minden „lehető és lehetetlen ügyben” följelentette, utóbbit közellátási kihágásért.¹⁹³

December 1-én a volt őrsparancsnokot átkísérték a szegedi KATPOL-ról a makói PRO-ra, és ott tartották tovább őrizetben.¹⁹⁴ Az elkövetkező két hónapban újabb személyeket hallgattak ki Makón. A jegyzőkönyvezett vallomásokat tematikailag több csoportba lehet sorolni. A tanúk egy része azzal vádolta meg, hogy kommunistaként üldözte, internáltatta őket. Egyesek azt állították, őket személyes ellenszenv miatt zaklatott, míg több tanú (köztük két helyi cigány) azt, hogy a főtörzsőrmester a szovjetek bevonulása előtti napokban a falu elhagyására kötelezte őket. Végül meg kell említeni két érdekes följelentést. 1945. december 5-én a budapesti Pajor Marcellné azzal vádolta meg, hogy amikor hamis papírokkal Apátfalván bujkált a két gyermekével, és valaki följelentette, Bajusz Gyula főjegyző utasítására Bujáki Szegedre kísértette, ahonnan Budapestre toloncolták. Ocskay Zsolt azt adta elő, hogy őt 16 évesen a főtörzsőrmester „spiclikedésre” kényszerítette. Végül meg kell említeni Bujákinak egy volt alárendelt csendőre, Békefi József¹⁹⁵ 1946. január 23-i tanúvallomását. Ő azt vallotta, hogy azért keveredett nézeteltérésbe a gyanúsítottal 1944. tavaszán, mert elinternáltatott két helybeli zsidó lakost.

Még december 15-én, az utóbbi két hétben fölvelt kilenc jegyzőkönyvhöz írott kísérőlevelében (jelentésében) Bökönyi hadnagy összefoglalta Bujáki „bűneit”: mint megállapította, javaslatára „Apátfalváról több baloldali érzelmű személyt internáltak vagy munkatáborba elvitek. A zsidókat¹⁹⁶ a legemberelenebbül járt el mielőtt gettóba kerültek. 1944. év szeptember hó 23-án kényszerítette Apátfalva község férfi lakosait és leventéit a község elhagyására. [...] a cigányokat szintén embertelenül járt el...”¹⁹⁷ (A jelentés azért érdekes, mert Bujáki „zsidóellenessége” addig meglehetősen mellékes téma volt.)

Egy héttel később, 22-én Bökönyi „önvallomási jegyzőkönyvet” íratott Bujákival a makói PRO-n. Ekkor részletesen megcáfolt minden, addig ellene fölmerült vádat. Azt ismerte csak el, hogy – mivel erre határozott parancsa volt – nem engedte meg, hogy az apátfalvi zsidók vonattal jussanak el Makóra, az ottani gettóba. (Megjegyzem, hogy a falu mintegy tíz kilométerre fekszik az akkori Csanád vármegye székhelyétől, az utat szekéren és gyalog is könnyen meg lehetett tenni.) Végül Bujáki megjegyezte, attól kezdve, hogy Apátfalvára helyezték, soha sem volt senkivel nézeteltérése, és a község lakossága „mindig a legnagyobb megelégedéssel” volt iránta.¹⁹⁸

¹⁹⁰ Róla lásd Bálint László: *A kommunista párt öklei. Államvédelmi és állambiztonsági tisztok Szegeden és Csongrád megyébe (1944–1990)*. Budapest, 2014. 53–55. o.

¹⁹¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 62. o.

¹⁹² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 63. o.

¹⁹³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 55. o.

¹⁹⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 73. o.

¹⁹⁵ Békefi József vizsgálati dossziéja az ÁBTL-ben: V-57208.

¹⁹⁶ Apátfalván az 1941-es népszámlálás idején csupán 22 izraelita élt. Lásd: Kepecs – Klinger, 1993. 132. o.

¹⁹⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 45. o.

¹⁹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 46. o.

A kihallgatások ezt követően is folytak tovább. Bár, az idézett december 15-i összefoglaló jelentésben a magyar–román határon keresztül folyó embercsempészet ügye még nem került elő, az év végén a makói PRO-n kihallgattak két csempészt, Szilvási Pétert és Erdei Ferencet. Utóbbi az aláírt, részletes „önvallomási jegyzőkönyvben” elismerte, hogy egyes budapesti zsidó személyeket pénzért segített átszökni a magyar–román határon, ám azt mindketten határozottan tagadták, hogy Bujáki beszervezte volna őket „B-személynek”. (Egyiküket sem hallgatták ki tanúként a népbíróági tárgyaláson.) Tóth L. János halászmester, akit a főtorzsőrmester szeptember 5-én mint beszerezett személyt nevezett meg, december 28-án megerősítette az előbbi vallomását. Elismerte, hogy kapott hamis útleveleket, melyeket megmutatott Bujákinak, akinek az utasítására fölment Budapestre, a megadott helyen átadta azokat, majd nyolc zsidó személlyel visszament Apátfalvára, ahol már várták őket a csendőrök. A csendőr tiszthelyettes vallomását azzal módosította, hogy nem csak egy alkalommal kellett fölmennie a fővárosba, hanem – Bujáki követelésére – még kétszer, és ugyanaz történt, mint az első alkalommal: a szökevényeket már várták a csendőrök, és elfogták őket.¹⁹⁹

A nyomozás befejezését követően Bökönyi 1946. január 3-án jelentést írt az addigi eredményekről, és javasolta a budapesti Grossman Márk kihallgatását, aki az embercsempészek egyik „koordinátora” volt. (A tanúkénti kihallgatására nem került sor, valószínűleg azért, mert a népbíróági tárgyalás idején már nem tartózkodott az országban.)

A volt apátfalvi őrsparancsnokot 1946. március 1-én átkísérték a szegedi népügyészségre, ahol másnap dr. Márai Pál népügyész hallgatta ki, majd közölte vele, hogy „népellenes” bűntett elkövetésével van meggyanúsítva. Bujáki a gyanúsítást megértette, de nem érezte bűnösnek magát. Előadta, hogy internálási kérdésekben mindig a közigazgatási hatóságnak volt döntés joga, ő csak előállította az adott delikvenst. 1944 tavaszán érkezett egy „internálási lajstrom”, melyen több apátfalvi személy neve szerepelt, feltüntetve az eljárás okát is. Az illetőkkel kapcsolatos nyomozást nem rá, hanem Bajusz Gyula községi jegyzőre bízta, aki végül 74 személyt hagyott rajta a listán. Azt is előadta, hogy 1944 tavaszán megkereste Tóth L. János halászmester azzal, hogy egy román személy följánlotta neki, pénzért cserébe vigyen föl Budapestre egy csomag papírt, amit ő elvállalt. Ezeket megmutatta neki, és látta, hogy „zsidó írású” szövegek. Mivel kémkedésre gyanakodott, az esetet jelentette a csendőrkerület parancsnokságának, csak később jött rá, hogy csempészetéről volt szó. A többi, vele szemben fölhozott vádat is tagadta. Végül kérte a szabadlábra helyezését arra hivatkozva, hogy szökésétől nem kell tartani, hiszen neki kell gondoskodnia családjá eltartásáról. A népügyész ennek ellenére előzetes letartóztatásba helyezte.

Öt nappal később, tehát 1946. március 6-án Márai megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbírósnak. Az 1040/1946.n.ü. számú vádiratban a Nbr. 15. §. 2. pontjában²⁰⁰ meghatározott, folytatólagosan elkövetett, és a Nbnov. 10. §-ával szövegezett, a Nbr. 15. §. 5. pontjában²⁰¹ meghatározott, egy-egy rendbeli „népellenes” bűntett elkövetésével vádolta meg Bujáki Ferencet, mert: 1.) 1942-ben és 1944-ben javaslatot tett egyes zsidó származású személyek internálására; 2.) 1944 nyarán Tóth L. Jánosnak „megbízást adott arra nézve, hogy a Romániába átmenekülni szándékozó egyéneket juttassa a csendőrség kezére”; 3.) 1944 nyarán a makói gettóba történő szállítása során „embertelenül bánt” az apátfalvi zsidókkal, a nőket megmotoztatta; 4.) a szovjet hadsereg bevonulása előtti napokban „számos egyént kényszerített” a falu elhagyására; 5.) Végül még azt is felróta a terheltnek, hogy valamikor

¹⁹⁹ A halászmester természetesen pénzt kapott az embercsempészésért az érintettektől. MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 56. o.

²⁰⁰ Népellenes bűntettben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. október 30-án.)

²⁰¹ <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

1941-ben egy apátfalvi terménykereskedőt „*zsidó strómann-ság miatt*” följelentett, „*ezzel a demokráciaellenes törekvéseket kiszolgáló hivatalos szerv számára adatokat szolgáltatott.*”²⁰² Végül 13 személyt indítványozott beidéztetni tanúként.

A nyilvános népbíróági főtárgyalásra csak 1946. július 13-án került sor. (Addig a népfőügyészség indítványára a népbíróság havonta meghosszabbította az előzetes letartóztatás idejét.) A dr. Tóth László törvényszéki tanácselnök által vezetett, Makóra kihelyezett tanács²⁰³ előtt a vádlott nem érezte bűnösnek magát, és tagadta a terhére rótt bűncselekmények elkövetését. Az akkori védekezése megegyezett a korábbiakkal. A kihallgatott 12 tanú megismételte a rendőrségi kihallgatáskort rögzített vádjait. Garai Sándor egyenesen azzal vádolta, hogy „*közvetve ő az oka*” családja pusztulásának.²⁰⁴ Az apátfalvi baromfikereskedő, Stein Sándor (aki a bíróság szerint „*ebből az ügyből kifolyólag haragszik a vádlottra, egyébként érdektelen tanú*”²⁰⁵) azt vallotta, hogy őt folyamatosan zaklatta, majd internáltatta. Egy másik tanú, Egeresi István azt állította, hogy a vádlott őt, mint „*zsidó[t] bűjtató egyént*” följelentette a vitézi széknél, majd kijelentette, hogy „*a zsidókkal kegyetlenül bánt*”.²⁰⁶ Vízhányó József próbarendőr (akit annak ellenére minősített a bíróság „*érdektelennek*”, hogy ő is közölte, „*haragszik a vádlottra*”²⁰⁷) azt állította, őt „*piszkos kommunistának*” nevezte. Egy cigány származású tanú így vallott: „*Féltünk a vádlottól mindig, mert durva ember volt.*”²⁰⁸ Végül a tárgyalást – mivel dr. Lippay Pál népbíró újabban tanúk kihallgatását indítványozta – a népbíróság elnapolta, a vádlott előzetes letartóztatását pedig ismét meghosszabbította. Érdekes módon ekkor még nem foglalkoztak a Romániába történő zsidó-csempészés ügyével.

A főtárgyalást augusztus 22-én folytatták, de részben más összetételű tanács²⁰⁹ előtt, melyet ezúttal dr. Komlóssy Albert vezetett. (A vádat is más népbíró képviselte, dr. Kilyén István.) Ekkor három új tanút hallgattak ki. Belovai Sándor, aki korábban Magyarcsanád jegyzője volt, azt vallotta, tudomása van arról, hogy az egyik apátfalvi zsidó lakost a vádlott jelentette föl. A következő tanú, Ocskay Zsolt (akit rendőrségi vallomása szerint a főtörzsőrmester megkísérelt beszervezni) megismételte a korábban tett vallomását, és kijelentette, hogy „*kétszínű, ravasz embernek ismertem a vádlottat, aki a baloldali embereket üldözte.*”²¹⁰ A szembesítéskor a vádlott tagadta, hogy be szeretne volna szervezni „B-személynek” a tanút. (Ez nem is „életszerű”. Nehezen hihető, hogy éppen egy tizenhat éves legényt tartott alkalmasnak arra a főtörzsőrmester, hogy a községben felbukkanó idegenekre felhívja a figyelmet...) A védő ellenzése ellenére megeskették az ifjú tanút, pedig egyértelmű volt az elfogultsága. Végül a harmadik tanú, Tóth L. János, akiről Bujáki azt vallotta, hogy segített a Romániába átszökni készülő fővárosi zsidók lebuktatásában, amit ő el is ismert korábban, most visszavonta a rendőrségi vallomását. Ráadásul a vádlott kijelentette, hogy valójában a halászmester csupán annyit tett, hogy bevitte hozzá a köteg hamis útlevelet, majd az ügyet a csendőrnnyomozók göngyölítették fel. Tehát szó sem volt Romániába szökni készülő budapesti zsidók elfogásáról.

Ezt követően ismét elnapolták a tárgyalást, mert még újabb két tanú kihallgatása vált szükségessé. A folytatásra november 22-én került sor, ugyancsak Makón. A népbíróági tanács összetétele megint megváltozott²¹¹, a tanácsvezető bíró ezúttal dr. Bozsó Ferenc

²⁰² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 6. o.

²⁰³ A tanács tagjai: B. Papp Mihály, Koczka Sándor, Péntek János, Sipos András, Szőnyi Ferenc és Veszeley József.

²⁰⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 94. o.

²⁰⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 95. o.

²⁰⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 97. o.

²⁰⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 98. o.

²⁰⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 102. o.

²⁰⁹ Koczka Sándor helyett Gréczi János került a tanácsba.

²¹⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 119. o.

²¹¹ B. Papp Mihály helyett Papp József került a tanácsba.

törvényszéki tanácselnök volt, a vádat pedig dr. Szerényi György népbügyész képviselte. A vádlott továbbra is tagadta a terhére rótt bűntettek elkövetését. Korábbi vallomását azzal egészítette ki, hogy ő nem vett részt az apátfalvi zsidók Makóra kísérésében, egy járőr ment velük.

A tárgyaláson megint kihallgatták a korábban már vallomást tett nyolc tanút, akik kisebb-nagyobb kiegészítéssel fenntartották a vallomásukat. A népbíróság által ezúttal is „elfogulatlannak” tartott Garai Sándor (aki kijelentette, annyira „*haragszik a vádlottra*”, hogy „*Ha eszembe jut a vádlott, elfog az indulat.*”²¹²) ezúttal azt vallotta, hogy utólag (feltehetően Bujáki letartóztatása után) nyomozásba kezdett, és megtudta, hogy a vádlott a fővárosból „*embereket hozatott le, hogy Romániába csempéssze át, s mikor a Maroson vitték át őket, akkor embereivel lefogatta őket.*”²¹³ (Ezt a képtelenséget úgy látszik a népbírák sem tudták elfogadni, mert nem kellett „esküpoztató nyilatkozatot” tennie.) Végül a vezető bíró ismertette a beszerzett, az internálásokkal kapcsolatos korabeli iratokat. (Ezek hitelesített másolatban megtalálhatóak az aktában.) Bár a népbügyész és a védő együttesen még egy tanú kihallgatását indítványozták, de a népbíróság ezt elvetette, mert az ügyet tisztázottnak és elbírálnak látta. Ennek következtében a népbíróság visszavonult tanácskozni. A fennmaradt tanácskozási jegyzőkönyvből megtudható, hogy a népbírák a bűnösség kérdésében egyhangúan szavaztak, míg a büntetés kiszabása tekintetében egyikőjük (feltehetően az FKGP delegáltja) megelégedett volna két év börtönbüntetéssel (és a vádlott előzetes letartóztatását is megszüntette volna), míg a többiek az öt évre szavaztak (az előzetes további meghosszabbításával).

1946. november 22-én a szegedi népbíróság Bozsó-tanácsa az Nb. 283/1945/13. számú ítéletével Bujáki Ferencet az Nbr. 15. §. 2. és 5. pontjában²¹⁴ meghatározott, egy-egy rendbeli, „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként öt év börtönre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. A szabadságvesztés-büntetésbe beszámították az előzetesben addig eltöltött 14 hónapot és 15 napot. Az indokolásból kitetszik, hogy már szó sem volt embercsempészség megakadályozásáról. Tulajdonképpen három főbb ügy miatt ítélték el: 1.) 1942-ben, majd 1944-ben javaslatára internáltak három zsidó lakost. (Hiába védekezett azzal, hogy a főjegyző vagy főszolgabíró hozhatott csak határozatot internálási ügyekben, ezt nem vették figyelembe. Dr. Juhász Zoltán jegyzőt ki sem hallgatták.) 2.) A gettózás idején „*a zsidókkal embertelenül bánt*” (csak hogy részt sem vett a Makóra történő átkísérésükben). 3.) A Vörös Hadsereg közeledtekor a lakosok egy részét arra kényszerítette, hogy hagyják el Apátfalvát. Összességében az mondható el, hogy a népbíróság kizárólag a vád elfoglalt tanúinak vallomásai alapján hozta meg az ítéletet.²¹⁵

A népbügyész még ezzel az ítélettel sem volt megelégedve, mert (semmisségi okokra hivatkozva) fellebbezést jelentette be súlyosbításért (ugyanezen okokból a védő pedig szabadlábra helyezésért), ezért a népbíróság az iratokat a népfőügyész útján a NOT-hoz terjesztette fel, egyben meghosszabbította az elítélt előzetes letartóztatásának határidejét.

²¹² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 127. o.

²¹³ Op. cit.

²¹⁴ Népellenes büntettben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. (A 81/1945. ME. számú alaprendeletet kiegészítő 1440/1945. sz. novella szerint a 15. §-t egyebek mellett ki kell egészíteni azzal is, hogy az 5. pont szerint „népellenes” büntettben bűnös az is, „*aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott.*”) <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. október 30-án.)

²¹⁵ Az ítéletről beszámolt a helyi „demokratikus” napilap is. Lásd: *Makói Néplap*, 1946. november 23. „Ötévi börtönre ítélték az apátfalvi volt csendőrös-parancsnokot”.

1947 januárjában Bujáki Ferenc – jogi képviselőjén keresztül – az ítélettel kapcsolatos észrevételeit megküldte a NOT-hoz. Előljáróban megjegyezte: „*a népbíróság egész csomó tanút hallgatott ki, azonban konkrétumot senki a világon nem tudott bizonyítani.*”²¹⁶ Ismét leszögezte – akárcsak az összes vallomásában –, hogy nem a csendőrségnek volt joga valakit internáltatni, hanem a főszolgabírónak. Tagadta, hogy ő internáltatott volna három apátfalvi zsidó férfit, erre semmiféle bizonyíték nincsen. Ráadásul az egyenesen nevetséges, hogy azért tette volna, mert „*az angolokkal rádió összekötetésben állottak volna*”,²¹⁷ ugyanis egy ilyen készülék beszerzése igen költséges dolog, a működtetése pedig nagy szakértelmet igényel – érvelt. Az sem igaz, hogy embertelenül bánt az apátfalvi zsidókkal, amikor a makói gettóba kellett kísérni őket, hiszen nem is ő volt velük. Úgy vélte, hogy a büntetőperben „*azt kellett volna vizsgálni, hogy a számomra előírt ténykedéseket túlhaladva teljesítettem-e a kötelességemet*”²¹⁸ – ugyanis a kihallgatott tanúk vallomásai alapján ezt nem lehet bizonyítani. Végezetül azt kérte a NOT-tól, hogy a büntetését „*jelentéktelen minimumra*” szállítsák le.²¹⁹ (Feltételezésem szerint ezalatt azt értették az ügyvédjével, hogy akkora mértékű büntetést szabjanak ki rá, amint amennyi időt az előzetesben már úgy is eltöltött.)

1947. február 25-én dr. Szűcs János népfőügyész fönntartotta a népügyész által bejelentett fellebbezést, ezért az iratok a NOT elé kerültek. Ott azonban egy jó ideig nem foglalkoztak az ügygel, majdnem egy év telt el, míg végre tárgyalás alá vették.

A NOT dr. Noszkó Imre vezette tanácsa teljességgel figyelmen kívül hagyta az elítéltnak a fenti beadványában kifejtett érveit, és az 1949. január 11-i, NOT.III.393/1947/47. számú végzésével jóváhagyta az elsőfokú ítéletet azzal, hogy a büntetésbe bele kell számítani az előzetes letartóztatásban addig eltöltött három év és négy hónapot. Február 16-án a szegedi népbíróság végzésével jogerőre emelkedett az elsőfokú ítélet.

1949. március 7-én Bujáki Ferenc volt csendőr főtörzsőrmester megkezdte a hátralévő szabadságvesztés-büntetésének a letöltését a szegedi Csillagbörtönben, ahonnan ismeretlen időben folszállították Budapestre. A (Kozma utcai) Budapesti Országos Büntetőintézetből 1950. szeptember 11-én szabadult. A további sorsa források hiányában nem ismeretes, de vele kapcsolatban is elmondható, hogy mint volt (ráadásul börtönviselt!) csendőrt, egészen bizonyosan még idős korában is figyeltette a kádári állambiztonság.

„a feljelentők igen erkölcsstelen életmódot folytattak”

Farkas György törzsőrmester

Farkas György²²⁰ 1903-ban született Balatonendrédén szegény földműves családban. Hat elemi végzettségű is. 1923-ban jelentkezett a csendőrséghez, ott szolgált 1944-ig. Korábbi szolgálati helyei nem ismeretesek, annyi bizonyos, hogy egy ideig Hódmezővásárhely-Kopáncson, 1936-tól Makón szolgált, majd Észak-Erdély visszatérése után a Szilágyságba helyezték. Onnan 1941 tavaszán, a Bácska visszafoglalását követően Apatinba helyezték, majd Bezdánon, Vajszkán, Bajmokon, 1942 júliusától 1944 őszéig pedig az Újvidékhez közeli

²¹⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 139. o.

²¹⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 140. o.

²¹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 141. o.

²¹⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 283/1946., 142. o.

²²⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Farkas György népbírói aktája: Nb. 448/1949. A tartalomjegyzék szerint az aktát 1968. május 10-én zárták le Budapesten, 58 oldalszámmal.

Alsókabolon szolgált, már törzsőrmesteri rangban, mint őrsparancsnok-helyettes. 1944 októberében elvezényelték a faluból az őrs tagjaival együtt. Kőszegen keresztül került Németországba, ahol amerikai hadifogságba esett. 1945. július 12-én jött haza, és bár nem említette meg a kihallgatásai során, hogy internálták volna, valószínűleg – akárcsak a többi „nyugatos” –, ő sem kerülhette el a sorsát. (Egy róla készült környezettanulmányban az szerepel, hogy „csak” rendőrhatalósági felügyelet alatt állt.²²¹) 1946 és 1947-ben már Hódmezővásárhelyen laktak, majd 1948-ban a felesége házát eladva, kiköltöztek a város Kishomok nevű kertes határrészébe, ahol vettek egy „szép villát”, és elsősorban gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak.

1947 októberében, illetve decemberében jelentette föl két kaboli²²² származású, de már Baján élő nő, Juhász Hajnalka és Pálista Ilona. Az unokatestvérek azt állították, hogy Farkas György Alsókabolon azokkal, „*akik baloldali érzelműek voltak, kegyetlenkedett*”. Őket 1943 szeptemberében azért verte meg – vallotta 1947. október 11-én Juhász Hajnalka –, mert a faluban dolgozó munkaszolgálatosoknak élelmet vittek. Este kilenc óra körül „kileste” őt és az unokatestvérét, majd bevitte az őrsre, ahol összeverte, és közben „*büdös, elrácosodott magyarok*”-ként szidalmazta mindkettőjüket.²²³ Vallomása végén megnevezett három szemtanút: az unokatestvérét (őt decemberben hallgatták ki, és szinte szó szerint ugyanazt vallotta, mint az unokanővére) és egy-egy szegedi, illetve makói férfit.

Két hónappal később, 1948. február 12-én Hódmezővásárhelyen gyanúsítottként hallgatták ki a volt csendőrt. Ekkor azzal védekezett, hogy hadtestparancsban adták ki, hogy polgári személyek este nyolc, míg a katonák kilenc óra után nem tartózkodhatnak a szabadban, ám ennek ellenére a két fiatal nőt járőrözés közben, tilalmi időben az utcán találta egy-egy fiatal katonával. (Az idősebb följelentőről azt adta elő, hogy bár már gyermekes asszony volt, „*közismerten erkölcstelen életmódot folytatott*”, főleg fiatal katonákkal...) Bekísérte az őrsre, és ott felelősségre vonta, majd elengedte őket, ám amikor éppen távoztak volna, megjelent egy határvadász készltség. A szakaszvezetőjük megkérdezte, hogy mit keres ott a két fiatal nő, majd amikor megtudta, mind a kettőnek lekevert egy-egy pofont. Farkas tagadta, hogy bántalmazta volna őket. Az elvált nő vádja „*koholmány és bosszú műve*”,²²⁴ és már 1943-ban megfenyegette, hogy egyszer föl fogja jelenteni őt.

1948. március 18-án Makón újabb tanút hallgattak ki. Az alsókaboli munkaszolgálatosok egyik „keretlegénye”, Németh János azt vallotta, hogy a társával együtt jóban voltak mind a két nővel, de nem volt közöttük szexuális kapcsolat. Róluk egyébként ő is tudta, hogy „*erkölcstelen életmódot folytatnak, és több honvéddel viszonyt tartanak fenn*”.²²⁵ Egy késő este bajtársával az egyik nő lakásán voltak, onnan mentek négyesben az utcán haza, amikor találkoztak a csendőrrjáőrrel. A két nőt bevitték az őrsre, őket pedig az igazoltatásuk után elküldték. Másnap azt hallották tőlük, hogy a csendőrök mindkettőjüket bántalmazták.

Szinte egy évig nem történt semmi sem az ügyben, míg végül 1949. február 19-én a szegedi népügyészségen dr. Kovács Tibor gyanúsítottként hallgatta ki Farkast. Ekkor ugyanúgy

²²¹ „*Kihallgatottak szerint egy rövid ideig rendőri felügyelet alatt állott.*” – írta a hódmezővásárhelyi Juhász József rendőr nyomozó az 1949. augusztus 23-i környezettanulmányában. MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 6. o.

²²² Az Újvidék közelében található Kabol nagyközség eredetileg Alsó- és Felső-Kabolból állt. A két település már a 20. század elején egybenőtt, ám közigazgatásilag önálló maradt, emiatt külön csendőrrsszel rendelkezett. Alsó- és Felső-Kabolon 1910-ben a magyarok aránya az összlakosságon belül alig haladta meg a 6 %-ot, ez 1941 után sem lehetett több. A két följelentő egyike Felső-, a másik Alsó-Kabolon lakott, ennek történetünk szempontjából különös jelentősége nincs. A helyi magyarság 1944-es sorsáról lásd Horváth M. Orbán: *Eltévedt hősök téves csatatéren. Kabol gyászos története*. Szeged, 2001. (A könyvben felsorolt áldozatok között található egy Pálista István nevű alsókaboli volt csendőr, nem kizárható, hogy a följelentő Ilona testvére.)

²²³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 8. o.

²²⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 15–16. o.

²²⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 12–13. o.

adta elő a történetét, mint korábban, és tagadta, hogy bántalmazta volna a két nőt. Mivel megjelölt még két tanút, a népügyészség négy nappal később a BM ÁVH szegedi osztályának elrendelte, hogy folytassanak le az ügyben pótnyomozást, és hallgassák ki a két illetőt. A BM ÁVH bajai osztályán március 3-án ismét kihallgatták Farkas bűnügyében azt az alsókaboli származású nőt, aki a legelső följelentő unokatestvére volt. Juhász Hajnalka azt vallotta, hogy a volt csendőr azért gyűlölte őket, mert rendszeresen élelemmel látták el a községi iskolában elhelyezett munkaszolgálatosokat („muszosokat”). A korábban előadott történetüket most olyképpen változtatta meg, hogy egy késő este mentek hazafelé az unokatestvéreivel, amikor találkoztak a csendőrrjáőrrel. Bekísérték őket az őrre, de ott nem bántalmazták, hanem átadták egy „fegyveres készültségnek” (valószínűleg a határvadászoknak), azok verték meg mindkettőjüket. Négy nappal később Szegeden is kihallgattak egy tanút, de csak annyit tudott mondani Farkasról, hogy „*az akkori rendszernek utasításait teljes egészében végrehajtotta*”, de arról nem volt tudomása, hogy „*a község baloldali érzelmű lakosságával kegyetlenkedett volna.*”²²⁶

1949. március 24-én már a BM ÁVH budapesti központjában hallgatták ki az időközben Bajáról a fővárosba költözött Juhász Hajnalkát, aki ismét azt állította, hogy Farkas azért haragudott nagyon rá, és a családjára, mert rendszeresen élelemmel látták el az iskolában elszállásolt „muszosokat”. Egy alkalommal, este kilenc óra előtt mentek négyen hazafelé, amikor találkoztak egy csendőrkülönménnyel. Őket az unokatestvéreivel bevitték az őrre, és ott tartották őket éjfélig. Akkor Farkas kilökte őket az utcára, megütötte őket, majd azt mondta az odaérkező katonai őrzőtagjainak, hogy „*itt vannak a kurvák*”.²²⁷ Ezután azok mindkettőjüket megverték, őt annyira, hogy elájult.

1949. május 31-én dr. Háberl Pál megküldte az addig keletkezett iratokat és a vádiratot a szegedi népbíróságnak. A Nb. 1948.Nü.1409/6. számú vádiratban a népügyész a szabadlábban védekező Farkas Györggyel szemben az Nbr. 15. §. 2. pontjába²²⁸ ütköző „népellenes” büntett elkövetése miatt emelt vádat. Az indokolás elég érdekes, mert abban az olvasható, hogy a följelentőt és az unokatestvérét nem azért verte meg a terhelt, mert a kijárási tilalom idején az utcán sétáltak, hanem amiatt, mert élelemmel látták el a „muszosokat”. Aznap július 11-re tűzte ki a főtárgyalás időpontját, június 30-án azonban ezt dr. Kozma Endre tanácsvezető bíró – indoklás nélkül – július 25-re módosította.

A főtárgyalás megkezdése előtt két héttel a vádlott – védője, dr. Banga Béla ügyvéd útján – megküldte észrevételeit a népbíróságnak. Ebben részletesen cáfolta a vádban foglalt állításokat, és kijelentette, hogy azok kizárólag „*bosszú műve*” lehetnek. Megjelölt négy tanút is, akik igazolni tudták, milyen viszonya volt a helybeli lakossággal, és tanúsíthatták, hogy a „*feljelentők igen erkölcstelen életmódot folytattak, ebből éltek...*”²²⁹, a munkaszolgálatosok pedig nem szorultak rá arra, hogy ők szerezzék be számukra az élelmiszert, ugyanis nem zárt táborban voltak elhelyezve, hanem a helyi lakosok házaiban, és szabad idejükben bármikor hozzá juthattak a szükséges élelmiszerhez. Arra is fölhívta a figyelmet, hogy a följelentő két nőszemély össze-vissza vallott, emiatt vallomásaikat nem lehet fenntartások nélkül elfogadni.

A dr. Kozma Endre vezette szegedi népbírói tanács²³⁰ előtt a vádlott nem érezte bűnösnek magát. Azt vallotta, hogy amikor Alsókabolba helyezték, ott egy „fehér

²²⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 14. o.

²²⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 8. o.

²²⁸ Népellenes büntetben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

²²⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 31. o.

²³⁰ A tanács tagjai: Bácskai Lajos (NPP), Horváth István (FKGP), Kurucz László (MDP), Tanács János (MDP) népbírák.

karszalagos” (keresztény hitre tért) munkaszolgálatos század dolgozott. A „muszosokat” a községi iskolában és magánszállásokon helyezték el, és szabadon közlekedhettek, tehát nem igaz az, amit az őt följelentő volt alsókaboli asszony állít, hogy ők látták el élelemmel a zsidókat. Most is tagadta, hogy bántalmazta volna a nőt, azt vallotta, hogy a katonai készség tagjai közül lehetett valaki.

A Farkast elsőként följelentő tanú, Juhász Hajnalka most azt vallotta, hogy este fél kilenc körüli időig az unokatestvérével és néhány katonával sörözgettek egy vendéglőben. Amikor onnan kiléptek az utcára, a vádlott lerántotta a lépcsőről, majd az unokatestvérével együtt bekísérte a községházán lévő örsre. Éjfélig a fogdában tartotta őket, majd „*adott egy nagy frászt*”, és kilökte az utcára, a katonai készség karjai közé, akiknek azt mondta, hogy „*itt vannak ezek a vad rácsok, zsidó kurvák*”.²³¹ Illa Ernőné, Pápista Ilona vallomása ellentmondott az unokatestvérének, mert szerinte fél kilenckor nem egy vendéglőből, hanem egy boltból léptek ki. A vádlott őt nem bántotta, és azt sem látta, hogy Juhász Hajnalkát megütötte volna – vallotta. (Úgy tűnik, annyi eszük nem volt, hogy egyeztessék, mit hazudjanak a tárgyaláson.) A készség tagjai bántalmazták őket. Szerinte a kijárási tilalom este tízkor kezdődött. A népbíróság mindkettejüket megeskette, pedig nyilvánvaló volt, hogy nem mondanak igazat.

A harmadik tanú (az egyik katona, akivel az utcán sétált a két nő az ominózus napon) cáfolta Illáné vallomását, ugyanis azt vallotta, hogy nem tízkor, hanem este nyolckor kezdődött civilek számára a kijárási tilalom. Egyébként ismét csak azt vallotta, hogy csupán a két nőtől tudja, hogy őket „*a csendőrzárőr és a készség megverte*”.²³²

Ezt követően a tanács elnapolta a főtárgyalást, és elrendelte a védő által kért két szegedi tanú beidézését, valamint Farkas környezettanulmányozását. Ez utóbbit a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén 1949. augusztus 23-ra készítette el Arató József hadnagy. Az 1944 előtti magatartásáról nem tudott megállapítani semmit sem, mert nem Hódmezővásárhelyen lakott. A környezettanulmányozás idején Hódmezővásárhely-Kishomokon gyümölcstermesztésből élt, „*igen jó anyagi körülmények között*”. Politikai pártnak nem volt tagja. Állítólag a környékbeliak nem szerették, mert „*fölvágó, nem áll szóba a szegényebb földhözjuttatottakkal, főleg a kommunistákkal*.” Amíg a városban laktak, egy emberrel tartott szoros kapcsolatot, aki „*nagy Pfeifferista volt*” (vagyis Pfeiffer Zoltán híve – 1949-ben ez már a „reakciós” szinonimája). Végül még azt írta róla, hogy „*igen ravasz, fondorlatos egyén*”, belépett a DÉFOSZ-ba (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségébe, ami kimondottan kommunista „tömegszervezet” volt), hogy cséplőgéphez juthasson. „*Nevezett nem igyekszik beilleszkedni a demokráciába, demokratikus megnyilvánulásai nincsenek*” – közölte a hadnagy.²³³

1949. szeptember 20-án Szegeden dr. Kovács László járásbíró, tanácselnök tanúként kihallgatta a vádlott által kért egyik személyt. Czene István azt vallotta, hogy 1943-ban fél évig Felsőkabolon volt honvéd, akkor ismerte meg a vádlottat, hete több alkalommal is találkozott vele. „*Csendes, szelíd*” embernek ismerte meg, senkitől sem hallott rá panaszt, a vádbeli esetről pedig nem is hallott. Tudomása szerint „*inkább a fiatalabb csendőrök voltak erélyesek*...”²³⁴

Két nappal később megszületett az ítélet. Ezt megelőzően volt még egy főtárgyalás, de ezt már nem jegyzőkönyvezték le. Az Nb. 448/8/1949. számú ítéletével a Kozma-tanács fölmentette. A hevenyészett, mondhatni összecsapott ítélet az indokolást nem tartalmazza. Mivel a népbíró nem jelentett be fellebbezést, a fölmentő ítélet jogerőssé vált. Farkas

²³¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 18. o.

²³² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 19. o.

²³³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 6. o.

²³⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 448/1949., 20. o.

György további sorsáról források hiányában semmit sem lehet tudni. Bizonyosan osztozott a hasonló sorsú volt csendőrök sorsában: a Kádári állambiztonság évtizedekig figyeltette.

A tárgyalásukon megfenyegettek, bántalmazták őket

Fodor Mihály szakaszvezető és tanúja, Béres Lajos őrmester

A)

„a cella ajtajára egy csendőrt rajzoltak akasztófával”

Fodor Mihály²³⁵ 1915-ben született Bácsmadarason, szegény földműves családban. Hat elemi végzett, később két téli gazdasági tanfolyamot, majd egy kétéves mezőgazdasági szakiskolát. További sorsáról csak annyit lehet megtudni a fennmaradt iratokból, hogy 1940-ben jelentkezett szolgálatra a csendőrséghez. 1943 márciusáig próbacsendőrként volt Sándorfalván, akkor a nagyfényi őrsre vezényelték a Bácskába. Onnan Nagyiványi Ödön százados parancsára 1944. október elején elvonultak Bajára, majd Bácsalmásra, elmondása szerint ott érték utol a szovjetek. Ő akkorra már átöltözött civil ruhába, ezért elkerülte a hadifogságot, és haza mehetett Madarasra gazdálkodni.

1945. március 15-én visszatért Sándorfalvára. (A népbíróági tárgyalásán azt vallotta, hogy Örley Zoltán ezredes²³⁶ felhívására Szegedre tartott.) Ennek hírére harminc helyi lakos a sándorfalvi rendőrségen „bepanaszolta” (vagyis följelentette). A jegyzőkönyv szerint azzal vádolták, hogy amikor ott szolgált próbacsendőrként, „igen-igen népellenes, goromba eljárást tanúsított. Sokakat tettelesen, ok nélkül bántalmazott”, ezért „a nép” elkeseredésében panasszal fordult a feletteseihez, de eredményt nem értek el. A följelentők szerint minden ok nélkül bántalmazott úgy idős, mint fiatal embereket, és „a Magyar munkást a legdurvább ki fejezéssel piszkolta...” Végül kijelentették: „velünk, mi[n]t Magyar iffakkal úgy bánt, hogy azt írásban foglalni nem lehet...” (Ebből a megjegyzésből arra lehet következtetni, hogy az aláírók jó része korábban olyan levante volt, aki összeütközésbe került vele.) A fentiek miatt arra kérték a pár héttel korábban megalakított szegedi népbíróóságot,²³⁷ hogy vizsgálja ki a panaszait, és „veleszemből méltó büntetést” alkalmazzon.²³⁸

A jegyzőkönyvet az a Gonda Mihály sándorfalvi rendőrpáncsnok vette föl, aki két nappal később, 17-én jelentést írt a Szegedi Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti

²³⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Fodor Mihály népbíróági aktája: Nb. 182/1945. A tartalomjegyzék szerint 1970. október 28-án zárták le 113 oldalszámmal. (A borítólapon lévő vizsgálati dosszié szám: V-109326, az ÁBTL-ben megtalálható a dossziét, melyet 27 oldalszámmal 1970. október 28-án zárta le Farkas Gyuláné r. százados.)

²³⁶ Örley Zoltán (1893–1983) harcolt a Nagy Háborúban, 1919-ben a Vörös Hadsereg tisztje volt, majd őt is átvette a Nemzeti Hadsereg. 1943-ban alezredesként (nyilas- és németellenes nézetei miatt) kényszernyugdíjazták. 1944-ben Szegeden egyike volt annak a bizottságnak, amely átadta a várost a Vörös Hadseregnek. Tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek. A debreceni ideiglenes kormány reaktíválta és megbízta a szegedi székhelyű V. honvédkerület megszervezésével. 1947-ben altábornagyi rangban ismét nyugdíjazták. 1950-ben megfosztották a rendfokozatától és nyugdíjától.

²³⁷ A szegedi népbíróóságot 1945 februárjában szervezték meg, kezdetben két tanáccsal. A dr. Bozsó Ferenc vezette tanács első tárgyalását március 14-én tartotta, és mindjárt egy halálos ítéletet hozott. Lásd Vincze Gábor: Egy jogi-politikai „állatorvosi ló” – a Fülöp Imre elleni népbíróági eljárás (1945–1950). In *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére.* (Szerk.: Makkai Béla). Budapest, 2015. 247–272. o.

²³⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 4. o.

Osztályának (PRO) Fodor ügyéről. Ebből az derül ki, hogy március 15-én²³⁹ az utcán tartóztatták le, majd bekísérték a rendőrszere. Ott nem volt hajlandó igazolni magát, és „*a Rendőrséggel szemben a legdurvább kifejezéseket használta*”.²⁴⁰ (Fodor az április 12-i szegedi kihallgatásán azt mondta, hogy amikor belépett az őrszobába, ott az ügyeletest kivéve a rendőrök „*ittas állapotban aludtak...*”²⁴¹) Mivel szovjet tiszti tányérsapkát viselt, Gonda felszólította, igazolja magát, hogy „*mint volt csendőr*” (csak május 10-én látott napvilágot a csendőrséget megszüntető rendelet!). Erre nem volt hajlandó. (A szovjet tányérsapkát valószínűleg azért viselte, mert – mint azt a főtárgyaláson vallotta – Madarason megválasztották a helyi „vörös őrség” parancsnokának.) „*Mint gyanús egyént, a fogságba kellett betenni*” – indokolta Gonda, hogy miért tartóztatta le. A jelentés végén még azt is állította, hogy amikor bevitték az őrsre, Fodor azzal fenyegetőzött, hogy megveri az ott lévő „néprendőröket”, és kijelentette neki, hogy a Délvidéken „*partizánt agyon is vert...* [...] *mert megérdemlette*”.²⁴² Végül még azt is megemlítette, hogy azokat a sándorfalvi fiatalokat, akik nem mentek levante-foglalkozásra, bántalmazta.

Alig egy hónappal később, április 19-én öt személyt hallgattak ki a sándorfalvi rendőrségen. Négyen gyakorlatilag megismételték a március 15-i csoportos följelentésben foglaltakat: többeket bántalmazott, egyeseket megkardlapozott, „*a fiatalság gyűlölte és rettegett tőle*”.²⁴³ (Az egyik tanú, Gonda Antal azt is vallotta, hogy az apját és a bátyját kommunistaként tartották számon, emiatt haragudott a családra Fodor.) Az ötödik tanú a korábbi parancsnoka, Béres Lajos volt. Ő – a jegyzőkönyv szerint – azt mondta Fodor Mihályról, hogy „*indulatos és túlságosan erőszakos, rámenős embernek ismertem. Úgy szolgálatban, mint szolgálton kívül, kötelességét nem hivatásszerűen, hanem terrorral és erőszakkal végezte.*” Arról is volt tudomása, hogy a leventékkel szemben „*a legkeményebb, legdurvább módszereket alkalmazta, megpofozta őket.*”²⁴⁴ A tárgyaláson kiderült, hogy valójában nem ezt vallotta a rendőrségen.

Április 22-én a szegedi PRO-n gyanúsítottként hallgatták ki Fodor Mihályt. Ekkor annyit ismert el, hogy a kötelező levante-oktatásról ellógó, elcsavargó fiatalokat valóban megpofozta, de a lakossággal nem volt rossz a viszonya, amíg ott szolgált, nem érkezett ellene följelentés. Azt a meggyőződését hangoztatta, hogy Gonda Mihály személyes bosszúból jelentette föl, mert úgy az apja, mint az anyja „*aktív nyilasok voltak*”, ő pedig szimpatizáns. (Mihály öccse, István, akit tanúként hallgattak ki, kommunistának mondta az apját és a bátyját.) Az idősebb Gonda Mihály (az akkori rendőrparancsnok!) „*munkakerülő, részeges ember volt*”, aki többször megverte a feleségét, emiatt annak szülei több alkalommal panaszkodtak neki az őrsön. Végül fölhozta, hogy amikor Gonda Sándorfalván őrizetbe vette, egy ablak nélküli, hideg helyiségbe zárta be, és takarót sem adott neki. Ráadásul „*a cella ajtajára egy csendőrt rajzoltak akasztófával.*”²⁴⁵ (Béres Mihály a saját tárgyalásán mondta el, hogy Fodor Mihályt megverték és megrugdosták a rendőrségi kihallgatása során.)

Másnap, 23-án „*a politikai magatartása miatt*”²⁴⁶ őrizetbe vett csendőrt Komócsin Illés,²⁴⁷ a PRO hírhedt szegedi vezetője átkísértette a Béke utcai fogházba, illetve a

²³⁹ A szegedi politikai osztály március 17-i feljegyzése szerint aznap rendelték el az azonnali őrizetbevételét. ÁBTLL, Fodor Mihály vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-109326, 6. o.

²⁴⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 7. o.

²⁴¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 11. o.

²⁴² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 5. o.

²⁴³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 7. o.

²⁴⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 8. o.

²⁴⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 11. o.

²⁴⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 17. o.

²⁴⁷ Komócsin Illés (Szeged, 1898–1956.) eredeti szakmája tetőfedő. 1919-ben Nagykanizsa kommunista városparancsnoka volt. A „tanácsköztársaság” bukása után internálták, a két világháború között szinte folyamatosan rendőrségi megfigyelés alatt állt. Szeged szovjetek általi megszállása után ő lett előbb a

népügyészségre, ahol dr. Bíró Sándor nyomban kihallgatta. Fodor fenntartotta az előző nap tett vallomását, és ismét azt hangoztatta, hogy Gonda bosszújának az áldozata, a följelentők pedig az ő rokonai. A kihallgatás végén a népügyész elrendelte az előzetes letartóztatását. (A vádirat szerint „csak” április 24. óta volt előzetes letartóztatásban.)

Dr. Bíró Sándor nem kapkodta el a vádemelést, csupán június 9-én küldte meg a nyomozati szakban fölvelt jegyzőkönyveket és az 1226/1945. n.ü. számú vádiratot a népbíróságnak. Ebben a 81/1945. ME. sz. rendelet 15. § 2. pontjába²⁴⁸ ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert „*hivatali szolgálata alatt*” egyeseket „*súlyos becsületsértő kifejezésekkel illetve*” tettleg bántalmazott, a leventékkel szemben pedig „*a legkeményebb és legdurvább módszereket alkalmazta...*”. Végül arra a következtetésre jutott, hogy a terhelt „*az 1939. szeptember 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a testi épséget sértette.*” Azt azért a vádirat megemlíti, hogy a terhelt szerint a följelentés bosszú műve, mert Gonda Mihály őrsparancsnok „*haragszik rá*”.²⁴⁹

A népbíróság nem tétlenkedett olyan sokáig, mint előzőleg a népügyész: szokatlanul gyorsan, négy nappal a vádemelést követően kitűzte a főtárgyalás időpontját július 11-re. Időközben a Béke utcai fogházból átkísérték az előzetes letartóztatásban lévő vádlottat a nagyfai rabgazdaságba. (Ugyanaz történt, mint Rózsavölgyi György esetében.) Június 25-én Fodor Nagyfán kézzel írt egy, a népbíróságnak címzett beadványt, melyben kifejtette a vádirathoz fűzött észrevételeit. Azzal érvelt, hogy a vádiratban, illetve a népbírósági rendeletben szereplő „*a nép egyes rétegei*” kitétel alatt kizárólag a zsidókat lehet érteni, csak hogy azok a személyek, akik ellen az inkriminált cselekményeket állítólag elkövette, mind földművesek vagy leventék voltak.²⁵⁰ Ráadásul a vádban olvasható „*a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek*” esetén a népügyésznek meg kellett volna jelölnie, milyen konkrét jogszabályokra gondolt. Nem tette meg – azért, mert ilyenek nem is voltak, vélte.²⁵¹ Végül hat (egy július 2-i beadványában még újabb nyolc) sándorfalvi lakos tanúkénti kihallgatását kérte. (A beadvány annyiból érdekes, hogy egy szinte „jogásziaskodó”, logikusan felépített szöveg, ám mivel mintegy utószó gyanánt kéri a népbíróságot, hogy a tárgyalására rendeljenek ki neki egy védőt, ebből következően nem a védőügyvédje fogalmazta meg a beadványt, hanem ő maga.)

A dr. Margita István vezette népbírósági tanács²⁵² 1945. július 11-én kezdte meg Fodor Mihály bűnperének tárgyalását Szegeden. Nyomban el is napolták a főtárgyalást, ugyanis nyolc beidézett tanú nem jelent meg. A kirendelt védő, dr. Gál Géza Jenő élve az alkalommal, kérte kilenc tanú beidézését. Végül a tanács végzésével meghosszabbította az előzetes letartóztatás határidejét.

„polgárőrség”, majd a rendőrfőkapitányság politikai (rendészeti) osztályának vezetője. Korabeli dokumentumok szerint „*gyakran ittas*” volt, „*politikailag iskolázatlan és érzéketlen, aki gyengeségeit erőszakos fellépéssel leplezi...*” 1945. végén Szegedről áthelyezték Szekszárdra, mert személye már az MKP számára is terhessé vált. Onnan egy évvel később „*fölfelé buktatták*” Budapestre, az ottani főkapitányságra. Lásd *Délmagyarország*, 1945. december 11. és 1946. december 29., valamint Bálint, 2014. 130–131. o.

²⁴⁸ Népellenes büntetben bűnös: „*2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette;*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. május 20-án.)

²⁴⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 37. o.

²⁵⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 80. o.

²⁵¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 81. o.

²⁵² A tanács tagjai: Kárász László (?), Kun Béla (?), Lippói Gyula (?), Makra Imre (FKGP), Taraszovits Ödön (PDP).

A következő tárgyalási napot augusztus 21-re tűzték ki, de előtte egy héttel Fodor egy-egy beadványt írt – ugyanazzal a szöveggel – a népügyészségnek, a népbíróságnak, valamint az igazságügyminisztériumnak címezve. A saját kezűleg írott beadványokban a vád ejtését kérte azzal érvelve, hogy időközbe megszületett a NOT-nak egy jogegységi határozata, melynek értelmében „a nép egyes rétegei” alatt kizárólag zsidók és kommunisták értendők.²⁵³ Feltételezem, hogy ez az információ a kirendelt védőjén keresztül jutott el hozzá. (A minisztérium elutasító végzése már csak az elsőfokú ítélet kihirdetése után egy nappal született meg.)

A vád ejtése helyett a kitűzött időpontban megtartották Szegeden a főtárgyalást. A védelem tanúinak nagy többsége valamiért nem jelent meg. A dr. Csaba Sándor vezette (azonos összetételű) tanács előtt Fodor Mihály – akinek bekísérésekor egyesek azt kiabálták a hallgatóság soraiból, hogy „kötelet neki!”²⁵⁴ – ártatlannak vallotta magát. Arra hivatkozott, hogy „kommunista érzelmű ember”²⁵⁵, ezért is választották meg Madarason a „vörös őrség” parancsnokának.²⁵⁶ Mint mondta, Gonda Mihály – akit időközben eltávolítottak az MKP-ból – bosszúból jelentette fel. Ismét előadta, hogy egy alkalommal Gonda súlyosan bántalmazta a feleségét, emiatt be kellett kísérvék az őrsre, de onnan azután hamarosan elengedték. Azt elismerte, hogy a „lógós” leventéket összeszedte, de nem verte meg, hanem átadta őket az őrsparancsnoknak.²⁵⁷

Az elsőként kihallgatott Béres Lajos volt csendőr őrmester vallomásával „fölborította a menetrendet”, mivel visszavonta a rendőrségen aláírt vallomását. Azt vallotta ugyanis, nincs tudomása arról, hogy a vádlott „bántalmazta volna a lakosságot vagy a leventéket”. Amikor a tanácsvezető szembesítette a korábbi vallomásával, arra hivatkozott, hogy „a rendőrségi kitételek nem felelnek meg a valóságnak”²⁵⁸, a jegyzőkönyvbe ugyanis nem az került bele, mint amit valójában mondott! Ez a fordulat a hallgatóság egyik tagját (feltételezzük, hogy egy sándorfalvi kommunistát) nagyon fölbőszíthette, ugyanis még a jegyzőkönyvben is rögzítették azt, hogy „a hallgatóság egyik tagja arcul ütötte”²⁵⁹ a tanút. Egyébként dr. Pártos Imre népügyész indítványozta a tanú őrizetbe vételét, és átkísértetését a politikai rendőrségre, internálás végett, mert „nevezett a rendőrségen tett vallomását minden alap nélkül visszavonta s ezáltal nevezett a népbíróság munkáját szabotálja.” A karakán volt csendőr ennek ellenére fönntartotta a mostani vallomását, mire a népbíróság végzésével helyt adott a népügyész indítványának és elrendelte átkísérését a „közigazgatási hatósághoz” (a helyi PRO-hoz).

Az egyik följelentő, (ifj.) Gonda Antal azzal kezdte a vallomását, hogy „haragszik a vádlottra”²⁶⁰, majd megismételte a korábbi vádjait. A bátyja, Mihály több mindennel vádolta Fodort. Például azzal, hogy egyszer meglátta, amint a csendőrlaktanyában az összegyűjtött leventéket verte. Majd azt állította a népbíróság előtt, hogy „vádlott miatt váltam el a feleségemtől, mert a vádlott járni akart hozzá.”²⁶¹ Ezt az abszurd vádat a népbíróság – az ítélet szerint – figyelmen kívül hagyta. Az 1945. március 15-i „csoportos följelentők” közül

²⁵³ A beadványokat sajátkezűleg írta, és nincs föltüntetve az irat hátoldalán, hogy a védő nyújtotta be.

²⁵⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945., 30. o. (Vö. azt a vallomását, hogy egy fölakasztott csendőr volt rajzolva a sándorfalvi zárkájának ajtajára.)

²⁵⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 19. o.

²⁵⁶ 1945. augusztus 18-án a madarasi nemzeti bizottság kiadott egy nyilatkozatot, amelyben igazolták, hogy Fodor Mihály „semmiféle fasiszta, nyilas vagy egyéb német barát pártjának tagja nem volt, ilyen irányú tevékenységet nem fejtett ki, és a magyar nép érdekei ellen semmiben nem vétett.” Ezt aláírta Márk Illés, a bizottság elnöke és Gaál Antal, az MKP helyi elnöke. ÁBTLL, 3.1.9. V-109326, 11. o.

²⁵⁷ Az 1944-es csendőrségi zsebkönyv szerint Bánhidai Pál főtörzsőrmester. Dossziéját lásd: ÁBTLL, 3.1.9. V-20100.

²⁵⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 20–21. o.

²⁵⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 21. o. (Meg kell jegyeznünk, hogy a tárgyalóteremben történt esetleges atrocitásokat csupán elvéve rögzítették a jegyzőkönyvekben.)

²⁶⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 22. o.

²⁶¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 24. o.

néhányat kihallgattak, de csupán annyi derült ki a vallomásaikból, hogy „*a fiatalssággal szigorúan bánt*”²⁶², sőt, az egyik tanú szerint „*a leventék réme volt*”.²⁶³ A tanúk részben ellentmondásosan vallottak, részben pedig csak annyit tudtak mondani, hogy hallották, a csendőr olykor lekevert egy-egy pofont valamelyik leventének. A vád tanúi nyilvánvalóan elfogultak voltak, ennek ellenére mindnyájukat utóbb megeskette a népbíróság. (A védő ezeket semmisségi oknak jelölte meg.)

Bár mind a népügyész, mind a kirendelt védő szerettek volna még újabb tanúkat kihallgatni, a népbíróság a tényállást „tisztázottnak” látta. Egyébként Fodor „konokságát” jól mutatja, hogy míg a védője csak enyhe büntetés kiszabását kérte, ő a fölmentését. Erről persze szó sem lehetett.

A népbírósági aktában ritka kivételként megtalálható a tanácskozási jegyzőkönyv. Ebből megállapítható, hogy a PDP és az FKGP által delegált népbírák a fölmentése, míg a többiek a bűnössége mellett szavaztak. (Taraszovits Ödön hasonlóképpen érvelt a fölmentés mellett, mint Fodor Mihály: a hivatkozott jogszabályi hely alapján csak a zsidótörvények végrehajtása során történt túlkapások büntethetőek.) A büntetés mértékében a két jobboldali népbíró megelégedett volna fél év börtönbüntetéssel, de a baloldali többség (az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezet által delegált népbírák) leszavazta őket.

A Csaba-tanács 1945. augusztus 21-én az Nb. 182/1945/12. számú ítéletével „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként öt év kényszermunkára, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte Fodor Mihály volt csendőr szakaszvezetőt. Az indokolásból kiderül, hogy a népbírák figyelmen kívül hagyták a vád tanúinak nyilvánvaló elfogultságát, és kizárólag az ő vallomásaik alapján hoztak ilyen súlyosnak mondható ítéletet. A tanács ráadásul még azt a tényt sem vette figyelembe (szó szerint: „*közömbösnek találta*”²⁶⁴), hogy 1945. elején Madarason a megszálló szovjetek és a helyi lakosság támogatásával Fodor lett a „népörség” vezetője.

Az ítélet ellen mind a védő (enyhítésért), mind a népügyész (súlyosbításért) föllebbezett, de az előbbi nem fogadták el, mert a népbírósági törvény akkor még nem tette lehetővé a védők föllebbezését. Az MKP helyi szócsove, a Délmagyarország elégedetten nyugtázta a súlyos ítéletet,²⁶⁵ de arról már nem számolt be, amikor a NOT másodfokon enyhített azon.

Mivel dr. Szűcs János népfőügyész november 14-én fönntartotta a föllebbezést, az iratok a NOT elé kerültek. A másodfokú tárgyalás ügyében fél évig nem történt semmi, ezért a most már a szegedi Csillagbörtönben fogva tartott Fodor Mihály 1946. január 21-én egy beadványt küldött a NOT-nak, melyben kérte, hogy mielőbb tűzzék ki a tárgyalás napját, és arra idézzék meg őt is, egyben rendeljenek ki számára új védőt, mert az addigi a másodfokon történő védelmét már nem vállalta. Feltehetően a NOT erre a kérvényre nem reagált, mert augusztus 5-én megismételte a kérését. December 14-én azért írt újabb beadványt, mert ugyan megkapta az értesítést, hogy kitűzték a tárgyalás napját, és azon ki fogják hallgatni, de a börtönigazgatóságnak megküldött értesítésből kifelejtették, hogy őt elő kell vezetni a budapesti tárgyalásra.

Legalább most teljesítették a kérését, mert jelen lehetett az 1947. január 15-i másodfokú tárgyaláson, és kirendelt védőt is kapott, aki kérte, hogy bizonyítás-kiegészítésképpen hallgassák ki azt az öt tanút, akiket már az elsőfokú tárgyaláson is kértek a népbíróságtól. Ők ugyanis tanúsíthatják, hogy „*a vádlottat terhelő tanúk ellen lopás és más bűncselekmények*

²⁶² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 25. o.

²⁶³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945., 26. o.

²⁶⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-109326, 14. o.

²⁶⁵ *Délmagyarország*, 1945. augusztus 23. („Ötévi kényszermunkára ítélték a sándorfalvi csendőrt, mert kegyetlenkedett a leventékkel.”) Három hónappal később mégis elégedetlenek voltak a szegedi népbíróság tevékenységével, ezért közölték újra a szentesi *Magyar Alföld* egyik vezércikkét, melyben azt írták, hogy „*hétről hétre olyan ítéleteket hirdetnek a szegedi népbíróság tanácsai, melyekre minden igazságot váró és igazságot szerető ember felszisszen.*” (*Délmagyarország*, 1945. november 23.)

miatt eljárás volt, és ezért a vádlottal, mint csendőrrel szemben elfogultak.”²⁶⁶ A NOT dr. Téglás István vezette tanácsa „halk tanácskozás” után kihirdette, hogy megtagadja az indítvány teljesítését. (Ezt az ítéletben azzal indokolták, hogy „*az a körülmény, hogy a terhelően valló tanúk egyrésze ellen bűnvádi eljárás volt folyamatba, az ügy eldöntésére befolyással nincsen, mert ezen tanúknak a vallomását az eljárás alatt nem állott tanúk is alátámasztották...*”²⁶⁷ Ez azonban nem egészen igaz, ugyanis az utóbbi tanúk is egyértelműen elfogultak voltak.)

Ezek után a tanács a NOT.III.722/15/1947. számú ítéletével megsemmisítette az elsőfokú ítéletet, és Fodor Mihályt főbüntetésként kettő év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt év politikai jogvesztésre ítélte. Az indokolásban egyebek mellett kifejtették, hogy az elsőfokú bíróság tévedett akkor, amikor nem vette figyelembe az enyhítő körülményeket, valamint azt, hogy „*a vádlott eljárására a sértettek szolgáltatottak alkalmat*”.²⁶⁸ (Itt jegyzem meg, hogy számos alkalommal meg lehet figyelni a NOT gyakorlatában, hogy a hosszabb ideje előzetes letartóztatásban lévő elítélt esetében közel akkora börtönbüntetést szabtak ki, mint amennyit már a fogságban eltöltött.)

A két évbe bele kellett számítani a rendőrség fogságában és az előzetes letartóztatásban eltöltött időt, ezért a szegedi népbíróság 1947. március 5-i végzésével kimondta, hogy a kiszabott börtönbüntetésből az elítélt egy év és tíz hónapot kitöltött. Tíz nappal később Fodor Mihály szabadlábra került. Egy 1980. június 24-i „lekérdezés” szerint 1950. június 10-én a bácsalmási járásbíróság hatósági személy elleni testi sértés miatt háromszáz forintra büntette. 1970-ben mentesült a jogkövetkezmények alól.²⁶⁹

A fennmaradt, csekély mennyiségű állambiztonsági iratából csak annyi derül ki, hogy 1956 után is figyeltették, jelentések készültek róla, külön operatív nyilvántartásban szerepelt. 1965. március 30-án Futó László őrnagy, operatív tiszt azt javasolta, hogy hagyják meg alapnyilvántartásban.²⁷⁰

B)

„a rendőrségi kitételek nem felelnek meg a valóságnak”

Mint az előző történetből kiderül, a csendőrök elleni megtorlásnak „csupán” egy „mellékszereplőjéről” van szó, akinek csupán annyi volt a „bűne”, hogy gerinces emberként viselkedett.

Béres Lajos²⁷¹ 1912-ben született földműves családban, a dombóvári járásban található Nak községben. A népbírósági aktájából még az sem derül ki, hogy mikor jelentkezett csendőri szolgálatra, és arról sincsenek adatok, hogy Sándorfalva előtt milyen őrsökön szolgált. Az ő „bűne” – mint említettem –, az volt, hogy az 1945. augusztus 21-i tárgyaláson visszavonta a sándorfalvi rendőrsőn tett terhelő vallomását (a jegyzőkönyv szerint azt vallotta, hogy Fodor Mihály „*indulatos és túlságosan erőszakos, rámenős embernek ismertem. Úgy szolgálatban, mint szolgálaton kívül, kötelességét nem hivatásszerűen, hanem terrorral és erőszakkal végezte.*”²⁷²)

²⁶⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 72. o.

²⁶⁷ Op. cit.

²⁶⁸ Op. cit.

²⁶⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-109326, 24/1. o.

²⁷⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-109326, 22-23. o.

²⁷¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Béres Lajos népbírósági aktája: Nb. 734/1945. A tartalomjegyzék szerint 1964. május 4-én zárták le (valószínűleg Budapesten) 107 oldalszámmal. A borítólapon a vizsgálati dosszié száma ki van vágva, ez nem található meg az ÁBTL-ben.

²⁷² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 8. o.

Amikor a tanácsvezető szembesítette a korábbi vallomásával, arra hivatkozott, hogy „*a rendőrségi kitételek nem felelnek meg a valóságnak*”²⁷³, a jegyzőkönyvbe ugyanis nem az került, mint amit ő valójában mondott. Ezt követően dr. Pártos Imre népügyész indítványozta a tanú őrizetbevételét, és átkísértetését a politikai rendőrségre, internálás végett, mert „*nevezett a rendőrségen tett vallomását minden alap nélkül visszavonta s ezáltal nevezett a népbíróság munkáját szabotálja.*”²⁷⁴

A tárgyaláson jelenlévő politikai nyomozó, Csikós Rudolf²⁷⁵ nyomban letartóztatta és előállította a Szegedi Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán. Az aznap írt jelentésének végén még megjegyezte, hogy Béres „*mint tábori csendőr működött*”.²⁷⁶ (Erről semmiféle egyéb adat nem áll rendelkezésre, valószínűleg nem is igaz.) Másnap Gesztesy Mihály²⁷⁷ nyomozó gyanúsítottként hallgatta ki a PRO-n. Ekkor – a fölvelt jegyzőkönyv szerint – már azt mondta, hogy a rendőrségen fölvelt vallomása megegyezik a mostani véleményével, és azzal mentegetőzött, hogy a tárgyaláson a közbekiáltások és a népbírák keresztkérdései miatt összezavarodott, és nem tudta „*helyesen megvilágítani a kérdést*”.²⁷⁸ (A népbíróági tárgyalásán azonban azt vallotta, hogy csak azért állította a fentieket, mert veréssel fenyegették meg!) Kihallgatása után dr. Drégely József,²⁷⁹ a politikai osztály vezetője elrendelte az azonnali őrizetbevételét, és a Béke utcai fogházba történő kísérését. Ezt azzal indokolta, hogy „*alaposan gyanúsítható népellenes bűncselekmények elkövetésével.*”²⁸⁰ (Egyébként Fodor Mihály perében az egyik tanú azt vallotta Béressel kapcsolatban, hogy őt „*Sándorfalván 99%-ban pártolja mindenki.*”²⁸¹)

Szeptember 4-én átkísérték a népügyészségre, ahol dr. Márai Pál hallgatta ki. Ekkor azzal védekezett, hogy ő nem azért változtatta meg a vallomását a tárgyaláson, hogy volt bajtársa, Fodor Mihály „*a megérdemelt büntetés alól szabaduljon*”, hanem arról van szó, hogy amúgy is rossz idegállapotban volt, teljesen megzavarodott az óriási zajban, és emiatt tette meg a „*valótlan tartalmú előadást*”²⁸² (vagyis vallomást). Nem érezte bűnösnek magát, és kérte a szabadlábra helyezését, aminek helyt adott a népügyész. Ezt azzal indokolta, hogy a várható büntetés nagysága nem lesz nagy, és a terhelt szökésétől sem kell tartani. Márai „*nagylelkűsége*” azért meglepő, mert az esetek döntő többségében a népügyészségek, illetve a

²⁷³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 24. o.

²⁷⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 27. o.

²⁷⁵ Csikós Rudolf (1909–?) négy elemít végzett, eredeti szakmája szerint borbélysegéd. 1932-ben csatlakozott az illegális kommunista mozgalomhoz. 1945 februárjától lett tagja a szegedi PRO-nak. 1947 szeptemberében alhadnaggyá, decemberben hadnaggyá léptették elő. (1949-ben hathetes pártiskolát végzett.) 1951-ben az ÁVH Bács-Kiskun megyei Osztályára helyezték, Csongrád megyébe a forradalom leverése után került vissza. 1958-tól őrnagyi rangban a Szegedi Katonai Bíróság ülnöke lett. Bálint, 2014. 60–61. o.

²⁷⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 62. o.

²⁷⁷ Gesztesy Mihály (1909–1960) hat elemít végzett, eredeti szakmája szerint asztalossegéd. Már 1933-ban egy évre ítélték illegális kommunista szervezkedésért. Szeged szovjet megszállása után alapító tagja volt a helyi polgárőrségnek, majd a PRO-nak. 1945-ben pártiskolát végzett és előléptették hadnaggyá. (1954-től gimnáziumi tanulmányokat is folytatott.) Több politikai ügyben vett részt nyomozóként, egyebek mellett egyik vizsgálója volt a Falcione Kálmán és társai koholt ügynek. 1949-től főhadnagy volt. Az 1956-os forradalom idején meglapult, majd egyik alapítója volt a szegedi karhatalomnak. Bálint, 2014. 86–88. o.

²⁷⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 5. o.

²⁷⁹ Dr. Drégely (Dreyer) József (1887–1957) 1912-ben szerzett a kolozsvári tudományegyetemen államtudományi doktorátust. A szegedi direktórium rövid működése idején, 1919-ben a város rendőrfőkapitánya volt, ő szervezte meg a „Szeged-külvárosi” vörösrőrséget. Az ún. tanácsköztársaság bukása után, 1920-ban megúsza két évre börtönnel. A két világháború között a szegedi Orion bőrgyárban dolgozott. 1945 elején egyik alapítója volt a szegedi PRO-nak, 1945 augusztusában alezredesnek nevezték ki, az év végén, Komócsin Illés menesztése után, ő lett az osztály vezetője, ezredesi rangfokozatban. 1947 augusztusától a szegedi főkapitányság helyettes vezetője lett. 1953-ban nyugdíjazták. Bálint, 2014. 67–68. o. és *Délmagyarország*, 1977. szeptember 25.

²⁸⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 51. o.

²⁸¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 182/1945. 23. o.

²⁸² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 8. o.

népbíróóságok akkor is előzetes letartóztatásban tartották a terheltet, ha betegsége vagy életkora miatt nyilvánvalóan nem kellett szökéstől tartani.

Szeptember 5-én dr. Márai Pál megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróóságnak. A 3145/1945.nü. számú vádiratában Béres Lajost a Nbnov. 12. §. 6. pontjában²⁸³ meghatározott „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg. Az indokolás szerint azzal, hogy Fodor Mihály bűnügyének tárgyalásán megváltoztatta a korábbi terhelő vallomását, a vádlottnak „segítséget nyújtott arra nézve, hogy a népbíróósági büntető eljárás sikerét megghiúsítsa”,²⁸⁴ mivel azonban erről korábban nem egyezett meg Fodorral, csak „bűnpártolást” követett el.

Október 1-én a népbíróóság 24-re tűzte ki a főtárgyalás időpontját, azonban 22-én dr. Bod Árpád sándorfalvi körorvos kiállított egy igazolást, mely szerint Béres a kezelése alatt áll, és ötheti gondos ápolásra szorul. Emiatt a 24-i tárgyalást elnapolták, az új időpont december 17. lett. Ez előtt négy nappal azonban a vádlott egy kérvényt küldött a népbíróóságnak, melyben az influenzás és reumás megbetegedésére hivatkozva azt kérte, hogy az újabb tárgyalási napot a tél elmúltával tűzzék ki. Dr. Tóth László tanácsvezető bíró méltányolta a kérését. 1946. február 11-én újabb orvosi igazolás érkezett a népbíróósághoz, dr. Bod Árpád ezúttal úgy látta, hogy még három hónapi kezelés szükséges ahhoz, hogy Béres fölélpüljön. Ez már gyanús lehetett a népbíróóságszégnek, mert dr. Bite Ferenc megkereste a sándorfalvi rendőrkapitányságot, hogy bizalmasan nézzen utána, a vádlott valóban fekvőbeteg-e. Az 1946. február 13-i főtárgyalást a vádlott – igazolt – betegsége miatt ismét el kellett halasztani.

Március 13-án a népbíróóságszég arról tájékoztatta a népbíróóságot, hogy a vádlott fölélpült. Három nappal később azonban Béres orvosa egy újabb igazolást állított ki, miszerint elrendelte, hogy betegsége miatt menjen – levegőváltás céljából – valamilyen hegyes vidékre. Az április 13-i főtárgyalást ismét – ezúttal már negyedszer – elnapolták. Végül háromnegyed évvel később, december 20-án csak megtartották Szegeden a főtárgyalást.

Ugyanaz a dr. Csaba Sándor volt a tanácsvezető bíró, mint Fodor Mihály ügyében. Béres Lajos, Fodor volt felettese nem érezte bűnösnek magát. Ezúttal azt vallotta, hogy az a tanúvallomása a helyes, amely Fodor tárgyalásán elhangzott. A rendőrségen nem azt jegyzőkönyvezték, amit ő vallott, ez ellen tiltakozott is, de azzal fenyegették meg, hogy majd ő is odakerül, ahová bajtársa. (A kihallgatása után emiatt panaszkodott is az egyik sándorfalvi lakosnak.) Amikor a tanácsvezető elébe tette az augusztus 22-i rendőrségi, és a szeptember 4-i ügyészségi vallomását, azt mondta, azért tartott ki amellet, hogy a rendőrségi vallomása a helyes, mert attól félt, hogy visszaviszik a sándorfalvi rendőrségre, és megkapja a korábban beígért verést. Dr. Hajnal István kirendelt védő kérte annak a sándorfalvi személynek a beidézését, akinek Béres panaszkodott a jegyzőkönyv helytelen fölvétele miatt, de ezt a népbíróóság elutasította, mert „az ügyet jelen állapotában is tisztázottnak és érdemben elbíráhatóknak találja”.²⁸⁵ (Ez az álláspont azért különös, mert éppen azt a személyt nem sikerült megtalálni, aki az ominózus 1945. április 19-i jegyzőkönyvet fölvette.)

Dr. Serényi György népbíróósász a tárgyalás végén „példás büntetés kiszabását”, míg a kirendelt védő „csak” enyhe ítéletet kért, a vádlott azonban az ártatlanságának tudatában a fölmentését. Erről azonban szó sem lehetett, ugyanis – fölitételezésem szerint – a népbíróóságnak példát kellett statuálnia, nehogy máskor előfordulhasson, hogy valaki a

²⁸³ 12. § „A 81/1945. M. E. számú rendelet 17. §-a hatályát veszti s helyébe a következő rendelkezések lépnek. [...] 6. aki a 11., 13., 15. §-ban vagy a jelen §-ban felsorolt cselekmények valamelyikére nézve - a Btk. 378. §-ának esetét kivéve - a Btk. 374. vagy 375. §-ában meghatározott bűnpártolást követ el.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. május 20-án.)

²⁸⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 22. o.

²⁸⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 13. o.

rendőrségi vallomását utóbb visszavonja. (Erre egyébként olykor később is akadt példa a szegedi népbíróságon.)

Béres Lajost a Csaba-tanács 1946. december 20-án az Nb. 734/1945/1945. számú ítéletében „népellenes” bűntett elkövetése miatt főbüntetésül fél év börtönbüntetésre, mellékbüntetésül három év politikai jogvesztésre ítélte. Az indokolásból kitetszik, hogy a tanács egyszerűen nem fogadta el azt a védekezését, hogy az augusztus 21-i Fodor-tárgyaláson tett vallomását azért vonta vissza, mert *„tettelesen is bántalmazták”*,²⁸⁶ másnap a politikai rendőrségen *„megveréssel fenyegették, a népbiztonságon pedig attól tartott, hogy visszaviszik a politikai osztályra”*. A tanács szerint, ha igaz lett volna az, miszerint a tárgyaláson bántalmazták volna, (amit látnia kellett a tanács tagjainak!), akkor éppen nem Fodor mellett, hanem ellene vallott volna – hangzik az igen furcsa és végtelenül cinikus érvelés. A terjedelmes indokolásban még az is olvasható, hogy *„a népbíróság a védelem által hivatkozott tanú kihallgatását azért mellőzte, mert a megállapított tényállással szemben, amit bizonyítottnak talált, lényegtelen annak a körülménynek a tisztázása, hogy a sándorfalvi rendőrség előtti vallomása megtételekor milyen kijelentést tett a vádlott, mert csak az a lényeges, hogy vallomása való-e, vagy sem, ezt pedig a népbíróság eldöntötte.”* Ez nem többet jelent, mint azt, hogy a népbíróságot egyszerűen nem érdekelte, hogy a rendőrségen hamis kihallgatási jegyzőkönyvet íratnak alá Béres Lajossal. Egyébként a Csaba-tanács enyhítő körülményként tudta be egyebek mellett *„azt a vélt bajtársiasságot, amellyel egy másik csendőr segítségére sietett...”*²⁸⁷

Mivel a népbiztonság súlyosbításért fellebbezett, az iratcsomó a népbiztonságon keresztül (aki fönntartotta a vádat) a NOT-hoz került. A másodfokú joghatóság csak közel két és fél év múlva tárgyalta Béres Lajos ügyét. 1949. május 9-én a dr. Pálosi Béla vezette tanács a NOT.II.1090/1947/17. számú végzésével az elsőfokú ítéletet helyben hagyta, mert szerinte *„helytálló a bűnösség megállapítása.”*²⁸⁸

A másodfokú ítélet megszületése után tíz nappal – a népbiztonság megkeresésére – a BM ÁVH Szegedi Osztályán Bencze Sándor próbarendőr készített Béres Lajosról egy környezetanulmányt. Ebben semmi érdemlegeset nem tudott írni róla, csupán annyit, hogy átköltözött a Dunántúlra a szülőfalujába, Nak-ra, és egyébként *„a múltban a horthi rendszert hűségesen kiszolgálta [...] a felszabadulás után próbált köpenyt fordítani, és színleg próbált a demokrácia mellé állni.”*²⁸⁹ A környezetanulmányt azért készítették el, mert az elítélt kegyelmi kérvényt nyújtott be az igazságügyminisztériumba. Ez nem található meg az aktájában, csak a minisztérium július 26-i elutasító határozata, mely szerint az *„elítélt kegyelemre méltónak nem találtatott.”*²⁹⁰ (A népbíróságot erről augusztus 8-án értesítette a népbiztonság.)

Időközben, június 23-án az ítélet jogerőssé vált, meg kellett volna kezdeni a büntetés letöltését. Augusztus 29-én az elítélt volt csendőr őrmester beadványt írt a szegedi államügyészségnek, melyben kérte a büntetés-letöltés megkezdésének elhalasztását október 30-ig. Azzal indokolta a kérését, hogy földművesként szeretne végezni az őszi munkálatokkal. Kérését támogatta a helyi, naki községi bíró, a DÉFOSZ helyi titkára és a termelési bizottság elnöke is. Szeptember közepén megérkezett az engedély: október 15-ig kapott halasztást. A megadott határidő után még sem vonult be a börtönbe, ehelyett novemberben beadványban kérte a szegedi államügyészséget, és az igazságügyminisztériumot, engedélyezzék, hogy a kiszabott büntetését a szekszárdi törvényszéki fogházban töltsse ki. Arra hivatkozott, hogy még

²⁸⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945.

²⁸⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 19-21. o. (A másnapi Délmagyarország csak egy kis „mínusz” hírből számolt be az ítéletről.)

²⁸⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945. 31. o.

²⁸⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945., 61. o.

²⁹⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 734/1945., 114. o.

1947 nyarán a feleségével visszaköltözött a szülőfalujába. A minisztérium meglepően gyorsan reagált: a kérvény beérkezésétől számítva a második napon megadta az engedélyt. Ennek köszönhetően december 21-én megkezdte a büntetésének letöltését. Börtönbüntetésének teljes idejét azonban még sem kellett kitöltenie, mert április 15-én szabadlábra helyezték, ugyanis a hátralévő néhány hét elnöki kegyelem alá esett.

Források hiányában sajnos Béres Lajos esetében sem lehet tudni, hogy mi lett a további sorsa, csak valószínűsítjük, hogy hasonló, mint a többi volt csendőré: másodrendű, megbélyegzett állampolgárként kellett élnie, az állambiztonság célkeresztjében.

„népellenes magatartását sohasem tapasztaltuk”

Magyar István alhadnagy

Magyar István²⁹¹ 1902-ben született Szegváron. A fennmaradt irataiból²⁹² csupán annyi derül ki, hogy 1922. március 13-án jelentkezett a csendőrséghez. A szentesi próbacsendőrkiskola után néhány évvel elvégezte a szombathelyi őrsparancsnok- és a szakaszparancsnok-képző iskolákat is. 1930 végéig Szentesen szolgált, utána 1933. május 1-ig Makó-Igás tanyaközpontban, onnan elhelyezték Mezőkovácsházára. Innen három év múlva Gyulára került. Mezőhegyesen 1939. május 2-tól 1944. október 6-ig szolgált. Arról nem beszélt, hogy mikor nevezték ki alhadnaggyá. Az 1939-es csendőrségi zsebkönyv még tiszthelyettesként, az 1940-es már alhadnagyként említi.²⁹³ A szovjet csapatok közeledése miatt parancsra az őrsrel Dunaföldvárra vonultak, majd onnan fölvezényelték őket Budapestre. Mivel tüdőbaja keletkezett, a Böszörményi úti csendőrlaktányában maradt, ott esett szovjet hadifogságba. 1945. április 30-án a foksányi nagy gyűjtőtáborból a többi beteg hadifogollyal együtt hazaengedték. Előbb Szentesen, majd Túrkevéen (ahol a családja lakott) jelentkezett a „demokratikus” rendőrségen. December 12-én röviden kihallgatták a túrkevei politikai osztályon, de ekkor csak ismertette a csendőrségi pályafutását.

1946 júniusában dr. Halász Sándor szolnoki népügyész átíratot küldött a gyulai népügyészségnek, melyben összefoglalta a túrkevei rendőrségi nyomozás eredményét (ennek részleteiről semmit sem árul el az irat), majd közölte, hogy Szolnokon nem folyik a gyanúsított volt csendőr ellen eljárás, ám ha a gyulai hatóságok nem akarnak „folyamatba tenni” ellene népbírósi eljárást, akkor erről értesítsék őt, mert akkor nyilván Szolnokon indítják el azt. Valószínűleg azért, mert Mezőhegyes Csanád vármegyei település volt, az ottani ügyek pedig a szegedi népbíróház hatáskörébe tartoztak, végül ott indították meg a volt csendőr ellen az eljárást.

1946. július 18-án a Magyar Államrendőrség Battonyai Járáskapitányság Politikai Rendészeti Osztályának (PRO) nyomozója, Alföldi Sándor hadnagy az ügynevezett kettes majorban összesen tizenkét mezőgazdasági alkalmazottat (cselédet) hallgatott ki. Egyikük, Bagosi Sándor azzal vádolta meg Magyart, hogy nem csak a hátramaradt állatokat hajtatta el a majorból, hanem az ő fiát is távozásra kényszerítette, aki azóta sem tért vissza. Furák Mihály és Id. Lónyi

²⁹¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Magyar István népbírósi aktája: Nb. 907/1946. A tartalomjegyzék szerint 1974. július 9-én zárták le Budapesten, 53 számozott oldallal. (A vizsgálati dosszié száma ki van vágva, dossziéja nem található meg az ÁBTB-ben.)

²⁹² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 10.,

²⁹³ „Alhadnagyk is csak az átlagot elérő tiszthelyettesek közül kiemelkedők lehetnek, amennyiben ezeknek az előléptetést közvetlenül megelőző 3 egymást követő évről kell az átlagon felüli »igen jó« minősítést felmutatniok.” In Vitéz Balázs-Piri Gyula őrnagy: Próbacsendőrtől az alhadnagyig. In *A Magyar Királyi Csendőrség zsebkönyve, negyvennegyedik évfolyam, 1936.* (Szerk.: Mohácsy Lajos százados). H. é. n. 309. o.

József azt vallották, hogy amikor már a közelben volt a Vörös Hadsereg, a ménesbirtok kettes és hatos majorjainak munkásait az alhadnagy arra kényszerítette, hogy a ménessel nyugatra távozzanak, akik pedig nem akartak menni, azokat lelövéllel fenyegette.²⁹⁴ A többi tanú „vallomását” egy „csoportos jegyzőkönyv” rögzítette, melyet összesen kilencen írtak alá. (A több személy által aláírt jegyzőkönyvek jól mutatják a korabeli politikai rendőrség „jogerősenységét...”)

1946. július 19-én Alföldi jelentést készített a „*múltbéli esetről*”. Ebben azt írta, hogy a volt csendőr alhadnagy azért kényszerítette távozásra a tenyészkancák gondozóit, mert „*még mindig bízott és hitt a német csoda fegyverekben, és ennek hatása alatt követte el a jegyzőkönyvekbe felsorolt népelelles bűncselekményeket.*”²⁹⁵ Érdekes, hogy azt is megjegyzi, Magyar István „*holtartózkodására vonatkozólag*” fölkereste annak Mezőhegyesen lakó testvérét, aki közölte, hogy még nem adott magáról életjelt. (Kinyomozta a szülei és a felesége lakcímét is.)

Szeptember 24-én Nagy István rendőr hadnagy a túrkevei PRO-n önként megjelent volt csendőr alhadnagy vallomását jegyzőkönyvben rögzítette. Ebben azt vallotta, hogy 1944. szeptember 29-én egy próbacsendőrrel megjelent a hatos majorban, hogy végrehajtsák a ménesbirtok igazgatójának az utasítását. Amikor összegyűltek az emberek, fölmerült a kérdés, kik menjenek a ménessel: a nős, vagy a nőtlen férfiak? Utóbbiak önként jelentkeztek. Mintegy öt fő indult el az állatokkal Tótkomlóra, senkit sem kellett fegyverrel kényszerítenie. Másnap, 30-án egy másik próbacsendőrrel elment a kettes majorba is, ahol megjelent az egyik jószágfelügyelő, aki megkérte, szólítsa fel a jószágok elhajtásához kirendelt, de távozni vonakodó embereket a távozásra. Erre elmagyarázta a férfiaknak, hogy „*az állatokat elkell hajtani, mert a katona sem menne, ha nem volna muszály.*”²⁹⁶ Tagadta, hogy ez alkalommal bárkit is fenyegetett vagy bántalmazott volna.

1946. október elején valószínűleg kihallgatta a szegedi népügyész is (bár ennek jegyzőkönyve nem található meg az aktában), mindenesetre dr. Polónyi Jenő 9-én a keletkezett iratokat és a vádiratot megküldte a népbíróságnak. A 4668/nü./1945. számú vádiratban a szabadlábon védekező Magyar Istvánt egy rendbeli, az 1440/1945. ME. sz. rendelet 12. §-ának 5. pontjába²⁹⁷ ütköző „népelelles” büntett elkövetésével vádolta meg. Az indokolás igencsak ideologikusra sikeredett: „*a község lakosságának az az elhatározása, hogy a felszabadító orosz hadsereg elől nem menekül el, abból az elhatározásból fakadt, hogy megvárják a felszabadulást és mielőbb kivonják magukat a háború borzalmaiból. A községben való visszamaradás tehát a háborúellenes vélemény megnyilatkozását jelenti. A terhelt cselekményével ennek a háborúellenes véleménynek nyilvánítását akadályozta.*”²⁹⁸ (Csupán három személy tanúkénti beidézését indítványozta a népbíróságnak.)

December 16-án harminc mezőhegyesi lakos írta alá azt a nyilatkozatot, melyben közölték, nem igaz az, hogy bárkit is fenyegetéssel kényszerített az alhadnagy távozásra 1944 őszén, egyébként pedig „*népelelles magatartását sohasem tapasztaltuk.*”²⁹⁹ Föltehetően aznap a vádlott megküldte a népügyésznek a bizonyítás-kiegészítéssel kapcsolatos indítványát. Ebben megismételte a túrkevei PRO-n tett vallomását. Senkit sem kényszerített távozásra, amikor a major cselédjei arról vitatkoztak, hogy kik kísérik el a törzskancákat nyugatra, ő javasolta, hogy menjenek a nőtlenek, vagy akik önként vállalkoznak erre. Arra hívta föl a figyelmet, hogy a 22 évi csendőrségi szolgálata alatt sohasem volt ellene semmiféle panasz, Mezőhegyesen sem. Annak igazolására, hogy nem is ő jelölte ki a távozó személyeket, egy tanú beidézését kérte, egy

²⁹⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 6. o.

²⁹⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 4. o.

²⁹⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 11. o.

²⁹⁷ Eszerint népelelles büntettet követ el az is, „*aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. május 30-án.)

²⁹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 12. o.

²⁹⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 50. o.

másikat pedig annak bizonyítására, hogy 1944 őszén a cselédség számára búzát őröltetett kenyérlisztnak.

Az 1946. december 20-i szegedi főtárgyalást a dr. Csaba Sándor törvényszéki bíró vezette tanács nyomban elnapolta, mert – különös módon – sem a vádlott, sem a tanúk nem jelentek meg. (Lehet, hogy túl későn postázták az idézéseket.)

1947. február 7-én már a dr. Kozma Endre vezette tanács³⁰⁰ előtt folyt le a főtárgyalás. A vádlott nem érezte magát bűnösnek és megismételte a korábbi védekezését, tagadva az ellene fölhozott vádakát. Az egyik tanú, aki 1946. június 28-i vallomásában azt állította, hogy Tótkomlóson agyonlövessel fenyegette őket ha nem mennek tovább, most kijelentette: „*vádlottat nem ismerem [...], nem kényszerített bennünket, nem is szólt hozzánk*”!³⁰¹ Amikor a tanácsvezető elébe tárta a rendőrségi vallomását, azt mondta, hogy nem azt rögzítették benne, mint amit akkor vallott. Az egyik asszony azt állította, hogy az állami ménesbirtok felügyelője utasította a két fiát, és három társát, hogy hajtsanak át néhány tenyészkanca Tótkomlóra. Azután tovább kellett menjenek, és máig nem tértek vissza. (A szembesítés eredménytelennek bizonyult.) A következő tanú azt állította, hogy a vádlott senkit sem fenyegetett meg, ráadásul cáfolta, hogy az előző tanú elkísérte volna egy darabig a két fiát. A további tanúvallomások ugyancsak ellentmondásosak voltak, az egyik tanú szerint a vádlott megmentette az életét. Ekkor a tárgyalást a népbíróság elnapolta és további tanúk beidézését rendelte el.

Az 1947. március 11-i tárgyaláson még további öt tanút hallgattak ki. Mivel ezúttal ketten azt vallották, a vádlott azzal fenyegette meg őket, hogy ha nem mennek vissza Tótkomlóra, „*beöltözteti őket katonának*”,³⁰² és kiküldi a frontra, a népügyészt ezzel kiegészítette a vádirat tényállási részét, majd a népbíróság ismét elnapolta a tárgyalást.

Az utolsó főtárgyalási napon, április 22-én ismét megváltozott a tanács összetétele, mert ezúttal dr. Félegyházi Pál volt a vezető bíró és a népbírák összetétele is más lett.³⁰³ Ezen a napon kihallgatták az egyik, 1946. július 18-i följelentőt. Ő azt vallotta, hogy a vádlott – midőn társaival elkísérték a lovakat Tótkomlóra, majd visszamentek Mezöhegyesre –, megfenyegette őket: „*vagy visszamentek a jószágokhoz, vagy átzavarlak az oroszokhoz, vagy pedig agyonlőlek benneteket*”, ezen kívül „*szidta az anyánkat*”, és „*büdös kommunistáknak*” nevezte őket.³⁰⁴ Végül a lovakkal ismét visszamentek Tótkomlóra, onnan pedig a Dunántúlra, egészen a kisbéri ménestelepig. Az olykor zavaros vallomás végén kiderült, hogy a tanú öccse még mindig szovjet fogságban van – emiatt nyilvánvalóan nem lehetett elfogulatlan, még ha a jegyzőkönyv szerint nem is mondta azt, hogy haragszik a vádlottra. Ennek ellenére elrendelte a népbíróság a megesketését – pedig az előző tárgyaláson azt vallotta az egyik tanú, hogy őt a vádlottal szembeni, hamis vallomás megtételére próbálta rábírní! (Emiatt a védő semmisségi okot jelentett be.)

Ezek után az április 22-én a Félegyházi-tanács az Nb. 907/1946/12. számú ítéletével fölmentette a volt csendőrt. Az indokolásból kiderül, hogy több, korábban terhelő vallomást tett tanú a tárgyaláson visszavonta a vallomását. A legsúlyosabb vádakát megfogalmazó tanú azonban „*elfogultnak is látszik a vádlottal szemben*”, ezért sem lehetett az ítélet meghozatalakor a vallomását figyelembe venni. Végül leszögezték, hogy a vádlott „*emberséges felfogása*” több vallomás szerint bizonyított tény.³⁰⁵

³⁰⁰ A tanács tagjai: Daka Ferenc (MSZDP), Galotti Ferenc (MKP), Kocsis József (szakszv.), Léway Béla (FKGP), id. Nemes Árpád (NPP), Tarasovits Ödön (PDP) népbírák.

³⁰¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 16. o.

³⁰² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 43. o.

³⁰³ A tanács összetétele csak annyiban változott meg, hogy az MKP Galotti Ferenc helyett Széll Sándort delegálta.

³⁰⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 32. o.

³⁰⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 907/1946. 32. o.

A népügyész természetesen fellebbezett, ám mivel a népfőügyész visszavonta a fellebbezést, 1948. február 25-én a szegedi népbíróság végzésével az ítéletet jogerőssé nyilvánította. Magyar István későbbi sorsa a források hiányában nem ismert.

„mint volt csendőr, a demokratikus rendszer ellensége”

Rózsavölgyi György őrmester

Rózsavölgyi György³⁰⁶ (eredeti családneve Hugyec) 1914-ben született Békéscsabán. Apja váltóőr volt, heten voltak testvérek. Hat elemi végzet. Fölcséperedve előbb gazdasági cseléd volt, majd a MÁV-nál pályamunkás. 1936 és 1938 között töltötte a sorkatonai szolgálatát. 1939-ben jelentkezett a csendőrséghez, ahol egy évig a szentesi próbacsendőr iskolában tanult. 1940-ben a földéaki őrshez osztották be, tizedesi rangban. 1941. márciusában Csongrádra helyezték, ahol szakaszvezető lett. 1942 áprilisában beosztották a IV. honvéd hadtesthez, mint tábori csendőrt. Osztrogozsszk környékén a hadtestparancsnokság őrségét biztosították. (Megkapta a bronz vitézségi érmet és a tűzkereszt-érmet.) 1943-ban hazakerült, a csongrádi őrsön őrmesterként szolgált, mígnem áthelyezték októberben Csanytelekre.³⁰⁷ Az egyik forrás szerint 1944 szeptemberében parancsra az őrs tagjaival együtt elhagyta a szolgálati helyét és Kaposvárra vonult, majd 1944. december 10-én szovjet hadifogságba esett, de valami szerencse folytán pár nap múlva elengedték. Egy másik verzió szerint a zsidók deportálása után (mivel „falazott” az egyiknek) büntetésből áthelyezték a honvédséghez. Mindenesetre úgy tűnik, hogy 1945 tavaszán hazamehetett Csanytelekre, és a felesége 30 holdján gazdálkodott. Egy 1952. szeptember 22-én Bernátkúton fölvetett gyanúsítottai jegyzőkönyv szerint 1945-ben a helyi igazolóbizottság „igazolt”-nak jelentette ki.³⁰⁸ (Annak nincs nyoma, hogy „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazoló bizottság”-nak benyújtotta volna az igazolási okmányait.)

Rózsavölgyit 1945. május 13-án egy vagyonos csanyteleki, zsidó származású³⁰⁹ kereskedő, Rosenzweig Lajos jelentette föl. Azt állította, hogy a volt őrmester „*Csanytelek csendőr őrsének kis réme volt. Amit bizonyít Csanytelek egész munkás osztálya is, ha valahol legkisebb munkás sérelmek vagy susogó balszélsőséges észlelést jelentettek az őrsön, önkényes vállalkozást vállalt a szerep végre hajtására. Meg győződéseim szerint régi fasiszta és nyika [sic! valószínűleg fasiszta és nyilas – V. G. megj.] barát volt.*” (A csanyteleki község házán fölvetett jegyzőkönyvben olvasható szöveg nagyon zavaros, helyenként egyszerűen érthetetlen.) Előadta még, hogy 1944 júniusában, mielőtt a sorstársaival a kisteleki gettóból³¹⁰ a szegedi téglagyári gyűjtő-gettóba szállították, őt Rózsavölgyi két társával agyba-

³⁰⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Rózsavölgyi György népbírósi aktája: Nb. 254/1945. A tartalomjegyzék szerint 1969. április 23-án zárták le Budapesten, 183 oldalszámmal. (A fedőlapon olvasható vizsgálati dosszié szám: V-39699. A dossziét 67 oldalszámmal 1969. április 22-én zárta le Budapesten Pajor Oszkárné r. hadnagy.)

³⁰⁷ A csanyteleki csendőrőrs (parancsnoka 1944-ben Kotró József főtörzsőrmester volt) a szentesi szárny 1. szakaszához tartozott.

³⁰⁸ Bernátkúton 1952. szeptember 22-én fölvetett gyanúsítottai jegyzőkönyv és október 8-án Pálhalmán kézzel írt önéletrajz. ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 29. és 57–58. o.

³⁰⁹ Csanyteleken 1941-ben mindössze kilenc izraelita vallású lakos élt. Kepecs – Klinger, 1993. 138. o.

³¹⁰ Ennek ellentmond egy korabeli jelentés. Csanytelek jegyzője egy 1944. május 2-i jelentésében azt írta, hogy a helyi 12 „zsidónak tekintendő” lakost a csongrádi gettóba „indított útba”. Onnan június 16-án a kecskeméti gyűjtőtáborba hajtották őket. Lásd Forgó István: *Csanytelek története a kezdetektől 2000-ig*. Szeged, 2005. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Csanytelek/index.htm (Letöltve 2018. február 20-án.)

főbe verte, gumicsővel ütlegette azért, hogy elárulja, hová rejtette el az értéktárgyait. Majd kijelentette: „1944 június közepe táján, mikor Szegedre elhurcoltak benünket, megkeresett három csendőr, és azal a kijelentéssel, hogy ha eről, még a deportáltak között is szót merek említeni, kikérnek a táborból, s majd elnémitanak, hogy ne legyen mód arra, hogy egy ilyen piszkos zsidó és kommunista bérenc ne élvezhesse még a levegőt sem.”³¹¹ Végül azt állította, hogy az elszenvedett bántalmazások miatt annyira elkeseredett, hogy öngyilkossági kísérletet követett el. (Vallomásából azonban nem derül ki, hogy tulajdonképpen mi is történt.)

A brutális vallatásnak fültanúja volt – Rosenzweig elmondása szerint – a kisteleki Kőrösi János, akitől másnap, 14-én a helyi politikai osztályon vettek fel jegyzőkönyvet. Ő azt vallotta, hogy tapasztalata szerint „ő volt a gettó réme. Mindenki reszketett tőle.” Szerinte a motozásnál nagyon durva volt, mindenkivel trágár módon beszélt.³¹² Egy másik tanú, Popper Vilmosné, aznap ugyancsak erről a brutális vallatásról beszélt. Elmondása szerint őt nem verték meg (csak „tudomása” volt arról, hogy a többiekkel ezt megtették), de vallatás közben az őrmester „piszkos kommunista zsidónak” nevezte, valamint kijelentette: „Tik, bűdös zsidók, úgy is hamarosan megdöglötök.”³¹³

Aznap, vagyis 1945. május 14-én a kisteleki rendőrség politikai nyomozója, Vörös Péter, megküldte a szegedi politikai (rendészeti) osztály számára a felvett jegyzőkönyveket azzal, hogy még további kihallgatásokat fog „foganatosítani”. A volt csendőrt két nappal később őrizetbe vették.³¹⁴

Május 24-én Rózsavölgyit gyanúsítottként hallgatták ki a Szegedi Rendőrfőkapitányság Politikai (Rendészeti) Osztályán. Ekkor azt adta elő – legalábbis a jegyzőkönyv szerint –, hogy Kisteleken, a zsidó lakosság³¹⁵ elhurcolása előtt részt vett „rejtegetés vagy egyéb más ügyek felkutatásában”, és „egy alkalommal egy csanyteleki zsidót a gettóban szíjkorbáccsal agyfőbe vertem, és közben különféle megjegyzéseket tettem. Mint csendőr őrmester, minden esetben hűen teljesítettem előjáróim és feljebbvalóim parancsait, azokat teljes mértékben, azokat százszázalékig végre hajtottam. Azt kétségtelen beismerem, hogy zsidókkal szemben meglehetősen durván bántam...”³¹⁶ (Ha a kutató figyelmesen végig olvassa ezt a gyanúsítottal aláíratott jegyzőkönyvet, nyilvánvaló, hogy azt a kihallgató tiszt fogalmazta meg, és nem a valóban elhangzott vallomást tartalmazza.) Hat nappal később, május 30-án a szegedi népügyészség elrendelte az előzetes letartóztatását. (Ezt június 25-én, majd július 30-án a népbíróság meghosszabbította egy-egy hónappal.) Ugyanaznap dr. Bíró Sándor népügyész utasította a kisteleki rendőrkapitányságot, hogy további bizonyítékokat szerezzenek be a csendőr működésével kapcsolatban, hallgassák ki azokat a deportálásból visszatért zsidókat, akiket a gyanúsított megkínzott. „A már eddig kihallgatott tanúk és a még kihallgatandó tanúk során tisztázandó, hogy a sértettek milyen gyógytartamú [sic!] sérüléseket szenvedtek, és hogy a megkínzás következtében egyik, vagy másik halála nem következett-e be.” Azt is állapítsák meg, hogy valóban használta-e a „ti bűdös zsidók, úgy is hamarosan megdöglötök” – kijelentést.³¹⁷

Június 21-én még egy csanyteleki tanút hallgattak ki a helyi községházán. Demény János gépszerelő azt mondta, hogy Rózsavölgyi 1944 májusában „zsidó vagy rejtegetése” miatt keményen megfenyegette, és durván szidta a zsidókat, meg a kommunistákat („piszkos komonista bandát” emlegetve). A tanú szerint Rózsavölgyi „Csanyteleknek a réme volt”, és „tudomása”

³¹¹ ÁBTL, V-39699, 6. o.

³¹² ÁBTL, V-39699, 9. o.

³¹³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 12. o.

³¹⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 8. Az 1945. május 29-i átirat szerint 16-án vették őrizetbe, „politikai magatartás” miatt. Uo. 16. o.

³¹⁵ Kisteleken az 1941-es népszámlálás szerint 178 izraelita vallású lakos élt. Kepecs – Klinger, 1993. 138. o.

³¹⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 17. o.

³¹⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 12. o.

volt arról is, mit művelt a zsidókkal Kisteleken, és hogy miatta Rosenzweig öngyilkossági kísérletet követett el.³¹⁸

Június 27-én az előzetes letartóztatásban lévő volt csendőr egy saját kezűleg írt beadványt intézett a népügyészséghez. Ebben azt kérte, hogy helyezték szabadlábra, mert ő földművesként a saját öt, és apósa negyvenöt holdján gazdálkodik Csongrádon, szökéstől tartani nem kell. Ráadásul az aratási-cséplési munkálatokban mindenképp részt kell vegyen, mert apósa munkást nem kap, az pedig országos érdek, hogy minden szem gabonát betakarítsanak. Ennek hatására három nappal később a népügyészségen dr. Pártos Imre végre kihallgatta. Ekkor a május 24-i rendőrségi vallomását annyiban módosította, hogy Rosenzweigit nem „agyba-főbe” verte, hanem „csak” húsz-huszonötször megütötte, hogy kiszedje belőle, hová rejtette el az értéktárgyait és a pisztolyát. Tagadta, hogy bárki mást bántalmazott volna, csak azt ismerte el, hogy „*a deportálásra szánt zsidóktól*” minden értéket elszedtek, még a jegygyűrűket is.³¹⁹ (Erre azonban utasításuk volt – akár csak a deportálásban részt vett többi csendőrnek, illetve rendőrnek.)

A kihallgatást követően a népügyész pótnyomozást rendelt el, július 9-én és 10-én ezért hallgatták ki még egyszer a legelső főjelentőt, majd feleségét és sógornőjét, valamint két kisteleki lakost, Adler Mihály nyomdászt és Jakus József magántisztviselőt. Mindketten Rózsavölgyi brutalitásáról vallottak. Előbbi azt mondta, hogy Rosenzweigit „*szinte félholtan, kékrezőldre verve, eszméletlen állapotban hozták ki a kínzó szobából. [...] Általában az volt a tapasztalatom, hogy a kirendelt csendőrségnek legvadabb, legerőszakosabb, legdurvább alakja Rózsavölgyi volt.*”³²⁰ Jakus, akit kirendeltek a kisteleki gettóhoz, és a motozásnál volt jegyzőkönyvvezető, Rosenzweiggel kapcsolatban szinte szó szerint ugyanazt vallotta, mint Adler. Arról is tudomása volt, hogy a kínzások hatására a csanyteleki kereskedő öngyilkosságot kísérelt meg. Akárcsak a többi tanú, ő is elmondta, hogy az őrmester mindenkitől elszedette a gyógyszerait és az iratait, valamint a jegygyűrűket. Megismételte azt, amit Adler vallott: „*a deportálásunkra kiküldött csendőrkülönítmény legdurvább, legbrutálisabb tagja volt, mindannyian csak tőle féltünk.*”³²¹

Ennyi éppen elég volt ahhoz, hogy dr. Pártos Imre népügyész július 18-án megküldje a nyomozati iratokat és a vádiratát a népbíróságnak. A 2045/1945.n.ü. számú vádiratában Rózsavölgyi György ellen hat rendbeli, az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 6. §-ával módosított, 81/1945. M. E. számú rendelet 11. §-ának 5. pontjába³²² ütköző „háborús bűntett” elkövetése miatt emelt vádat. Az indokolás szerint a kisteleki gettóban, mint szolgáltatételre beosztott őrmesternek, a „*munkaköre a gettóba költöztetett zsidók ellenőrzése volt. Ezt a teendőt a legkegyetlenebb módon hajtotta végre.*” két zsidót brutálisan (gumicsővel, ill. gumibottal) megvert, másoktól elkobozta a gyógyszerét (emiatt ketten elhunytak), „*meg nem határozható több személyektől jogtalanul elvette téli ruházatát*”.³²³ Kilenc tanú beidézését indítványozta, és az előzetes letartóztatás további fenntartását.

A főtárgyalás időpontját 1945. szeptember 12-re tűzte ki a népbíróság, ám ezt váratlan fejlemény hiúsította meg: augusztus 26-ról 27-re virradó éjszaka Rózsavölgyi György megszökött a szegedi Csillagbörtön nagyfai rabgazdaságából.³²⁴ (Az 1947. április 25-i

³¹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 7. o.

³¹⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 18. o.

³²⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 6. o.

³²¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 8. o.

³²² Eszerint háborús bűnös az is, aki „*a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. május 30-án.)

³²³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 45-46. o. és ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 30. o.

³²⁴ A források hallgatnak arról, hogy a Csillagbörtönből mikor, és miért kísérték át a rabgazdaságba. Hasonló történt Fodor Mihály esetében is, akit két hónappal korábban kísérték át oda, igaz, ő nem szökött meg.

tárgyalásán azt mondta, azért szökött meg, hogy láthassa a „beteg” (nyilván állapotos) feleségét. „Később jelentkezni akartam – vallotta –, de feleségem nem engedett addig, míg a babája meg nem születik.”³²⁵) Az esetről nyomban értesítette Jávorka Ferenc büntetőintézeti tiszt a szegedi törvényszéki fogházat, valamint a népügyészséget azzal, hogy „a szökevény kézrekerítése tárgyában a szükséges intézkedések megtételtek.”³²⁶ A népügyészség azonban szeptember 7-én indítványozta, hogy a vádlott távollétében is tartsák meg az eredeti időpontban a főtárgyalás. Erre azonban csak majdnem egy évvel később került sor.

1946. szeptember 23-án Szegeden – a vádlott távollétében – megtartották a nyilvános főtárgyalást. A vádat dr. Lippay László népügyész képviselte. (Elgondolkodtató, hogy a szegedi ügyvédi kamara egy olyan ügyvédet, dr. Deutsch Imrét rendelte ki védőnek, akinek „a sértettek jó ismerősei és rokonai”, és ezt ő bejelentette, de még sem rendelték ki más személyt helyette.³²⁷)

A dr. Félegyházy Pál törvényszéki tanácselnök vezette népbíróági tanács³²⁸ kihallgatta azokat a beidézett tanúkat, akik az előző évben vallomást tettek a nyomozati szakban. (Öten az idézés ellenére nem jelentek meg.) Általában megismételték a korábbi vallomásaikat, de olykor árnyalták, sőt, módosítottak is rajta. Rosenzweig Lajos annyiban változtatott a korábbi vallomásán, hogy nem a vádlott mondta azt, miszerint ha nem jön le a deportálandó személy ujjáról a karikagyűrű, harapófogóval kell lehúzni. Horváth Ferenc most azt vallotta, hogy amikor Rosenzweig kijött a „vallató helyiségből”, egyáltalán nem úgy nézett ki, mint aki járni sem képes, az öngyilkossági kísérletéről pedig nem tud, azt tévesen jegyzőkönyvezték. Más vallomásokból az derült ki, hogy a vádlottat személyesen nem ismerték, emiatt néhány tanú személyleírása egyáltalán nem illett rá. Rosenzweig szerint (aki személyesen ismerte) Rózsavölgyi magas, szőke férfi volt. Vele ellentétben Horváth úgy írta le, hogy „kis, alacsony, zömök ember”.³²⁹ Popper Vilmosné szerint „50 év körüli, alacsony, kövér, zömök, barna ember volt”.³³⁰ Fölmerül ezek után a kérdés: mennyire tekinthetők ezek a tanúk szavahihetőnek?

A következő tárgyalásra 1947. január 11-én került sor. Ezúttal a vádat dr. Bozsó Béla képviselte, a népbíróági tanács összetétele is megváltozott,³³¹ a tanácsvezető dr. Kiss Dezső törvényszéki bíró volt. Ekkor csak egy tanút hallgattak ki (a másik három orvosi igazolással mentette ki magát). A korábban Csanyteleken már kihallgatott Rosenzweig Lajosné azt vallotta, hogy csupán a férje elbeszéléséből „tudta”, hogy őt Rózsavölgyi verte meg. Egyébként csak annyit látott, hogy a férje nagyon össze van verve. A kihallgatása után a népbíróság Kiss-tanácsa Rózsavölgyi György távollétében meghozta az Nb. 254/1945/11. számú ítéletét, melyben bűnösnek találta őt, de – egyelőre – mellőzte a büntetés kiszabását.

1947. február 19-én Rózsavölgyi Györgyöt a csongrádi rendőrségnek sikerült elfognia.³³² (Ennek körülményeiről még a vizsgálati dossziéjában található iratok is hallgatnak, de nyilvánvalóan otthon fogták el, a családjánál.) Erről a népügyészség március 6-án értesítette a népbíróágot, egyben közölve azt, hogy a vádlottat a szegedi kerületi börtönben tartják őrizet alatt.

(Lásd Fodor fejezetét.) Mindenesetre elég szokatlan, hogy egy előzetes letartóztatásban lévő személyt a népügyészségi fogdából „áttegyenek” a rabgazdaságba.

³²⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 35. o.

³²⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 62.

³²⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 25. o.

³²⁸ A tanács tagjai: Barna Ferenc, Katona Lajos, Ökrös Lajos (NPP), Rózsa István, Sánta József, dr. Vermes Jenő népbírák.

³²⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 23. o.

³³⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 24. o.

³³¹ A tanács tagjai: Fábián Albertné (MKP), Horváth István (FKGP), Ivánkovich Ferenc (PDP), Kiss Szilveszter (szaksz.), Ökrös Lajos (NPP), Zelenák András (MSZDP) népbírák.

³³² ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 48. o.

Valószínűleg április 10-én (11-én iktatták) – hivatalból kirendelt védőjén, dr. Falcione Kálmán³³³ keresztül – beadványt nyújtott be a népbírószághoz. Ebben elismerte Rosenzweig bántalmazását, ám ennek okáról és a körülményeiről most vallott először. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy híre ment a faluban, miszerint Rosenzweig egyes ingóságait és értéktárgyait több keresztény személynél rejtette el. Ennek kinyomozására őt rendelték ki. A nyomozás során több alkalommal fölismerte a zsidó kereskedő ingóságait (például egy motorkerékpárt), de ezeket nem jelentette. Az egyik helyen, ahol ugyancsak megtalálta Rosenzweig tárgyait, de szemet hunyt a fölött, az illető – talán hálából – pálinkával kínálta meg, amit elfogadott. Egy gyermek ezt meglátta, és elmondta a jegyzőnek. Az ügy miatt eljárást indítottak ellene. Másnap dr. Spett Ferenc százados, a szentesi csendőrszárny parancsnoka felelősségre vonta, és megfenyegette. Amikor Rosenzweigit is bevitték Kistelekre, megjelent Spett százados, és Dósa István alhadnagy jelenlétében megparancsolta, hogy „*mivel engedtem magam Rosenzweig érdekében vesztegettetni, büntetésül nekem kell Rosenzweigit megverni.*”³³⁴ Így, parancsra kénytelen volt az illetőt az „alfelén” megverni, de ő ezután a saját lábán távozott. Mindennek bizonyítására hét tanút nevezett meg. A többi vádat határozottan tagadta, majd végül kijelentette: „*épen a zsidókkal szemben tanúsított türelmes magatartásom miatt, kitettek a csendőrség kötelékéből, és a kisteleki Gettóból való elszállítás után a honvédséghez osztottak be, harctéri szolgálatra.*”³³⁵

1947. április 25-én ismét tárgyalást tartott Szegeden a dr. Kiss Dezső vezette népbírószági tanács,³³⁶ ekkor már a vádlott jelenlétében, aki annyiban érezte bűnösnek magát, hogy parancsra megverte Rosenzweigit, majd megismételte a korábbi vallomásait. A többi kihallgatott tanú csak másoktól hallott Rosenzweig megveréséről és a többi vádpontban említett esetről. Jellemző, hogy a korábban kihallgatott négy tanú azt állították, hogy az inkriminált időpontban, 1944 júniusában a vádlottnak kis bajsza volt – miközben sohasem hordott bajuszt. Ezek szerint összekeverték egy másik személlyel.

Mivel itt is megmaradt a tanácskozási jegyzőkönyv, tudni lehet, hogy a bűnösség tekintetében a népbírák egyhangúan döntöttek, a büntetés mértéke kérdésében azonban az FKGP delegáltja megelégedett volna három év börtönbüntetéssel, míg a többi népbíró a tíz év kényszermunka mellett szavazott. Így tehát a Kiss-tanács a Nb.254/1945/14. számú ítéletével Rózsavölgyi Györgyöt bűnösnek mondta ki az Nbr. 11. §. 5. pontjában meghatározott „háborús bűntett” elkövetése miatt, ezért őt főbüntetésként tíz év kényszermunkára, mellékbüntetésként pedig ugyancsak tízévi politikai jogvesztésre ítélte. Az indokolásból kitetszik, hogy az „*ítéleti tényállás*” megállapításakor kizárólag a vád tanúinak vallomásait vették figyelembe, bár a tanács meglehetősen képmutatóan elismerte, hogy a tanúk egy része nem volt elfogulatlan: „*A tanúk közül azok, akik üldöztetésben szenvedtek, kétségtelenül bizonyos ellenszenvvel viseltetnek vádlottal szemben.*”³³⁷ Az ebből a tényből adódó következtetést azonban nem vonták le.

³³³ Dr. Falcione Kálmán (1883–1975) az első világháborút hivatásos tisztként harcolt, 1916-ban orosz hadifogságba esett, onnan 1917-ben szökött haza. 1919-ben a Szegeden szerveződő Nemzeti Hadsereg tagja volt. Jogi tanulmányait elvégezve, leszerelése után, 1925-ben Szegeden ügyvédi irodát nyitott. A város politikai életének aktív tagja volt, de nem lépett be a kormánypártba. 1947-ben a Pfeiffer-féle Függetlenségi Párt délvidéki szervezetének lett az elnöke. A „kékcédulás” választások után az ő mandátumát is megsemmisítették, majd egy koncepciós perben 1948-ban tíz év fegyházbüntetésre ítélték. Lásd *Délmagyarország*, 1948. február 8., valamint Bálint László: Rémhírtérjesztő alközpont. In uő: *Különös szervezkedések Szegeden és környékén 1945–1953. Hírhedett koncepciós eljárások és ítéletek első magyar példái*. Szeged, 2005. 79–100. o.

³³⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 76–77. o.

³³⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 78. o.

³³⁶ A tanács összetétele ismét megváltozott. Ezúttal Csamangó István (FKGP), Fábíán Albertné (MKP), Ivánkovich Ferenc (PDP), Kiss Szilveszter (szaksz.), Komáromi István (MSZDP), Pazár Tibor (NPP) népbírák voltak a tagjai.

³³⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 49. o.

A népbügyész ezzel a súlyos büntetéssel sem elégedett meg, hanem súlyosbításért föllebbezett, ezért az iratok a népfőügyészen keresztül (aki május 29-én a fellebbezést fönntartotta) a NOT elé kerültek.

1947. július elején a volt csendőr őrmester – dr. Falcione Kálmánon keresztül – újabb, igen terjedelmes beadványt intézett a népbírósághoz, a népbügyész fellebbezése kapcsán. Ebben arra hivatkozott, hogy a „*tényállás helytelen megállapítására*” került sor. Arra is kitért, hogy ugyan a nyomozás során beismerő vallomást tett, de ezt szerinte indokoltan vonta vissza „*arra a lelki és testi kényszerre hivatkozva, melyeken a vallatás során átestem*”.³³⁸ Mindez azt jelenti, hogy a volt csendőr őrmestert a rendőrségi kihallgatás során valószínűleg ugyanúgy bántalmazták, megkínózták, mint több sorstársát. Fölhívta a figyelmet arra, hogy a tanúk közül többen föl sem ismerték, illetve nyilvánvalóan összekeverték más személlyel. Bizonyítás-kiegészítést javasolta arra vonatkozóan, hogy neki parancsra kellett Rosenzweiget megvernie, majd őt büntetésből helyezték át a honvédséghez. Ezek bizonyítására több konkrét tanút nevezett meg. Arra is hivatkozott, hogy a népbíróság „*a marasztaló ítélet alapját képező tényállást a tanúk vallomásából állapította meg*”, de a „*tanúk vallomása túlnyomó részben telve vannak ellentmondásokkal, és így azokat nem lehetnek volna figyelembe vehetőek*”.³³⁹ Arra is fölhevítve a figyelmet, hogy ő csak egy „*beosztott, alárendelt személy*”³⁴⁰ volt a motozásoknál, miközben rajta kívül jelen voltak törzsőrmesterek, alhadnagyok, és Spett százados is. (Kutatásaim során nem találtam nyomát annak, hogy a kisteleki gettózás kapcsán mást is felelősségre vontak volna.) Végül úgy vélte, hogy a népbíróság jogszabályt sértett akkor, amidőn elutasította a bizonyításkiegészítés iránti kérelmét, mert ezzel nem tette lehetővé, hogy „*a valós tényállás felderíttessék*”.³⁴¹ Emiatt újabb tanúk kihallgatását kérte (például annak bizonyítására, hogy ő nem teljesített szolgálatot a kisteleki gettóban, csupán egy napra vezényelték át, hogy részt vegyen a motozásban), de erre nem került sor. Úgy tűnik, hogy a preconcepció alapján ítélező másodfokú bíróságot nem érdekelte „a valós tényállás felderítése”.

A NOT nem kapkodta el a bűnügy tárgyalását, erre csak két évvel később került sor. A dr. Pálosi Béla vezette tanács 1949. június 15-i nyilvános fellebbviteli tárgyalásán a NOT.II.1691/1947/16. számú ítéletével Rózsavölgyi Györgyöt főbüntetésként három év kényszermunkára ítélte (a mellékbüntetést helybenhagyta). Az elsőbíróság általi „tényállást”, amit – az indokolás szerint „*az elsőbíróság lényegesebb törvénysértés nélkül állapított meg*”³⁴² – elfogadták. (Az előzetes letartóztatásban eltöltött időt sem az elsőfokú ítéletben, sem most nem számították be a büntetésbe, valószínűleg a szökése miatt.)

1949. június 28-án Rózsavölgyi György a szegedi Országos Büntetőintézetben (a Csillagbörtönben) megkezdte büntetésének letöltését. 1950. szeptember 7-én dr. Szalay József szegedi államügyész határozata értelmében szabadlábra kerülhetett, mert rá is érvényes volt a 159.300/1950.I.M.III/1. sz. amnesztia-rendelet.³⁴³ „Természetesen” nem szabadulhatott, mert ugyan a börtönből kiengedték, de a BM ÁVH szeptember 20-i véghatározatával rendőrhatalósági őrizetbe helyezték. (Azzal a megokolással, hogy „*mint volt csendőr, a demokratikus rendszer ellensége*”.³⁴⁴) Először a kistarcsai internálótáborban tartották fogva. 1951. augusztus 1-én az inotai, onnan októberben az isaszegi, majd 1952. június 15-vel a Bernátkút-dóramajori, október 8-tól a pálhalmi kényszermunkatáborba hurcolták. Bernátkúton 1952. szeptember 21-én ezt jegyezte föl róla egy ismeretlen nevű ávos: „*Csendes, a hosszú rabság, majd ezt követő internálás mély hatást gyakorolt rajta. Munkához való viszonya jó. Isaszegen átlag 105%-ot, itt 106%-ot*

³³⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 80. o.

³³⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 82. o.

³⁴⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 83. o.

³⁴¹ Op. cit.

³⁴² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 254/1945. 54. o.

³⁴³ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 24. o.

³⁴⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 45. o.

ért el.”³⁴⁵ December 23-án környezettanulmány készült róla. Ebben egyebek mellett azt írták, hogy „politikai megnyilvánulásokat nem tesz, nagyon óvatos. Bizalmas körökben volt beszélgetései arról tesznek bizonyosságot, hogy a múlt rendszer híve, aki nem tudja megérteni rendszerünket. [...] Általános viselkedése a csendes, a visszavonult, a megtört ember típus. Nem vitatkozik, nem kritizál, érzi, hogy nem beszélhet, mert sokakkal szemben találja magát. A kiadott utasításokat végrehajtja. Nagyon megtörte őt a hosszú fogság alatt fiatal feleségétől és gyermekétől való távollét, s főleg az, hogy felesége nem jár beszélőre hozzá, s levelet is igen ritkán ír.”³⁴⁶

1953. július 14-én szüntették meg az internálását, augusztus 15-én szabadult Tiszalökről.³⁴⁷ Az állambiztonsági dossziéjában található csekély mennyiségű iratból csak annyi derül ki, hogy a Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya 1969-ig „figyelőztette”, a dossziéját csak akkor zárták le.

³⁴⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 52. o.

³⁴⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 55–56. o.

³⁴⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-39699, 62. o.

2. Zsidók deportálásában vettek részt

„Működésében kötelességtudó volt”

Bódi Ferenc főtörzsőrmester, őrsparancsnok

Bódi Ferenc³⁴⁸ 1905-ben született Tápén (ma Szeged része), szegény földműves családban. Hat elemi végzett ő is. A különleges igazolóbizottságnak küldött 1945. június 10-i nyilatkozata szerint 1924. november 1-vel lépett csendőri szolgálatba. 1924–25-ben a próbacsendőrk iskolán tanult, majd szakaszvezetővé léptették elő, és a békési őrsre helyezték, ahol járőrtárs volt. 1928. május 1-ével átvezényelték a ceglédi lovas átképző iskolába, amit 1929. május 1-én kitűnő eredménnyel végzett el, ezért ott tartották segédoktátornak. 1930. szeptember 30-ával saját kérelmére a szeghalmi, majd 1931. március 18-án a kondorosi, 1932. március 14-ével a békési őrsre helyezték. 1933. október 16-tól a szarvasi őrsön, majd 1935. március 1-től a szeghalmi őrsön szolgált tovább. 1935. augusztus 16-val elvezényelték a szombathelyi őrsparancsnokképző iskolára, melynek elvégzése után a szeghalmi őrs parancsnokhelyettesévé nevezték ki. 1937. április 10-vel a kondorosi őrs ideiglenes parancsnokává nevezték ki törzsőrmesteri rangban. (1938. november 1-én tiszthelyettesé léptették elő.) 1937. augusztus 6-tól 1944. október 6-ig szolgált Szarvason parancsnokként, akkor fölsőbb parancsra az őrs tagjaival elvonult onnan. Előbb Szolnokra ment, majd osztályparancsnoki engedéllyel fölkereste a már Pakson lévő családját. Bár a parancs úgy szólt, hogy utána menjen vissza Szolnokra bevetésre, ő inkább jelentkezett szolgálattételre a paksi őrsön. 1944. október 9-től december 1-ig, az oroszok bejöveteleig teljesített ott szolgálatot, utána egy kis ideig bujkált.³⁴⁹ Úgy tűnik, hogy a szovjet fogságot megúsza. Kérte ugyan ő is az igazolását, ám akárcsak bajtársainak döntő többsége, ő sem kapta meg. (Egy 1947 végi határozat szerint nyugatra vonult, de ezt semmi más egyéb forrás nem támasztja alá.)

Bódi Ferencet a Szarvason, valamint a járásban élő, zsidónak minősített lakosság deportálása miatt vonták felelősségre. A nagyközségnek az 1941-es népszámlálás időpontjában 838 izraelita lakosa volt.³⁵⁰ 1944-ben az egyik adat szerint 812, egy másik szerint 831³⁵¹ zsidó élt Szarvason. (Az izraelita vallásúaknak nagyjából fele a neológ, a másik pedig az ortodox felekezethez tartozott.) A településen 1944. május 15-én két gettót hoztak létre, egyet a neológok, egyet pedig az ortodoxok számára. Előbbieknek a neológ templomot és a környező épületeket jelölték ki gettónak, míg az ortodoxok néhány neológ családdal, elsősorban az üresen álló Bolza-kastélyba hurcolkodtak, majd amikor azt átvették a németek, az ortodox zsinagógába és a környező magánházakba telepítették őket.³⁵² A zsidók első, 370 fős csoportját (ezek döntő része az ortodox felekezet tagja volt) 1944. június 15-én³⁵³ szállították

³⁴⁸ MNL BéML, XXV. 12. fond, Bódi Ferenc népbírói aktája: Nb. 411/1945. (85 oldalszámmal 1969. november 11-én zárta le Budapesten egy ismeretlen személy.) A vizsgálati dossziéjának a száma: V-81893. (Ezt 52 oldalszámmal 1969. november 11-én zárta le Budapesten Farkas Gyuláné r. százados.)

³⁴⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 26. o. és ÁBTL, V-81893, 42–43. o.

³⁵⁰ Kepecs – Klinger, 1993., 92. o.

³⁵¹ A forrásokban eltérő számokat találunk. Balogh István (Balogh, 2007.) szerint 831 zsidót deportáltak Szarvasról a szolnoki gyűjtő-gettóba, dr. Molitorisz Pál szerint összesen 812-en voltak a szarvasi zsidók. (*A szarvasi zsidó hitközségek története*. http://szarvasikronika.szarvasnet.hu/11_szam/11_13.htm Letöltve: 2018. január 22-én.)

³⁵² Balogh, 2007. 186–187. o. A szarvasi zsidók gettózásáról és deportálásáról lásd még: Weiczner Jenő: *„Ez most a sorsod kiüldözött zsidó”*. Napló, 1944–45. Budapest, 2014.

³⁵³ Bódi perében több tanú, ezen kívül naplófeljegyzésében Weiczner Jenő is 16-át (pénteket) említette az első szállítmány útnak indítása napjául (Weiczner, 2014. 27. o.), míg Bódi, és néhány más tanú szerint ez az esemény 15-én

el négy tehervagonban. A második csoport két nappal később követte társait. Balogh István szerint a deportálásból mintegy félszázan tértek vissza a szülőföldjükre, a többiek vagy elhunytak, vagy Palesztinába, esetleg nyugatra távoztak.³⁵⁴

A szarvasi politikai rendőrség egy, a helyi postán 1945. június közepén elfogott leveléből tudta meg, hogy Bódi Pakson tartózkodik. Azonnal átírtak az ottani politikai rendőrségre, kérve, hogy tartóztassák le, és kísértessék át Szarvasra. A főtörzsőrmester szerint öt július 18-án vitték Szarvasra, ahol két hónapig ki sem hallgatták. Valószínűleg azért nem, mert a helyi PRO vezetője (a volt munkaszolgálatos) Breitner István energiáját teljesen lekötötte a Sárközi Gábor ügyében érintett, volt deportált tanúk kihallgatása. (A szorgos politikai rendőr összesen 16 tanút hallgatott ki.)

Elsőként, 1945. július 4-én Breitner Jakobovics Irént hallgatta ki. Az akkor huszonegy éves nő azt vallotta, hogy amikor „*a szarvasi zsidó gettóba összegyűjtött zsidó nőkön szégyenletes vizsgálatokat végeztek bábaasszonyok, testükben állítólagosan elrejtett ékszer-tárgyak felkutatása iránt, [...] jelen volt Bódi Ferenc csendőr törzsőrmester is, aki a mesztelenre [sic!] levetkőztetett zsidó nők között példátlan sadizmussal járt-kelt [...] engem is oldalba lökött és megrúgott, miközben kéjelegve nevetett.*” Vallomása végén azt állította, hogy a volt csendőr tiszthelyettes bántalmazta a nagynénjét, aki „*a deportációban szintén meghalt.*”³⁵⁵

Egy héttel később, 1945. július 7-én Grünwald Katalin és Mária azt vallották, hogy saját szemükkel látták, amint Bódi „*többeket ütött, rugdosott*”, amikor az állomás felé vonultak, az állomáson pedig az egyik zsidót megverte, mert nem tudta vinni a csomagját.³⁵⁶ Ugyanaznap Reich Jenőné azt vallotta, hogy a szeme láttára „*rugdosta össze Buttermannét és és az önmagával tehetetlen szerencsétlen Fekete Jozefint hasbarugdosta...*”³⁵⁷ Július 10-én Breitner azt a Sárközi Gábort is kihallgatta, akit négy nappal korábban Grünwald Katalin följelentésére tartóztatott le. (Lásd a róla szóló fejezetet.) A volt csendőr szakaszvezető – a jegyzőkönyv szerint – azt állította, hogy Bódi Ferenc egy csendőr bajtársával, Takács Lajossal a házkutatások során zsidó vagyontokat tulajdonított el. Ekkor azonban nem mondta azt, mint a három nappal korábbi, július 7-i gyanúsított jegyzőkönyvében, miszerint személyesen Bódi „*vizsgálta át*” a tizennégy év alatti kislányokat.³⁵⁸

Az elkövetkező hetekben Breitner még nyolc volt deportáltat hallgatott ki. A tanúk azzal vádolták Bódi Ferencet, hogy a deportálás idején bántalmazta őket, a velük lévő holmit pedig „*teljesen önkényesen*”³⁵⁹ elvette. A politikai nyomozó augusztus 31-én kihallgatta Hevesi József³⁶⁰ nyugalmazott törzsőrmester is. Ő azonban érdekes módon nem Bódira, hanem Szalóki István³⁶¹ volt tiszthelyettesre tett terhelő vallomást.

1945. szeptember 7-én Breitner gyanúsítottként hallgatta ki a volt szarvasi őrsparancsnokot. Ő azzal védekezett, hogy az első csoport zsidó (nagy részük az ortodox hitközség tagja) a megengedettnél nagyobb mennyiségű személyes holmit és élelmet csomagolt be, emiatt Szolnokról azt a parancsot kapta, hogy a következő csoport tagjai „*csak a legszükségesebb vihetik magukkal*”. Ráadásul dr. Rödönyi Tibor százados, orosházi szárnyparancsnok „*a legszigorúbb*

történt. Balogh István is ezt a dátum tünteti fel. (Balogh, 2007. 187. o.) Egyébként ugyanezt az időpontot említik Sárközi Gábor szarvasi szakaszvezető perében is. (Lásd ott.)

³⁵⁴ Balogh, 2007. 188. o.

³⁵⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 6. o.

³⁵⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 8–9. o.

³⁵⁷ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 7. o.

³⁵⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 24. o.

³⁵⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 16. o.

³⁶⁰ Hevesi József operatív dossziéját lásd: ÁBTL, 3.1.5. O-16658/15. (Hevesi 1939-től 1944-ig csendőr őrmesterként szolgált. 1945-ben három hónapig orosz hadifogságban volt. A Budapesti Központi Járásbíróság 1952-ben „izgatás” vádjával egy év három hónapra ítélte.)

³⁶¹ Szalóki István operatív dossziéját lásd: ÁBTL, 3.1.5. O-14943/718.

utasításokat, parancsokat adta a zsidókkal való bánásmódra nézve. Parancsait ellenünk irányuló fenyegetésekkel párosította.”³⁶² Bódi azt állította, hogy a százados ordítva sürgette, siettetette a zsidók minél gyorsabb bevagonírozását. Ráadásul Rödönyi túl rövid láncsal zárta le a vagonajtókat, de amikor eltávozott, ő levágta ezeket a láncokat, és sokkal hosszabbat tettek föl, nehogy megfulladjon valaki a kocsiban. Azt nem lehet tudni, hogy valóban így történt-e, vagy Bódi csupán önmagát mentendő, tett terhelő vallomást Rödönyire.

Aznap Breitner István megküldte a keletkezett jegyzőkönyveket, és összefoglaló jelentést írt a gyulai népügyészségnek. Ennek a végén leszögezte: „Tény az, hogy Bódi Ferenc a gettózás egész ideje alatt a szarvasi zsidókkal kifogástalanul bánt és csupán az utolsó órákban változott meg.”³⁶³ (Ennél az egyik volt deportáltnak, Weiczner Jenőnek sokkal rosszabb véleménye volt róla, azt írta, hogy „leketlen, aljas”.³⁶⁴)

Két nappal később, tehát 1945. szeptember 9-én már Gyulán hallgatta ki dr. Sárkány György népügyész. Ekkor alapján véve megismételte a rendőrségi kihallgatásakor tett vallomását, a felelősséget ismét Rödönyire hárította. Végül arra hivatkozott, hogy az egyik szarvasi zsidónak és családjának – a jogszabályokkal ellentétesen – engedélyezte, hogy fölköltözzenek a fővárosba, ezzel pedig elkerülték a deportálást. (Fischer Jenő ezt a népbíróági vallomásában megerősítette.) A kihallgatás után a népügyész elkészítette a vádiratot és a nyomozati szakban keletkezett iratokkal együtt még aznap (!) megküldte a népbírósnak. Az 1945.NÜ.792/3. számú vádiratában Bódi Ferencet egy rendbeli, az Nbr. 11. §. 5. pontjában³⁶⁵ rögzített háborús bűntett elkövetésével vádolta meg. A „tényállást” a korábban kihallgatott sértett személyek tanúvallomásai alapján „rekonstruálták”. Az indokolás szerint „A tényállási részben előadott testi bántalmazások és a biztos elpusztulást az áldozatok elé vetítő lelki gyötrelmek oly fokúak voltak, hogy a tanúként kihallgatott deportáltak, mint életük legnagyobb szenvedéseként a szarvasi waggonírozás és elszállítás körülményeit jelölik meg. Az ott elszenvedett testi bántalmazások és az ezekkel járó lelki gyötrelmek az áldozatokban egész életükre kiható, a Németországi haláltáborok szenvedéseit is homályba borító szörnyű élményt képeztek...”³⁶⁶ (Anélkül, hogy a szenvedéseket „súlyoznám”, azért ezt erős túlzásnak lehet tekinteni.)

A nyilvános főtárgyalás eredetileg kitűzött napja október 9. volt, de a népbíróági iratokból ki nem deríthető okok miatt ezt másfél hónappal későbbre halasztották.

1945. november 23-án a dr. Juhász Imre³⁶⁷ gyulai törvényszéki tanácselnök vezette, Szarvasra kihelyezett népbíróági tanács³⁶⁸ előtt a volt csendőr főtörzsőrmester nem érezte bűnösnek magát, és tagadta az ellene felhozott vádak elkövetését. Ezúttal is a szárnyparancsnokra, dr. Rödönyi Tiborra hivatkozott, aki szerinte „nevezetes volt szigorúságáról. Úgy ismertem meg őt – vallotta –, mint erős jobboldali érzelmű embert. Jobboldali felfogását gyakran szóban és tettekben is kinyilvánította, és nem befolyásoltatta

³⁶² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 22-23. o.

³⁶³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 5. o.

³⁶⁴ Weiczner, 2014. 25. o. (A visszaemlékező – tévesen – Bódi-nek írta a nevét.) Annak ellenére gyűlölettel írt róla, hogy azt is lejegyezte, miszerint, mielőtt elindult a szerelvényük, Bódi odament hozzá, kezét nyújtott neki és annyit mondott búcsúzóul: „Az én Istenem áldja meg magát!” Weiczner, i. m. 37. o.

³⁶⁵ Eszerint háborús bűnös az is, aki „a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

³⁶⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 79. o. és ÁBTL, V-81893, 46. o.

³⁶⁷ Ő vezette a Kovács Márton endródi szakaszvezető, Palotai Lajos alhadnagy, tótkomlói őrsparancsnok, Prókay János alhadnagy, orosházi őrsparancsnok és Somoskövi Lajos alhadnagy, orosházi szakaszparancsnok bűnperét is.

³⁶⁸ Érthetetlen módon a tanács tagjai nem helybeli, szarvasi, hanem orosházi népbírák voltak: Enyedi Sándor, Puskás János, Schierl Sándor, Sólyom Géza, Tarkó Ferenc és Tarkó Mihály.

magát senkivel, egyéni nézete volt a jobboldaliság.” (Ez utóbbi kijelentés a „felszabadulás” után már-már szitokszónak hangzott...) Ezt abból gondolta, hogy – szerinte – a szárnyparancsnok a zsidóellenes rendeletek „végrehajtását és betartását szigorúan megkövetelte”.³⁶⁹ Azt vallotta, hogy 1944. június 13-ára³⁷⁰ hívták össze Szolnokra az orosházi (és a többi) szárnyparancsnokság alá tartozó őrsök parancsnokait, köztük őt is, ahol megkapták az utasítást:³⁷¹ minden zsidó származású személy csupán egy rend tartalék ruhát, kétheti élelmet, és egy pár cipőt vihetnek magukkal. Ott hangzott el az is, hogy minden tizenhat évnél idősebb nőt bábaasszonyokkal (szülésznőkkel) meg kell vizsgáltatni, nem rejtettek-e „testüregükben” ékszer. Másnap neki is át kellett vennie a felügyeletet a szarvasi gettó fölött. A deportáláshoz összesen 30 csendőrt rendeltek ki, és az egész akciót Erdélyi István alhadnagy, orosházi szakaszparancsnok felügyelte (őt tanúként nem hallgatták ki, talán azért, mert nem tartózkodott az ország területén). Mivel nem ellenőrizték, hogy a deportáltak mennyi élelmet visznek magukkal, mire Szolnokra értek, annak nagy része megromlott. Emiatt korlátozták a négy nappal később induló személyek esetében a maguknál lévő élelmek mennyiségét. Kevés tehervagont kaptak, emiatt kénytelenek voltak hetven-nyolcvan embert összezsúfolni egy-egy kocsiba³⁷², de erről nem ő tehet, mondta.

Természetesen kitért a zsidó nők vizsgálatára is: tagadta, hogy ő jelen lett volna, hiszen ott csak bábaasszonyok voltak, és nem is kellett meztelenre vetkőzniük, (mint ahogy például azt az elsőként kihallgatott tanú vallotta a politikai rendőrségen). Az első transzport elindításánál jelen volt dr. Rödönyi Tibor százados, szárnyparancsnok is, aki – szerinte – azt ordította, hogy „*Be kell vágni a zsidókat a wagonba!*”, és „*ő maga is lökdöste fel a zsidókat*”.³⁷³

Ezt követően pontról pontra cáfolta az ellene fölhozott vádak: senkit sem bántalmazott, két tanúval kapcsolatban azt állította, hogy nem is ismeri őket, egy másik tanú kapcsán pedig azt vallotta, hogy az illető (Májesz Pinkász) „*közismert zugszállító*” volt Szarvason, amit a csendőrség igyekezett megakadályozni, emiatt haragszik rá. Ami pedig az elrejtett zsidó javakat illeti, mindig egy-egy följelentés alapján mentek ki a helyszínre, és hogy-hogy nem, de a megjelölt helyen megtalálták az elásott holmit, amit a szarvasi pénzügyőri szakasz vett „örizetbe”. Amikor pedig Pakson szolgált, az ottani kivételezett zsidók neki köszönhetően megmenekültek, mert betegség címén hazaengedte őket a gettóból. (Az ezt igazoló, 1945. június elején kelt nyilatkozatokat a tanácsvezető bíró ismertette a népbírákkal.)

Vallomása vége felé a vádlott megjegyezte: „*Nem tudtuk, mi lesz a szállítmányok sorsa, Szolnokon csak azt közölték velünk, hogy oda kell a zsidókat szállítani, de nem mondták, hogy*

³⁶⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 26. o.

³⁷⁰ A szolnoki értekezlet pontos időpontját eddigi kutatásaim során nem sikerült kideríteni. Csósz László történész az egyetemi disszertációjában azt írja, hogy az V. (szegedi) és a VI. (debreceni) csendőrkerületek „*közigazgatási és rendvédelmi vezetői*” számára az „*eligazítást*” 1944. június 10-én, Szegeden tartották meg, ott „*kaptak utasításokat a gyűjtőtáborok létesítésével és a deportálással kapcsolatos feladataikról.*” A dolgozatból azonban nem derül ki, hogy a szolnoki értekezlet („*eligazítás*”), amelyet Szilády Gyula ezredes, a VI. csendőrkerület parancsnoka tartott, pontosan melyik napon volt, ám mint írta, „*a pontos végrehajtási utasítást, mindenütt a nyomozó alosztály parancsnokának [...] kellett megfogalmaznia. Ezt lezárt, dupla borítékban küldték el az őrsőknek, akik csak az »akció« kezdetén, június 16-án hajnali öt órakor bonthatták fel azt.*” Több vallomásból az feltételezhető, hogy a szolnoki értekezlet valóban 1944. június 13-án volt. Lásd Csósz László: *Tettesek, szemtanúk, áldozatok. A vészkorszak Jász-Nagykun-Szolnok megyében.* Ph.D. értekezés. Szeged, 2010. 44-45. o. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/666/1/DOKTORI-Csosz_2010.pdf (Letöltve: 2018. január 10.)

³⁷¹ 1944. június 10-én készült egy utasítás a „*zsidók gyűjtőtáborba való beszállítására*”. Az itt felsorolt (részben a vádlottak vallomásain alapuló) pontok feltételezésem szerint megegyezhettek a szarvasi, a tótkomlói és az orosházi. zsidónak minősített személyek esetében is. Az utasítás 6. pontjában leszögezik: „*A beszállításnál brutalitás, bántalmazás, általában minden olyan bánásmód, ami az emberiesség követelményeivel ellentétes szigorúan tilos.*” Közli Csósz László: *Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében.* Szolnok, 2014. 254. o.

³⁷² Weiczner korabeli feljegyzése szerint a második csoport 370 személyből állt, és négy tehervagonba zsúfolták be őket. Weiczner, 2014. 37. o.

³⁷³ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 28. o.

*hova viszik őket. A zsidók azonban már maguk mondták nekünk, hogy Németországba viszik őket.*³⁷⁴ Ez a vallomása annyiból mindenképpen fontos, hogy rávilágít egy tényre: sem a csendőrség tagjai, sem az országból kiszállított zsidók nem tudtak arról, hogy mi vár rájuk. (Természetesen ez nem feltétlenül igaz a csendőrség néhány magas rangú tisztjére és a Zsidó Tanács budapesti vezetőire.) Ezt a tényt a népbírószági tanács is leszögezte az ítéletében: *„a szarvasi, de általában a magyarországi zsidóság elszállításakor nem lehetett tudni, hogy milesz ugyan a zsidóság sorsa, de arra nézve sem voltak adatok, hogy a zsidóságra olyan sors vár, mamár közismert tényt képez. Sőt, az volt elterjedve itt, különösen Békés vármegyében, hogy a zsidóságot azért szállítják el, hogy németországi hadimunkára alkalmazzák őket...*³⁷⁵

Amikor a tanácsvezető bíró felolvasta a rendőrségen fölvetett vallomását, annyit jegyzett meg, hogy ő nem egészen azt mondta, ugyanis *„a jegyzőkönyv felvételekor presszió alatt állottam, és nem ellenkeztem a kihallgatást vezetővel.*³⁷⁶ (Ismerve a korabeli kommunista vezetésű politikai rendőrség vallatási módszereit, joggal feltételezzük, hogy a presszió nem csak lelki, hanem fizikai erőszak alkalmazását is jelentett, és érthető, hogy „nem ellenkezett” a kihallgatást vezető rendőrrel szemben...)

A két nap során a népbírószág összesen negyven tanút hallgatott ki. A könnyebb átláthatóság kedvéért a vallomásokat – tartalmuk alapján – három nagyobb csoportba soroltam. Az első – legnagyobb – csoportot azok alkotják, akiket a vád tanúinak is nevezhetünk, és a vádlottra súlyosan terhelő vallomásokat tettek.

Talán a legkeményebb vád az volt Bódi Ferenc ellen, hogy többeknek a halálát okozta. Még a szarvasi gettóban, vagy már útközben a vagonban egy kisgyermek elhunyt.³⁷⁷ Klein Miklósné tanú szerint *„a fizikai és lelki terrorjának volt következménye az, hogy a deportáltak idegileg teljesen kimerültek, és sokan közülük Szolnokon öngyilkosságot követtek el.*³⁷⁸ (Az nem világos, hogy a szolnoki öngyilkosságokhoz mi köze volt Bódinak.)

Az ítélet szövegéből úgy látszik, hogy ezeket a vallomásokat nem fogadta el a népbírószági tanács „tényállásként”.

Több volt deportált nő azt hangoztatta, hogy a testi motozás alkalmával *„teljesen meztelenre kellett levetkőzni”,* más verzió szerint *„részben egészen, részben nem teljesen kellett levetkőzni”,*³⁷⁹ a főtörzsőrmester pedig *„ott járkált közöttük, és pálcájával ráütött egyes nőkre és kéjelegve nevetett”,*³⁸⁰ vallomása későbbi részében pedig már úgy fogalmazott, hogy *„a vádlott kezében a motozáskor korbács vagy pálca volt...”*³⁸¹ Egy másik tanú (dr. Meitner Istvánné) szerint „lovagló pálca” volt a kezében, amikor meztelenre kellett vetkőzőn, de Reich Jenőné szerint akkor volt nála „korbács”, amikor az első szállítmány tagjait terelték be a vagonokba.

Ezúttal is felhívom a figyelmet arra, hogy csendőr altisztek, tisztok a gettóban vagy a deportálás során sem „kutyakorbácsot”, sem lovaglóstort”, vagy „palcát” nem hordtak (lóbáltak stb.) magukkal. Ez egyfajta „vándormotívumnak” tekinthető, mely szájról szájra terjedt a volt deportáltak között. (Lásd még Bánföldi György, Prókay János, dr. Rödönyi Tibor és Rózsavölgyi György esetében.) Egyébként a fenti, abszurd vádak az ítélet meghozatalakor figyelembe sem vette a Juhász-tanács.

³⁷⁴ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 32. o. (Az egyik tanú így fogalmazott: *„Az a hír volt elterjedve közöttünk, hogy Németországba visznek el dolgozni.”* 49. o.)

³⁷⁵ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 75. o.

³⁷⁶ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 32. o.

³⁷⁷ Lásd Weiczner Jenő visszaemlékezését, Balogh István munkáját (Balogh, 2007. 188. o.), és Grósz Jenőné vallomását Sárközi Gábor tárgyalásán (MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 11. o.)

³⁷⁸ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 20. o. Szolnokon lett öngyilkos egy házaspár, néhány ismerősük pedig „megzavarodott”. (Weiczner, 2014. 27., 46–47. o.) Balogh csak egy öngyilkossága kísérletéről ír.

³⁷⁹ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 35–36. o.

³⁸⁰ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 35. o.

³⁸¹ Op. cit.

Többen vallották azt, hogy egyes deportáltakat durván bántalmazott. Hárman azt is vallották, hogy a vádlott, amikor Fekete Jozefina szállt föl a teherkocsiba, az egyik verzió szerint „hasba rúgta”, míg a másik szerint „sípcsontjába rúgott”, amitől később orbanca keletkezett. „*Németországban az SS-ektől nem kaptunk annyi durvaságot, mind a vádlottól*” – állította Jakobovics Irén.³⁸² Azt is sokan Bódi Ferenc szemére hányták, hogy elkoboztatta tőlük az élelem egy részét, a személyes holmijukat, irataikat. Ő hiába védekezett azzal, hogy ezt jogszabályok, rendeletek írták elő.

Végül itt kell kitérni Breitner Istvánt vallomására, akit a népügyész indítványára hallgattak ki. A szarvasi politikai osztály vezetője (aki az eseményeknek nem lehetett szemtanúja, hiszen katonai munkaszolgálaton volt), elsősorban Bódi Ferenc elfogásának körülményeiről beszélt. Mint mondta, „*a szarvasi múlt felszámolása közben a vádlott neve is felszínre került.*”³⁸³ Egy, a szarvasi postán 1945 június közepén elfogott leveléből tudták meg, hogy Pakson tartózkodik, onnan kísérték Szarvasra. Megjegyezte, hogy a vádlott rendőrségi kihallgatása során semmiféle kényszert nem alkalmaztak. Ehhez a vallomáshoz a volt csendőr főtörzsőrmester tett néhány kiegészítő megjegyzést. Például azt vallotta, hogy amikor Szarvasra szállították, Breitner közölte vele, hogy Ugrin László főszolgabíró és dr. Szánthó Kálmán tiszti orvos „olyan dolgokat” fogtak rá, amelyeket majd tisztázni kell. (Mivel őket sem a rendőrségen, sem a tárgyalás során nem hallgatták ki, utólag nem lehet megállapítani, miket foghattak rá.) Megjegyezte még, hogy Breitner azt ígérte neki, ha aláírja a rendőrségi jegyzőkönyvet, elintézi neki, hogy a népügyészségi kihallgatása után szabadlára helyezték.

A második csoportba azokat a sértetteket lehet sorolni, akik szerint a vádlottat korábban rendes embernek ismerték, és őket semmiféle sérelem nem érte. Például az egyik kihallgatott tanú (Grünwald Mária) azt vallotta, hogy a testi motozásnál nem látta ott a vádlottat, oda férfiak be sem teheték a lábukat. A második tárgyalási napon az első tanú (Klein Miksa) úgy vallott, hogy őt egyéni sérelem nem érte, tulajdonképpen semmi rosszat nem tudott mondani róla, akárcsak az őt követő három tanú. Volt, aki úgy vallott róla, hogy „*a gettózásig rendes embernek ismertem*”, és a társaitól sem hallott panaszt rá.³⁸⁴ Az egyik tanúnak 1944 tavaszán elintézte, hogy időlegesen megúszhassa a munkaszolgálatot, egy családnak pedig szabályellenesen megengedte, hogy fölutazzanak Budapestre, ezzel pedig megmenekültek mindannyian. Egyeseket kiengedett a gettóból, hogy még sürgősen elintézhessék ügyes-bajod dolgaikat.

A harmadik csoportba azok a nemzsidó származású tanúk sorolhatóak, akik valamilyen hivatalos minőségben, szemtanúkként jelen voltak az inkriminált eseményeken.

A kihallgatott három bábaasszony, illetve szülésznő, akik – dr. Szánthó Kálmán tiszti orvos utasítására – részt kellett veyen a zsidó nők vizsgálatában. Az általuk elmondottak egybehangzóan cáfolták azokat a vallomásokat, hogy az érintetteknek teljesen meztelenre kellett vetközniük (valójában a fehérneműt magukon hagyhatták), és a vádlott közöttük mászkált volna. „*A vádlottat a vizsgálatnál jelen lenni nem láttam, csak akkor jött be, amikor vizsgálat már nem volt.*” – vallotta egyikük.³⁸⁵

Kihallgattak két volt csendőr tiszthelyettest is. Hevesi József (akit már Breitner is kihallgatott) kísértte át a két deportáltakkal teli szerelvényt Szolnokra. Ő egyebek mellett azt vallotta, hogy „*a vádlott velünk és a zsidókkal szemben is erélyes volt*”, egyébként pedig amikor elindult az első szerelvény, jelen volt az orosházi szárnyparancsnok, dr. Rödönyi Tibor is, aki „*nagyhangú és goromba magaviseletével fokozta a vádlott, és mindnyájunk idegességét és nagyban befolyásolta a csendőröket abban, hogy szigorú, és a deportáltakra nézve fájdalmas*

³⁸² MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 36. o.

³⁸³ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 54. o.

³⁸⁴ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 46. o.

³⁸⁵ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 50. o.

*parancsait végre hajtsuk.*³⁸⁶ A szembesítés eredménytelen volt, egyébként a vádlott megjegyezte, hogy a tanú haragosa. (Érdekes módon Hevesit nem vonták felelősségre.) A másik tanú az a Szalók János volt, aki – állítólag – 1944-ben öcsödi őrsparancsnokként³⁸⁷ szemtanúja volt mindkét szarvasi csoport bevagónírozásának és Szolnokra szállításának. Úgy vallott, hogy „*egyik esetben sem láttam, hogy a vádlott bárkit bántalmazott volna*”³⁸⁸ (és puska sem volt a vállán, mint ahogy azt néhány tanú korábban állította.)

Dr. Simkovics Mihály szarvasi főjegyző így vallott: „*Vádlottat ismerem. Működésében kötelességtudó volt. Panaszt nem hallottam rá.*” Amikor visszatértek a deportáltak, hallott panaszokról, „*de akkor sem a vádlottra.*”³⁸⁹ Dr. Demjén György szarvasi jegyző hasonlóképpen vallott. Két szarvasi lakos arról beszélt, hogy 1944 tavaszán Bódi elintézte, hogy Fischer Jenő csabacsüdi gazdatiszt és családja utazási engedélyt kapjon Budapestre. (És még pénzt sem fogadott el ezért!) Vallomást tett egy levélkézből is, aki szemtanúja volt annak, amikor az első transzportot bevagónírozták, és elszállították Szolnokra, de ő sem látott olyat, hogy Bódi bárkit bántalmazott volna.

Végül mind a népbügyész, mind a védő kért még újabb tanúk kihallgatását, ám ettől a népbíróság elállt, és befejezettnek nyilvánította a bizonyítási eljárást. Ennek azonban van némi „szépséghibája”. Egyfelől a teljesen nyilvánvalóan elfogult tanúkat (kettő kivételével) megeskették. Az egyik tanú bevallotta a kihallgatásakor, mielőtt behívták a terembe, a folyosón beszélgetett a korábbi tanúkkal. (Erre hivatkozva a vádlott és védője elleneztek a tanú megesketését, mert „*a tanú vallomása aggályos, ellentétes állításai miatt*”.³⁹⁰ A következő tanúval ugyanez volt a helyzet, mégis megeskették őt is.) Egyébként Reich Jenőné vallomásában találni egy figyelemreméltó megjegyzést: „*Odakint, Németországban a tanúkkal nem beszélünk meg, hogy mit fogunk a vádlott ellen vallani.*”³⁹¹ Ez azért szaladhatott ki a száján, mert talán éppen az ellenkezője volt az igaz.

1945. november 24-én a gyulai népbíróság Juhász-tanácsa meghozta az Nb.I.411/1945/12. számú ítéletét. Ebben a július 4. óta előzetes letartóztatásban lévő Bódi Ferenc volt csendőr főtörzsőrmestert bűnösnek találta az Nbr. 1440/1945. ME. számú rendelet 10. § 2. pontjában ütköző „népellenes” büntett elkövetésében, ezért főbüntetésül három év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. (A szabadságvesztés-büntetésből négy hónapot és húsz napot kitöltöttek vettek.) Az indokolásból és a „tényállás” terjedelmes leírásából is kiviláglik, hogy a védelem tanúinak vallomásait alig vették figyelembe az ítélet meghozatalakor. (Azt az aljas vádat azonban nem fogadták el, hogy a főtörzsőrmester jelen volt a nők vizsgálatánál!) Az is figyelemre méltó, hogy Bódi Ferenc azért úszta meg „csak” három évvel, mert úgy ítélték meg a népbírák, hogy csupán parancsot teljesített, „*már pedig nem vitás, hogy a vádlottnak a vonatkozó parancsokat végre kellett hajtani, mert ellenkező esetben nem csak állását veszítette volna el, hanem bűnvádi eljárásnak is kitette volna magát*” – szól az érvelés.³⁹² Tulajdonképpen kimondatlanul is az ítélkező tanács a Szarvas járási zsidóság deportálásában főbűnösnek dr. Rödönyi Tibor századost, orosházi szárnyparancsnokot tartotta, akit (mert akkor még szovjet hadifogságban volt) csak 1949-ben ítélték el. (Lásd az ő ügyét.)

Mivel a népbügyész az ítélet eltérő minősítése, és súlyosbítás végett fellebbezett, a tanács az iratokat a népfőügyész útján felterjesztette a NOT-nak. Ott azonban az iratsomó elakadhatott a bürokrácia útvesztőjében (vagy a tanácsok leterheltek voltak), mert csak másfél évvel később tárgyalták az ügyet. (Közben az előzetes letartóztatásból – ismeretlen okok miatt – 1946. április 9-

³⁸⁶ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 40–41. o.

³⁸⁷ Az 1943-as és 1944-es csendőrségi zsebkönyvek szerint az öcsödi őrsparancsnokot Rác Jánosnak hívták. Szalók János vizsgálati dosszióját lásd: ÁBTL, 3.1.9. V-100204.

³⁸⁸ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 60. o.

³⁸⁹ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 52. o.

³⁹⁰ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 36. o.

³⁹¹ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 33. o.

³⁹² MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 71. o.

én szabadlábra helyezték Bódi Ferencet, majd egy április 18-i véghatározattal a paksi kapitányság rendőrhatalmának felügyelet alá helyezte.³⁹³)

Mivel a népbírószí fellebbezést a népbírószí 1947. január 10-én visszavonta, az elsőfokú ítélet szeptember 26-án jogerőssé, és végrehajthatóvá vált. Csak hogy dr. Juhász Imre előterjesztéssel élt, mert „*szerinte a rendeletek tartalma, amelyeket a vádlott túllépett, nem lett pontosan megállapítva*”, márpedig ellenkező esetben a vádlott fölmenthető lett volna. Ezt a NOT Hraskó-tanácsa 1948. április 14-én a NOT.II.1207/20/1947. számú végzésével, azzal utasította el, hogy az elsőfokú ítéletben tévedtek, amikor háborús helyett „népellenes” büntett elkövetése miatt ítélték el Bódit. A tanács megítélése szerint egyébként „*a népbírószí nem az elítélt terhére, hanem annak javára követett el lényeges törvénysértést*”.³⁹⁴ Ennek ellenére az elsőfokú ítélet mértékén nem változtattak.

1947 végén még mindig ref. alatt állt. December 15-én ezt Mohai István r. alhadnagy, az Államrendőrség Tolnavármegyei Felügyeleti Körzet Szemlélője azzal indokolta, hogy Bódi „*mint csendőr személy a felszabadító orosz hadsereg elől nyugatra menekült, az ország területét elhagyva, Németországba ment ki. Mivel nem valószínű, hogy a csendőrségnél belenevelt nézetét a közeljövőben megváltoztatja, ezért a demokratikus államrend megóvása szempontjából nevezett további rendőri ellenőrzés alatt tartása szükséges és indokolt.*”³⁹⁵ (A kiemelés – V. G.) Mielőtt Mohai ezt a határozatát meghozta volna, a paksi kapitányság vezetője arról tájékoztatta, hogy Bódi a jelentkezési kötelezettségének nem mindig tett pontosan eleget, ráadásul kapcsolatot tart fenn a község „*jobboldali személyeivel*”, ezzel „*jelképezve azt, hogy a demokratikus államrendbe beilleszkedni nem akar.*”³⁹⁶

1948. április 1-vel megkezdte börtönbüntetésének a letöltését, de a ref. továbbra is fennállt, ezért a szekszárdi körzeti szemlélő arra kérte a gyulai törvényszéki fogház parancsnokságát, közöljék vele, hogy mikor szabadul, mert utána ismét ref. alá helyezik. Az 1948. április 27-i válaszból kiderül, hogy Bódi Ferenc szabadulási ideje 1950. június 24. volt. 1948. május 29-én azonban a szekszárdi kapitányság egy véghatározatával megszüntette a rendőrhatalmának felügyeletét, tehát elméletileg 1950. június 24. után szabad ember volt – egy nem szabad világban.

További sorsa az iratok hiányában nem ismerhető meg. Csupán annyi bizonyos, hogy csendőr múltja miatt őt is figyeltették 1956 után – egy fennmaradt kérdőjegy szerint még 1987-ben is.

„a zsidókkal szemben nagy tapintattal járt el”

Kalmár Péter főtörzsőrmester őrsparancsnok

Kalmár Péter³⁹⁷ 1908-ban született Nagylétán, földműves családban. Ő a hat elemi után még a polgári iskola két osztályát is elvégezte. 1927-ben jelentkezett a csendőrséghez, de a népbírószí iratokból nem ismerhető meg a részletes szolgálati pályafutása. Annyi bizonyos, hogy 1943. szeptember 1-vel helyezték Battonyára, és egészen 1944. szeptember 26-ig szolgált ott, amikor is parancsra föl kellett vonuljanak Budapestre, ahol beosztották őket a

³⁹³ ÁBTL, Bódi Ferenc vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-81893, 5. o.

³⁹⁴ ÁBTL, V-81893, 48. o.

³⁹⁵ ÁBTL, V-81893, 16. o.

³⁹⁶ ÁBTL, V-81893, 15. o.

³⁹⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Kalmár Péter népbírószí aktája: Nb. 1331/1945. (Az aktát 1971. május 21-én zárták le Budapesten, 165 oldalszámmal. A borítólapon a vizsgálati dosszié száma ki van vágva, az ÁBTL-ben lévő dossziéja: V-49528. 76 oldalszámmal szintén 1971. május 21-én zárta le Budapesten Steigerváld József alezredes.)

besztercei csendőr zászlóaljba. A főváros védelmében, 1945 januárjában több alkalommal megsebesült, így került szovjet hadifogságba, ahonnan hamarosan szabadult. Márciusban „bevonult” a szülőfalujában, Nagylétán felállított 21. határportyázó századhoz, és részt vett annak megszervezésében.

1945. március 31-én a battonyai Krause Ervin honvéd őrnagy, az 56. honvéd kiegészítő parancsnoka följelentésére tartóztatták le, amikor megjelent a nagyközségben, hogy az ott hagyott ingóságait elvigye. Őrizetbevételének hírére április 4-én az MKP battonyai elnöke és a titkára aláírásával egy feljegyzés készült róla, mert „*Kalmár Péter csendőr főtörzsőrmester, a battonyai csendőrség volt parancsnoka, aki Battonyán egyike a legnagyobb gonosztevőknek volt, mindent elkövetett, hogy a demokratikus érzelmű polgárokat összefogdossa és hírhedt, gazember főszolgabírájával együtt elinternálja.*”³⁹⁸ A „cetlin” címzés nem található, de valószínűleg a szegedi népbürokráciának küldték meg.

Valamikor május környékén (a két jegyzőkönyvön semmiféle dátum nem szerepel, az irat beérkezésének időpontja sem), két battonyai személy is följelentette. Egyikük, egy orvos azt állította, úgy ismeri, mint „*a legnagyobb Német barátot és fasisztát*”. Az volt a sérelme, hogy 1944. március végén nem akart a főtörzsőrmester utazási engedélyt adni Budapestre, pedig – elmondása szerint –nem is ő volt zsidó származású, hanem az apósa. Amikor megfenyegette Kalmárt, („*ha csendőr kerül a kezembe, majd én is ügyfogok elbánni, mint ahogy ő velem*”), ő mégis kiadta az engedélyt.³⁹⁹

A másik azt adta elő, hogy 1944. április 20-án házkutatást tartottak nála, majd bekísérték a község háza fogdájába. Éjszaka megjelent Kalmár, aki bántalmazta, majd két nap fogvatartás után föl kísérték a budapesti toloncházba, és ott átadták a Gestapo-nak.

Május 9-én Krause őrnagy részletes levelet írt a makói politikai osztály vezetésének. Ebben leírta, hogy Kalmár, aki „*az elmúlt rendszer igazi zsarnoka volt*”, őt rendszeresen zaklatta, kellemetlenkedett neki. Hol azzal gyanúsította, hogy külföldi rádióadásokat hallgat, hol azzal, hogy idegen ejtőernyősöket rejteget, hol azzal, hogy gettózott zsidó aranyát rejtegeti. Nem csak őt, hanem dr. Kolbusz László orvost is zaklatta. „*Ez a battonyai szörny, most, amidőn minden másként lett, minden, ahogyan ő azt tervezte, Nagylétán beállt határvadásznak, és merészkedett szabadságos igazolvánnyal Battonyára jönni. Én itt személyesen lefogattam...*”⁴⁰⁰ Arra kérte a makói politikai osztály vezetését, hogy indítsa meg ellene a népbíróági eljárást, és egyben rendelje el az internálását.

Ezek után a népbürokrácia június 6-án elrendelte Kalmár ügyében a nyomozást. Ezt követően több tanút hallgattak ki. Az ekkor föl vett jegyzőkönyvek hiányoznak az aktából, csak Kalmár gyanúsítottai jegyzőkönyvében és a vádiratban vannak erre utalások. Közben a battonyai rendőrségi fogdából május 9-én a makói fogdába kísérték át, és ott tartották tovább őrizetben.

1945. július 4-én hallgatták ki gyanúsítottként a makói PRO-n. Ekkor azt adta elő, hogy 1944. április 1-én a járási főszolgabíró, Szilágyi-Stand Pál⁴⁰¹ egy értekezletet hívott össze, melyen több hivatalos személy jelent meg, egyebek mellett csendőr őrsparancsnokok és altisztek, a battonyai szolgabíró, és a jegyző. Ekkor a főszolgabíró elővett egy listát, amely mintegy 150 „megbízhatatlannak” tartott személy nevét tartalmazta, és mindenkiről véleményezést kért. Mivel csak háromnegyed évvel korábban került Battonyára, ezzel kapcsolatban nem ő nyilvánított véleményt, hanem az ott tartózkodó csendőrnemzet. (A főszolgabíró egy 1945. december 19-én tett, tanúk előtt aláírt nyilatkozatában ezt megerősítette.) A 150-es listát végül 22 főre⁴⁰²

³⁹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 107. o.

³⁹⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 9. o.

⁴⁰⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-49528, 60. o.

⁴⁰¹ Szilágyi-Stand Pál (1901–?), 1945. március 13-án tartóztatta le a politikai rendőrség. Előbb internálták, majd a szegedi népbíróóság 1946. február 14-én háborús és „népellenes” bűntett elkövetése miatt nyolcévi kényszermunkára ítélte, amit másodfokon a NOT ötévi fegyházbüntetésre módosított.

⁴⁰² Szilágyi-Stand Pál a népbíróági perében 1946. február 14-én azt vallotta, hogy végül 24 személyt internáltak. MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 65/1946. 40. o.

szűkítették, és azokat a főszolgabíró utasítására elinternálták. Azt is elmondta, hogy már 1944. március 19. után a főszolgabíró fölhívta, hogy tegyen internálási javaslatot az egyik helyi ügyvédre, de ő ezt elutasította. Emiatt Szilágyi-Stand a németekkel vitette el az illető személyt a makói rendőrségre, de az ő közbenjárására szabadon bocsátották. Kitért a Krause Ervinnel kapcsolatban köztük fennállt ellentétre is. Előadta, hogy a sváb származású hivatásos tisztet az 1930-as évek végén a zsidó származású felesége miatt szolgálaton kívül helyezték. Battonyán visszavonultan élt, amikor a csendőrséghez bejelentés érkezett, hogy külföldi rádióadásokat hallgat, de ennek következménye nem lett. Arra is kitért, hogy a helyi zsidók összeszedése⁴⁰³ szintén a főszolgabíró utasítására történt, de szolgálati hatáskörét nem lépte át, „s lehetőleg legemberségesebben” bánt velük.⁴⁰⁴

A makói kihallgatása után néhány nappal, július 13-án Tóth György rendőrparancsnok elrendelte a rendőrhatalom őrízetbe helyezését,⁴⁰⁵ 16-án a környék legnagyobb internálótáborába, a mezőhegyesibe szállították. Ekkor egy detektív kihallgatta, de csupán arról volt szó, hogy amikor ő lett 1943. szeptember 1-vel a battonyai őrsparancsnok, elődje fölhívta a figyelmét két „B-személyre”. Beszélt is a két „bizalmival”, és ők rendszeresen informálták a helyi nyilasokról.⁴⁰⁶

Egy december 6-i, a táborparancsnokság által kiadott igazolás szerint „itt tartózkodása alatt példás magaviseletet és minden munkabeosztásban lelkiismeretes és példás munkaszorgalmat tanúsított.”⁴⁰⁷ Az internálásának időpontját november 6-án belügyminiszeri rendeletre 1946. január 30-ig meghosszabbították, de Mezőhegyesről korábban szabadult, mert még december 20-án átkísérték a szegedi főügyészségre, ahol másnap elrendelték az előzetes letartóztatását, amit a népbíró még aznap jóváhagyott.

Még 1945. augusztus 27-én özv. Goór Istvánnénak tudomására jutott, hogy a volt őrsparancsnok a makói PRO őrízetében van, emiatt feljelentést írt, a politikai rendőrségnek címezve. A zavaros története arról szól, hogy 1944 tavaszán a battonyai sógora, mielőtt a gettóba hurcolták volna őket, átadta a ládikáját egy helybeli asszonynak, de a csendőrnnyomozók kínzására elárulta, hogy hová rejtette el. Amikor megtalálták, az ékszeres doboz Kalmárhoz került,⁴⁰⁸ amit ő tovább adott a csendőrség szomszédságában lakó Almási családnak megőrzésre. Szerinte a lányukon láttak néhány ékszert. December folyamán kihallgatták a család két tagját, akik azonban tagadták, hogy bármiféle ékszert átvettek volna, csupán a főörzsmester bútorait őrizték meg. Ugyanez ügyben Kalmárt is kihallgatták a mezőhegyesi táborban, de ő semmiféle ékszeres dobozról nem tudott.⁴⁰⁹

Az aktában sincs nyoma annak, hogy a népbíró megkérdezte volna, pedig a vádemelés előtt ez minden bizonnyal megtörtént. 1945. november 28-án dr. Serényi György népbíró megküldte az addig keletkezett nyomozati iratokat és a vádiratot a népbírósnak. Utóbbiban 5075/1945.nü. szám alatt három rendbeli, az Nbr. 15. §. 2. pontjába, és egy rendbeli,

⁴⁰³ Battonyán az 1941-es népszámlálás idején 141 izraelita vallású lakos élt. (Kepecs – Klinger, 1993. 132. o.) Egy 1944-es kimutatás szerint a deportálás előtt 129 tagja volt a hitközségnek. (MNL BéML, xerox tár, XV. 33. 215. fond, Zsidó hitközségi tagok összeírása, 1944. április. Névjegyzék. Battonya községben lakó és tartózkodó zsidókról.) 1944 májusában Battonyáról 108 személyt szállítottak a magyarbányai gettóba. Onnan június 20-án előbb Békéscsabára, majd a debreceni nagy gyűjtőtáborba vitték őket. Lásd Balogh, 2007. 227–228. o.

⁴⁰⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 12-14. o.

⁴⁰⁵ A véghatározat formanyomtatványán olvasható „megokolás” szerint „nevezett szélső jobboldali, népellenes, fasiszta személy. Jobboldali mozgalmak tevékeny tagja volt”. Ez rá nyilván nem vonatkozott. ÁBTTL, V-49528, 3. o.

⁴⁰⁶ ÁBTTL, 3.1.9. V-49528, 4. o.

⁴⁰⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 106. o.

⁴⁰⁸ A vizsgálati dossziében található egy 1944. július 11-i jegyzék hitelesített fotómásolata. Ez a Fischer Dezső volt battonyai lakos tulajdonát képező, Bors Rozáliának megőrzésre átadott és általa elrejtett, de megtalált tárgyak tételes felsorolását tartalmazza. Aláírta Bors Rozália, Kalmár Péter és még másik négy személy. ÁBTTL, 3.1.9. V-49528, 59. o.

⁴⁰⁹ ÁBTTL, 3.1.9. V-49528, 13. o.

az 5. pontba ütköző „népellenes” büntett⁴¹⁰ elkövetése miatt emelt vádat. Az indokolás szerint az egyik battonyai személyt neki köszönhetően internálták, Krausét és feleségét pedig miatta zaklatták, és összességében „a számára előírt ténykedést túlhaladva” fejtett ki hivatali tevékenységet. A vádirat harmadik oldalán egy elgondolkodtató megjegyzés olvasható: „a vádlott több baloldali battonyai egyén vallomása szerint szociális és demokratikus működést fejtett ki”.⁴¹¹ Csak feltételezni lehet, hogy ezt utólag a tanácsvezető bíró jegyezte föl.

December 9-én egy meglepő nyilatkozat született. Az a Krause őrnagy, aki március 31-én rendőrkézzre juttatta Kalmárt egy 1944-es sérelme miatt, tanúk előtt úgy nyilatkozott, hogy „az eddig letöltött 6 havi internálással megelégszem, részemről a népbíróság elé állítását és megbüntetését nem kívánom...”⁴¹² A népbíróság nem bizonyult ilyen nagylelkűnek. (Mint említettem, az internálótáborból ugyan kiszabadult, de előzetes letartóztatásba helyezték.) Kalmár december 21-én kézzel írt egy beadványt a népbíróságnak, melyben éppen Krause nyilatkozatára, valamint a korábbi, Mezőhegyesen kiadott igazolásra hivatkozva kérte szabadlábra helyezését és a tárgyalás mielőbbi megkezdését. Előbbi kérését 1946. január 7-én a népbíróság elutasította.

A vádirat megküldése után a battonyai PRO-n 1946. január 5-én még három volt deportált személyt hallgatott ki Stumpf György rendőr nyomozó alhadnagy, de semmiféle terhelő adatot nem tudtak mondani a vádlottra, sőt, ketten kijelentették, hogy nincs panaszuk ellene, nem ismerték népellenesnek.⁴¹³ Stumpf tovább próbálkozott: 7-én még több tanút hallgatott ki. Egy idős battonyai fuvaros egyenesen kijelentette: „a battonyai ténykedése alatt jó embernek ismertem. A zsidók elszállítása alkalmával nagyon is emberségesen bánt velük.” Amikor kiderült, hogy a battonyai zsidók számára kijelölt magyarbánhegyesi Mandel-féle kastélyban már nincs elég hely, emiatt az istállóban akarták elhelyezni őket, Kalmár ez ellen élénken tiltakozott, mire egy csendőr alhadnagy nagyon leszidta.⁴¹⁴ Két másik tanú ugyanilyen pozitívan nyilatkozott róla. Figyelemre méltó, hogy az egyik tanú, dr. Gábor Gyula közjegyző úgy nyilatkozott, miszerint korábban haragudott Kalmárra, mert azt hitte, hogy ő internáltatta, de utóbb megtudta, hogy ennek éppen az ellenkezője igaz, az ő közbenjárására szabadult ki. Éppen ezért ő is javasolta az internálásának a megszüntetését.

Január 11-én Kalmár Péter – jogi képviselője, dr. Hütter Béla szegedi ügyvéden keresztül – beadványt juttatott el a népbíróságnak, melyben egyebek mellett kérte az akkor már előzetes letartóztatásban lévő volt battonyai főszolgabíró (aki egyébként január 2-án, 4-én és 7-én három különböző vádpontban írásos nyilatkozatot adott⁴¹⁵), valamint további tíz tanú beidézését.

A főtárgyalásra 1946. január 24-én került sor a Makói Járásbíróság épületében. A dr. Bozsó Ferenc szegedi törvényszéki bíró vezette népbírósági tanács⁴¹⁶ előtt Kalmár Péter nem érezte bűnösnek magát. Arra hivatkozott, hogy „17 évi szolgálat után tiszta lelkiismerettel

⁴¹⁰ Népellenes büntetben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. (A 81/1945. ME. számú alaprendeletet kiegészítő 1440/1945. sz. novella szerint a 15. §-t egyebek mellett ki kell egészíteni azzal is, hogy az 5. pont szerint „népellenes büntett”ben bűnös az is, „aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott.”) <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

⁴¹¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 42-43. o.

⁴¹² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 111. o.

⁴¹³ ÁBTL, 3.1.9. V-49528, 16-18. o.

⁴¹⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-49528, 19. o. (Lehetséges, hogy ez az a Somoskövi Lajos volt, aki ellen az egyik vád szintén a zsidók deportálásával kapcsolatos magatartása volt. Lásd az ő fejezeténél.)

⁴¹⁵ Szilágyi-Stand Pál a nyilatkozataiban kijelentette, hogy egyes battonyai személyeknek az internálásában semmi szerepe sem volt.

⁴¹⁶ A tanács tagjai: B. Papp Mihály, Gréczi János, Koczka Sándor, Péntek János, Sipos András, Takács Lajos népbírák.

állok a Népbíróság előtt, mert nem csak 1939. szeptember 1. után, hanem előbb is, magyar emberhez méltóan, olyan emberségesen teljesítettem szolgálatom, hogy a lakosság minden rétege meg volt velem elégedve.”⁴¹⁷ Ezt követően pontról pontra, részletesen cáfolta az ellene fölhozott vádakát. Kitért arra is, hogy 1943-ban minden nagyobb őrsön egy-egy politikai nyomozót rendszerezítettek, Battonyára a 8 éve ott szolgáló Kiss Mihály⁴¹⁸ őrmestert nevezték ki. Ettől kezdve ő foglalkozott a politikai jellegű ügyekkel, így az internálásokkal is. „Egyébként pedig a zsidó deportáltakkal is emberségesen bántam, amit bizonyít az is, hogy a deportálásból Battonyára visszatért zsidók nem tettek ellenem feljelentést.” – mondta.⁴¹⁹ Azt állította, ő intézte el, hogy a Magyarbánhegyes–Mandel-pusztai uradalom területén létesített gettóba deportált battonyai zsidókat ne az istállóban helyezték el.⁴²⁰ Összefoglalta a Krause százados és a közöttük keletkezett – nem személyes jellegű – konfliktus lényegét is. Eszerint a zsidók az elszállításuk előtt a csendőröknek bevallották, hogy kiknek adták át megőrzésre az értékeiket. Ezzel a névsorral lejött a debreceni nyomozó osztálytól Bánföldi György csendőrnemzet vezető törzsőrmester,⁴²¹ és közölte vele, hogy kényes az ügy, mert a listán szerepel Krause Ervin szolgálton kívüli százados és Vujevics Iván tényleges százados, valamint néhány magas beosztású tisztviselő. Az érintetteket fölkeresve, mindenki elismerte a cselekményt, egyedül Krause tagadta, hogy nála lennének az egyik zsidó ékszerei, még tisztí becsületszavát is adta. Ezzel azonban a debreceni nyomozó nem elégedett meg, és követelte a szolgálton kívüli százados és felesége kihallgatását. Kalmár egy csendőrrel kiment a házukhoz és föl szólította, hogy adja át az ékszereket, de csak egy takarékkönyvet adott oda. Krause az „incidens” miatt a csendőr fő törzsőrmestert följelentette a debreceni hadtest-, valamint a csendőrkerületi parancsnokságokon, ám pár hét múlva megszüntették ellene az eljárást.

Az első tanú, Krause, vallomásával gyakorlatilag alátámasztotta a vádlott védekezését. Az egyik tanú közölte, hogy nem is ismeri a vádlottat. Három tanú csak jót tudott mondani róla. Az egyik tanú, aki vármegyei irodafőtiszt volt, azt tapasztalta, hogy sohasem lépe túl a kiadott rendeleteket, egyébként pedig a vádlottról azt hallotta, hogy „a deportálások alkalmával a zsidókkal szemben nagy tapintattal járt el”,⁴²² sőt, ő is úgy tudta, a vádlott intézte el, hogy a battonyai zsidókat Mezőhegyesen ne „ólban”, hanem tisztességes helyen szállásolják el. Ugyanezt mondta egy másik tanú, aki egyike volt azoknak, akiknek a szekeren mentek el a zsidók a Mandel-pusztai gettóba, szem- és fültanúja volt a történetnek.

Tulajdonképpen a tárgyalás során kihallgatott tanúk mindnyájan cáfolták a vádban felsorolt „tényállásokat”, többen úgy vallottak, hogy a vádlott „jó indulatú”, „jó ember” volt.

A népbíróság a tárgyalást elnapolta azzal, hogy újabb tanúk beidézését rendeli el, egyben elutasította a védő kérését, hogy a vádlottat helyezték szabadlábra. Másnap a védő, dr. Hütter Béla beadványt küldött a népbíróságnak. Ebben arra hívta föl a figyelmet, hogy a tárgyalás során a kihallgatott tanúk nagy része egyöntetűen azt hangoztatta, hogy a vádlott emberséges volt, igyekezett a helyi zsidók sorsán is segíteni, és „a feljelentés kizárólag Krause Ervin szubjektív érzékenységből eredt, a többi panasz pedig az ebből kivehető inspiráció folyománya.” Azt is leszögezte, hogy Krause az 1945. december 9-i – korábban idézett – nyilatkozata szerint a fél éves internálással „a rajta esni vélt sérelmet kellően megtoroltnak látja”,⁴²³ tehát nincs alapja a további népbírósági eljárásnak. Ezek után kérte védeence azonnali szabadlábra helyezését. Ez csak két hónap múlva történt meg. 1946. március 13-án a népbíróság dr. Komlóssy Albert vezette tanácsa

⁴¹⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 16. o.

⁴¹⁸ Kiss Mihály dossziéi az ÁBTL-ben: 3.1.5. O-14961/278 és 3.1.9. V-20262.

⁴¹⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 16. o.

⁴²⁰ Lásd Somoskövi Lajos fejezeténél.

⁴²¹ Lásd Bánföldi György fejezeténél.

⁴²² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 19. o.

⁴²³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 91. o.

végzésével elrendelte az azonnali szabadlábra helyezését, mivel „további fogvatartására törvényes ok már nincs” – hangzik az érvelés.⁴²⁴ Közben azonban történt valami. Február 14-én Rácz Mihály malomtulajdonos, az MKP helyi szervezetének egyik tagja, akit a népbüvész tanúként akart beidézni, tett egy nyilatkozatot. Ebben kijelentette: a vádlott „magatartása és szolgálati ténykedése” ellen semmiféle panasza nincs, és nem kívánja a megbüntetését. Ő nem tett ellene följelentést, és kéri, hogy tekintsenek el attól, hogy a tárgyaláson részt vegyen.⁴²⁵

A következő tárgyalási nap 1946. március 14-re volt kitűzve Makóra, de ezt „ügyviteli ok” miatt elnapolták, illetve áthelyezték egy későbbi időpontra. Mint utólag kiderült, ez majdnem fél éves halasztást eredményezett.

Legközelebb 1946. augusztus 10-én tartottak tárgyalást, de a tanácsnak közben megváltozott az összetétele.⁴²⁶ Most dr. Margita István törvényszéki tanácselnök vezette le a főtárgyalást. Ezúttal újabb öt tanút hallgattak ki, köztük azt a Csillagbörtönből elővezetett Szilágyi-Stand Pál volt főszolgabíró is, aki korábban több nyilatkozatban védte meg a vádlottat. Most is úgy nyilatkozott róla, hogy „jó-elfogulatlan embernek tartottam mindig”. Amikor – vallotta – a battonyai zsidókat a deportálás idején át kellett kísértetni Magyarbánhegyesre, kimondottan Kalmár kérte meg, hogy kísérje át a „zsidószállítmányt”, mert ismerte őt, tudta, hogy „magasabb szempontokból emberiesen bánik a zsidókkal”.⁴²⁷ (Szilágyi-Stand Pál ekkor már büntetőeljárás alatt állt, meglehetett volna, hogy a tárgyaláson terhelően valljon Kalmárra abban a reményben, hogy akkor ő talán megússza, de nem így tett.) A többi tanú is csak jót tudott róla mondani. Például az egyik úgy fogalmazott, hogy „a vádlott a baloldaliakkal mindig a legnagyobb jóindulattal volt [...] Vádlott Battonyán közszeretnek örvendett.”⁴²⁸ Ez nyilvánvalóan nem tetszett a népbüvésznek, ezért indítványozta a népbíróságnak, hogy halasszák el a tárgyalást, és idézzenek be még újabb három tanút. A védő ugyan ellenezte, ám ezt a népbíróság végzésével jóváhagyta.

Kalmár Péter bűnügyét legközelebb 1946. október 3-án tárgyalta Makón, egy ismét más összetételű tanács.⁴²⁹ (Közbevetőleg jegyzem meg, kutatásaim során nem nagyon találok olyan esettel, ahol egy ügyben ilyen sokszor változott volna meg a tanács összetétele.) A dr. Tóth László vezette népbírósági tanács kénytelen volt megállapítani, hogy azok a tanúk, akiket beidézni javasolt korábban a népbüvész, nem jelentek meg. Ennek ellenére a főtárgyalást megtartották. Az egyik kihallgatott tanú – „rég szocialista tag”⁴³⁰ – azt vallotta, hogy semmi rosszat nem tud mondani a vádlottra. A népbüvész szempontjából a többi tanú sem volt „jobb”.

Ezek után a vezető bíró a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította, majd a tanács visszavonult ítélelhozatalra. Ritka kivételként készült tanácskozási jegyzőkönyv, és megmaradt a népbírósági aktában, emiatt lehet tudni, hogy a népbírák egyhangúlag hozták meg az ítéletet.

A Kalmár Péter elleni bűnperben a népbíróság Tóth-tanácsa 1946. október 3-án az Nb. 1331/1945/22. számú ítéletében „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként tíz hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt év politikai jogvesztésre ítélte a vádlottat. A kiszabott börtönbüntetést az internálással és az előzetes letartóztatással teljes egészében kitöltöttnek vették. Az indokolásban leszögezték, hogy a vádat nem sikerült bizonyítani, sőt, például „az egész bűnper során az nyert igazolást, hogy a szorongatott

⁴²⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 76. o. (Másnap erről értesítették a makói PRO-t.)

⁴²⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 112. o.

⁴²⁶ A tanács tagjai: Háló József, Papp József, Péntek János, Sipos András, Szőnyi Ferenc, Veszeley József népbírák.

⁴²⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 26. o.

⁴²⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 28. o.

⁴²⁹ A tanács tagja ezúttal B. Papp Mihály, Erdei Imre, Gréczi János, Koczka Sándor, Péntek János, Veszeley József.

⁴³⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 25. o.

*helyzetben lévő zsidókkal a vádlott mindig jóindulattal, kíméllettel bánt, és egy adat sincs arra, hogy bárkit bántalmazott volna.*⁴³¹

Mivel már korábban szabadlára helyezték, az elítélt hazament a szülőfalujába, Nagylétára. Onnan küldött október 14-én egy kézzel írott beadványt a battonyai nemzeti bizottságnak, melyben kérte, hogy küldjenek számára „*politikai szempontból való*” megbízhatóságáról egy határozatot.⁴³² A bizottság ezzel kapcsolatban előzetes véleményt kért a járási kapitányság államvédelmi kirendeltségétől. Ott ifj. Újvári Mátyás alhadnagy azt közölte a nemzeti bizottsággal, hogy „*Tekintettel arra, hogy a múlt rendszer a volt M. kir. csendőrségre építette uralmát, és a csendőrség kötelékébe mind fasiszta beállítottaságú embereket vettek fel, nevezett személy a demokrácia szempontjából teljesen megbízhatatlan.*”⁴³³ (Kiemelés – V. G.) Igazolást pedig csak „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” adhat ki.

Mivel az ítélet mértéke valójában fölmentéssel ért föl, a népügyész fellebbezést jelentett be. Emiatt a népbíróság az iratokat fölterjesztette a népfőügyészen keresztül a NOT-nak. Mielőtt a népfőügyész döntött volna, hogy fönntartja-e az elsőfokú föllebbezést, november 13-án a volt csendőr főtörzsőrmester – a védője útján egy beadványt küldött a NOT-nak, melyben az „*új polgári pályaválasztás*” lehetőségére való tekintettel, hogy a mellékbüntetés következményeitől is mentesítsék.⁴³⁴

1947. október 11-én a NOT dr. Szabó Zoltán vezette tanácsa – az első fokon elítélt jelenlétében – a NOT.V.8391/1946/26. számú ítéletével fölmentette minden vád alól. Az indokolásból tulajdonképpen az derül ki, hogy a fölmentés bizonyítékok hiányában történt. Talán a megváltozott politikai körülményekkel lehet magyarázni, hogy a volt csendőr főtörzsőrmesterrel szembeni népbírósági eljárást jogerősen csupán háromnegyed évvel később, 1948. július 29-én zárták le, amikor az ítéletet a Félégyházy-tanács jogerőssé nyilvánította.

Kalmár Péter későbbi sorsáról a fennmaradt iratokból semmi sem tudható meg. A vizsgálati dossziéjában található lakcím figyelőlap tanúsága szerint 1983-ban még figyeltették. A lap hátoldalán található, kézzel írt bejegyzés szerint 1984. február 11-én elhunyt.

„nem volt goromba”

Kovács Márton szakaszvezető

Kovács Márton⁴³⁵ 1915-ben született Tiszacsegén, néhány holdas földműves családban. Négy elemiit végzett, majd szülei földjén segített a gazdálkodásban. 1940. december 15-én jelentkezett csendőri szolgálatra. Öt nap múlva próbacsendőrként Endrődre helyezték, ott 1941. augusztus 30-ig mint járőrtárs teljesített szolgálatot. Ezt követően bevonult a nagyváradi járőrtárs iskolába, melyet 1942. március 31-én végzett el. Ezután ismét visszahelyezték Endrődre. Az iratokból sehol sem derül ki az, hogy a világháború végén mi lett vele, mikor vonultak el

⁴³¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 58. o. (Az ítéletről a *Makói Népujság* 1946. október 4-i száma tudósított.)

⁴³² ÁBTL, V-49528, 27. o.

⁴³³ ÁBTL, 3.1.9. V-49528, 25–26. o.

⁴³⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1331/1945. 82. o.

⁴³⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Kovács Márton népbírósági aktája: Nb. 1455/1948. A tartalomjegyzék szerint 1969. július 25-én zárták le Budapesten, 147 oldalszámmal. (A borítólapon a vizsgálati dosszié száma ki van vágva, nem található meg az ÁBTL-ben.)

Endrődről, került-e hadifogságba. Mivel nincs nyoma annak, hogy „nyugatosként” internálták volna, nyilván nem vonult nyugatra. Annyi valószínűsíthető, hogy 1945 tavaszán már a szülőfalujában tartózkodott. Az aktájában semmi nyoma sincs annak, hogy „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottságnak” benyújtott volna igazolása iránti kérelmet.

1945. május 18-án a tiszacsegei rendőrség politikai osztályának egyik nyomozója átiratot küldött az endrődi államrendőrségnek, melyben kérte, nyomozzák ki, hogy a szülőfalujában tartózkodó, de a világháború alatt Endrődön szolgáló volt csendőr szakaszvezető, Kovács Márton követett-e el „politikai és népellenes cselekményeket”.⁴³⁶ A felhívásnak meg is lett az eredménye: biztos-ami biztos alapon június 18-án Kovácsot rendőrhatalósági őrizetbe helyezték. Három hétig a gyomai, majd a gyulai internálótáborban tartották fogva, onnan 1946. május 29-én szabadult.

A nyomozás azzal kezdődött, hogy 1945. május 30-án Gyuricza Mihály, az endrődi politikai osztály vezetője kihallgatta az Uhrin-házaspárt, de az eredmény meglehetősen kevésnek bizonyult. Csak arról tudtak beszélni, hogy amikor 1944 februárjában a férj (aki Gyuricza sógora volt!) megkapta a behívóját, és a feleségével ment a gyomai vasútállomásra, megállította őket a csendőrpár, melynek egyik tagja, Kovács Márton szóban inzultálta őket.

Június 26-án dr. Sárkány György gyulai néppügyész utasította Gyuriczát, hogy folytassa le a nyomozást Kováccsal szemben, „különösen a baloldali elemekkel és a zsidókkal szemben tanúsított magatartása tekintetében”. Sárkány kívánsága pár napon belül teljesült.

Június 29-én az osztályon följelentést tett egy endrődi kommunista, Fülöp Elek „földmunkás”. Ő azzal vádolta meg Kovács Márton volt csendőr szakaszvezetőt, hogy nagy szerepe volt az internáltatásában, ráadásul, amikor a testvérével és egy harmadik személlyel együtt kísérte őt a gyomai főszozolgabíróhoz, „szörnyű kínzásban” részesítette: olyan szorosan összebilincselte őket, hogy a kezei földagadta, ráadásul miközben betöltötte a fegyverét, feléjük tartotta azt, amikor pedig emiatt reklamált, azt válaszolta neki, hogy „a kommunistákat mind agyon kellene lövöldözni”.⁴³⁷ Végül azt állította Fülöp, hogy az internálása után a feleségét két nap, két éjjel vallatták a községházán.

Egy héttel később, július 6-án hét endrődi zsidó nő tett ellene följelentést. A Vaszkó Lajos által fölvelt csoportos jegyzőkönyvből az derül ki, hogy a följelentők mindnyájan a deportálással kapcsolatban vádolták meg.

Az 1941-es népszámlálás szerint Endrődnek 91 izraelita lakosa volt.⁴³⁸ 1944. májusában közülük 80 tartózkodott a községben.⁴³⁹ Őket május 15-én az előljárási elöljáróság először a község határában egy birkahodályba zsúfolta be. Erről a teljesen alkalmatlan helyről szerencsére egy hét múlva visszavitték, és Endrőd néhány ingatlanában helyezték el őket. A június 16-i elszállítás előtti napon a Grósz-féle fatelepre 85 személyt gyűjtöttek össze, majd a nőkön „testi motozást” végeztek. Bár ezt a központi utasítás szerint kirendelt bábaasszonyok/szülésznők végezték, állítólag ez Endrődön sem így történt: a kihallgatott tanúk azzal vádolták Kovács Mártont, hogy a gettóban személyesen ő folytatta le a „testi motozást”.⁴⁴⁰ Az akkor 17 éves Hoffmann Magdolna azt állította, hogy „A motozással Kovács csendőr volt megbízva. Kovács, mint csendőr, túlbuzgóságból avagy tetszésből a fiatalabb nőket egészen levetkeztette és úgy motozta meg, míg másokat vagy öregebbekkel ezt a fajtalanyságot [sic!] nem tette!” Vallomása szerint még a folyosón – több csendőr előtt – le kellett vegye a kombinét és a melltartót, majd egy helyiségben Kovács megfogdosta. „Én nagyon megalázottnak éreztem magam s ezért bűnösnek tartom Kovács csendőrt.” – jelentette

⁴³⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 93. o.

⁴³⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 7. o.

⁴³⁸ Kepecs – Klinger, 1993., 92. o.

⁴³⁹ Balogh, 2007. 137. o.

⁴⁴⁰ Szarvas és Orosháza esetében is elhangzottak ilyen vádak. Lásd Bódi Ferenc, Sárközi Gábor, Prókay János és dr. Rödönyi Tibor ügyeit.

ki.⁴⁴¹ A többi nő is azt vallotta, hogy személyesen a szakaszvezető „tapogatta meg” őket, elrejtett értékek után kutatva. Egyikük a „vizsgálat” után elájult.

Három nappal később Gyuricza Kovács Márton gyanúsított kihallgatásáról írt egy följegyzést. Eszerint a volt csendőr tagadta az Uhrin-házaspár és Fülöp Elek vádjait. Azt – állítólag – elismerte, hogy „a zsidókkal durván bánt és szemtelenül viselkedett”. A politikai rendőr végül megjegyezte: Kovácsnak „Endrőd községben igen sok haragosa van. Oka ennek az: részben durva kinézete, részben csendőri erőszakossága.” Végül határozottan állította, hogy a följelentő házaspár „vallomása teljesen valóság”, és ezt azért állítja ilyen határozottan – írta – mert ő is jelen volt az inkriminált eseménynél.⁴⁴²

A gyanúsítottat valamikor átkísérték a gyulai népügyészre, és ott kihallgatták, ám ennek nincsen nyoma az aktában. Annyi bizonyos csak, hogy dr. Sárkány György népügyész 1945. augusztus 8-án megküldte a nyomozati szakban keletkezett iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. Az 1945.Nü.383/2. számú vádiratában Kovács Mártont egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett, a 81/1945.M.E. sz. rendelet 15. §. 2. pontjába⁴⁴³ ütköző, „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert „mint volt csendőr szakaszvezető, a nép egyes rétegei ellen hivatalos kötelességén túlmenően erőszakosságokat követett el, tetteleges bántalmazásokat és megszegyenyítéseket, durvaságokat hajtott végre.” Az indokolásban a följelentők vádjait ismételte meg. A népügyész végül megjegyezte, hogy azért nem többrendbeli, hanem folytatólagosan elkövetett büntett esete forog fenn, mert az inkriminált cselekményeket több személyen követte el, minthogy „egy akaratelhatározásból, **fasiszta-csendőri lelkiületből** lett végrehajtva.”⁴⁴⁴ (Kiemelés – V. G.)

Október 8-án a volt csendőr szakaszvezető írt egy „észrevételt” a „népbíróság vezető bírójának”. Ebben leszögezte: „hivatalos kötelességeimet túlzottan hajtottam végre, nem alkalmazható rám, mert [...] kötelességemet mindig és mindenben a rendeletek és felsőbb utasítások alapján hajtottam végre.”⁴⁴⁵ Ezek után tételesen megcáfolta az ellene fölhozott vádakát. Például Fülöp Elek vádjával kapcsolatban azt írta, hogy parancsnoka, Kerékgyártó Mihály főtorzsórmester parancsára kihallgatás miatt kellett átkísérje Gyomára, egyébként pedig nem is ő internáltatta (erre nem is volt joga), hanem a gyomai főszolgabíró. Az Uhrin-házaspár vádjait koholmánynak minősítette. Ami pedig a volt deportáltak vádjait illeti, ezzel kapcsolatban annyit írt, hogy a „vizsgálatot” „felsőbb utasításra” hajtotta végre, és ráadásul nem is teljesen úgy (nem olyan szigorúan), ahogyan azt előírták neki.⁴⁴⁶ Végül több személy (egyebek mellett Orosz László volt tiszthelyettes, gyomai őrsparancsnok,⁴⁴⁷ valamint Tábi András volt gyomai helyettes szolgabíró) beidézését kérte. (Végül őket egyik tárgyalásra sem idézték be.)

⁴⁴¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 11. o.

⁴⁴² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 27. o.

⁴⁴³ „Népellenes” büntettben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”.
<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

⁴⁴⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 57. o.

⁴⁴⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 78. o.

⁴⁴⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 80. o.

⁴⁴⁷ Orosz László 1899-ben született Hajdúdorogon, 1940-tól volt őrsparancsnok Gyomán. 1945 júniusában jelentette föl 18 volt gyomai deportált. Júliusban rendőrhatalósági őrizet alá helyezték, a gyulai internálótáborba került. Onnan 1946 májusában – betegsége miatt – kiengedték, de a lakhelyéről megszökött. Amikor elfogták, ref. alá helyezték, amit csak 1948 márciusában szüntettek meg. Valami oknál fogva ő elkerült a népbírósági megtorlást. Lásd: ÁBTL, 3.1.9. V-20017.

A nyilvános főtárgyalást 1945. október 17-én tartották meg Gyulán. A dr. Juhász Imre vezette népbírószági tanács⁴⁴⁸ előtt Kovács Márton nem érezte bűnösnek magát. Kérte a tárgyalás elnapolását, mert az ő tanúi nem jelentek meg, ám a népbírószág a kérelmét elutasította. Ezt követően sorra megcáfolta az ellene fölhozott vádakát. Tagadta, hogy Fülöp Eleket és két társát, amikor 1942-ben átkísérte az Endrőddel szinte egybenőtt Gyomára, kínzásban részesítette volna. Azt is tagadta, hogy úgy töltötte volna meg a puskáját, hogy közben a megbilincseltek személyek felé tartotta. Az Uhrin-házaspár vádja is koholmány, mondta. Végül azt vallotta, hogy dr. Bazsó Lajos százados⁴⁴⁹ utasította őket arra, hogy teljesen meztelenül kell megmozogni a zsidó nőket. (Ez nehezen hihető állítás.)

Fülöp Elek ugyanazt vallotta, mint a rendőrségi kihallgatása során. Rosenberg Hermanné annyiban módosította korábbi vallomását, hogy nem meztelenül mozogta meg a vádlott, rajta volt a bugyi, és a kombiné, egyébként konkrét panaszja nem volt vele szemben. „*Nem is hallottam, hogy másokkal szemben durvaságokat vagy szabálytalanságot követett volna el*”⁴⁵⁰ – mondta. Ráadásul azt állította, hogy a rendőrségi jegyzőkönyv rosszul lett fölveve, mert a kislányát nem mozogták meg. A következő tanú is módosította bizonyos mértékben a rendőrségi vallomását, mert abban is volt olyan kitétel, amely szerinte nem is hangzott el. A következő tanú (Josepovits Józsefné) is azt vallotta, „*azt nem állíthatom, hogy szemtelen vagy erkölcstelen magatartású lett volna hozzám.*”⁴⁵¹ Hasonlóképpen vallott a következő tanú is: „*egyik zsidóval sem volt szemtelen vagy durva mozgatás közben. Négy évig volt csendőr [a] vádlott, de ezidő alatt semmi panasz nem merült fel ellene részemről.*”⁴⁵² A tanúként kihallgatott zsidó nők közül egyet sem eskettek meg. Ezt követően a népügyész még kérte a meg nem jelent tanúk beidézését, emiatt a főtárgyalás elnapolását, amit a népbírószági tanács jóváhagyott.

Meglepő módon a tárgyalás másnapján, október 18-án dr. Sárkány György népügyész egy, a Magyar Államrendőrség Békés Vármegyei Politikai Rendészeti Osztályának küldött átiratában indítványozta a vádlott internálásának megszüntetését. Az indokolás roppant érdekes: „*a tegnapi főtárgyaláson kihallgatott nem kevesebb, mint 8 gyomai zsidó nő tanúvallomásában azt adta elő, hogy terhelt a leghumánusabb magatartást tanúsította velük szemben, semmiféle kifogásolni való viselkedésében sem a deportálás, sem megelőző szolgálata alatt nem merült fel.*” A további indoka az volt, hogy a vádlottal szemben „*semmiféle terhelő adat sincs*”,⁴⁵³ ráadásul, mint földműves, nem tudja megművelni a saját és az apja földjét – amihez nagy közérdek fűződik. (Idősebb Kovács Márton utóbbira való hivatkozással már július 31-én kérte fia szabadon bocsátását.)

Úgy tűnik, a gyomai politikai rendőrség nem akart beletörődni abba, hogy a volt csendőrt esetleg szabadon engedik, és talán még föl is mentik. Az október 28-i tárgyaláson a már korábban kihallgatott öt tanútól Ligeti László rendőr őrnagy fölvetett egy nyilatkozatot, miszerint fönntartják a korábban tett rendőrségi vallomásukat. Ezenkívül, még kihallgatta a Hirschl-házaspárt. Az asszony vallomása annyiban érdekes, hogy azt mondta, mielőtt a vádlott „megtapogatta” volna a meztelen felsőtestét, egy konkrétan megnevezett szülésznő már megvizsgálta. (A korábbi tanúk úgy vallottak, hogy kizárólag a szakaszvezető mozogta meg őket. A perben a mozgatást végző bábát/szülésznőt ki sem hallgatták, hogy tisztázzák a vádak egy részét.) A férje azzal vádolta meg a volt szakaszvezetőt, hogy amikor a helyi gettóból 1944. június 16-án a szolnoki központi gettóba szállították őket, ott a csendőrnnyomozók nagyon megverték azért, hogy adja elő az elrejtett értéktárgyait. Azt feltételezte, hogy Kovács Márton

⁴⁴⁸ Különös módon a népbírószági tanács tagjai nem gyulaiak voltak, hanem orosháziak: Abaházi István, Déri Ferenc, Enyedi Sándor, Puskás János, Tarkó Ferenc és Mihály népbírák.

⁴⁴⁹ Dr. Bazsó Lajos százados az 1944-es csendőrségi zsebkönyve szerint a gyulai csendőrszárny parancsnoka volt.

⁴⁵⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 32. o.

⁴⁵¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 34. o.

⁴⁵² Op. cit.

⁴⁵³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 104. o.

árulta el a nyomozóknak, hogy a községben átadta valakinek az értékeit. (A verés hatására elárulta, hogy kinél vannak, emiatt azokat meg is találták.)

1945. november 14-én (változatlan összetétellel) tovább folyt a tárgyalás, ám a tanúk egy része ekkor sem jelent meg. A népügyész kiegészítette a vádat a Hirschl-házaspár ügyével is. Az új váddal kapcsolatban sem érezte magát bűnösnek Kovács Márton, tagadta azokat. Azt adta elő, hogy Hirschl eldugott értékei ügyében nem is ő nyomozott, hanem Romvári György szolnoki csendőrnnyomozó. (Romvárit 1946. március 27-én jelentette föl Hirschl. A csendőrnnyomozó ellen megindult a nyomozás, de az ügyét 1949-ben le kellett zárni, mivel Ausztriából nem jött haza. Ügyét lásd lejjebb.) Ezt követően a népbíróság a tárgyalást berekesztette azzal, hogy a következő tárgyalási napra ismét be kell idézni a hiányzó tanúkat.

1946. január 12-én a gyulai PRO-n egy újabb tanút hallgatott ki Mónus Miklós százados, az osztály vezetője. A hatvan év fölötti Fuchs Dávid azt adta elő, hogy őket Kovács Márton és Berta István csendőrök kísérték át Gyomára, azután onnan a szolnoki gettóba. Indulás előtt ellenőrizték a csomagjaikat, majd személyi motozás is volt, őt személy szerint Kovács motozta meg. Szerinte a nőket is Kovács és más csendőrök vizsgálták át, és nem bábaasszonyok. Hetven embert zsúfoltak egy vagonba, ivóvizet nem kaptak, az útjuk a gyomai állomástól pedig Szolnokig két napig tartott. (Ez cseppet sem valószínű, ugyanis a két település közötti távolság mindössze hatvan kilométer!) Végül kijelentette, az, hogy ilyen megpróbáltatásokat kellett elszenvedjenek a szolnoki gettóba történő elhurcolásuk során, kizárólag Kovács Mártonnak köszönhető.

Két nappal később ismét el kellett halasztani a tárgyalás, mert a vádlott és a tanúk nagy többsége nem jelent meg. A tanúként beidézt Fülöp István (az egyik följelentő, Elek testvére) azonban április 17-én tett egy nyilatkozatot, miszerint ő a volt nyomozó ellen nem tett semmiféle följelentést, és nem kíván tanúskodni sem mellette, sem ellene.

Április 24-én a gyulai népügyészségen tovább folytatták a tanúkihallgatásokat. Rosenberg Hermanné, akit már korábban a rendőrségen és a népbírósági tárgyaláson is kihallgattak, megismételte a korábbi vallomását. Férje, a helyettes rabbi azzal vádolta Kovács Mártont, hogy önkényesen, határidő előtt akarta elvitetni munkaszolgálatra.

A következő főtárgyalásra április 26-án került sor, de a beidézt tanúk ekkor sem jelentek meg. (Hetven korábban közölték, hogy nincs pénzük elutazni Gyulára.) A népügyész ismét új váddal állt elő: „*terhelt részese volt emberek törvénytelen megkínzásának*”⁴⁵⁴, mert amikor az endrődi deportáltakat Szolnokra kísérte, ott fölhívta az átvevő csendőrnnyomozók figyelmét néhány olyan gazdag endrődi zsidóra, akik vélhetően elrejtették az értékeiket, ezekről átadott egy listát, őket pedig később félholtra verték. Azzal is megvádolta, hogy amikor egy helybeli szülésznő végezte a nőknél a „testi motozást” („egészségügyi vizsgálatot”), azzal nem volt megelégedve és – a népügyész szerint – az országban egyedülállóan⁴⁵⁵, Endrődön egy csendőr, Kovács Márton végezte el azt. Emiatt a korábbi vádat kiegészítette a 81/1945. ME. rendelet 11. §. 5. pontjába ütköző háborús büntett⁴⁵⁶ elkövetésével.

⁴⁵⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 38. o.

⁴⁵⁵ Csosz László, aki a „vészorkorszak” Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei történetét dolgozta föl, azt írja, hogy „A »belső motozást«, vagyis az áldozatok testüregjeiben történő kutatást a szegedi közigazgatási értekezleten kapott szóbeli utasításokat követve, orvosok és szülésznők (bábák) bevonásával a vármegye valamennyi gettójában korra és nemre való tekintet nélkül végrehajtották. A járási gettóban, valószínűleg Homoki [László, csendőr százados] parancsára, a műveletben a csendőrök személyesen is közreműködtek, illetve jelen voltak a helyiségben. »Megmotoztuk a nők nemi szerveit« jelentette felettesének a szolnoki őrs parancsnoka. Ezzel egyébként a szolgálati szabályzatot is megsértették, amely zárt helyiségben, egyesével, orvosok illetve szakképzett nők által elvégzendő tevékenységként írta le a – bűnügyek gyanúsítottjainak – belső motozását.” Csosz, 2010. 108. o. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/666/1/DOKTORI_Csosz_2010.pdf (Letöltve: 2018. január 10.)

⁴⁵⁶ Eszerint háborús bűnös az is, aki „a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2018. szeptember 1-én.)

Az új vádpont miatt elnapolták a tárgyalást, hogy a védelem fölkészülhessen erre, és új tanúkat idézhessenek be. Közben június 3-án tanúként kihallgatták a gyulai népbügyészségen azt a Vaszkó Lajost, aki még egy évvel korábban a helyi PRO munkatársa volt, de a vádlottal kapcsolatban semmi terhelőt nem tudott mondani: „*A faluban beszéltek, hogy durva lett volna – vallotta a jegyzőkönyv szerint – de ezt inkább asszonyi beszédnek tartottam...*”⁴⁵⁷ Július 20-án kihallgatták azt az Uhrin-házaspárt, akik már bő egy évvel korábban följelentették a volt csendőrt. Megismételték a korábbi vádjaikat, amit ehhez a férj kiegészítésképpen hozzátett, azt is csak hallomásból „tudta”.

1946. november 19-én a megváltozott összetételű⁴⁵⁸ Juhász-tanács újabb főtárgyalást tartott Kovács Márton bűnügyében, de ezt is el kellett napolni, mert a vádlott nem jelent meg, ugyanis időközben Debrecenbe távozott, ismeretlen címre. Egy december 28-i jelentés szerint a lakhelyét nem sikerült Debrecenben megállapítani. Egy hónappal később, 1947. január 31-én azonban a tiszacsegei jegyző azt jelentette, hogy ott tartózkodik a községben, a szüleinél.

Az 1947. március 5-i újabb tárgyalást a népbügyész javaslatára elnapolták, mert a beidézett tanúk egy része megint nem jelent meg – mint ahogy a vádlott sem. A következő tárgyalást – mivel a tanúk nagy része gyomai és endrődi volt – Gyomára hirdették meg.

A gyulai népbíróság Gyomára kihelyezett tanácsa 1947. május 22-én tartotta meg az újabb főtárgyalást. A dr. Csaba Mihály vezette – ismét megváltozott összetételű⁴⁵⁹ – tanács előtt Kovács Márton nem érezte bűnösnek magát, tagadta a vád tanúinak állításait, azokat koholmányoknak minősítette. A korábbi vallomásait azzal egészítette ki, hogy a nők motozását eredetileg egy szülésznő végezte, de dr. Bazsó Lajos százados, szárnyparancsnoktól azt a parancsot kapta, hogy mivel a bábaasszonyban nem lehet megbízni, ő végezze el a motozást. Ő azonban senkit sem vetköztetett le fél- vagy anyaszült meztelenre, mint ahogy egyes tanúk állították. Elmondta azt is, hogy a deportáltakat Elek Sándor csendőr törzsőrmester kísérte Szolnokra.

A tanúként beidézet Fülöp Elek megismételte korábbi vádjait, kijelentve, hogy „*A leggorombább ember volt [a] vádlott.*”⁴⁶⁰ Bátyja, István, vele ellentétben azt mondta: „*nem állíthatom, hogy rossz ember lett volna...*”⁴⁶¹ Uhrinné megismételte a korábbi vádjait megjegyezve, hogy a vádlottra haragszik, míg a tanúként kihallgatott testvére, a politikai rendőr Gyuricza Mihály nem haragudott rá. Több zsidó nő, akiket a vádlott megmotozott, azt állították, hogy „*nem gorombáskodott*” velük, és közölte, hogy csak parancsra cselekszik.⁴⁶² Persze akadt olyan volt deportált (Fuchs Dávid), aki szerint „*az egész zsidóságot [a] vádlott állandóan molesztálta.*”⁴⁶³ A volt zsidó tanács elnöke, Hirsch Mihály azt vallotta, hogy tudomása szerint a nők egy részén a vádlott végezte a motozást.

A tárgyalás végén a Csaba-tanács az Nb. 269/1945/20. számú ítéletével „népellenes” bűntett elkövetése miatt főbüntetésként tíz hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig ötévi politikai jogvesztésre ítélte. A háborús bűntett elkövetésének vádja alól fölmentették. A szabadságvesztés büntetést a népbíróság az internálással kitöltöttnek vette (bár a népbügyész ennek éppen az ellenkezőjét indítványozta). A részletes indokolásból az derül ki, hogy a vádlott azon védekezését, miszerint minden esetben a szolgálati szabályzat utasításai szerint járt el, elfogadták. A tanács az ítéletében úgy vélekedett, hogy „*a vádlott, mint közhivatalnok a nép egyes rétegei, nevezetesen a baloldali pártállású egyének ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki, amely*

⁴⁵⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 21. o.

⁴⁵⁸ A tanács tagjai: Arató János (?), Góg Mihály (?), Jámbor István (?), Kincses Dezső (PDP), Sólyom Géza (szakszervezetek) és Tarkó Mihály (SZDP) népbírák.

⁴⁵⁹ A népbírák: Bereczki Lajos (MKP), Gácsi Ferenc (NPP), Kincses Dezső (PDP), Sólyom Géza (szakszervezetek), Szilágyi János (FKGP), Tarkó Mihály (SZDP).

⁴⁶⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 44. o.

⁴⁶¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 45. o.

⁴⁶² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 46. o.

⁴⁶³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 47. o.

*egyesek testi épségét, nevezetesen Fülöp Elek testi épségét sértette, illetve veszélyeztette.*⁴⁶⁴ Ezen álláspont szerintem azért hibás, mivel Kovács Márton szakaszvezetőként nem volt jogosult önálló intézkedésre (lásd Sárközi Gábor esetét). Az „ítéleti tényállás” szerint a vádlott előljárói parancsra végezte el egyes zsidó nők motozását, de azt nem lehetett megállapítani, hogy valóban meztelenre vetkőztette-e az illetőket. Mivel pedig „*a kihallgatott tanúk egyike sem mondotta, hogy a vádlott a motozás alkalmával velük szemben durván, gorombán bánt volna, sőt, azt hangoztatta, hogy neki ez kötelessége, és erről ő nem tehet, a népbíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vádlott kötelességszerűen járt el, és ezért őt büntetőjogilag felelősség nem terheli.*”⁴⁶⁵ (Ekkor azonban fölmerül a logikus kérdés: azok a tanúk, akik szerint őket kéjesen fogdosta, hazudtak?) Arra is kitértek, hogy a szolnoki gettóban történt brutális vallatást részben az a Romvári György törzsőrmester végezte, aki korábban Endrődön szolgált, és külön információk nélkül is jól tudta, kiket „érdemes” kivallatni az elrejtett értéktárgyaik felől.

A népügyész súlyosbításért fellebbezett (a védő és védeence perorvoslati jog hiányában az ítéletet tudomásul vette), ám mivel 1947. november 5-én dr. Szűcs János népfőügyész a fellebbezést visszavonta, ezért az iratok visszakerültek a népbírósághoz, ahol 22-én jogerőssé nyilvánították az ítéletet.

A volt csendőr szakaszvezető további sorsáról források hiányában semmit sem lehet tudni. Számos csendőr 1945 utáni sorsát megvizsgálva azt feltételezem, hogy mint „volt horthysta csendőrt”, őt is figyelte az állambiztonság még 1956 után is.

„Tótkomlóson valóságos kiskirály volt”

Palotai Lajos alhadnagy, őrsparancsnok

Palotai Lajos⁴⁶⁶ 1896-ban született Kabán. A hat elemi mellett még a polgári iskola négy évfolyamát is elvégezte. A Nagy Háborúban a 6. honvéd gyalogezred soraiban harcolt. 1919. február 1-vel lépett csendőri szolgálatba. Csendőri pályafutását csupán a népbírósági tárgyalásán előadottak alapján lehet rekonstruálni. Először nyilván próbacsendőriskolára küldték. Ezt követően több őrsön (Csanádapácán, Gödöllőn, Kenderesen) szolgált. Valamikor elvégezte az őrsparancsnokképző iskolát, majd 1931. szeptember 8-ával helyezték Tótkomlóra, majd 1934-ben kinevezték az ottani őrs parancsnokának. (Az egyik vallomásaiban úgy emlékezett, hogy akkor nevezték ki, amikor Kiss M. István tiszthelyettest, addigi őrsparancsnokot Debrecenbe vezényelték, ám az 1934-es csendőrségi zsebkönyv tanúsága szerint Szöllősi Mihályt váltotta a parancsnoki tisztségben.) 1942-ben nevezték ki alhadnaggyá. 1944. október elején, mielőtt a Vörös Hadsereg csapatai odaértek volna, felsőbb parancsra az őrs legénységével együtt előbb Dunaföldvára vonultak, majd onnan Dombóvárra. November közepén fölvezényelték Budapestre, a Magyar Királyi Honvéd Bolyai János Műszaki Akadémiára, szolgálattevőnek. December 27-én megbetegedett, tehát tovább szolgálatot nem látott el. Arról nem beszélt a vallomásaiban, hogy szovjet hadifogságba került-e, ha igen, akkor valószínűleg a betegsége miatt hamar elengedték.

⁴⁶⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 63. o.

⁴⁶⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1455/1948. 65. o.

⁴⁶⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Palotai Lajos népbírósági aktája: Nb. I.348/1945. A tartalomjegyzék szerint az aktát 1970. július 3-án zárta le Budapesten egy ismeretlen nevű rendőr, 99 oldalszámmal. (A fedőlapon olvasható a vizsgálati dossziéja száma: V-99481, ez azonban nem található meg az ÁBTL-ben.)

Az első följelentéseket 1945. június 19-én vették jegyzőkönyvbe a tótkomlósi rendőrőrsön. A három, deportálásból visszatért panaszos ugyanazzal vádolta meg, mint az utánuk következő másik öt, zsidó származású helyi lakos.⁴⁶⁷ Ezek szerint Palotai a csendőreivel az 1944. május 13-án létrehozott gettó felszámolásakor, illetve az elszállításuk⁴⁶⁸ előtt elszedette a náluk lévő értékeiket (ruhát, pénzt, aranygyűrűt, családi fotókat és egyébeket). Akik pedig korábban átadták egy-egy szomszédnak, ismerősnek megőrzésre a javaikat, azokat a fenyegetésére elő kellett adniuk. Többen azzal is meggyanúsították, hogy az elkobzott zsidó holmik egy részét a beosztottaival ellopták.

A feljelentők másik csoportja helybeli szlovák nemzetiségű lakos volt. Mind az öten azt állították, hogy a volt őrsparancsnok üldözte, zaklatta őket. Figyelemre méltó, hogy a június 19. és július 12. között fölvetett jegyzőkönyvek ugyanazzal a formulával végződtek: „*Jelen vallomással Palotai Lajos volt tótkomlósi csendőralhadnagy népellenes magatartását akarom bizonyítani.*”⁴⁶⁹ Ez azt sejteti, hogy egy előre elkészített „formula” alapján készültek a jegyzőkönyvek. Ezt a feltételezést erősíti az is, miszerint a vallomások nem egy esetben szinte szó szerint megegyeznek.

Július 12-én Szuchánszky Mihály tótkomlósi rendőrparancsnok – mellékelve az addig fölvetett jegyzőkönyveket – feljelentést küldött a gyulai népügyészségnek, melyben egyebek mellett azt állította, hogy Palotai „*a reá bízott hatalommal visszaélve, a lakossággal kegyetlenkedett, tette és részese volt emberek törvénytelen megkínzásának. [...] Nevezett a népellenes, fasiszta barát hivatali működést átlagon felül fejtette ki.*”⁴⁷⁰ (A rendőrparancsnok szinte szó szerint idézte a népbírói rendelet egyes jogszabályait.) Végül indítványozta, hogy a népügyészség hallgassa ki az addig vallomást tett tanúkat, valamint őt, Neumann Leó rendőrségi nyomozót és még két zsidó származású lakost. Két nappal később még egy bizonyos Buchbinder Lipót is tanúvallomást tett – nagyrészt megismételte a sorstársai által korábban tett vallomást.

Palotai Lajost – állítása szerint – már 1945. június 14-én este letartóztatták, majd egy hónappal később kísérték a gyulai fogházba.⁴⁷¹ A népbírói aktájából úgy tűnik, hogy a rendőrségen, furcsa módon ki sem hallgatták, vagy ha mégis, azt nem jegyzőkönyvezték. Július 15-én a gyulai népügyészségen történt kihallgatásakor kijelentette, hogy nem érzi bűnösnek magát, és tagadta az ellene fölhozott vádak. A kihallgatása meglehetősen rövid lehetett, ugyanis dr. Sárkány György a jegyzőkönyvet azzal zárta le, hogy „*az idő előrehaladott voltára tekintettel*” a „*további részletes kihallgatást*” nyolc napon belül folytatja.⁴⁷² Erre azonban valószínűleg nem került sor (legalábbis nincsen írásos nyoma). A sebtében lefolytatott kihallgatás után az ügyész csupán másfél hónappal később emelt vádat. (Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a gyulai népügyész igencsak leterhelt volt abban az időben. Például 1945. április 29-én emelt vádat Somoskövi Lajos, július 25-én Prókay János, augusztus 11-én pedig Sárközi Gábor volt csendőrök ellen, emellett még több kihallgatást tartott és népbírói tárgyalásokon vett részt.)

1945. augusztus 30-án dr. Sárkány György megküldte az addig keletkezett iratokat és a vádiratot a népbírói bíróságnak. Az 1945.NÜ.556/7. számú vádiratban a 81/1945. ME. rendelet 15. §. 2. és 3.⁴⁷³, valamint a 17. §. helyébe lépő, a Nbnov. 12. §. 16. pontjába ütköző „népellenes”

⁴⁶⁷ Tótkomlóson az 1941-es népszámlálás idején 153 izraelita lakos élt. Kepecs – Klinger, 1993. 92. o.

⁴⁶⁸ Balogh István egyik munkájában azt írta, hogy 126, egy másikban pedig azt, hogy 128 személyt szállítottak el június 20-án a tótkomlósi gettóból. A tárgyaláson két tanú azt állította, hogy 112-en voltak a gettóban. MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 56., 58. o.

⁴⁶⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 11–16. o.

⁴⁷⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 3. o.

⁴⁷¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 91. o.

⁴⁷² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 17. o.

⁴⁷³ A 15. § szerint „*népellenes büntetben bűnös: 2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi*

büntett elkövetésével vádolta meg Palotai Lajost, mert „*mint csendőrőrsparancsnok, Tótkomlóson valóságos kiskirály volt, a legszélesebbkörű impériumot gyakorolta, és ezzel népellenesen, következetesen visszaélt. [...] Népellenes működését a zsidók gettózása és elhurcolása során koronázta meg.*”⁴⁷⁴

A vádirat szövegét csak december 6-án ismerhette meg a vádlott. Ezek után egy részletes, saját kezűleg írt beadványt⁴⁷⁵ küldött a „*Tekintetes Népbírószág Vezető Birájának*”, melyben tételesen cáfolta az ellene fölhozott vádakat. Egyebek mellett kijelentette, hogy az egyik tanú, Medovárszki Mihály följelentése „*bosszú szüleménye*”. (Közöttük anyagi jellegű vita állt fenn.⁴⁷⁶) A többi szlovák származású tanú is (vélt vagy valós) személyes sérelme miatt szeretett volna „*törleszteni*” a feljelentésével. A volt deportáltak vádjait is sorra megcáfolta. Azt elismerte, hogy a gettóban, indulás előtt mindenkitől elszedték a személyes vagyontárgyaikat (készpénz, ékszerek, családi fényképek, egyebek), de ezt a szolnoki csendőr szárnyparancsnokság parancsára tették. Azt tagadta, hogy az alá beosztott legénység az elkobzott javakból bármit is zsebre tett volna, ugyanis mindenről – két hivatali személy jelenlétében – átvételi elismervényt kellett kiállítani. Az elrejtett tárgyak, egyéb értékek utáni nyomozás nem a helyi csendőrök feladata volt, hanem a Debrecenből kirendelt csendőrnnyomozóké. (Mint számos más esetből is látni lehet, ez mindenhol így történt.) A másodjára elrendelt motozáshoz neki semmi köze nem volt, mert az a helyszínen tartózkodó dr. Rödönyi Tibor százados, orosházi szárnyparancsnok utasítására történt. Határozottan leszögezte: „*Tagadom, hogy bármiféle joghatósági körrel [sic!] lettem volna felruházva, és ilyen értelemben tevékenykedtem volna. Minden tevékenységemet az utasítás, a parancs és rendeletek alapján hajtottam, illetve hajtottam végre.*” Végül kijelentette, hogy 12 helybeli lakost megmentett a Gestapótól, illetve az elhurcolásuktól, föl is sorolta, hogy kik tudják ezt tanúsítani. Összesen tíz tanút kért beidéztetni, akit igazolják az általa előadottakat.

A népbíróági főtárgyalás 1945. december 28-án kezdődött el Gyulán. A dr. Juhász Imre vezette tanács⁴⁷⁷ előtt a kétgyermekes, volt csendőr alhadnagy nem érezte bűnösnek magát egyik vádpontban sem. Tagadta, hogy „*kiskirály*” lett volna Tótkomlóson, vallomása szerint mind alárendeltjeivel, mind a lakossággal szemben „*kifogástalan magatartást*” tanúsított, úgy vélte, hogy a nagyközség lakosságának 95 százaléka mellette szavazna (már ha kikérnék a véleményét). Még arra is hivatkozott, hogy a gettózott zsidók elszállítását megelőző csomagvizsgálatot olyan lanyhán kezelte, hogy a jelen lévő Rödönyi százados újból elrendelte azt. Ezek után ismételt sorra cáfolta az ellene fölhozott vádakat. A zsidók összegyűjtését Zalay György főjegyző intézte, számukra a főtéri Iczkovits-féle házat, valamint a géplerakat üzlethelyiségeit jelölték ki. „*Ellátásukról maguk gondoskodtak, azt vittek be, amit akartak. Kijárhattak bevásárlásra. A gettón belül egyébként a csendőrségnek semmi szerepe nem volt*” – vallotta.⁴⁷⁸ Csupán a belső rend fönntartására szorítkozott a szerepük, ő csak egyszer járt bent. Palotai is azt vallotta, mint több, népbíróóság elé állított őrsparancsnok: Szolnokon kaptak eligazítást, utasítást „*a gettózottak elszállításának lebonyolítására*”⁴⁷⁹ (ezt nem csak szóban, hanem írásban is megkapta, de azt

épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette, 3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasisztabarát hivatali működést fejtett ki.”
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve 2018. december 10-én.)

⁴⁷⁴ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 65–66. o.

⁴⁷⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 85–92. o.

⁴⁷⁶ A tárgyaláson azt is mondta Palotai vele kapcsolatban, hogy ő a „*Szlovák elszakadási mozgalom*” tagja volt, amely „*később pánszláv mozgalom lett*”. (MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 20–21. o.) A nem létező „*elszakadási mozgalomról*”, illetve a Horthy-korszak alföldi szlovákságának törekvéseiről lásd Tóth István: *Szlovákok a megmaradás és a beolvadás választóján. (Az alföldi szlovákság története a két világháború között)*. Szeged, 2018. különösen: 126–131. o.

⁴⁷⁷ Különös módon a népbíróági tanács tagjai ebben az esetben sem gyulaiak voltak, hanem orosháziak: Abaházi István, Bereczki Lajos, Déri Ferenc, Puskás János, Tarkó Ferenc és Mihály népbírák. A vádat dr. Sárkány György képviselte, a hivatalból kirendelt védő dr. Csige Varga Antal ügyvéd volt.

⁴⁷⁸ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 23. o.

⁴⁷⁹ Op. cit.

utólag meg kellett semmisítenie). Az utasítás ugyanazt tartalmazhatta, mint amiről Prókay János alhadnagy beszélt a saját perében: pénzt, ékszert nem vihetnek magukkal, csupán egy rend ruhát.

A továbbiakban – akárcsak a december eleji beadványában – egyenként cáfolta a korábban kihallgatott tanúk vádjait. Megint arra hivatkozott, hogy dr. Rödönyi Tibor százados, orosházi szárnyparancsnok személyesen ellenőrizte, hogy miként hajtották végre a korábban kiadott utasításait, és mivel nem volt megelégedve, ezért rendelte el a másodszori poggyász-ellenőrzést. Tagadta, hogy jelenlétében az alája beosztott csendőrök bárkit is bántalmaztak volna. Ismét azt vallotta, hogy amikor megjelent nála – valamikor 1944 nyarán – egy gestapós tiszt és kérte 12 (konkrétan megnevezett) zsidó személy kiadatását, ő megtagadta ezt, és megmentett őket az elhurcolástól. Vallomása vége felé még elmondta: „1943.-ig feletteseimnek megbízható embere voltam, de azóta mellőztek, mert tudomásukra jutott, hogy dr. Ujhellyi György ügyvéddel szorosabb nexusban vagyok. Fel is jelentettek lanyha ellenőrzés miatt, s 5 napi egyszerű fogságot kaptam.”⁴⁸⁰

Ezek után – mivel egy tucat szabályszerűen idézett tanú nem jelent meg – a népügyész indítványozta a tárgyalás elnapolását, és a tanúk pénzbüntetés terhe alatti ismételt beidézését. Ezt a népbíróság végzésével jóváhagyta, ám egyben Palotai kérésére elrendelte az azonnali szabadlábra helyezését, amit azzal indokolt, hogy „azok az okok, melyek vádlott előzetes letartóztatását szükségessé tették, nem látszanak fennforogni.”⁴⁸¹ (Meglepő módon a népügyész ez egyben nem tett észrevételt.)

A következő tárgyalást bő egy hónappal később, 1946. január 31-án tartották meg. A változatlan összetételű tanács előtt csupán hét beidézett tanú jelent meg. Buchbinder Lipót⁴⁸² vallomásából az derül ki, csupán hallomásból „tudott” arról, hogy „a vádlott tudtával bántalmazták a gettóban a csendőrök a zsidókat.”⁴⁸³ Mivel azt állította, hogy Palotai egy alkalommal másfél napig nem engedte ki a gettóból (ugyanis ő, mint „kivételezett zsidó” szabadon, ki-be járhatott a gettóban), a népügyész vádirat-kiegészítéssel élt. (Ezt megtette az 1946. május 3-i főtárgyaláson is.)

Medovárszki Mihály vallomásából ismét kiderült, hogy valóban egyéni sérelme miatt, bosszúból jelentette föl korábban a volt csendőr őrsparancsnokot. Őt tanú vallomásaival alátámasztotta Palotai korábbi állítását, miszerint a gettóban a zsidóktól elvett javakat jegyzék kíséretében pénzügyőrök vették át, ő ebben az eseményben részt sem vett. Az egyik vallomásból az is kiderült, hogy a gettó „parancsnoka” az egyik följelentő, Leipnik Mihály volt, és nem az őrsparancsnok, mint ahogyan azt egyesek állították.

Ezek után a népbíróság ismét elnapolta a tárgyalást, hogy a meg nem jelent tanúkat még egyszer beidézzék.

1946. május 3-án folytatódott a főtárgyalás, némileg megváltozott összetételű tanács⁴⁸⁴ előtt, ám nem emiatt kellett megismételni azt, hanem azért, mert már több, mint két hónap telt el az előző tárgyalás óta.

A vádlott továbbra is ártatlannak vallotta magát minden vádpontban. Tagadta, hogy „kiskirály” lett volna Tótkomlóson. Szinte szó szerint megismételte az 1945. december végi főtárgyaláson tett vallomását. Ismét elmondta, hogy a gettó „parancsnoka” Leipnik Mihály volt, az ügyeket pedig egy öt fős bizottság intézte, a csendőrségnek csupán ellenőrzési joga volt. A gettó feletti felügyeletet csak az elszállításuk előtt két nappal vették át. (A tótkomlósi zsidókat június 20-án először Orosházára, onnan pedig Békéscsabára szállították.) Még azt is elmondta

⁴⁸⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 27. o.

⁴⁸¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 29. o.

⁴⁸² A Buchbinder családról lásd Ifj. Balogh István: *A tótkomlósi zsidók története*. Tótkomlós, 2004. 83. o.

⁴⁸³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 33. o.

⁴⁸⁴ Déri Ferenc és Puskás János helyett Schierl Sándort és Szőke Sándort delegálták a tanácsba. Ugyanez az összetételű népbírósági tanács tárgyalta Petők Sándor ügyét is. (Lásd az ő fejezeténél.) A vádat ismét dr. Sárkány György képviselte, a hivatalból kirendelt védő ezúttal dr. Vranka József ügyvéd volt.

Palotai, az egyik, más örsről oda vezényelt csendőrtől azt hallotta, hogy „*gazdasági munkára mennek a zsidók, durva daróc ruhát fognak kapni.*”⁴⁸⁵ (Ez is azt mutatja, hogy a deportálás idején széles körben elterjedt az a nézet, hogy a magyarországi zsidókat német hadimunkára szállítják ki az országból.)

Az első tanú, akit kihallgattak, dr. Ujhelly György⁴⁸⁶ ügyvéd volt. Elmondta, hogy jó kapcsolatban álltak, vele mindig korrekt volt. A nővérének, mielőtt május 12-én a gettóba kellett volna vonulniuk, utazási igazolványt adott ki, hogy Budapestre tudjon utazni gyógykezelés céljából. Ő is azt vallotta, mint a vádlott, hogy indulás előtt megjelent Rödönyi százados és még egyszer megmotoztatta őket, még az imakönyvüket is elvette. Palotaival megegyezően azt mondta, hogy az elvett értékekről átvételi elismervényt készítettek, mivel pedig a vádlott jómódú ember volt, nem tételezi fel róla, hogy bármit elloptott volna. (Érdekes, hogy a tanú bátyja, a később kihallgatott Aladár már korántsem volt ilyen jó véleményrel a vádlottról: azt vallotta, hogy a jelenlétében az egyik csendőr mellbe vágta a feleségét, neki pedig, mint első világháborút megjárt kivételezettnek, kettétépte a hadtestparancsnokságtól kapott igazolását. Róla azonban kiderült – olvasható az ítéletben –, hogy a gyulai törvényszék évekkel korábban gondnokság alá helyezte, mint elmebeteget.)

Azok a tanúk, akiket a rendőrségen is kihallgattak, megismételték az ott elhangzott vádjaikat. (A vádlott különféle okokból „üldözte” őket, a tudtával többeket bántalmaztak a gettóban, az elvett ingóságok egy részét a csendőrök ellopták stb.)⁴⁸⁷ Leipnik Mihály, a gettó volt „parancsnoka”⁴⁸⁸ (a rendőrségi kihallgatásakor még hallgatott erről a megbízatásáról!) a rendőrségen tett vallomáshoz képest már úgy fogalmazott, nem biztos benne, hogy a vádlott tudott róla, a csendőrei „*éjjel hordtak ki sokmindent*”, egyébként is ritkán járt be a gettóba. Vallomása végén még megemlítette: „*azt hallottam, hogy Rödönyi megdorgálta vádlottat.*”⁴⁸⁹

Három, a korábbi tárgyaláson kihallgatott tanú ismét azt vallotta, hogy a zsidóktól elszedett értékekről és készpénzről a gettóba vezényelt pénzügyőrök jegyzéket vettek föl (a vádlott és több tanú szerint ezeket az érintettek aláírták), majd ők leadták az egészet a pénzügyigazgatóságon.

Kihallgatták azt a dr. Haviár Lajos járási főjegyzőt is, aki 1944-ig orosházi főszolgabíró volt, és másik három volt csendőr (Prókay János, Somoskövi Lajos és dr. Rödönyi Tibor) perében is tanúként szerepelt. Ő azt vallotta, hogy „*hozzám vádlott ellen semmiféle panasz nem jött, becsületes, emberséges embernek ismertem vádlottat egészen a gettózásig. Amikor pedig a zsidóságot elvitték, nem volt már mód panasztenni. A gettót én állítottam fel alispáni rendeletre. A gettó helyét a zsidóság a főjegyzővel együtt állapította meg. Addig a csendőrségnek semmi joga, ill. köze nem volt a gettóhoz. Az elszállítás előtt Rödönyi százados vette át a gettó vezetését... [...] Rödönyi a legrosszabb indulatú valaki volt, fiatal és rettenetes erőszakos ember volt. [...] Láttam Rödönyin a nagy gyűlöletet...*”⁴⁹⁰ (Miként látni fogjuk, Haviár minden esetben terhelő vallomást tett Rödönyire.) Vallomásának második felében visszatért arra, hogy hozzá sohasem érkezett panasz a vádlottra. Ő is megemlítette, hogy az őrsparancsnokok Szolnokon kapták meg a zsidók elszállításával kapcsolatos eligazítást.⁴⁹¹

A kihallgatások befejeztével dr. Sárkány György néppügyész még további tanúk kihallgatását indítványozta, ám ezt a népbíróság végzésével elutasította, mert „*az ügyet érdemben elbírálnak találja*”.⁴⁹² A védő és a vádlott a felmentését kérte, míg a néppügyész az elítélését, és a jogerős ítélet meghozataláig az előzetes letartóztatásba helyezését. Ez utóbbit is elutasította a

⁴⁸⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 47. o.

⁴⁸⁶ Róla lásd ifj. Balogh, 2004. 101. o.

⁴⁸⁷ A Buchbinder-család kihallgatott négy tagjának a vallomása annyira megegyezik, hogy feltételezhető az összebeszélés, az „előzetes egyeztetés”.

⁴⁸⁸ Ifj. Balogh, 2004. 43. o.

⁴⁸⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 58. o.

⁴⁹⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 50–51. o.

⁴⁹¹ A szolnoki ún. gettó-értekezlettel kapcsolatban lásd a 371. sz. jegyzetet.

⁴⁹² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 60. o.

népbíróság, mert „*vádolt nő, családos, állandó lakhelye van, és a kiszabott büntetés nagysága miatt vádlott szökésétől tartani nem kell.*”⁴⁹³ (A végzés ellen dr. Sárkány György felfolyamodást jelentett be.)

A dr. Juhász Imre vezette népbírószági tanács 1946. május 3-án, az Nb.I.348/1945/12. számú ítéletével Palotai Lajos volt csendőr alhadnagyot, tótkomlói őrsparancsnokot bűnösnek mondta ki egy rendbeli, az 1440/1945. M.E. számú rendelet 13. §.-a, az 1. §. 1. bekezdés 8. pontja és a 2. bekezdés alapján, és másfél évi börtönre, mint főbüntetésre, valamint politikai jogainak tíz évre való fölfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítélte. (A szabadságvesztés büntetésbe beleszámították az előzetes letartóztatásban eltöltött hat hónap, 14 napot.) A népbíróság a 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 2. és 3. pontjába ütköző „népellenes” büntett alól fölmentette a vádlottat.

Az ítélet részletes indoklásából kitetszik, hogy a tényállást részben a vád és a védelem kihallgatott tanúi, részben pedig a vádlott vallomásai alapján állapították meg. Enyhítő körülményként vették figyelembe a büntetlen előéletét, nő és családos állapotát, és azt, hogy „*a vádlott csak az utolsó órában veszítette el az idegei feletti uralmat a jobboldali magatartásáról híres csendőrőrs-parancsnok eljárója*”⁴⁹⁴ *jelenléte alkalmával, vagyis az akkori adott, szinte másként el sem háríthatóan helyzetét.*”⁴⁹⁵ (Sic!) Később úgy fogalmaznak, hogy „*Palotai mindaddig, míg dr. Rödönyi ki nem érkezett Tótkomlóra, mindig nagyon rendesen viselkedett.*” Az indoklás későbbi részéből az derül ki, hogy Rödönyt tekintette a népbíróság Palotai „rossz szellemének”. Mint kiderült, a „tisztánlátó”-nak (sic!) minősített Reipnik Mihály tanúvallomása (aki akként világította meg a vádlott helyzetét, hogy „*vádolt jóakarátú, de segíteni nem tudó*” magatartású) „*lényegesen befolyásolta a népbíróságot abban, hogy a bűncselekmény tárgyában a rendelkező rész szerinti határozatot hozza.*”⁴⁹⁶

Korrekt módon állapították meg, hogy a helyi gettót az orosházi főszolgabíró (dr. Haviár Lajos) irányításával a tótkomlói előjáróság állította föl, abban a csendőrségnek semmi szerepe sem volt, illetve csupán a beköltöztetésben vett részt, majd a rend fönntartásában. A gettóból történt elszállítás megelőző napokban a tennivalókkal kapcsolatban az összes Békés vármegyei őrsparancsnok Szolnokon kapott utasításokat. Tehát nem helyben döntötték el, hogy a zsidók mit és mennyit vihetnek magukkal. Mivel azonban ezek az írásos utasítások, parancsok nem maradtak fenn, a népbíróság nem tudta megállapítani, mikor lépték esetleg túl a kiadott rendelkezéseket az őrsparancsnokok – olvasható az indoklásban.

Szinte páratlan esetnek tekinthető, hogy az ítélet indoklásában a népbíróság kétségbe vonta a nyomozati szakban terhelő vallomást tett tanúk szavahihetőségét, ugyanis rámutatott arra, hogy „*a tanúk a nyomozati eljárás során lényegesen eltúlozva tettek vallomást...*”⁴⁹⁷ (tehát csúszttak vagy egyenesen hazudtak). Az is szokatlan, hogy nyíltan bíralták a népügyész munkáját, ugyanis szerintük „*a vádirat sok olyan tényt tartalmaz, amely eleve nem eshetik e törvényhely [a 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 2. pontja – V. G. megj.] rendelkezése alá*”, és „*a vádirat szerint a vádlott antiszemita egyénként van beállítva, azonban a népbíróság ilyen megállapítást nem közölt.* [vagyis nem észlelt – V. G. megj.] *Tények vannak azonban arra, hogy vádlott több zsidó egyént a gettózás alól, és így az elhurcolás alól is megmentett az utazási igazolvány kiadásával*”,⁴⁹⁸ egyébként ezzel a tétellel az állását és testi szabadságát veszélyeztette.

Dr. Sárkány György népügyész az ítélet súlyosbítása miatt fellebbezést nyújtott be, 1946. május 5-én pedig elküldte a gyulai népbíróságnak indokait az előzetes letartóztatásba helyezés érdekében tett indítványának elutasítása miatti felfolyamodása kiegészítéseképpen. Arra

⁴⁹³ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 62. o.

⁴⁹⁴ Utalás dr. Rödönyi Tibor századosra, orosházi szárnyparancsnokra.

⁴⁹⁵ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 70. o.

⁴⁹⁶ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 73. o.

⁴⁹⁷ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 74. o.

⁴⁹⁸ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 73. o.

hivatkozott, hogy feltételezése szerint a NOT a Nbnov. 12. §. 1. pontja alapján „népellenes” büntett elkövetése miatt kiszabott másfél évet súlyosbítani fogja, és a 15. §. 2. és 3. pontjában is megállapítja a vádlott bűnösségét, márpedig akkor „*a vádlottra kiszabható büntetés előrelátható nagyságánál fogva a vádlott szökésétől igenis tartani lehet*”.⁴⁹⁹

A népügyész felfolyamodására sokáig nem érkezett válasz – talán azért, amire az indoklásában dr. Sárkány utalt: a NOT leterheltsége miatt. Végül majdnem két évvel később, 1948. március 19-én a NOT dr. Szabó Mihály vezette tanácsa elutasította a felfolyamodást, és indoklásában a gyulai népbírói tanácsnak adott igazat.

Palotai Lajos csendőr alhadnagy bűnpere 1948 végén „rendeződött”. December 3-án a NOT dr. Noszkó Imre vezette tanácsa a NOT.III.7795/1946/15. sz. ítéletével két és fél évi börtönbüntetéssel sújtotta a volt tótkomlósi őrsparancsnokot. Az indoklásból az derül ki, hogy a tanács szerint a deportálás idején ő volt parancsnoka a tótkomlósi gettónak, és ebbéli minőségében „*eltűrte, hogy a zsidók elszállítása alkalmával a beosztott csendőrök az üldözötteket tettleg bántalmazták, és néhány, előzőleg meghagyott szükséges ingóságuktól megfosszák.*”⁵⁰⁰ (A három tárgyalás során kihallgatott tanúk ellentmondásos vallomása azonban ezt nem támasztja alá.) Az enyhítő körülmények közül mellőzték a büntetlen előéletét (mert ez szerintük egy közhivatalnoknál amúgy is az alkalmaztatás előfeltétele volt), valamint a nős és családos voltát, mert „*az a vádlott, aki az emberiség követelményeinek figyelmen kívül hagyásával követte el tettét, nem érdemesíthető arra, hogy szociális helyzetét figyelembe vegyék.*” – szól a szigorú álláspont.⁵⁰¹ Ezért emelte föl a tanács az elsőbírósági ítéletben kiszabott büntetés mértékét „*a vádlott bűnösségi fokával, cselekménye tárgyi súlyával, valamint a megsértett demokratikus jogrend által megkívánt elégtétellel arányos mértékre*” – vagyis két és fél év börtönbüntetésre.⁵⁰²

1949. január 13-án a szegedi népbírói tanács dr. Kozma Endre vezette tanácsa végzésével jogerőssé és végrehajthatóvá nyilvánította az ítéletet. Ezek után Palotai Lajosnak be kellett volna vonulnia a kijelölt büntetésvégrehajtási intézetbe, ám ez nem történt meg. Ez derül ki abból az 1949. május 14-i feliratból, amelyet dr. Háberl Pál szegedi népügyész küldött Ries István igazságügyminiszternek. Ebben ugyanis az olvasható, hogy „*az elítélt jogerős szabadságvesztésbüntetésének letöltése végett nem jelentkezett, és a bementett lakhely szerinti illetékes hatóság tartózkodási helyét közölni nem tudta*”, emiatt a népügyészség nyomozólevél kibocsátását rendelte el.⁵⁰³ Egyszerűen érthetetlen, hogy a hatóságok miért nem ismerték a tartózkodási helyét, hiszen az első és másodfokú ítéletben is az szerepelt, hogy a lakóhelye Mezőtúr. Egy 1949. szeptember 8-i környezettanulmány szerint is ott élt. A jelentést író Makai Károly rendőr őrzető szerint „*nem jár sehová sem, és valósággal kerüli az embereket... [...] állítólag egyszer beszélt vele az egyik szomszédja, akinek azt mondta, hogy nincs egy nyugodt perce sem, mert mindig várja, hogy elviszi a rendőrség, mert a kegyelmi kérvénye bent van, de választ még nem kapott.*”⁵⁰⁴ Ebből a jelentésből nyilvánvaló, hogy az elítélt nem bujkált az igazságszolgáltatás elől, hanem a bejelentett lakhelyén várta ügyének lezárását (kegyelmi kérvényének – amely nem található meg az aktában – az eldöntését). Makai a jelentés végén még megjegyezte: „*Nevezett, múltjára való tekintettel, és a jelenlegi passzív magatartásával bizonyítja, hogy a népidemokráciánk ellensége, és nem akar bele illeszkedni, a mi által politikailag megbízhatatlan.*”⁵⁰⁵

Mivel a kegyelmi kérvényét elutasították, a kibocsátott nyomozólevelet 1950. március 30-án visszavonták, de ő már ezt megelőzően, 1949. december 8-val megkezdte a

⁴⁹⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 95. o.

⁵⁰⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 77. o.

⁵⁰¹ Op. cit.

⁵⁰² Op. cit.

⁵⁰³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 94. o.

⁵⁰⁴ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. I.348/1945. 4. o.

⁵⁰⁵ Op. cit.

börtönbüntetésének letöltését. A Csillagbörtönből 1951. november 24-én szabadult ki. További sorsáról semmit sem lehet megtudni, csupán annyit, hogy az özvegye, már a kommunista rendszer 1989-es bukása után, 1992-ben kérvényezte elhunyt férje elítélésének semmissé nyilvánítását, amit a Békés Megyei Bíróság megtagadott azzal, hogy „*a kérelem nem alapos*”.

„mindenekfeletti csendőraltiszti mentalitás” jellemezte

Prókay János alhadnagy, őrsparancsnok

Prókay János⁵⁰⁶ 1899-ben született a Bihar vármegyei Fugyivásárhelyen. 1922-ben lépett csendőri szolgálatba. Gyulán, Kondoroson, Békéscsabán, Békésen, Szeghalmon, Gyomán, 1940. szeptember 20-tól 1944.szeptember 1-ig Orosházán szolgált, utóbbi két helyen már őrsparancsnokként. (Népbírósi vallomása szerint az orosházi őrs igen nagy létszámú, 34 fő volt, de a világháború, illetve a katonai behívások miatt ennél sokszor kevesebben szolgáltak ott, ezért nagy volt a legénység leterhelése.)

Az iratokból nem derül ki, hogy milyen iskolákat végzett (érthetetlen módon mindenütt csak négy elemi emlegetnek), és miként lépdelt előre a szakmai ranglétrán. Nyilván először el kellett végeznie a próbacsendőri iskolát, majd a járőrvezetői tanfolyamot, utána kiváló eredménnyel az őrsparancsnokképző iskolát, végül le kellett tennie az alhadnagyi vizsgát. Annyi bizonyos, hogy 1941-ben nevezték ki alhadnaggyá. A népbírósi tárgyalásán azt vallotta, hogy Orosházáról azért helyezték át Szolnokra, mert a helyi nyilasok „zsidóbarátságáért” följelentették.⁵⁰⁷ 1944. szeptember 1-től november 1-ig Szolnokon teljesített szolgálatot. Akkor felsőbb utasításra el kellett hagyni a várost, ő azonban engedéllyel a közeli Abonyban lévő családjához költözött. A szovjet hadsereg bevonulása után 1945. március 26-ig tagja volt az újonnan alakított abonyi „demokratikus” rendőrségnek. Március 26-án tartóztatták le.⁵⁰⁸ Abonyból április 18-án az orosházi PRO-ra szállították át, ahol őrizetbe vették.

Mivel Prókay János alhadnagyot (három és fél évvel később pedig dr. Rödönyi Tibor századost) az orosházi, zsidónak minősített lakosok deportálásával kapcsolatban elkövetett (vélt vagy valós) kegyetlenkedések miatt vádolták meg, ezért röviden érdemes kitérni a településen lévő zsidóság 1944. május-júniusi helyzetére, a deportálás körülményeire.

Az 1941-es népszámlálás szerint 579 zsidónak minősített lakosa volt a településnek (ezekhez kell még számítani Gádoros, Szentetornya és Pusztaföldvár 17 zsidó lakosát, akiket az orosházi gettóba hurcoltak).⁵⁰⁹ Az 1944. áprilisi összeírás szerint a fenti szám 613-ra változott.⁵¹⁰ A német megszállás után 37 prominens zsidó személyt elhurcoltak, majd internáltak, és mintegy 100 férfit hívtak be munkaszolgálatra. A gettó helyszínét a helyi

⁵⁰⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Prókay János népbírósi aktája: Nb. 593/1948. (Az aktán belül található az Nb. 236/1945. sz. akta.) Az aktát 1973. december 3-án zárta le Budapesten egy ismeretlen nevű rendőr, 408 oldalszámmal.

⁵⁰⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 105. o.

⁵⁰⁸ A letartóztatásakor a rendőrség elkobozta a nála talált „*nagymennyiségű*” élelmiszert, valamint textil- és szövetárut. Ezt a PRO „megőrzésre” elszállította, de a helyi orosz katonai parancsnokság az egészet lefoglalta azzal, hogy „*a tulajdonos burzsuj és fasiszta*”. MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 165. o.

⁵⁰⁹ Kepecs – Klinger, 1993., 92. o.

⁵¹⁰ Egy 1944. április 14-i összeírásban 604 (majd a pótnévjegyzékben még 9) zsidó lakos neve olvasható. MNL BéML, xerox tár, XV.33. 215 fond, Zsidó hitközségi tagok összeírása, 1944. április. Névjegyzék. Orosháza községben lakó és tartózkodó zsidókról. (Az anyagot a VI. debreceni csendőrkörlet nyomozó alosztálya állította össze.)

közigazgatás vezetője, dr. Haviár Lajos főszolgabíró⁵¹¹ jelölte ki 1944. május 13-án a város közepén, a Dér család fatelepének területén. A gettó a három fős zsidó tanács, illetve a főszolgabíró irányítása alatt működött. 1944. június 13-án Szolnokon tartottak egy nagyon részletes „eligazítást” az őrs- és szárnyparancsnokok számára a gettózással, és a zsidók elszállításával kapcsolatban. (Egyebek mellett ekkor közölték, hogy a gettózott személyek mit vihetnek magukkal, mennyi holmit és élelmiszert, és minden személyes okmányt, iratot, valamint az illetőknél lévő gyógyszert, készpénzt, ékszer stb. el kell venni.) 19-én az orosházi gettó felügyeletét is a helyi csendőrség vette át a közigazgatástól. Azt sem Prókay János, sem dr. Rödönyi Tibor perében nem sikerült tisztázni, hogy a Békéscsabára történő elszállítás előtti napokban tulajdonképpen volt-e a gettónak parancsnoka, és az melyikük volt. (Mint majd látni lehet, a tanúk először az alhadnagyot, három évvel később a századost említették a gettó parancsnokaként...) Még 19-én megjelent három civil ruhás debreceni csendőrnnyomozó, akik – a tanúk szerint – brutális módszerekkel vallatták a kiszemelt személyeket arról, hogy hová, kinél rejtették el az értéktárgyaikat. Ekkor történt meg a deportált nőknek a kirendelt bábák (szülésznők) általi egészségügyi vizsgálata is (mely „testüregi motozást” is magában foglalt). Ezt követően, 1944. június 21-én⁵¹² Orosháza, és a környékbeli három falu deportáltjait, Prókay szerint 426, a járási, főszolgabíróság jelentése szerint 450 személyt⁵¹³ a békéscsabai gyűjtő-gettóba szállították. Onnan kerültek vagy Debrecenbe, vagy Szolnokra, utána pedig a Német Birodalom valamelyik koncentrációs táborába.

Az Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Osztályán 1945. április 16. és július 7. között (amikor az addig fölvelt jegyzőkönyveket megküldték a gyulai népügyészségnek) összesen 18 tanút hallgattak ki. A jegyzőkönyvekben rögzített vallomások tartalmi szempontból három csoportra lehet osztani.

A tanúk egy része a világháború előtti vagy alatti kommunista tevékenysége miatt elszenvedett valamilyen vélt vagy valós sérelem miatt vádolta a volt alhadnagyot. Például a helyi MKP titkára, Birkás Imre azt vallotta, hogy az 1941. augusztusi orosházi kommunistaellenes nyomozás alatt Prókay is kihallgatta.⁵¹⁴ Ekkor „ő ugyan nem ütött meg, de folyton provokált” – állította –, később pedig több alkalommal megfenyegette őt.⁵¹⁵ Egy másik kommunista tanú hasonlóan vallott: az 1941-es vallatások idején őt sem verte meg Prókay, de „a legszenyesebb feltevésekkel vádolt, hosszú ideig rágalmazott”, melynek hatására a debreceni csendőrnnyomozók eszméletlenülre verték.⁵¹⁶

A tanúk másik része különféle sérelmeket elszenvedett orosházi zsidó lakos volt. Öten azzal vádolták meg a volt altisztet, hogy az orosházi gettóban – melynek szerintük ő volt a parancsnoka – különféle szenvedéseket kellett elviseljenek miatta. Amíg a főszolgabíró felügyelte a gettót, elviselhető életük volt, de amikor a csendőrség vette át a felügyeletet, Prókay minden korábbi kedvezményt eltörölt, és „a legkegyetlenebb módon viselkedett” velük.⁵¹⁷ (Ugyanezzel vádolták meg három évvel később dr. Rödönyi Tibor századost, szárnyparancsnokot is!) A másik vád az volt ellene, hogy amikor a zsidók Orosházáról történő

⁵¹¹ „A gettósítást Orosházán is a járási főszolgabírónak kellett megoldania. Ő nem volt rosszakaratú ember, az utasítást az orosházi zsidók vezetőivel titokban egyeztetve hajtotta végre. Dr. Dénes György: Gettó Orosházán. In Remény, 2014. 1. sz. <http://www.remeny.org/remeny/2014-1-szam/dr-denes-gyorgy-getto-oroshazan/> (Letöltés: 2018. február 1.)

⁵¹² Balogh, 2007. 170. o. (Prókay és Rödönyi vallomásaiban pár nappal későbbre, 25-re, illetve 26-ra tették az elszállítás időpontját.)

⁵¹³ Op. cit.

⁵¹⁴ Birkás vagy nem volt tisztában vele, hogy a nyomozást a debreceni csendőrnnyomozók folytatták le, és abba az őrsparancsnok nem „folyhatott bele” – vagy tudatosan hazudott. (Valószínűleg az utóbbi az igaz.)

⁵¹⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 40. o.

⁵¹⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 44. o.

⁵¹⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 45. o.

elszállítás előtt megjelent egy debreceni csendőrnnyomozó csoport, ők Prókay jelenlétében (egyesekek szerint jóváhagyásával) brutális kihallgatásokat folytattak, hogy kiderítsék, az illetők hová dugták el, vagy kinek adták át az értéktárgyaikat. Volt még egy súlyos vád: több tanú szerint az alhadnagy miatt ketten öngyilkosságot követtek el.

Végül pedig néhány vallomásban olyan vádak is megtalálhatóak, amelyek Prókay megvesztegethetőségét akarták bizonyítani, mert különféle vagyoni visszaélésekről szólnak. Az egyik ilyen ügy – három tanú egymásnak ellentmondó vallomása szerint – az volt, hogy az alhadnagy (vagy a felesége és annak húga) az egyik (korábban árdrágításért letartóztatott) helyi kereskedő üzletéből nagy mennyiségű textilárut vitt(ek) el fizetség nélkül. Az egyik tanú (dr. Faith Alfréd) még azt is állította, hogy „*Prókai elfoglalta dr. Klein Simon házát, és azt berendezte a zsidóktól elkobzott tárgyakkal. A zsidóktól elvett motorkerékpáron száguldozott.*”⁵¹⁸ (Ezt a hazugságot a népbíróság nem fogadta el, az ítéletben az áll, hogy olykor a csendőrség tulajdonát képező motorkerékpárt vette igénybe az alhadnagy, hivatalos ügy elintézésekor.) Több zsidó tanú vallotta azt, hogy kisebb-nagyobb értéktárgyaikat (jeggyűrű, karóra) vagy nagyobb mennyiségű készpénzüket egyszerűen zsebre vágta.

A fenti tanúkon kívül az orosházi PRO vezetője, Székely Gyula kihallgatta dr. Haviár Lajos főszolgabíróat is. Ő állította föl a gettót, tőle vette át a csendőrség. Valószínűleg attól tartott, hogy a gettózásban való részvétele miatt esetleg őt is népbíróság elé állítják⁵¹⁹, ezért minden felelősséget Prókayra, majd három évvel később Rödönyire hárított. Azt vallotta, hogy 1944 tavaszán Debrecenből, a csendőrkörülettől leküldtek egy hosszú listát, mely az internálandó személyek névsorát tartalmazta. Ezt egy bizottság, melyben ő, és a közigazgatás részéről még pár személy, valamint Prókay vettek részt, véleményezte. Az eredeti, 300-as listát lecsökkentették 90-re (legvégül kilencre). Ebben az ügyben Prókaynak annyi a felelőssége – mondta –, hogy a javaslatát mindig „a »csendőrkör« szemszögből terjesztette elő és ragaszkodott ahhoz, hogy akik az ő feljegyzéseiben szerepelnek, internáltassanak.”⁵²⁰

1945. július 6-án az orosházi PRO helyettes vezetője, Erdei András kihallgatta a volt őrsparancsnokot is. A jegyzőkönyv szerint néhány dolgot elismert (például azt, hogy részt vett az internálandó személyek végleges listájának összeállításában), de több vádat határozottan tagadott, így azt is, hogy a Boskovitz-féle üzletben kiválogatott textilneműt nem fizették ki, ugyanis az ellenértéket egy hét múlva, amikor az internálásból a kereskedő hazaért, átadta neki. Azt sem ismerte el, hogy Birkást azért verték meg a nyomozók, mert ő kiprovokálta.

Másnap Erdei megküldte az addig keletkezett jegyzőkönyveket (a jelentésben felsoroltak jó része hiányzik az aktából), és egyéb dokumentumokat a gyulai népügyészségnek. A kísérőlevélben azt írta, hogy a nyomozást azért nem tudták még befejezni, mert csak mostanában érkeznek haza a deportált zsidók, és azokat értelemszerűen korábban nem lehetett kihallgatni. Végül szerinte Prókayt „országos viszonylatban is **mindenekfeletti csendőraltiszti mentalitás**” jellemzi. (Kiemelés – V. G.) „*Mondhatni teljesen fékevesztett, önző, zsarnok, feltörekvő, önkényes, példátlan antiszemita, haladást nem ismerő, hitleri szadista, cinikus, alakoskodó, ha kell, bizalmat keltő modorú. [...] A fasiszta propaganda valósággal gyökeret vert benne. Az egyéni gazdasági érvényesülését abban látta biztosítani, ha kiirtanak minden zsidót és kommunistát.*”⁵²¹ A gyulai törvényszéki fogház felügyelője még aznap este „befogadta” a volt csendőr alhadnagyot. (A korra jellemzően ennek a „lepapírozása”, vagyis a népbíróság által az előzetes letartóztatás elrendelése csak másnap történt meg.)

⁵¹⁸ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 39. o.

⁵¹⁹ A békési járási főszolgabíró, dr. Marschall Ferenc ellen eljárást indítottak, majd két és fél évre ítélték. MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. 278/1946.

⁵²⁰ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 51. o.

⁵²¹ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 36. o.

1945. július 8-án kihallgatta dr. Sárkány György néppügyész is. Ekkor megismételte a rendőrségi kihallgatáskor tett vallomását. Tagadta, hogy 1944-ben ragaszkodott minél több személy internálásához, és azt sem ismerte el, hogy kegyetlenkedett „a zsidók gettózása és deportálása körül”. „A gettózásnál nem is volt szerepem” – mondta. Előadta, hogy az 1944. június 13-i szolnoki „értekezleten” az őrs- és szárnyparancsnokok számára nagyon részletes „eligazítást” tartottak a gettózott zsidók elszállításával kapcsolatban. Végül még megjegyezte: „Kardos György kitért zsidót megmentettem a Gestapótól.” Vallomásának felvétele után a néppügyész előzetes letartóztatásba helyezte azzal az indokolással, hogy „a nagyszámú tanúvallomás alapján terhelt alaposan gyanúsítható a 81/1945. M.E. számú rendelet 11. § 5. pontjába ütköző háborús bűntettel és egyéb súlyos elbírálás alá eső köztörvényi bűncselekményekkel is.”⁵²²

Másnap Erdei beidézte azt a volt csendőr főtörzsőrmestert, Földes Ferencet, akit már Somoskövi bűnügyében is kihallgattak. Ő azt állította, hogy 1944-ben az internálandó személyek listájának összeállításában „Prókainak döntő szava volt”. (Ehhez utólag a néppügyész egy kis kérdőjelet biggyesztett, ami érthető, hiszen fölöttébb kérdéses, hogy a legénységi állományú csendőrnek erről konkrét információja volt.) A tanú arra is kitért, hogy amikor 1944 júniusában megjelent három debreceni csendőrnyomozó, és megkezdődtek a vallatások az elrejtett értéktárgyak előkerítése érdekében „a bántalmazások és kínzások Prókai tudtával és beleegyezésével történtek.” Azt állította, hogy a gettóban beszélt egy illetővel, akitől azt hallotta, hogy az alhadnagy „a zsidó hitközség pénzéből hármezer pengőt elvett, azonkívül más dolgok is ragadtak kezébe.” Vallomása végén kijelentette: „A reakciós rendszer szadista kiszolgálója volt, a rendelkezéseken túlmenően ambícióskodott...”⁵²³ Megbízható források hiányában utólag nem lehet eldönteni, hogy Földes Ferenc valóban azt vallotta-e, mint ami a jegyzőkönyvben olvasható. Ha azonban tényleg ezt mondta Prókayról, fölmerül a kérdés: miért akart ártani neki? Hasonlóképpen valamiért bosszút akart állni Prókayn, akárcsak mint Somoskövin?

Három volt deportált Prókayt szadizmussal vádolta. Egyikük, özv. Hertz Jenőné vallomása szerint „korbáccsal ütöttek bennünket...”⁵²⁴ (A jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy kik „korbácsolták” őket.) Szóba került a két öngyilkossági kísérlet is, melynek kiváltója a tanúk szerint Prókay kegyetlensége volt. Végül három vallomásban arról van szó, hogy az őrsparancsnok miként jutott fizetség nélkül különböző értéktárgyakhoz.

A néppügyész azonban még ezzel sem elégedett meg. Július 10-én utasította az orosházi PRO-t, hogy folytassa tovább a nyomozást, és tisztázza az alábbiakat: 1.) „a gettózás és deportálás körüli kegyetlenkedések körül mi volt terhelt közvetlen szerepe”; 2.) „helyes volna az internálások körüli szerepének további tisztázása is”. Végül megjegyezte: „az eset oly súlyos, hogy csak a legnagyobb kegyetlenkedések tisztázandók.”⁵²⁵

Aznap egy felterjesztést írt a NOT elnökének, melyben a következő kérdésekben kérte az elvi állásfoglalást. Álláspontja szerint a gettózásokban és deportálásokban részt vett „közigazgatási funkcionáriusok” (főszolgabíró, polgármester, rendőrkapitány stb.), csendőr parancsnokok, és általában az önálló intézkedésre jogosult hatósági személyek ellen a 81/1945. ME. rendelet 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntett címén lehet, és *kell* (!) vádat emelni, és nem csak a 15. §. 2. pontjába ütköző „népellenes” bűntett miatt. Véleménye szerint azokban az esetekben, ahol súlyos testi sértés történt, vagy „nőknél belső vizsgálatok”, vagy amikor az elrejtett vagyontárgyak utáni kutatás során „súlyos testi fenyegetések fordultak elő”, feltétlenül háborús bűntett elkövetésével kell megvádolni a gyanúsított személyt. A gyulai néppügyész tájékozatlansága elgondolkodtató, ugyanis kijelentette: „a deportálásra pedig

⁵²² MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 84-85. o.

⁵²³ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 61. o.

⁵²⁴ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 62. o.

⁵²⁵ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 92. o.

semmiféle rendelet nem jelent meg".⁵²⁶ Azt is tudakolta, hogy mi a NOT álláspontja azzal kapcsolatban, miszerint a gyanúsítottak/vádlottak azzal védekeznek, csak a kapott parancsot hajtották végre? Ugyanebben a tárgybán (részben hasonló szöveggel) aznap még egy felterjesztést készített, ezúttal az igazságügyminiszternek címezve. Ennek végén arra kérte Valentiny Ágostont, hogy küldje meg számára a gettózással és deportálással kapcsolatos nyilvános jogszabályokat, belső utasításokat. Ugyanezt kérte a „kriptokommunista” Erdei Ferenc belügyminisztertől is. A népbíróági aktában csupán Simándi július 23-i válasza található meg. Dr. Simándi Tamás NOT-elnök fölhívta a figyelmet arra, hogy „*minden vádlott csupán saját cselekményeiért felelős*”, és a nyomozás folyamán „*nemcsak a terhelő, hanem a mentő körülmények is kiderítendőek*”.⁵²⁷ Az a gyanúm, hogy ezzel a válasszal nem igazán volt elégedett a népügyész.

Dr. Sárkány György végül július 25-én megküldte a nyomozati iratokat és az elkészült vádiratot a népbírósnak. Az 1945.NÜ.384/3. számú vádiratban az előzetes letartóztatásban lévő Prókay Jánost: a) a 81/1945. ME. sz. rendelet 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntettel; b) az 1440/1945. ME. sz. rendelet 15. § 3. pontjába ütköző „népellenes” bűntettel; c) egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett, a BTK 33. §-ába ütköző és a BTK 336. § 9. pontja szerint minősülő lopás bűntettével; d) négy rendbeli, az 1942:X. tc. 2. § 1. bekezdése szerint minősülő, és e) egy rendbeli, ugyanezen törvényhely 2. bekezdés 2. pontja szerint minősülő vesztegetés bűntettével vádolta meg. A vádirati tényállás természetesen a nyomozati szakban fölvetett tanúvallomásokon alapult. Az indokolásban a népügyész leszögezte, hogy „*az egész deportálás törvénytelen volt, mert még a fasiszta Sztójay kormány sem jelentetett meg a hivatalos lapban semmiféle rendeletet...*”⁵²⁸ (A kiemelés eredeti – V. G.)

A vádlott, illetve kirendelt védője, dr. Kovalsky Róbert gyulai ügyvéd augusztus 7-én kapta meg a vádirat szövegét, erre 31-én tette meg a részletes megjegyzéseit. Fölhívta a figyelmet arra, hogy az 1941-es kommunistaellenes nyomozást a debreceni csendőrnnyomozók folytatták le, ő felsőbb parancsra vett abban részt, de csak annyiban, hogy őrséget biztosított, illetve elővezettette az illetőket. Arra hivatkozott, hogy a kihallgatásokat a nyomozók végezték, így a „puhítás” sem rá tartozott. Bántalmazásról nem tud, de ha mégis megtörtént ilyesmi, az csak a tudtán és akaratán kívül történhetett. Mint írta: „*Szigorúan a nekem adott utasítások keretein belül maradtam, azokat sem kedvem, sem szándékom, sem módom nem volt átlépni.*”⁵²⁹ Azt is tagadta, hogy az 1944. áprilisi nyomozás idején ő javasolta 360 személy internálását. Valójában csupán bemutatta dr. Haviár Lajos főszolgabírónak az évekkel korábban elkészített csendőrségi kimutatást a „megbízhatatlan elemekről”. Először 90 személyt válogattak ki, ám amikor kiderült, hogy egy felsőbb rendelet értelmében redukálni kell az internálandó személyek számát, emiatt az kilencre csökkent. (Közöttük volt az a Dumitrás Mihály is, aki följelentett egy nyugalmazott csendőr tiszthelyettest, Petők Sándort, lásd az ő fejezeténél.) Ennek bizonyítására kérte beidézni Juhász Péter volt újkígyósi csendőrt. Mint írta, az orosházi gettót 1944. június 19-én vette át a csendőrség azzal, hogy 26-án reggel ki kell üríteni, és a zsidókat a békéscsabai központi gyűjtőlágerbe kell szállítani. (A beadványban megjelölt időpont téves, ugyanis a források többsége június 21-ét említi a deportáltak elszállításának napjaként.) Pár nappal korábban, 13-án Szolnokon volt egy „eligazítás”, amelyet Homoki László százados és Könczey Gyula őrnagy (a 6. nyomozó alosztály parancsnoka) tartottak. Legépeltettek velük egy részletes, szigorú utasítást,

⁵²⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 96. o. A zsidó származásának minősített állampolgárok kényszerlakhelyre (gettókba) költöztetéséről helyi szintű jogszabályok születtek. Lásd például Csanád vármegye alispánjának véghatározatára hivatkozva dr. vitéz Vintze Sándor főszolgabíró körlevelét. Közli K. Cseh Edit (válogatta, sajtó alá rendezte): *A Békés megyei zsidóság történetének levéltári forrásai. Dokumentumok a Békés Megyei Levéltárból.* Gyula, 2002. 403–405. o.

⁵²⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 233. o.

⁵²⁸ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 83. o.

⁵²⁹ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 175. o.

amelyben egyebek mellett az szerepelt, hogy a gettóba tilos bármit be- vagy kivinni, levelezni, a csomagokat pedig ellenőrizni kell.

Kitért a debreceni csendőrnnyomozó alosztály polgári ruhás nyomozóinak szerepére is. A munkájukba (vagyis az elrejtett értékek utáni nyomozásba, vallatásba) senki sem szólhatott bele, az orosházi őrstől teljesen függetlenül működtek. A kihallgatásoknál (az akkor alkalmazott veréseknél, kínzásoknál) ő nem volt jelen. Amikor megtudta, hogy dr. Bárány Aladárnét bántalmazták, hiába szólt a nyomozóknak. Ráadásul attól tartott, hogy a nyomozók majd beárulják Rödönyi századosnál, hogy „zsidóbarát”. Kitért Pilis Lipótné öngyilkossági kísérletére is, kihangsúlyozva, hogy ő vitette be a hódmezővásárhelyi kórházba. Részletesen ismertette, hogy mi lett az elvett vagyontárgyak sorsa. Végül cáfolta az anyagi visszaélések elkövetésével kapcsolatos vádakat. Kérte ez ügyben kihallgatni a már korábban letartóztatott Somoskövi Lajos⁵³⁰ és Palotás Lajos⁵³¹ volt csendőr alhadnagyokat és Rideg Mihály⁵³² volt főtörzsőrmestert.

1945. augusztus 23-án a népbíróság szeptember 14-én reggel nyolc órára tűzte ki a nyilvános tárgyalást, a helyszíne az Orosházi Kisbirtokosok Szövetsége székháza volt. A népbírósági tanácsnak⁵³³ dr. Juhász Imre volt a vezetője, a vádat dr. Sárkány György képviselte, a védő személye változott. Ezúttal dr. Harsányi Béla⁵³⁴ hivatalból kirendelt ügyvéd látta el a védelem feladatait.

Rendhagyó módon, a tárgyalás megkezdése⁵³⁵ előtt, tehát a legutolsó pillanatban az orosházi PRO-n a népügyész még újabb tanúkihallgatásokat „fogatosított”. (Talán a kapkodást mutatja, hogy az egyik tanúvallomást tejtermeléssel foglalkozó gazdák számára készített úrlapon, ceruzával jegyezték le.) A tanúk panasza hasonló volt, mint a korábban kihallgatottaké: Prókay indokolatlanul, állandóan sorakozót rendelt el, naponta akár több alkalommal is, amikor pedig az orosházi vasútállomásra hajtották őket, két lemaradt idős asszonyt a „*gummibottal és egyéb botokkal felfegyverzett csendőrök*”⁵³⁶ igyekeztek gyorsabb iramra „öszkőkélni”. (A csendőrök sohasem hordtak magukkal gumibotot vagy bármilyen egyéb ütőeszközt.)

Prókay a tárgyaláson nem érezte magát bűnösnek egyetlen vádpontban sem, azokat sorra megcáfolta, alapjában véve ugyanazt mondta el, mint ami az augusztus végi beadványában olvasható. Azt elismerte, hogy nem engedett élelmiszert bevinni a gettóba, de azt állította, hogy erre parancsot kapott. Ha valaki mégis megpróbálkozott ezzel, és elfogták, a csendőrsre kísérték, de ő mindenkit elengedett. A csendőrnnyomozók több napon keresztül vizsgálódtak, a Kohn-féle házban vallatták a deportáltakat. A két öngyilkossági kísérlet kapcsán úgy fogalmazott, hogy „*öngyilkossági láz volt a gettóban, s már a bemenetel előtt öt*

⁵³⁰ Lásd Somoskövi Lajos fejezetét.

⁵³¹ Lásd Palotás Lajos fejezetét.

⁵³² Rideg Mihálynak nem található dossziéja az ÁBTL-ben.

⁵³³ A tanács tagjai: Enyedi Sándor (?), Déri Ferenc (?), Puskás János (?), Sólyom Géza (szakszervezetek), Tarkó Ferenc (?) és Tarkó Mihály (MSZDP). (Közülük Dérit kivéve mindnyájan részt vettek népbírákként Bódi Ferenc főtörzsőrmester, volt szarvasi őrsparancsnok 1945. november 23-án kezdődő szarvasi tárgyalásán is.)

⁵³⁴ Az iratokból nem derül ki, hogy Kovalsky mikor mondott le a védelemről, annyi bizonyos, hogy öt követően dr. Szenttornyai György ügyvédet, ügyészségi megbízottat rendelte ki a népbíróság. Ő azonban utóbbi funkciójára, valamint arra hivatkozva, hogy „*elfogultnak érzem magam vádlottal szemben, nemcsak azért, mert a múlt rendszerben üldözött voltam, hanem azért is, mert velem szemben, saját személyemet érve alatta, vádlott kifogásolható módon viselkedett*”, kérte fölmentését a közbírói teendő alól. (MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948., 214. o.) Az utóda, dr. László Károly 1945. szeptember 11-én szintén lemondott a megbízatásáról arra való hivatkozással, hogy éppen annak a gettónak volt a „lakója”, amelyet Prókay felügyelt. (Op. cit. 216. o.) Az ő ajánlására végül dr. Harsányi Béla ügyvédet bízták meg a védelemmel.

⁵³⁵ A jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy a tárgyalás hány órákor kezdődött el, de valószínűleg a nap második felében, mert tíz tanú kihallgatása után „*az idő előrehaladottságára tekintettel*” a tárgyalást félbeszakították, és másnap folytatták.

⁵³⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 37. o. (Staudoch Károlyné)

egyén lett öngyilkos... ”⁵³⁷ A nők motozását ő rendelte el, ezt három bába (szülésznő) végezte, viszont a „motozó helyiségbe” nem tette be a lábát. A deportáltaktól elszedett értéktárgyak leltározását három csendőr (Földesi Ferenc, Rideg Mihály és Mucsi Lajos⁵³⁸), valamint a „fináncok” (pénzügyőrök) végezték, kizártnak tartotta, hogy bármit el tudod volna tulajdonítani valaki. Szerinte Orosházáról 426 személyt⁵³⁹ vittek el hét tehervagonban, így átlagban mindegyikbe 61⁵⁴⁰ személy került. A bevagonírozáskor jelezte Rödönyi századosnak, hogy egy asszony haldoklik⁵⁴¹, de azt a parancsot kapta, hogy őt is föl kell tenni a kocsiba. Azt tagadta, hogy akkor „baromi módon” bánt volna a zsidósággal. Vallomása végén ismét tételesen cáfolta az anyagi jellegű vádakat, majd kijelentette, hogy ő nem menekült el a szovjet hadsereg elől, mert „*nekem semmi félínivalóm nincs*”.⁵⁴²

Azok a tanúk, akiket korábban kihallgattak a rendőrségen, megismételték mindazt, amit korábban vallottak, bár némelyikük tovább „cifrázta” a korábbi vallomását. Például egy „*régi baloldali gondolkodású*” köműves segéd (Czipelle István) szerint Prókay, amikor a Munkásotthonban házkutatást tartottak, „*a német győzelemről beszélt*”, és azt a kijelentést tette, hogy „*Marx egy szőrös zsidó*”.⁵⁴³ Egyébként össze-vissza vallott: először azt mondta, hogy őt nem bántották, majd módosított a vallomásán, és azt állította, hogy a csendőrnnyomozók – Prókay jelenlétében – őt is megverték. Mindenesetre a vádlottról az volt a véleménye, hogy „*túl buzgó csendőr volt*”.⁵⁴⁴

Az április 29-én kihallgatott dr. Faith Alfréd azzal kezdte a vallomását, hogy haragos viszonyban van a vádlottal, de az „igazat” el tudja mondani – majd megismételte a rendőrségen tett vallomását, akárcsak a következő tanúk. A három bába (szülésznő) szintén ugyanazt vallotta, mint a rendőrségen, és egy szóval sem említették, hogy amikor a zsidó nők megalázó vizsgálatát végezték, idegen férfiak (például Prókay vagy Rödönyi – mint ahogy egyes volt deportált tanúk állították) jelen lettek volna.

A főtárgyalást valamikor délután félbeszakították, és másnap folytatták. Akkor hallgatták ki az orosházi járásbíró is, aki érdemleges dolgokat nem tudott mondani, csupán annyit, hogy „*fegyelmezett, katonás egyénnek ismertem meg őt*”.⁵⁴⁵ Az a Tafler Elek, kinek sógornője megmérgezte magát, korábbi vallomását azzal egészítette ki, hogy Prókay részt vett dr. Bulla Sándor főjegyzővel együtt a gettó felállításában, ami egyszerűen nem igaz. A volt főszolgabíró, dr. Haviár Lajos az előző vallomását annyiban korrigálta, hogy neki köszönhetően csak öt ember lett 1944 tavaszán internálva. (Korábban nem csak a vádlott, hanem ő is kilenc internáltról beszélt.) Most azonban azt állította, hogy Prókay János alhadnagy egyáltalán nem erőltette minél több személy elhurcolását.

Az egyik, csak most kihallgatott tanú, Volosinovszki György⁵⁴⁶, volt csendőr szakaszvezető csupán annyit vallott, hogy az a motorkerékpár, amelyen az egyik tanú szerint a

⁵³⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 68. o. Balogh szerint dr. Sonnenfeld Erzsébet nővére és édesanyja követett el öngyilkosságot a gettóban. Balogh, 2007. 169. o.

⁵³⁸ Mucsi Lajos operatív dossziéja: ÁBTL, 3.1.5. O-14958/359.

⁵³⁹ Rödönyi úgy becsülte három évvel később, hogy 430–450 embert szállítottak el Orosházáról.

⁵⁴⁰ Már a népbírói tárgyalás alatt hallgatták ki az orosházi PRO-n Sternberg Bertalan kereskedőt, aki azt vallotta, hogy a tehervagonba 80 deportáltat préseltek be, ami ellen panasszal élt, de Prókay „*azt mondta, hogy nemsokára lesz nekünk erre szükségünk, s arra a kis útra ki fogjuk bírni.*” (Az alhadnagy nyilván arra utalt, hogy Békéscsabáig csupán 40 kilométert kell kibírni, utána kiszállnak a vagonokból.) MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 15. o.

⁵⁴¹ Löbl Rafaelné még azelőtt elhunyt, hogy a szerelvény megérkezett volna Békéscsabára. Balogh, 2007. 170. o.

⁵⁴² MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 72. o.

⁵⁴³ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 73. o.

⁵⁴⁴ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 74. o.

⁵⁴⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 87. o. (Az 1906-ban született dr. Szemenyei Bálint 1942-től volt orosházi járásbíró. 1948 előtt az MSZDP, utána az MDP tagja. Az ötvenes években több járás bírója volt. 1958-ban nevezték ki az orosházi járásbíró elnökévé.)

⁵⁴⁶ Volosinovszki György vizsgálati dossziéja: ÁBTL, 3.1.9. V-35615.

vádlott száguldozott”, a csendőrsége volt, és nem zsidó-tulajdon. Egy másik tanú azt vallotta, Prókaynak köszönheti, hogy 1943-ban nem vitték el, kommunista-gyanúsként. Az egyik – korábban ki nem hallgatott – tanú azt hangoztatta, hogy a volt csendőr alhadnagy (bár más tanúk ennek éppen az ellenkezőjét állították), igenis megengedte, hogy annyi vizet tegyenek be a vagonjukba, amennyit akartak. (Jellemző a népügyész elfogultságára, hogy azt indítványozta, a tanút ne eskessék meg, mert vallomása ellenkezik a korábbi tanúk vallomásával.) Végül Mandl Margit még kijelentette: a vádlott *„emberségesen bánt velünk, neki köszönhetjük, hogy több vagon taptunk, így kényelmesebben elférhettünk”*.⁵⁴⁷

A főtárgyalást 16-án folytatták tovább. Akkor még három tanút hallgattak ki, de a vallomásaik ellentmondásosak voltak, a vádat nem igazán erősítették meg. Ezek után a népbíróság a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította. A népügyész a vádat változtatlanul fenntartotta, míg a védő, és védeence a háborús büntett vádjára alól felmentést, a „népellenes” büntett kapcsán pedig *„a legméltányosabb ítéletet”* kértek. Prókay, talán az utolsó szó jogán – ezt a tárgyalási jegyzőkönyv rögzítette – kijelentette: *„nem vagyok olyan lelkiütemű ember, amilyennek lefestve vagyok. Szociális érzésű ember voltam mindig [...] Csendőr voltam, és parancsra kellett cselekedni, kötelességemnek mindig eleget kellett tenni. [...] A zsidóknak sem voltam ellenségük, több zsidóval baráti viszonyba voltam. A gettózással nem értettem egyet. Nem tehettem mást, mint a fogamat összeszorítottam és teljesítettem a parancsot.”*⁵⁴⁸

A dr. Juhász Imre vezette népbírószági tanács 1945. szeptember 16-án az Nb.I.236/1945/10. számú ítéletével Prókay Jánost bűnösnek nyilvánította két rendbeli, az Nbr. 81/1945. ME. sz. rendelet 15. §. 2. pontjába ütköző, valamint egy rendbeli, az Nbr. 81/1945. ME. sz. rendelet 15. §. 3. pontjába ütköző „népellenes” büntettben, ezért öt tíz év kényszermunkára, mellékbüntetésként pedig tíz évi politikai jogvesztésre, és vagyonelkobzásra ítélte. (A lopás elleni büntett miatt ellene emelt vád alól fölmentették.) Az indokolásban megállapított ítéleti tényállás szinte kizárólag a vád tanúinak a vallomásain alapult. Például Kónya Lajos szerint az 1941-es letartóztatásukkor Prókay azt a kijelentést tette, hogy *„a szociálisták zsidó bérencek, a zsidók pedig ellenségei az országnak, orruk nál fogva vezetik az embereket.”*⁵⁴⁹ Mivel ennek az állítólagos kijelentésnek volt más fültanúja is, könnyen kideríthető lett volna, hogy valóban elhangzott-e. A népbíróság szó szerint átvette az egyik tanú (Czipelle) azon véleményét, miszerint Prókay *„túl buzgó csendőr volt”*⁵⁵⁰. Hogy ez miben nyilvánult meg, arra már nem tértek ki. Az ítéleti tényállás szerint Pilisné öngyilkossági kísérletéért a volt csendőr alhadnagy volt a felelős, miközben ő mentette meg az asszony életét, amikor beutaltatta a hódmezővásárhelyi kórházba. Azt azonban elismerték, hogy neki köszönhetően állt rendelkezésre elegendő számú tehervagon (Rödönyi százados a három évvel későbbi perben ezt az érdemet magának „vindikálta” – a népbíróság nem tisztázta, hogy valójában ki rendelt ki még egy tehervagont.)

Elgondolkodtató, hogy a tanúk egy részének vallomásával ellentétben a tanács azt állapította meg, hogy a nők vizsgálatánál *„a csendőrség egy tagja sem volt jelen...”*⁵⁵¹ Ezek szerint mindazok a tanúk, akik Bódi alhadnagy és Rödönyi százados perében azt állították, hogy jelen voltak a vizsgálatoknál, hazudtak.

Az indokolás második részében „tényként” állapították meg, hogy a vádlott *„ellensége volt a baloldali gondolkodású egyéneknek, és ahol csak lehetett, hivatalánál fogva üldözte is őket.”*⁵⁵² Azt elismerték, hogy személy szerint egyetlen deportáltat sem bántalmazott, ám úgy

⁵⁴⁷ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 107. o.

⁵⁴⁸ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 113-114. o.

⁵⁴⁹ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 42. o.

⁵⁵⁰ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 43. o.

⁵⁵¹ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 46. o.

⁵⁵² MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 51. o.

látták, hogy „a parancsok végrehajtása tekintetében nem járt el úgy, ahogyan az igazság, az emberi jogok, és méltóság megkövetelte volna.”⁵⁵³ A tanács szerint még a csendőrnnyomozók munkájáért is – legalább részben – felelős volt, például azért, mert nem akadályozta meg azt, hogy a nyomozók bántalmazzák dr. Bárány Aladárnét. A nyilvánvalóan politikai jellegű ítélet szerint a vádlott „népellenes, fasisztabarát hivatali működésénél a következetesség tényelem is fennforog, mert a vádlott már [az] 1941. évben ilyen hivatali működést fejtett ki, de ilyen magatartást tanúsított [az] 1944. évben is...”⁵⁵⁴ Ebből is látszik, hogy az, ami 1945 előtt kötelességteljesítésnek minősült, a népbírói tanács tagjainak szemében 1945-ben már „fasisztabarát” magatartás volt. Végül a tanács súlyosbító körülményként mérlegelte „a vádlott terhére a bűnhalmazatot”, enyhítőként pedig a nős, családosi állapotát. A tárgyalás végén úgy határoztak, hogy az előzetes letartóztatást meghosszabbítják egészen a jogerős ítélet megszületésének időpontjáig.

Az ítélet kihirdetése után a védő és a vádlott fölmentésért, a népügyész pedig a vádiratban szereplő háborús bűntett átminősítése miatt fellebbezett. Emiatt az iratsomót a tanács 1946. február 11-én a népfőügyészségen keresztül fölterjesztette a NOT-hoz. (Az nem derül ki az iratokból, hogy miért fektették el hónapokig Gyulán az ügyet.)

1945. szeptember 19-én dr. Sárkány György a fellebbezése kapcsán részletes indokolást nyújtott be a tanácsvezető bírónak. Ebben egyebek mellett kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság azért is tévedett akkor, amidőn a háborús bűntettet „népellenes bűntetté” minősítette át, mert „maga a deportálás és minden, vele kapcsolatos intézkedés feltétlenül törvénytelen intézkedés volt”, amely „emberek százezreinek törvénytelen kivégzését és megkínzását” eredményezte, „a tömegmészárlásban való részesség, különösen gettóparancsnoki rangban és hatáskörben, feltétlenül kimeríti a háborús bűntettet.”⁵⁵⁵ (Sárkány továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy az orosházi – vagy bármely más – gettónak volt csendőr parancsnoka.) A népügyész szerint Prókaynak tudnia kellett, hogy azok a zsidóellenes rendelkezések (például a nők testi motozása), amelyek semmilyen hivatalos lapban nem jelentek meg (mert – mint írta – a „fasiszta bitangok” nem merték ezeket nyilvánosságra hozni), törvénytelenek, mégis végrehajttatta, és a „fasiszta lelkiületével”⁵⁵⁶ (sic!) nem ítélte el azokat. Figyelemreméltó, hogy a jogvégzett dr. Sárkány ebben a beadványában indokoltnak tartotta a „kollektív felelősségrevonást” (akárcsak a Gestapo vagy az SS esetében, tette hozzá). Mi ez, ha nem a parttalan bosszú megnyilvánulása?

Néhány hónappal később, 1946. február 1-én Prókay János is elküldte fellebbezésének a megindokolását a népbíróságnak. Hét oldalas beadványában először is arra helyezte a hangsúlyt, hogy nem áll meg az ítélet azon indoklása, miszerint ő a „közhivatali ténykedése során számára előírt ténykedést túlhaladóan fejtett ki” tevékenységet. (A kiemelés eredeti – V. G.) Ő ezt határozottan tagadta. „Mint fegyelemben felnőtt, és ahhoz hozzászokott csendőr, – írta – alkalmaztatásom hosszú ideje alatt úgy a békében, mint a háborúban mindig igyekeztem, és kötelességemnek tartottam végrehajtani parancsnokaim és előljáróim rendelkezéseit, és egyben mint őrsparancsnok, mindig ebben a szellemben adtam ki parancsaimat alárendeltjeimnek, természetesen szorosan alkalmazkodva az általam nagyon jól ismert »Szolgálati szabályzat« rendelkezéseihez is.”⁵⁵⁷ Szerinte a népbíróság a (sértett, tehát érthetően elfogult) tanúk vallomásait túlértékelt. Megkérdőjelezte ezeknek a tanúknak a vallomásaira alapozott „ítéleti tényállást”, melyet részletesen megcáfolt, és kérte a fellebbviteli bíróságot (a NOT-ot), hogy azt bírálja felül. Egyebek mellett tagadta, hogy az 1941-es kommunistaellenes nyomozás idején bármilyen beleszólása lett volna a Debrecenből

⁵⁵³ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 53. o.

⁵⁵⁴ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 56. o.

⁵⁵⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 220. o.

⁵⁵⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 221. o.

⁵⁵⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 223. o.

kirendelt csendőrnnyomozók munkájába. Azt sem ismerte el, hogy a gettózás során túllépte volna az előírt rendelkezéseket. Eleve cáfolta azt, hogy ő lett volna a gettó parancsnoka. (Itt hívjuk föl a figyelmet arra, hogy 1949-ben a népbíróság szerint dr. Rödönyi Tibor százados volt a gettó parancsnoka!)

Mint írta, ők a szolnoki „eligazításon” arra kaptak utasítást, hogy miként szállítsák el a csendőrszárny területén lévő gettókból a békéscsabai gyűjtő-gettóba a deportáltakat. Az eldugott értéktárgyakra „vadászó” csendőrnnyomozókat nem utasíthatta, ezért hiába szólt nekik Bárányné érdekében, mert továbbra is bántalmazták őt. Azzal is érvelt, hogy az Orosházáról és környékéről elszállított deportáltak néhány kivételével visszatértek,⁵⁵⁸ de közülük csupán alig másfél tucatnyian tettek ellene följelentést. Végezetül közölte, hogy egy csendőr alhadnagy eleve nem lehetett „joghatósággal bíró közalkalmazott”, ugyanis joghatósággal alispán, vagy főszolgabíró bírt, egy csendőr (legyen az közlegény vagy altiszt, tiszt), csupán „végrehajtó szerv” volt, tehát a népbíróság „lényeges jogszabálysértést követett el”.⁵⁵⁹ Erre hivatkozva kérte a NOT-tól a fölmentését, vagy legyenhebb büntetés kiszabását.

Beadványának van egy igen lényeges megjegyzése: a „nyomozás alatt már én magam több ízben a legbrutálisabb testi bántalmakat szenvedtem el.”⁵⁶⁰ Mindez annyit jelent, hogy a nyomozati szakaszban, a rendőrségi kihallgatás során a jegyzőkönyvet csak durva verések után írta alá. A jegyzőkönyvben szereplő „narratívától” pedig a tárgyalás során sem mert eltérni, valószínűleg tartott attól, az elfogult népbíróság úgy sem hinné el, hogy őt bántalmazták a kihallgatása során.

1946. március vége felé Prókay János beadványt intézett a NOT elnökéhez, melyben kérte, hogy soron kívül folytassák le az ügyével kapcsolatos tárgyalást. Indokul egyebek mellett azt hozta fel, hogy „feleségem és két iskolaköteles gyermekem még múlt év májusa óta deportálva vannak...”⁵⁶¹ (Egy június eleji, másik beadványából azonban kiderül, hogy nem egészen erről van szó, hanem arról, hogy a családját kitették az abonyi házukból, majd kiutasították a településről.) Május 3-án azt kérte a NOT-tól, hogy a jogerős ítélet meghozataláig helyezték szabadlábra. Egyebek mellett arra hivatkozott, hogy Abonyban 1945. február 25-ig, mint bűnügyi nyomozó teljesített szolgálatot az újonnan szervezett „demokratikus” rendőrségnél. Amióta letartóztatták, majd elítélték, a családja nélkülöz, az ő munkájára pedig a mezőgazdasági idény kezdetén szüksége lenne a „népgazdaságnak”. 1946. június 3-án dr. Sárkány György azzal indítványozta a kérelem elutasítását, hogy „a rendkívül súlyos büntetés nagyságánál fogva megengedhetetlen szabadlábra helyezése.”⁵⁶² Ez nem is következett be, ugyanis két nappal később a népbíróság Juhász-tanácsa a kérelmet elutasította. Ez ellen június közepén felfolyamodással élt a NOT felé. Arra hivatkozva kérte a szabadlábra helyezését, hogy a felesége beteges, nem tud munkát vállalni, és nem tudja eltartani önmagát és két gyermekét, ő pedig a nyári betakarítási munkák idején tudna dolgozni. A végzés nincs meg az aktában, de a szeptemberi NOT-ítéletből kitetszik, hogy az elutasító volt (pedig beadványa végén azt írta, hogy „Rendíthetetlenül bízom a N.O.T. megértő és emberszerető intézkedésében és kérelmem kedvező elintézésében.”⁵⁶³)

A NOT dr. Szabó Zoltán vezette tanácsa csupán 1946. szeptember 19-én hirdetett ítéletet Prókay János ügyében. Egészen kivételesen ezúttal készítettek egy tanácskozási jegyzőkönyvet, ami megmaradt a népbírósági aktában. Ebből lehet tudni, hogy az ügy előadója, dr. Vita Gyula javasolta, hogy az elsőfokú ítéletet („népellenes” büntett elkövetése) minősítsék át háborús büntetté. Ezt dr. Fadgyas András ellenezte, de a másik két bíró (dr.

⁵⁵⁸ Balogh István szerint csupán mintegy 350-en tértek vissza Orosházára. Balogh, 2007. 171. o.

⁵⁵⁹ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 229. o.

⁵⁶⁰ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 226. o.

⁵⁶¹ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 235. o.

⁵⁶² MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 18. o.

⁵⁶³ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 239. o.

Pikler Kornél és dr. Sacher Róbert) az előadó véleményével értett egyet.⁵⁶⁴ A büntetés mértéke tekintetében ismét eltérő véleményen volt dr. Vita és dr. Fadgyas. Előbbi életfogytiglani büntetés kiszabását indítványozta, míg utóbbi az elsőfokú ítélet helybenhagyását javasolta, mert szerinte ez a büntetés „nem áll arányban a vádlott alanyi bűnössége fokával”. A másik két bíró azonban ismét Vitát támogatta.⁵⁶⁵

Ezek után a Szabó-tanács a NOT.V.1569/1946. számú ítéletében a volt csendőr alhadnagy ellen meghozott elsőfokú ítéletet megsemmisítette, és a Nbr. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntettben mondta ki bűnösnek, és ezért a Nbr. 12. §. C/ pontja, és a 3. §. 6., 7. és 8. pontja alapján életfogytiglani fegyházra, mellékbüntetésként vagyonelkobzásra és 10 évi politikai jogvesztésre ítélte. Az indokolás elején rögtön leszögezik: „*A paraszti népszármazású vádlott, mint csendőr, hatalomhoz jutván, semmi megértést sem mutatott a szintén a népi munkásosztálylal szemben. [...] Vádlott mint csendőr nemcsak túlbuzgó volt [...], hanem ezen jóval túlmenően, feltétlen kiszolgálója lett az akkor uralkodó, népellenes, antiszociális rendszernek...*”⁵⁶⁶ (Kiemelés – V. G.) Később még egy sajátos érveléssel találkozhatunk: „*Még fokozódott vádlott brutalitása, mikor telyhatalmat nyert a gettóba zárt zsidók fölött, nagyrészen oly egyének fölött, kik kultúrában magasan fölötte álltak.*” Ez egészen elképesztő. A tanács ezek szerint úgy gondolta, hogy Prókay János (akiről egyetlen egy iratban sem derül ki, hogy milyen fokú iskolai végzettsége volt, rendelkezett-e egyáltalán érettségivel!) valamilyen – a NOT népbírói által feltételezett – kisebbségi komplexus miatt bánt kegyetlenül a deportáltakkal? A NOT nem fogadta el, hogy parancsra cselekedett, és „tényként” szögezték le, hogy ő volt az orosházi gettó parancsnoka. (Három évvel később már dr. Rödönyi Tibor volt századosot nevezték meg gettó-parancsnoknak – miközben valójában a gettónak nem volt parancsnoka.) Végül meglehetősen sajátos indoklását adták a súlyos büntetésnek: „*A mai kultúra büntető igazságszolgáltatása még a halálra ítéltnak is megadja az utolsó szó jogát, és az utolsó kívánság telyesítését. Vádlott még a kultúra ezen fokára sem emelkedett, a deportálásra szánt zsidók még annyi szánalmat sem keltettek benne, hogy egy morzsával többet adott volna a kelleténél, sőt, inkább egy vödör vízzel kevesebbet nyújtott nekik, t. i. felrúgott egy, a deportáltaknak szánt vödör vizet, és kijelentette: zsidó Orosházán még halva sem maradhat. A magyar nép az ilyen mentalitású egyént a legmélyebben megveti és a maga kebeléből kizárja.*”⁵⁶⁷

Prókay János volt csendőr alhadnagy azonban nem adta fel. Az új védője, dr. Péterfy Lajos budapesti ügyvéden keresztül 1947. január legvégén (február 1-én iktatták Gyulán) egy három oldalas beadványt intézett a népbírószákhoz. A perújrafelvételi kérvényében egyrészt több tanú kihallgatásával szeretne volna igazolni azt, hogy az 1941-es kommunistaelenes nyomozás során emberségesen bánt a „baloldali egyénnel”, és semmi köze sem volt az akkor történt bántalmazásokhoz. Másrészt négy tanúval bizonyítani kívánta, hogy nem is ő volt a gettó parancsnoka, hanem Rödönyi százados. Ő mindent megtett, hogy „enyhítsen az üldözöttek szenvedésein”, így például a saját felelősségére kirendelt még egy tehervagont, így nem kellett 80 deportáltat bezsúfolni egy helyre, mert átlagban csupán 61 személy jutott egy kocsiba. Azt bizonygatta, hogy ő senkivel sem kegyetlenkedett, azokat a csendőrnnyomozók követték el, akiknek ő nem parancsolhatott.⁵⁶⁸ Természetesen dr. Sárkány György népügyész (április 14-én) azt indítványozta, hogy a NOT vizsgálat nélkül utasítsa el a kérelmet. (Szerinte

⁵⁶⁴ Sem a tanácskozási, sem a tárgyalási jegyzőkönyvben nincs föltüntetve az, hogy mely pártok delegálták a tanács tagjait. Dr. Zinner Tibor jogtörténész baráti közlése szerint, ezáltal a tanács működése eleve törvénytelennek tekinthető.

⁵⁶⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 125. o.

⁵⁶⁶ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 151–152. o.

⁵⁶⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 153. o.

⁵⁶⁸ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 250–252. o.

a „szenvedő áldozatok hosszú sorának” vallomásai éppen elég bizonyítékot szolgáltatottak Prókay bűnösségét illetően.)⁵⁶⁹

A fentiekől függetlenül, a gyulai népbíróság 1947. március 21-én jogerőssé nyilvánította a NOT ítéletét. A beadványnak azonban mégis csak lett következménye: a gyulai népbíróság április 30-án végzésével elrendelte az ügy újrafelvételét. Aznap utasították a békéscsabai járásbírósgot, hogy hallgassanak ki tíz tanút az ügyben.

1947. július 8-én dr. Kopcsányi Dezső járásbíró (és az a dr. Szenttornyai György, aki majdnem két évvel korábban azért mondott le Prókay védelméről, mert a „múlt rendszer” üldözöttjeként elfogultnak érezte magát a vádlottal szemben) kihallgatta Flórián Sándor pénzügyőri biztost, és Körösi Gyula, valamint Nagy József volt községi rendőröket, akik tulajdonképpen a jogerős ítéletben foglalt, Prókaynak tulajdonított inkriminált cselekményeket nem igazolták. Egy hónappal később újabb volt községi rendőrt hallgattak ki. Dénes József vallomása szintén cáfolta, hogy az 1941-es kommunistaelenes nyomozásban az alhadnagynak jelentős szerepe lett volna. Mint mondta az egészet a Debrecenből kivezényelt csendőrnnyomozók folytatták le, abban Prókaynak „alárendelt szerepe volt”.⁵⁷⁰ Egyébként senkitől sem hallotta, hogy akkor bárkit bántalmazott volna az alhadnagy. Azt csak mások elbeszéléséből tudta, hogy az elszállítás előtti napon Prókay intézkedett, másnapra álljanak elő lovas kocsik, hogy a betegeket, öregeket és a csomagokat azokon szállítsák ki az állomásra. Rideg Mihály volt csendőr tiszthelyettes (aki 1920 óta ismerte az elítéltet) tudomása szerint az orosházi gettónak nem volt kirendelt parancsnoka, Prókay és Rödönyi százados csupán az adminisztratív teendőket végezték. (Ez a vallomása azért kardinális, mert valójában sem Prókay, sem Rödönyi perében nem vált egyértelművé, hogy tulajdonképpen ki volt a gettó parancsnoka – feltéve, hogy egyáltalán, volt.) Ő is hallott Pilisné öngyilkossági kísérletéről, Somoskövi alhadnagytól pedig a csendőrnnyomozók brutalitásáról is. Végül ezzel fejezte be a vallomását: „Prókai János mindent megtett a gettózottak érdekében, amit csak megtehetett, azonban ő a századosnak volt alárendelve, a százados pedig az osztályparancsnokságnak.”⁵⁷¹

Végül még kihallgatták azt a Mandl Margitot is, aki a gettó 1944. május 15-i felállításától kezdve az irodán dolgozott. Ő azt állította, hogy nem is Prókay volt a gettó parancsnoka, hanem egy százados (nem jutott eszébe Rödönyi neve). A debreceni csendőrnnyomozók – a nő emlékezete szerint – az elszállításuk előtt öt nappal, június 12-én érkeztek meg. (Bizonyosan rosszul emlékezett, mert valószínűleg ez néhány nappal később, a 13-i szolnoki „eligazítás” után történhetett.) Olyan brutális vallatási módszereik voltak, hogy az alhadnagy is panaszkodott rájuk: „hiába figyelmeztettem őket én is, és a százados is, ezek nem hallgatnak senkire, és tovább folytatják [a] kegyetlenkedéseiket”.⁵⁷² A szemtanúja volt annak, amikor a vádlott jóakarátúan figyelmeztette a zsidó orvosokat, hogy a tiltás ellenére szedjék össze az összes gyógyszert, és hogy ne találják meg náluk motozáskor, osszák szét a többi deportált között. Az alhadnagynak köszönhetően valóban el is tudták vinni magukkal a teljes gyógyszerkészletet. Arról is volt tudomása, hogy Prókay utaltatta be a hódmezővásárhelyi kórházba Taflernét és Pilisné, csak az előbbi már nem sikerült megmenteni. Az is az alhadnagynak köszönhető – vallotta –, hogy elegendő vizet tudtak föltenni a vagonokba, és a csomagokat, öregeket, betegeket egy egész kocsisor vitte ki az állomásra. Azt is igyekezett elintézni, hogy még egy tehervagont sikerüljön szerezni az elszállításához. Végül még arról beszélt, hogy a gettót a Dér-féle fatelepen alakították ki, ahol mintegy 600 embert zsúfoltak össze. Az alhadnagy igyekezett elviselhető körülményeket teremteni: zuhanyozót és 10 WC-t állítottak fel. A gettózottakat pedig igyekezett rábírní, hogy tartsanak rendet maguk körül, és mindig takarítsanak, hogy elejét vegyék a fertőző betegségek elterjedésének. A gettó önellátó

⁵⁶⁹ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 248. o.

⁵⁷⁰ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 50. o.

⁵⁷¹ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 11. o.

⁵⁷² MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 54. o.

volt, hetente kétszer öt-öt ember kimehetett bevásárolni, majd magukra főztek, de még fodrászok is bejárhattak a telepre, „szóval a maga részéről minden lehetőt elkövetett, hogy a gettózottak életét elviselhetővé tegye.” – fejezte be a vallomását a volt deportált.⁵⁷³

A fenti tanúvallomások nyilvánvalóan nem nyerték el a népügyészség tetszését, mivel cáfolták a Prókay János ellen felhozott vádakat. 1947. október 13-án dr. Szigetvári János, a gyulai népügyészség vezetője azt indítványozta a népbíróságnak, hogy utasítsa el az újrafelvétel iránt tett indítványt. 29-én ezt a népbíróság meg is tette. Arra hivatkoztak, hogy a kihallgatott tanúk egyike sem bizonyította azt, hogy az elítélt emberségesen bánt a baloldali személyekkel és a gettózott zsidókkal, valamint hogy nem ő volt a gettó parancsnoka, hanem Rödönyi százados. Mivel sorra megcáfolták az ítéletben rögzített „tényállást” – vallomásaikat egyszerűen nem fogadták el, és kijelentették, hogy „a bizonyítást teljesen megghiúsultnak” találták.⁵⁷⁴

A sérelmes végzés ellen novemberben az elítélt – dr. Péterfy Lajos ügyvéden keresztül – felfolyamodással élt (ezt 22-én iktatták a gyulai népbíróságon). Ebben kérte, hogy az összes iratait terjesszék fel a NOT-hoz. Azzal érvelt, hogy a népbíróság egyszerűen figyelmen kívül hagyta Mandl Margit vallomását, melyből kiviláglik, hogy ő Orosházán a „baloldali magatartású egyénnel emberségesen bánt”, és nyilvánvalóan nem ő volt a gettó parancsnoka.⁵⁷⁵ Ennek ellenére december 19-én dr. Szűcs János népfőügyész a felfolyamodás elutasítását indítványozta a NOT-nak. Erre azonban fél évet kellett várni.

1948. június 30-án a NOT dr. Jankó Péter⁵⁷⁶ vezette tanácsa a NOT.I. 10/18/1948. számú végzésével elutasította a felfolyamodást. Az indokolásban megismételték a korábbi vádakat: „a zsidók gettózását a legnagyobb kegyetlenséggel hajtotta és hajtatta végre, és ugyanilyen kíméletlen magatartást tanúsított Orosházán a baloldali érzelmű egyénnel szemben is”.⁵⁷⁷ Ismét azt állították, hogy a kihallgatott Mandl Margit „egyedülálló vallomását az elsőbíróság nem találta megnyugtató bizonyítéknak”.⁵⁷⁸ Nyilvánvalóan azért nem, mert ez a vallomás nem illett bele a népbíróság preconcepciójába.

Az életfogytiglanra ítélt volt alhadnagy nem tudott belenyugodni az igazságtalan ítéletbe. 1953. szeptember 8-án a hírhedett Váci Országos Börtönből (korábbi nevén Állambiztonsági Intézetből) beadványt írt a gyulai megyei bíróságnak. Ebből kitetszik, hogy valamikor sikerült némileg megismernie a dr. Rödönyi Tibor elleni bűnper iratait. Éppen ezekre hivatkozott akkor, midőn egyebek mellett arra hívta föl a figyelmet, hogy egy, és ugyanazon cselekmény elkövetéséért ítélték el mindkettőjüket – ami jogi abszurditás, tehetnénk hozzá utólag. Szerinte az ítéletben olvasható „vádbeli cselekményeknek” egyszerűen nincs meg a valóságalapja. Végül megjegyezte: „Amióta elvagyok ítélve, állandóan gondolkodom azon, hogy a saját hibámból miben vagyok hát bűnös? Sehogyan sem talállok egyebet, mint azt, hogy a parancs értelmében a gettóból elszállítandó egyének nem vihettek magukkal egy szem papírt sem, és így még WC papírt sem hagytam náluk. Az ellenem felhozott vádakat részben nem én követtem el, részben pedig elősem fordultak azok. **Vádló tanúim azokat bosszúból hozták fel ellenem, mely bosszú nem is egyenesen ellenem, hanem a csendőrség ellen szól.**”⁵⁷⁹ (Kiemelés – V. G.) Végül ismételen leszögezte, hogy ő minden esetben kizárólag parancsokat teljesített – de nem túlteljesítve azokat.

⁵⁷³ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 55. o.

⁵⁷⁴ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 249. o.

⁵⁷⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 254. o.

⁵⁷⁶ Dr. Jankó Péter (1907–1955) 1945 májusában lett a Budapesti Népbíróság tagja. Ő tárgyalta számos háborús főbűnös (Endre László, Szálasi Ferenc és társai) perét. Ő ítélkezett a Magyar Közösség-perben is, de ő tárgyalta első fokon Rajk László és társai perét is. 1950-től a Legfelsőbb Bíróság másodelnöke. 1955-ben öngyilkos lett.

⁵⁷⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 177. o.

⁵⁷⁸ Op. cit.

⁵⁷⁹ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 244. o.

Beadványát a fegyház aznap továbbította a budapesti államügyészség vezetőjének, majd onnan lekerült a Békés megyei ügyészségre. Mivel senki sem tudta, hogy az iratcsomója éppen hol „fekszik el”, hónapok teltek el ennek kiderítésével. („*Micsoda kupleráj van itt!*” – mondaná „doktor Kotász” A tanú című legendás filmből...) Végül mégis csak előkerültek az iratok, és egy olvashatatlan nevű ügyész 1954. január 4-én azt indítványozta, hogy ismét utasítsák vissza a perújítási kérelmét. Szerinte az elítélt „*semmi új bizonyítékot nem hoz fel...*”⁵⁸⁰ Jellemző az elfogult ügyészre, az föl sem tűnt neki – vagy nem akarta észre venni? – hogy ugyanazon cselekmény elkövetéséért a népbíróság két személyt ítél el. Január 13-án a gyulai megyei bíróság dr. Kádár Géza vezette tanácsa zárt ülésen azt a végzést hozta, hogy mielőtt a perújítási kérvény ügyében döntenének, be kell kérni tanulmányozás végett a Rödönyi-per iratait. Ezúttal ennek az iratcsomónak a megkeresésére ment el több hét. (Májusban kiderült, hogy a BM ÁVH Békés megyei osztályán őrizgetik.)

1954. július 19-én a Békés megyei bíróság Paraizs Endre megyei bíró vezette tanácsa zárt ülésén meghozott végzésével a kérelmet mondvacsinált indokokkal elutasította. (Egyszerűen figyelembe sem vették azt a tényt, hogy két vádlottat eltérő időben, de ugyanazon – feltételezett – cselekmény elkövetése miatt ítélték el.)

Az elítélt azonban nem adta fel! Négy nappal később, 23-án újabb beadványt fogalmazott meg a váci börtönben a gyulai megyei bíróság számára. Ebben arra hivatkozott, hogy a neki tulajdonított bűncselekményeket részben nem ő követte el, részben pedig az elkövetésükért nem ő a felelős. Példának hozta fel, hogy az 1941-es nyomozást az Államvédelmi Központ⁵⁸¹ nyomozói folytatták le. Az orosházi gettót a polgári hatóságok állították fel és működtették egy hónapig, a csendőrségnek csupán a gettózottaknak Békéscsabára történő átszállítás volt a feladatuk, illetve annak előkészítése, melyre négy napot kaptak. Arra is föl hívta a figyelmet, hogy ami a csendőrnnyomozók tevékenységét illeti, azzal kapcsolatban kizárólag őt ítélték el, az alárendeltjeit, beosztottait pedig még csak meg sem vádolták, már pedig, ha ő a deportáltak brutális vallatása kapcsán elkövetett bármilyen bűncselekményt, akkor az alárendeltjei is. Azt is felhozta (már az 1953. szeptember 8-i beadványában is), hogy meggyőződése szerint a tanúk összekeverték a hozzá hasonló kinézésű, azonos rangban lévő Busai Sándor alhadnaggal. A fenti tényekre, valamint arra, hogy büntetéséből már tíz évet letöltött, és családi állapotára (előrehaladott korára, felesége támasznélkülisége) hivatkozva ismételten kérte bűnügyének újratárgyalását.

1954. augusztus 3-án a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályán Bakos Pál főosztályvezető ügyész indítványozta az elítéltnak a perújítási ügyében bejelentett fellebbezésének elutasítását, amit november 16-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága dr. Nagy Károly vezette tanácsa meg is tett. Ennek megfelelően 30-án Guidi Béla, a Békés megyei bíróság elnöke jogerősnek nyilvánította a végzést.

Prókay János további sorsa az iratok hiányában ismeretlen. Talán ő is azt tette, mint dr. Rödönyi Tibor: miután kiszabadították a forradalmárok 1956-ban a váci fegyházból, családjával nyugatra menekült.

Akit ugyanazért ítélték el, mint Prókay János alhadnagyt

Dr. Rödönyi Tibor százados, szárnyparancsnok

⁵⁸⁰ MNL BÉML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 320. o.

⁵⁸¹ A volt csendőr alhadnagy téved, ugyanis az Államvédelmi Központot csak 1942-ben hozták létre. Lásd Kovács Tamás: *Államvédelmi Központ – 1942. Az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúcsszerv kialakítására.* <http://www.pecshor.hu/periodika/XI/kovacst.pdf> (Letöltve 2018. szeptember 14-én.)

Dr. Rödönyi Tibor⁵⁸² 1914-ben született Budapesten, értelmiségi családban. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust, majd katonai szolgálatra vonult be. Az 1938. novemberi leszerelése után pár hónappal, 1939 februárjában jelentkezett a csendőrséghez. Mint hadapródörmmester vonult be a Ludovikára, onnan szeptemberben a budapesti, Böszörményi úti csendőr tisztképző iskolába helyezték, ahol 1940 júliusáig tanult. Véglegesítése után csendőr hadnagyként Mátészalkára vezényelték. 1941 júniusában előléptették főhadnaggyá, és kinevezték a sátoraljaújhelyi csendőrszárny helyettes parancsnokának. 1942 februárjában megbízták a nagyváradi II. számú csendőrszárny parancsnokságának vezetésével. 1943 augusztusában léptették elő századossá, majd kinevezték a zalaegerszegi csendőrszázad segédtisztjévé. 1944 márciusában vezényelték Orosházára, megbízva az ottani csendőrszárny parancsnokságának ellátásával. Itt szolgált mindaddig, míg a front közeledése miatt el nem vezényelték az állománnyal együtt.⁵⁸³ 1945. február 12-én, Budapest ostrománál esett szovjet hadifogságba.⁵⁸⁴ A gorkiji hadifogolytáborból szabadult, 1948. december 23-án érkezett haza. A debreceni átvevő-szűrőállomáson őrizetbe vette a politikai rendőrség, majd a budapesti Tolonházba kísérték, onnan pedig az ÁVH Szolnoki Osztályára. Ott hallgatták ki először 1949. január 4-én, az ellene fölhozott vádakkal kapcsolatban.

Egyébként már 1946. elején „célkeresztbe” került, nyilvánvalóan a Prókay-per miatt. 1946. január 31-én ugyanis dr. Sárkány György gyulai népgyűlés átíratot küldött a HM Katonapolitikai Osztályára, Budapestre, melyben több, általa „háborús főbűnösnek” minősített személy előállítását kérte. Egyebek mellett „*Hideghéti Árpád*⁵⁸⁵ volt csendőrfőtörzsörmmester, *Finta Imre* volt csendőrszázados, *Rödönyi István* [utólag ceruzával kijavítva: Tibor] volt csendőr százados terheltek ellen az Nb. 11. §. 5. pontjába ütköző háborús bűntett miatt folyamatban lévő bűnügyben rendelkezésre álló közlések szerint ezek a háborús bűnösök Ausztriában, az amerikai megszállású övezetben Bajerat [Bayreuth] környékén voltak. Lehetséges, hogy a helység neve Traumfall (Ausztria). Az is hírlik, hogy a főbűnös Rödönyi csendőrszázados Budapesten, ismeretlen helyen tartózkodik. Miután nevezettek ellen a legsúlyosabb beszámítás alá eső háborús bűntettek miatt indítottam eljárást, kérem, hogy esetleg a Szövetséges Ellenőrző Bizottság útján kiadatásukat kieszközölni sziveskedjék, hogy őket a leghajmeresztőbb bűntetteik elkövetése helyén vonhassuk felelősségre.”⁵⁸⁶ Ezek szerint a bosszúszomjas dr. Sárkány akkor még nem tudta, hogy a százados szovjet hadifogságba esett.(148. o.)

Bűnügyében a tanúkihallgatások 1948. legutolsó napján kezdődtek meg. Ha a vallomásokat átnézzük, rögtön szembeötlik egy közös motívum: az összes tanú azt állította, hogy a százados volt a gettó parancsnoka.

A tanúk egy része őt tartotta felelősnek a gettózásukért, és az Orosházáról történő elszállításuk előtti szenvedésekért is. Például egyikük azt vallotta, hogy „*az ő parancsnoksága alatt történt a helybeli zsidóság begettóztatása*” – ami nem igaz –, és „*az ő utasításai és parancsai szerint*” ütötték-verték őket. Ez szintén nem igaz, hiszen a Debrecenből kiküldött csendőrnnyomozók vallatták a kiszemelt áldozatokat. Egyébként dr. Bárány Aladárné mindezt csak onnan „tudta”, hogy a „kínzókamra” (vagyis az a helyiség,

⁵⁸² MNL CsML XXV. 8. fond, dr. Rödönyi Tibor népbíróági aktája, Nb. 76/1949. Az aktát 1968. október 17-én zárta le 73 oldalszámmal egy ismeretlen rendőr. (A fedlapon látható vizsgálati dosszié szám: V-25674. A dossziét 50 oldalszámmal 1968. október 17-én zárta le Dudás László r. őrnagy.)

⁵⁸³ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 37, 48. o. (Az 1949. január 4-i kihallgatásáról az ÁVH Szolnoki Osztályán fölvetett jegyzőkönyv és az 1949. március 28-i népbíróági tárgyalás jegyzőkönyve.)

⁵⁸⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-25674, 4–5. o. (A Magyar Népjóléti Minisztérium Hadifogolygondozó Kirendeltsége Debrecenben kiállított igazolványa dr. Rödönyi Tibor részére.)

⁵⁸⁵ Nincs az ÁBTL-ben dossziéja

⁵⁸⁶ ÁBTL, Csendőr igazolási ügyek, 3.1.9. V-52513/1., 148. o.

ahol a vallatások folytak) szomszédságában a százados – szerinte – „füttyörészett”⁵⁸⁷ Szirt Árpádné szerint a „kínzásokat, jajgatásokat” egyenesen „élvezettel hallgatta”.⁵⁸⁸

Ismételten föl kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ezúttal is fölbukkan a korábban említett vándormotívum: több tanú „korbácsot”, vagy „pálcát” képzelt a százados kezébe. Az egyik tanú szerint „*a soha el nem maradó nádpálcájával a kezében*” járt közöttük.⁵⁸⁹ Volt, aki (Weinberger Imréné) azt vallotta, hogy „*lovagló pálcája egy esetben sem maradhatott el tőle, azt mindig magával hordta.*”⁵⁹⁰ Egy harmadik tanú (Dér Lászlóné) szerint a „*lovaglópálcát a csizmájához verdesve*” beszélt a zsidó tanács tagjaival.⁵⁹¹ Kende Nándorné azt vallotta, hogy „*igen jól öltözött, nyegle fiatalember volt, kinek kezéből a lovaglópálca soha el nem maradhatott*”⁵⁹², míg Neufeld Gézané szerint a százados „*a gettó területén állandóan lovagló korbáccsal a kezében járkált.*”⁵⁹³

Még egy súlyos vádra kell kitérni, mely már Prókay esetében is fölmerült: három deportált személy állítólag a százados miatt lett öngyilkos. Emlékeztetni szeretnénk arra, hogy egyes tanúk pár évvel korábban az alhadnagyot vádolták meg ugyanezzel. Tafler Andorné valóban megmérgezte magát, és el is hunyt, Pilis Lipótné elkövetett öngyilkossági kísérletet, de az azért nem volt „eredményes”, mert Prókay vagy Rödönyi (az első perben az alhadnagyot, a második perben a századost említették) gyorsan beutalta a vásárhelyi kórházba, ahol megmentették az életét. „Hálából” Pilisné 1945-ben azzal vádolta meg a volt csendőr alhadnagyot, hogy miatta akarta megölni magát... (Lásd az előző fejezetben.) Pilisné azonban 1949 január 2-án az orosházi kihallgatásán egyebek mellett azt vallotta, hogy amikor azt „tapasztalta”, a motorozása során Rödönyi és társai maguknak tették el az elkobzott értéktárgyait (fülbevalók, brill-gyűrű, nyakkendő, arany kezelőgombok), azt a következtetést vonta le, hogy „*nem hivatalos munkát végeznek, hanem az elszedett értékeket csupán elzsebelik*”. Erre – állítása szerint – föl szeretne volna hívni a figyelmét a hatóságoknak, és „*nem azzal a céllal [követett el öngyilkossági kísérletet], hogy meghaljak, hanem csupán azért, hátha így sikerülni fog nekem a hatóság figyelmét Rödönyiék garázdálkodásaira felhívni*”. Ezért felvágta a karjain a verőereket, és elvágta a légcsövét. Végül még egyszer kijelentette: Rödönyi „*volt közvetlen előidézője öngyilkosságomnak*”.⁵⁹⁴ Csakhogy Pilisné 1945. július 1-én Prókay ügyében még azt vallotta, hogy „*a kiállott szenvedések és testi bántódások*”, valamint a kínzások miatti félelem „*annyira eltöltött keserűséggel, és félelemmel, hogy lelki erőmet elvesztettem, és öngyilkossági szándékkal elvágtam a légcsövemet...*”⁵⁹⁵ Pilisné egyébként előadott egy másik „történetet” is. Azt mondta, hogy Rödönyi és Prókay elvettek tőle, és a lányától 3-3.000 pengőt. Amikor azonban legalább a kis bicskáját vissza szeretne volna kapni Rödönyitől, „*ő erre azt válaszolta, – ha tudnám, hogy öngyilkos lesz vele, két zsebkést is adnék.*”⁵⁹⁶ Igen ám, de az 1945. július 1-i kihallgatásakor még azt vallotta, Prókay szedett el tőle 2.400 pengőt, meg az arany gyűrűjét, és amikor legalább a zsebkését vissza szeretne volna kapni, az alhadnagy mondta azt: „*szívesen visszaadnék kettőt is, ha tudná, hogy öngyilkos leszek vele*”⁵⁹⁷ Vajon mikor mondott igazat? 1945-ben vagy 1949-ben? Vagy mindkét alkalommal hazudott?

Nem csak Pilis Lipótné vallomása vet föl kérdéseket. Az egyik tanú azt állította, hogy amíg a főszolgabíró intézte (az egyébként az ő irányításával!) felállított gettó ügyeit, túrhetőek voltak a viszonyok, amikor azonban 10–12 nappal (valójában mintegy öt héttel!) később a százados vette

⁵⁸⁷ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 34. o.

⁵⁸⁸ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 20. o.

⁵⁸⁹ Op. cit.

⁵⁹⁰ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 22. o.

⁵⁹¹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 18. o.

⁵⁹² MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 30. o.

⁵⁹³ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 27. o.

⁵⁹⁴ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 25. o.

⁵⁹⁵ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 8. o.

⁵⁹⁶ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 24. o.

⁵⁹⁷ MNL BéML, XXV. 12/34. fond, Nb. 593/1948. 8. o.

át a felügyeletet, drasztikusan megromlott a helyzet. A tanú (Sternberg Bertalan) szerint az ő vallatása, verése során jelen volt a százados is, de nem csak akkor, hanem „jóformán minden ember megkínzásánál”.⁵⁹⁸ Szerinte a kínzások kimondottan a százados utasítására történtek. A tanú őt vádolta három (?) személy öngyilkosságával. (Prókay perének anyagából azonban tudni lehet, hogy „csak” két öngyilkossági kísérlet történt – és az egyik éppen az alhadnagy közbeavatkozása miatt nem sikerült.) A tanú vallomása szerint őket hajnali ½ 4-kor „hajtották ki” a gettóból a vasútállomásra. Ez azonban egészen biztosan nem igaz, ugyanis több tanú azt vallotta, hogy fényes nappal kísérték ki őket az állomásra. Azt is állította, hogy 450-en voltak, és csak hat tehervagon állt a rendelkezésükre. Ez sem igaz, ugyanis a Prókay-perben bebizonyosodott, hogy hét kocsival szállították el a deportáltakat, Tehát az sem lehet igaz, hogy 80–85-en voltak összezsúfolódva egy-egy vagonban. (A tanú azzal magyarázkodott, hogy „a bevagonírozás nem rendszer és terv szerint történt, hanem aki bírja-marja alapon, állatok módjára hajtottak be bennünket...”⁵⁹⁹) Egyébként a tanú határozottan állította azt is, hogy a vagonokban nem volt ivóvíz – ám a Prókay-perben elhangzott tanúvallomások ezt is megcáfolják.

A tanúvallomásokban említett dr. Haviár Lajos volt orosházi járási főszolgabíró már Prókay János ügyében is bebizonyította, bármire képes, csak hogy mentse a bőrét. Ezúttal, 1949. január 3-án a kihallgatásakor azt adta elő, miszerint „szolgabíráimtól tudomást szereztem arról, hogy Rödönyi szélső jobboldali beállítottságú személy...” Amikor pedig sor került az orosházi gettó fölállítására, az első időben ugyan ő volt megbízva annak a felügyeletével, de azt egy idő múlva átvette a százados. Amíg ő felügyelte a gettót, addig megtiltotta a csendőröknek, hogy oda belépjenek, és telefont szereltetett föl azért, hogy őt bármikor el tudják azon érni „a gettóba zárt zsidók” (a tárgyaláson már úgy pontosított, hogy a zsidótanács tagjai). Amint megjelent Rödönyi, ő kikapcsoltatta a készüléket. Az ő további tevékenységéről konkrét adatokat nem tud szolgáltatni, csak a visszatért zsidók – mondta.⁶⁰⁰

Nem csupán a BM ÁVH orosházi osztályán folytak ekkor a kihallgatások a százados ügyében, ugyanis Egerben is kihallgattak egy tanút. Az akkor már ott élő volt orosházi csendőr főtörzsrőrmester, Földes Ferenc (aki már a harmadik csendőrellenes ügyben szerepelt tanúként!) előadta, hogy ő már 1945 júniusában följelentést tett az orosházi PRO-n, mert Rödönyi (korábban még Somoskövit is ezzel vádolta) 1944 szeptemberében megakadályozta, hogy – betegségére hivatkozva – hátramaradjon a városban, helyett kiküldette a frontra. Nagyjából ugyanazt vallotta korábbi parancsnokáról, mint a többi tanú. Úgy vélte, hogy a százados tevékenységével kapcsolatban azok az orosházi volt deportáltak tudnak „bővebb és részletesebb felvilágosítással szolgálni, akik közül számosan visszatértek és ma is Orosházán élnek.”⁶⁰¹

1949. január 4-én Szolnokon gyanúsítottként hallgatták ki a volt csendőr századost. Ő ekkor tagadta, hogy részt vett volna a gettózásban (mint korábban említettem, ez a közigazgatás feladata volt), csak a zsidók elszállításában történő közreműködését ismerte el: „a gettó felállítását a közigazgatási hatóság intézte, és én csak a későbbiek során lettem az orosházi szárny területén lévő összes gettók parancsnoka.”⁶⁰² Ezután az alá beosztott csendőröknek személyesen adta ki az eligazítást, miszerint az „értékeket és pénzt, ami a megengedettnél több, el kell szedni mindenkitől, és jegyzékbe kell foglalni.”⁶⁰³ (Ezt egyébként a már említett 1944. június 13-i szolnoki értekezleten adták ki utasításként.) Azt is elmondta, hogy magához hívta „a gettóban megválasztott zsidótanács tagjait”, akikkel közölte, hogy kötelesek együttműködni vele. Mint

⁵⁹⁸ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 9. o.

⁵⁹⁹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 10. o.

⁶⁰⁰ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 13. o.

⁶⁰¹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 12. o.

⁶⁰² Azt feltételezzük, hogy a „parancsnok” kifejezést a kihallgató tiszt „adta a szájába” Rödönyinek. (Ugyanez történt Prókay és mások esetében is.) A százados máshol következetesen úgy fogalmazott, hogy a deportálás előtti napon a gettó fölötti felügyeletet vették át. Azt a kifejezést, hogy a gettónak (csendőrként) „parancsnoka” volt, a politikai rendőrség és a baloldali sajtó erőltette 1945 után.

⁶⁰³ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 40. o.

vallotta: „*túlkapásokat sohasem észleltem*”. Arra hivatkozott, hogy a vallatásokat a polgári ruhás csendőrnnyomozók végezték, akiket ő személyesen korábban nem ismert. Azt határozottan tagadta, hogy a gettó kiürítése előtt végrehajtott motozások során bármit is elsajátított volna. Vallomása szerint eredetileg hat tehervagont bocsátottak a rendelkezésükre, hogy azokban Békéscsabára szállítsák a mintegy 430–450 deportáltat, de a Tótkomlósról beérkezett, félig telt szerelvénnnyel együtt végül összesen hetet vettek igénybe. Becslése szerint ez 65–70 személyt jelentett kocsinként. Azt elismerte, hogy a gettóból kiinduló csoportot a kerékpárjával kísérte az állomásig. A Gestapo szerepéről azt vallotta, hogy a debreceni csendőrkerület parancsnoksága utasította őt a velük való együttműködésre. Valamikor, 1944 áprilisában a békéscsabai kirendeltségről megjelent egy gestapós csoport SS-kísérettel, és egy 30 fős listával. A listán lévő személyeket behozták, és a csendőrségen kihallgatták. Végül még egyszer kijelentette: „*a gettó területén semmiféle visszaélés vagy tetteles bántalmazás senki részéről nem történt, nem is hallottam róla, senkit agyonlövessel meg nem fenyegettem, és azt sem láttam, hogy valakit ott megvertek volna.*”⁶⁰⁴

A kihallgatásról, és az egész ügyről még aznap írt egy rövid jelentést Árkus István rendőr főhadnagy (a címzett nincs megjelölve az iraton, feltehetően a szegedi népügyésznek küldte). Ebben az olvasható, hogy „*a kihallgatott tanúk egybehangzó vallomása alapján kétséget kizáróan megállapítható gyanúsított orosházi ténykedése [...] gyanúsított konok tagadása is csak azt bizonyítja, hogy tudott a gettóban történetekről...*”⁶⁰⁵ 12-én még egyszer kihallgatták. Továbbra is „konok tagadásban” volt: azt állította, nem igaz az, hogy megtagadta élelem beszállítását a gettóba. Emellett arról nem volt tudomása, hogy bárki is meghalt volna a Békéscsabára történő elhurcolás alkalmával.

Másnap, 1949. január 13-án az ÁVH lekísértette a szegedi népügyészre, ahol dr. Szondy György népügyész hallgatta ki. Minden ellene felhozott vádat tagadott, továbbra sem tartotta bűnösnek magát. Állításai bizonyítására nem tudott tanúkat megnevezni. (Valószínűleg azért, mert az alá beosztott csendőrök tartózkodási helyét nem ismerte.) Kihallgatása végén a népügyész háborús és „népellenes” büntett miatt elrendelte az előzetes letartóztatását, mert „*az előrelátható büntetés nagyságánál fogva a gyanúsított szökésétől alaposan tartani lehet*”.⁶⁰⁶

A vádirat hat nap alatt megszületett. (Ez azért szokatlan gyorsaság, ugyanis a népügyési gyakorlatban nem egyszer fordult elő, hogy a kihallgatás után több hét is eltelt a vádirat elkészítéséig.) Dr. Szondy György népügyész a I. 20-i, 37/1949-2 nü. számú vádiratában dr. Rödönyi Tibor volt csendőr százados ellen egy rendbeli, az Nbr. 11. §. 5. pontjába⁶⁰⁷ ütköző „háborús büntett”, valamint három rendbeli, az Nbr. 15. §. 2., 5. és 6. pontjaiba⁶⁰⁸ ütköző „népellenes” büntett elkövetése miatt emelt vádat. A vádiratban lefektetett

⁶⁰⁴ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 42. o.

⁶⁰⁵ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 6. o.

⁶⁰⁶ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 46. o.

⁶⁰⁷ A jogszabály szerint háborús bűnös az is, aki „*a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tette vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve: 2018. 01. 23-án.)

⁶⁰⁸ Eszerint „*népellenes büntettben bűnös*” az is, aki: „*2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette; [...] 5. aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott; 6. aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve: 2018. 01. 23-án.)

„bizonyíthatónak látszó” „tényállás” véleményünk szerint „több sebből vérzik”. Egyfelől már az az állítás sem igaz, miszerint a vádlott „*az 1944. év május hó első napjaiban felállított gettó parancsnoka*” lett volna. Erre semmiféle bizonyíték nem volt – mint említettem, 1945-ben még Prókayt vádolták meg ezzel. Másfelől ezúttal Pilisné nem Prókay, hanem Rödönyi miatt követett el öngyilkossági kísérletet. Végül pedig a notóriusan hazudozó Földes vallomását is komolyan vették. Az már csak csekélység (talán elégepelés), hogy a vádiratban az olvasható, hogy a vádlott hívta Orosházára a „*IV. kerületi csendőrparancsnokságtól*” a nyomozókat – valójában Orosháza a VI. debreceni kerülethez tartozott.)

A népügyész végül 24 tanút jelentett beidézni, akiknek döntő többsége orosházi illetőségű volt, de akadt egy-egy békéscsabai, budapesti, egri és szarvasi lakos is.⁶⁰⁹ (Köztük volt az életfogytiglanra ítélt Prókay János, aki akkor már a váci fegyház „lakója” volt.) A listát utólag kiegészítették még két volt deportálttal. Az egyiket a vádirat elkészítése után két nappal a BM ÁVH fővárosi népügyészségi kirendeltségén hallgatták ki, ám ő csak megismételni tudta a korábban kihallgatott tanúk vádjait. A vallomása annyiban érdekes, hogy ebből kiderül: az orosházi bevagonírozásukra éjjel került sor, emiatt nem is láthatta, hogy Rödönyi jelen volt-e azon.

A szegedi népbíróság dr. Kozma Endre vezette, Orosházára kihelyezett tanácsának⁶¹⁰ nyilvános főtárgyalása 1949. március 28-án vette kezdetét. A vádlott továbbra is ártatlannak vallotta magát, és megismételte a szolnoki rendőrségen, majd a szegedi népügyészségen tett vallomásait. Ezek kiegészítéseként előadta, hogy amikor át kellett vennie az orosházi gettó felügyeletét, Szolnokon részt vett egy eligazításon. (Bódi Ferenc népbírósági vallomása szerint ez június 13-án történt. Másnap kellett átvenniük a csendőröknek a gettók feletti felügyeletet.) Ekkor megtudta, hogy feladata a felügyelete alá tartozó gettók (a szarvasi, mezőkovácsházi, tótkomlói, magyarbánhegyesi, csorvási és orosházi) zsidóinak „*pontos időre történő*” elszállításának biztosítása volt. Körbejárta a gettókat, így az orosházit is, amelyben „*a közvetlen felügyeletet*” Prókay alhadnagy gyakorolta. Azt elismerte, hogy amikor kikapcsoltatta a gettóban fölszerelt telefont, azért, „*hogy a ghettóval ne érintkezessen senki sem*”. Azt vallotta, hogy civil ruhás nyomozók (akiket az Államvédelmi Központ rendelt oda) már akkor ott nyomoztak a gettóban, amikor ő azt „átvette”. Mint előadta, eredetileg hat vagonot rendeltek ki a zsidók elszállítására, de neki sikerült még egyet szereznie. (Ezt az egyik tanú megerősítette vallomásában.) Szerinte összesen 426 személyt vagoníroztak be, tehát egy kocsiban, átlagban mintegy 60 deportáltat helyeztek el. Továbbra is tagadta, hogy bárkit bántalmazott, vagy értékeit elvette volna. Amikor a tanácsvezető elétárta a nyomozati vallomását, kijelentette: az „*nem teljesen felel meg a valóságnak*”, mert a nyomozókat nem ő hívta be. „*Kihallgatásom alkalmával nem voltam abban a lelkiállapotban, hogy pontosan átgondoljam a történeteket.*”⁶¹¹ (Azt gyanítjuk, hogy őt is megverték a kihallgatás során, akárcsak az alhadnagyot, legfeljebb erről még a tárgyalás során sem mert említést tenni.)

A sértett (de „érdektelen”-nek nyilvánított) 19 tanú nagyjából azt adta elő, mint ami a vádiratban is szerepelt. A vallomások között azonban ezúttal is felfedezhetők ellentmondások. Például az egyik tanú, Mandl Margit (akit 1947-ben Prókay ügyében is kihallgattak) azt vallotta, hogy a csomagok átvizsgálása során elszedett holmokról készítettek jegyzőkönyvet. (Tehát nem igaz az, hogy a százados olykor „zsebre vágott” ezt-azt.) Egy másik tanú (dr. László Károly) úgy vallott, hogy a gettóban „*jó elbánásban*” volt részük.⁶¹² Egyes vallomásokból az is kiderül, hogy a tanúk egy része csupán hallomásból tudott a vádlott „kegyetlenkedéséről”. Egyébként azt sem tisztázták a tárgyalás során, hogy végül is hány

⁶⁰⁹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 67–71. o.

⁶¹⁰ A tanács tagjai: Bácskai Lajos (NPP), Horváth István (FKGP), valamint Kurucz László és Tanács János (mindketten MDP-delegáltak) voltak.

⁶¹¹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 49–50. o.

⁶¹² MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 59. o.

személy követett el öngyilkosságot – állítólag – a vádlott miatt.⁶¹³ A szembesítések minden esetben eredménytelenek voltak. A vádlott makacsul tagadott.

Kihallgattak azt a három szülésznőt is, akik a gettóban a zsidó nők „egészségügyi vizsgálatát” végezték. Vallomásukból kiderült, hogy – ellenétben azzal, amit néhány tanú korábban vallott – ezeken a vizsgálatokon sohasem volt jelen a vádlott. A szintén kihallgatott dr. Haviár Lajos volt főszolgabíró már úgy finomított a rendőrségi kihallgatásakor tett vallomásán, hogy csupán szóbeszéd volt az, „*hogy meglehetősen szélsőjobboldali*”. Figyelemre méltó a mostani vallomásának azon része is, hogy ő sohasem látta a vádlottat „pálcával”, valamint az, hogy véleménye szerint „*a ghettóban az úgynevezett kiskirályok Prókai és Posta csendőrök voltak, mivel ezekre hallottam később panaszokat.*”⁶¹⁴ (Utóbbi csendőr nevét addig senki sem említette a tanúk közül.)

A már életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Prókay János azt vallotta, hogy emlékezete szerint valamikor 1944. június első napjaiban Szolnokon kaptak eligazítást a deportálással kapcsolatban. Ekkor közölték velük, hogy a zsidók mit vihetnek magukkal, és parancsot kaptak az értékeik elszedésére is. Amikor átvették a gettót, megjelentek a Debrecenből kiküldött csendőrnnyomozók, akik az értékek után kutattak. „*Az én jelenlétemben nem fordult elő semmiféle atrocitás sem.*” – mondta.⁶¹⁵ A vádlottal egybehangzóan azt vallotta, hogy a százados csak két alkalommal jelent meg a gettóban (a tanúk egy része szerint éjjel-nappal bent volt), egyébként neki „*csak ellenőrző feladata volt a ghettóban, s főleg arra kellett ügyeljen, hogy a gettó elszállítása a kitűzött időre megtörténjen.*”⁶¹⁶ Az elszállításra a vagonokat a vádlott rendelte meg. „*A felsőbb parancs szerint 70 embert kellett egy vagonba elhelyezni. Végeredményben 7 és fél vagonban történt meg az elszállítás.*”⁶¹⁷ Végül közölte, hogy összesen 426 zsidót szállítottak el az orosházi gettóból, és az „akcióban” 26 csendőr vett részt.

A védő, dr. Domonkos Mihály kérte, hogy annak igazolására, miszerint a vádlott az elszállítást közvetlenül megelőző időszakban napokig vidéken tartózkodott, ennél fogva valóban csak két alkalommal volt a gettóban, és nem volt sem „lovaglopálcája”, sem fényképezőgépe (egy tanú azt állította, hogy fényképezte őket kínzásuk közben), kérte tanúként kihallgatni az általa megnevezett kilenc személyt. Annak tisztázására, hogy az eredetileg csak öt vagonba kellett volna összezsúfolni a zsidókat, de a vádlott még szerzett kettőt, kérte egy volt állomásfőnök beidézését. Ezen kívül több vádpont tisztázására még további négy tanú beidézését kérte. Végül indítványozta, hogy szerezzék be a Prókay-per iratait, mert azokból kiderül, hogy abban a perben ugyanazok a vádlottak, akik itt is tanúskodtak, még Prókay Jánost vádolták meg ugyanazoknak a cselekményeknek az elkövetésével, amelyekkel ezúttal dr. Rödönyi Tibort.

A népügyész persze azt indítványozta, hogy a védelem által előterjesztett összes bizonyítási indítványt a népbíróság utasítsa el. Így is történt: a népbíróság azzal utasította el az indítvány teljesítését, hogy „*az ügyet jelen állapotában is elbírálhatónak tartja, s a védelem által kért bizonyítási indítvány csak a tárgyalás elhúzását célozza.*”⁶¹⁸ Ezután a tanácsvezető elnök a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította. A népügyész a vádat fenntartva kérte a vádlott megbüntetését, míg utóbbi és védője felmentést kérték.

⁶¹³ Mint korábban volt szó róla, az egyik tanú, Pilis Lipótné követett el öngyilkossági kísérletet, de a hódmezővásárhelyi kórházban megmentették az életét. Stern Albertné szerint rajta kívül Tafler Andorné „és még mások is öngyilkosok lettek”, egy, már az elszállításkor is beteg asszony pedig Békéscsabán hunyt el. (MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 54. o.)

⁶¹⁴ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 55. o.

⁶¹⁵ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 62. o.

⁶¹⁶ Op. cit.

⁶¹⁷ Op. cit.

⁶¹⁸ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 65. o.

Az ítéletet csak másnap hirdették ki. (Mivel tanácskozási jegyzőkönyv nem készült, nem lehet tudni, hogy az ítélet kérdésében, illetve annak mértékében egyhangú döntés született-e.)

A III. 29-i, Nb. 76/1949/7. számú ítéletével a dr. Kozma Endre vezette népbíróági tanács dr. Rödönyi Tibor volt csendőr századost háborús és „népellenes” bűntett elkövetése miatt főbüntetésként életfogytiglani kényszermunkára, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre, és vagyonelkobzásra ítélte. Az indokolásból kitetszik, hogy a „tényállást” a nyomozati szakban fölvetett tanúvallomások, valamint a tárgyalás során elhangzott terhelő vallomások alapján állapították meg. Ha figyelmesen elolvassuk az ítéletben lefektetett „tényállást”, kiderül, hogy a népbíróági tanács hitvány munkát végzett. Arra nem volt képes, hogy tisztázza, a vádlott pontosan mikor vette át a gettó felügyeletét, és az tulajdonképpen hány napig volt a csendőrség irányítása alatt. Úgy állították be most is, mint ha a százados önhatalmúlag koboztatta volna el a deportálandó zsidóktól a náluk lévő ékszereket, készpénzt, személyi iratokat – miközben erre utasítást kaptak. Hiába lehetett volna tisztázni a védelem által beidézni kért tanúkkal, hogy csupán két alkalommal ment be a gettóba, a népbíróság megelégedett a sértett felek nyilvánvalóan elfogult vallomásaival. Az előzetes koncepciónak megfelelően megalkotott „tényállás” alapján szögezték le: dr. Rödönyi Tibor *„cselekményeivel a reábízott hatalommal visszaélve kegyetlenkedett, és tette volt emberek törvénytelen megkínzásának.”*⁶¹⁹ A népbíróság egyébként *„súlyosbító körülménynek találta a halmazatot, és a vádlott magas műveltségét* [utalás a jogi végzettségre – V. G. megj.], *ezzel szemben a népbíróság enyhítő körülményt nem észlelt...*”⁶²⁰ Egy volt csendőrtiszt esetében az utókor nem lepődhet meg, hogy enyhítő körülményt nem észleltek a Rákosi-diktatúra időszakában.

Mivel az ítélet ellen – nem tudni milyen okból – az elítélt és védője nem nyújtott be fellebbezést, az jogerőre emelkedett.

Dr. Rödönyi Tibornak szerencsére nem kellett több évtizedet a börtönben töltenie, mert őt is kiszabadították a forradalmárok 1956-ban a váci fegyházból. Egy 1964. november 17-én a Belügyminisztérium III/III-3b alosztályán készített javaslatból az derül ki, hogy 1957. február 18-án családjával nyugatra szökött.⁶²¹

A „régí csendőrszellem durvasága” fertőzte meg

Sárközi Gábor szakaszvezető

Sárközi Gábor⁶²² 1916-ben született Sarkadon, néhány holdas földműves családban. Ő is csak hat elemít végzett. A harmincas években egyszerű kubikosként dolgozott, és ő is kenyérkereset céljából kérte 1940. december 1-én felvételét a csendőrséghez. Előmeneteléről csak hézagos ismeretekkel rendelkezünk. Elmondása szerint három évig Kunágotán szolgált, majd 1943-ban Magyarbánszékra, onnan 1944. február 15-én Szarvasra vezényelte az orosházi szárnyparancsnokság, mint beosztott csendőrt. (A népbíróági tárgyalásán azt vallotta, hogy 1944 márciusától májusig Nyíregyházán szolgált.) Valószínűleg szovjet hadifogságba esett, melyből

⁶¹⁹ MNL CsML XXV. 8. fond, Nb. 76/1949. 77. o.

⁶²⁰ Op. cit.

⁶²¹ ÁBTL, dr. Rödönyi Tibor vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-25674, 42. o.

⁶²² MNL CsML, XXV. 8. fond, Sárközi Gábor népbíróági aktája: Nb. 600/1948. A tartalomjegyzék szerint 1969. július 11-én Budapesten, 162 oldalszámmal. (A borítón lévő vizsgálati dosszié szám: V-54136. A dossziét 1969. július 11-én zárta le Sudhoff István alezredes 35 oldalszámmal.)

úgy szabadulhatott, hogy beállt a „demokratikus honvédségbe”, mert 1945. február 25-től a 3. vasútépítő dandár V. zászlóaljában vasútépítőként töltötte tényleges katonai szolgálatát.⁶²³ Július 6-án, amikor meglátogatta a szarvasi menyasszonyát, letartóztatta a helyi politikai rendőrség vezetője. (A parancsnokát, Bódi Ferenc főtörzsőrmestert néhány nappal később fogták el Pakson, és mint fentebb írtuk, július 18-án kísérték le Szarvasra.)

Breitner István, mielőtt gyanúsítottként kihallgatta volna, július 6-án és 7-én hat volt deportált szarvasi lakostól vett föl tanúvallomási jegyzőkönyvet. Többségük vallomása arról szól, hogy a szakaszvezető a deportálás során (Szarvason a bevagonírozáskor vagy Szolnokon, a kiszálláskor) brutálisan bánt velük: fenyegette, szidalmazta („zsidó kurvák”-ként emlegetve), bántalmazta őket. „*Tudomásom szerint Sárközi csendőr a gettózás során mindenkivel szemben a legembertelenebbül járt el.*” – vallotta Spielberger Pál.⁶²⁴ Schreiber Lipótné még lopással is megvádolta Sárközit, ezen kívül azt állította, hogy amikor a férjének élelmet szeretett volna beadni a gettóban, ő azt a kijelentést tette, hogy „*minden bűdös zsidó döglőjön meg éhen*”.⁶²⁵ Mindezekon túl az egyik tanú, Grünwald Katalin (aki aznap még Bódi főtörzsőrmesterre is terhelő vallomást tett) azzal is megvádolta, hogy amikor a Szolnokra szállítás előtt testi motozáson kellett átesniük a nőknek, neki a szakaszvezető előtt kellett meztelenre vetkőznie.⁶²⁶ (Megjegyzem, hogy három nappal korábban Jakobovics Irén még Bódit vádolta ugyanezzel.)

Ezt követően, még 7-én gyanúsítottként Sárközit is kihallgatta Breitner, és Nagy István politikai rendőr. Vallomását azzal kezdte, hogy őt Nyíregyházáról vezényelték vissza Szarvasra, és az előző helyszínen „*a zsidóknak összegyűjtésében*” vett részt, és közreműködött „*a tőlük való pénz és értéktárgy elvételében*”.⁶²⁷ (Mivel a nyíregyházi ténykedésére – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – nem kérdezett rá a kihallgatást vezető Nagy István, fölöttébb kétséges, hogy valóban ő állt elő ezzel...) Vallomása további részében előadta, hogy Szarvason, mint a gettóhoz kirendelt őrség tagjaként teljesített szolgálatot. Arra hivatkozott, hogy az orosházi csendőrszárny parancsnokától, dr. Rödönyi Tibor századostól és Bódi Ferenc őrsparancsnoktól azt a parancsot kapták, hogy „*a zsidókkal szemben a legszigorúbban kell eljárjunk*”. Emiatt „*az ottani túlfeszült légkörben és felzaklatott idegállapotban előfordult, hogy keményebb magatartást tanúsítottam a kelletnél.*”⁶²⁸

A jegyzőkönyv szerint bevallotta, hogy amikor zárt rendben kellett vonulniuk a zsidóknak a vasútállomásra, előfordult, hogy a lemaradozókat belökte a sorba. Azt is elismerte, hogy jelen volt a nők bábaasszonyok általi „vizsgálatán” (amikor is egyszál ingre kellett vetkőzzenek egy külön helyiségben), de azzal védekezett, hogy erre Bódi utasította. Ráadásul még azt is állította, hogy a 14 év alatti kislányokat nem a bábaasszonyok, „*hanem rendszerint Bódi thts. [tiszthelyettes] vizsgálta át*”.⁶²⁹ (Elgondolkodtató, hogy Breitner még azt írta pár nappal korábban Bódiról, hogy „*a gettózás egész ideje alatt a szarvasi zsidókkal kifogástalanul bánt...*”.⁶³⁰) A jegyzőkönyv szerint még azt vallotta Sárközi, hogy „*a Szolnokra való beszállítás azért történt kétségtelenül embertelen módon [...], mert erre, a szarvasi állomásra az elszállítás előtt megérkezett dr. Rödönyi Tibor szárnyparancsnok adott utasítást.*” (Megfigyelhető, hogy akárcsak Bódi és Prókay, Sárközi is – a még szovjet hadifogságban lévő – Rödönyire igyekezett hárítani a felelősséget.) Vallomását ezzel zárta: „*Bevallom, hogy több esetben keményebben és erősebben bántam a felügyeletemre bízott*

⁶²³ ÁBTL, 3.1.9., V-54136, 32/1. o. (A 3. vasútépítő dandár V. zászlóalj parancsnokság által június 15-én kiállított kényelvű igazolvány.)

⁶²⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 15. o.

⁶²⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 9. o.

⁶²⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 10–11., és 114. o.

⁶²⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 23. o.

⁶²⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 23. o.

⁶²⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 24. o.

⁶³⁰ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. 411/1945. 5. o.

emberekkel, de ebben a magatartásomban az akkori körülmények s az akkori közhangulat sodortak be engemet.”⁶³¹

A következő napokban (július 7. és 12. között) Breitner még tíz tanút hallgatott ki a volt szakaszvezető ügyében. A vallomások egy része arról szól, mint a korábbiak: a Szolnokra történő szállítás alkalmával brutálisan bánt velük, egyeseket lelövésével fenyegetett (állítólag volt, akire rálőtt!), „*zsidó kurvák*”-ként szidalmazta őket, és előtte kellett meztelenre vetkőzniük, sőt, volt, akiről erőszakkal tépte le a ruháját.⁶³² Reich Jenőné azzal vádolta meg, hogy egyes kiszolgáltatott nőket fogdosott, és „*különböző ajánlatokat tett*” nekik.⁶³³

A tanúkihallgatások befejezése után, 12-én Breitner írt egy jelentést a gyulai népügyészségnek, melyben közölte, hogy őrizetbe vette a volt csendőr szakaszvezetőt, és összefoglalta az addig jegyzőkönyvezett vallomásokat, melyekből (prejudikálva) azt a következtetést vont le, hogy Sárközi „*a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki, mellyel emberek testi épségét veszélyeztette*”, emiatt szerinte az Nbr. 15. §. 2. pontjába⁶³⁴ ütköző „népellenes büntettet” követte el. Végül megjegyezte: „*Sárközi Gábor múltbeli magatartása szerves tünete a szarvasi fasiszta szellemnek. Az ő szereplése láncszem abban a láncolatban, ami [...] elősegítette országunk rombadöntését...*”⁶³⁵ (Kiemelés – V. G.)

Ezek után július 15-én dr. Sárkány György gyulai népügyész is kihallgatta. A terhelt lényegében megismételte a rendőrségi kihallgatásán tett vallomását, megjegyezve, hogy ott „*sem testi, sem lelki kényszert nem alkalmaztak, azt aláírtam.*” Azzal védekezett, hogy jól ismeri a szolgálati szabályzatot, és tisztában van azzal, hogy „*a nyilvánvaló törvénytelen parancsot nem szabad teljesíteni*”, de azt nem tudta, hogy „*a tavalgy megkapott parancsok törvénytelenek lettek volna*”.⁶³⁶ (Attól függ, milyen parancsokra gondolt – tehetnének hozzá utólag...) Vallomásában a felelősséget ismét csak a szárnyparancsnokra, Rödönyi századosra igyekezett hárítani. Végül azt bizonygatta, hogy tőle telhetően igyekezett emberségesen cselekedni. (Például a helyi gyógyszerész szülés előtt álló feleségét a férjével együtt Bódi engedélyével csak utólag szállította be a szolnoki gyűjtőtáborba.)

Vallomását követően a népügyész „népellenes” büntett elkövetésével meggyanúsítva elrendelte az előzetes letartóztatását. Erről értesítette Sárközi vasútépítő századának parancsnokságát.

Mielőtt a népügyész megküldte volna a nyomozati iratokat és a vádiratot a gyulai népbíróságnak, a szarvasi PRO-n további tanúkat hallgattak ki. Július végén Stern Dezső kereskedő egy újabb váddal állt elő: szerinte, amikor 1943-ban, vagy 1944 elején Magyarbánhegyesen szolgált Sárközi, egy munkaszolgálatos feleségét fenyegetéssel rá akarta bírni, hogy legyen a „barátnője”.⁶³⁷ Augusztus 3-án Klein Miklósné azt a képtelenséget állította, hogy „*teljesen meztelenre kellett vetkőznöm előtte*”.⁶³⁸ (Bódit is megvádolta egy másik tanú hasonlóval...) Egy héttel később a tizenhat éves Kovács Ágnes is szinte szó szerint ugyanazt vallotta, mint Kleinné. (Ezeket az újabb jegyzőkönyveket már a vádemelés után, augusztus 29-én küldte meg a népügyészségnek a szarvasi PRO.)

⁶³¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 24. o.

⁶³² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 10, 12–14. o.

⁶³³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 14. o.

⁶³⁴ Népellenes büntetben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2017. szeptember 15-én.)

⁶³⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 6/a–6/b. o.

⁶³⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 28. o.

⁶³⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 21. o.

⁶³⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 20. o.

Az augusztus 11-i, 1945.Nü.547/2. számú vádiratban dr. Sárkány György népügyész a 81/1945. ME. sz. rendelet 11. §. 5. pontjába⁶³⁹ ütköző háborús, valamint a 15. §. 2. pontjába ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg a volt csendőr szakaszvezetőt, mert az előző évi deportálások során „a neki kiszolgáltatott embereket törvénytelenül megkínozta, bántalmazta, testileg-lelkileg szadista módon gyötörte.” Az indokolásnál pedig fölhívta a figyelmet arra, hogy: „az ismertett tényállás jogi mérlegelésénél figyelembe veendő, hogy a terhelt tisztában volt azzal, hogy az egész deportálás, de különösen az az embertelenül kegyetlen mód, nyilvánvalóan törvénytelen. Tisztában volt azzal, hogy nyilván[valóan] törvénytelen parancsot nem szabad teljesíteni. [...] Terhelt azonban még ezen törvénytelen parancsokon túlmenően is kegyetlenkedett...”⁶⁴⁰

Két héttel később, augusztus 27-én Sárközi Gábor – hivatalból kirendelt védőjén, dr. Schriffert Ferencen keresztül – megtette észrevételeit a vádirattal kapcsolatban. Eleve tagadta, hogy bárkit is bántalmazott, megkínzott, szidalmazott volna, a „női vizsgálattal” kapcsolatos vallomások pedig szerint „a mesék világába” tartoznak.⁶⁴¹ Leszögezte, hogy ő beosztott csendőrként sohasem cselekedett egyedül, a feljebbvalói pedig nem túrték volna el a nem megfelelő viselkedését. Kérte, hogy hallgassák ki három volt felettesét: (a már július 18. óta Szarvason letartóztatásban lévő) Bódi Ferencet, Szalóki István volt tiszthelyettest, valamint Rödönyt), és azokat a bábaasszonyokat, akik a zsidó nők vizsgálatát végezték. Ismét megemlítette azt a két zsidó személyt, akiken segített a kérdéses időpontban, végül pedig megkérdőjelezte a vád tanúinak elfogulatlanságát.

Eredetileg 1945. szeptember 10-re volt kitűzve a volt csendőr bűnügyének nyilvános főtárgyalása, ám kiderült, hogy „az izr.[aelita] vallású tanúk ünnepük miatt ezen napon megjelenni nem tudnak”.⁶⁴² Emiatt a népügyészség vezetőjének, dr. Sárkány Györgynek az indítványára a gyulai népbíróság dr. Kalmár Iván vezette tanácsa augusztus 31-én új időpontot jelölt ki, szeptember 25-ét, másnap pedig újabb egy hónappal meghosszabbították az előzetes letartóztatást.

Szeptember 25-én a gyulai nyilvános főtárgyaláson a dr. Kalmár Iván járásbíró vezette tanács⁶⁴³ előtt a vádlott nem érezte bűnösnek magát, és ugyanazt adta elő, mint a korábbi vallomásai során. Tagadta, hogy bármikor nőket bántalmazott vagy szidalmazott („lekurvázott”), vagy az elhurcolás előtti „egészségügyi vizsgálat” során bárkit meztelenre vetkőztetett volna. Mint vallotta, előttük a nők kombinéra vetkőztek, majd elvonultak a szomszéd helyiségbe, ahol őket megvizsgálták a bábaasszonyok, míg ők a levetett ruhákat nézték át. Nem egyedül volt ott, rajta kívül jelen volt még egy polgári nyomozó és az őrsparancsnok, Bódi Ferenc is. Vallomása szerint egy vagonba nyolcvan személyt zsúfoltak össze. (A volt őrsparancsnok szerint is 70–80 személy szorongott egy-egy teherkocsiban.) A szarvasi állomáson jelen volt Rödönyi százados is, és igen dühös volt, mert a szakaszparancsnokuk⁶⁴⁴ berúgott... Azt is kijelentette, hogy nem kaptak parancsot „emberek bántalmazására vagy velük szemben erőyes eljárásra”.⁶⁴⁵ Miután a vezető bíró felolvasta a rendőrségen fölvetett vallomását, ezt még azzal egészítette ki, hogy a szarvasi állomáson

⁶³⁹ Eszerint háborús bűnös az is, aki „a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve 2017. szeptember 15-én.)

⁶⁴⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 64–65. o. és ÁBTL V-54136, 8–10. o.

⁶⁴¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 107–108. o.

⁶⁴² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 122. o.

⁶⁴³ A tanács tagjai: Freiburger Ferenc, Galbács István, Gombkötő Ferenc, Kaufmann Gyula, Rusznyák József és Zsige Gyula. A vádat dr. Sárkány György képviselte.

⁶⁴⁴ Talán Somoskövi Lajos alhadnagyról van szó.

⁶⁴⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 35. o.

Rödönyi százados nagyon sürgette a mielőbbi indulást, ezért a parancsára kézzel tolták föl az embereket a vagonokba, de nem lökdösték őket.

A vád részéről összesen tíz tanút hallgattak ki, akik jórészt megismételték a rendőrségen tett vallomásaikat. Voltak néha kisebb módosítások. Például Grünwald Katalin a rendőrségen még azt vallotta, hogy a vádlott előtt kellett meztelenre vetkőznie, most úgy emlékezett, hogy egy nyomozó előtt. Egyébként a tanúvallomások egymásnak ellentmondóak a nők megvizsgálásának körülményeit illetően. Két tanú is azt vallotta, a vádlott nem is volt jelen, amikor le kellett vetkőzniük, mások szerint viszont igen. Olykor teljesen egyértelmű volt, hogy az adott tanú nem mond igazat. Dr. Grósz Jenő például azt állította, hogy a haldokló csecsemő a vagonjukban halt meg, majd a „*Szolnokon a halott csecsemőt vádlott berúgta a kukoricásba...*”⁶⁴⁶ (Valójában a halott kisgyermeket az egyik visszaemlékező szerint az öngyilkosokkal együtt egy meszes gödörbe dobták...⁶⁴⁷) Egyébként az megfigyelhető, hogy a tanúk vagy nem voltak vele tisztába, vagy egyszerűen nem akarták tudomásul venni, hogy mint beosztott csendőr, önálló intézkedésre nem volt jogosult. A védő több alkalommal ellenezte a nyilvánvalóan elfogult tanúk megesketését, ám a népbíróság ezt mégis elrendelte.

A védelem egyik tanúja, Hevesi József⁶⁴⁸ nyugalmazott törzsőrmester, aki a szarvasi őrsön irodavezető volt az inkriminált időszakban, azt vallotta, hogy a vádlott már csak azért sem bántalmazhatott senkit akkor, midőn a deportáltakat a vasútállomásra kísérték, mert az odavezető út két oldalán nagy tömeg volt, mindenki láthatta volna az esetet. Egyébként nem hallott panaszt a vádlottal kapcsolatban. Az a három bábaasszony, akik részt vettek a zsidó nők megvizsgálásában, ugyancsak cáfolták a vád néhány tanújának vallomásait. A tárgyalást másnap, 26-án folytatták, amikor mind a népügyész, mind a védő még kérte egy-egy tanú kihallgatását, de ezt a tanács elutasította, mert „*a tényállást tisztázottnak, s az ügyet érdemben elbírálnak*” tartotta.⁶⁴⁹

A tárgyalás végén Sárközi – arra hivatkozva, hogy a „demokratikus honvédség” tagjaként „*a szovjet hadsereg oldalán*” egészen Berlinig⁶⁵⁰ harcolt „*a fasiszmus ellen*” –, a fölmentését, „*s ha ez nem volna lehetséges, akkor a legenyhébb büntetést*” kérte.⁶⁵¹ Fölmentésről természetesen szó sem lehetett, elvégre „üldözött személyek”-kel kapcsolatban vádolták meg...

1945. szeptember 26-án a gyulai népbíróság Kalmár-tanácsa az Nb. 271/1945/12. számú ítéletével Sárközi Gábor volt csendőr szakaszvezetőt „népellenes” büntett elkövetése miatt főbüntetésként két év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz évi politikai jogvesztésre ítélte. (A szabadságvesztés-büntetésből két hónap és 19 napot kitöltöttek vettek.) A részletes indokolásból kitetszik, hogy az ítéleti tényállás szinte kizárólag a vád tanúinak vádjaiból áll. Végezetül „*arra a jogi következtetésre jutott a népbíróság, hogy vádlott cselekményét nem annyira faji gyűlöletből és politikai elfogultságból követte el, hanem inkább a régi csendőrszellem durvaságától fertőzöten.*”⁶⁵² (A kiemelés – V. G.) Mindemellett azonban enyhítő körülménynek tudták be azt, hogy a vádlott a világháború végén részt vett „a fasiszmus elleni” harcban, ezzel pedig bebizonyította, hogy „*a demokratikus megújulás felé megtette az első lépéseket*”.⁶⁵³

A népügyész fellebbezést jelentett be a vádtól történő eltérő minősítés miatt (vagyis azért, hogy „csak” „népellenes” büntett elkövetése miatt marasztalták el Sárközit, háborús büntett miatt nem.)

⁶⁴⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 42. o.

⁶⁴⁷ Balogh, 2007. 188. o.

⁶⁴⁸ Őt két hónappal később Bódi Ferenc tárgyalásán is kihallgatták.

⁶⁴⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 57. o.

⁶⁵⁰ A magyar vasútépítő alakulatok nem vettek részt a Berlin elfoglalásáért folytatott harcokban.

⁶⁵¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 58. o.

⁶⁵² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 74. o.

⁶⁵³ ÁBTL, Sárközi Gábor vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-54136, 11–18. o.

A tanács az ítélet kihirdetése után érdekes végzést hozott: azonnal elrendelte a két és fél hónapja előzetesben lévő volt csendőr szakaszvezető szabadlábra helyezését arra hivatkozva, hogy „*vádolt nőszülni szándékozik, öreg szüleiéről gondoskodik, s a kiszabott büntetés nagyságánál fogva szökésétől többé tartani nem kell.*”⁶⁵⁴ (Kutatásaink során ilyen indokolással még nem találkoztunk...) Érthetetlen módon a vádlott nem örült ennek a végzésnek, hanem azt kérte, a népbíróság engedélyezze, hogy a rá kiszabott büntetés letöltését azonnal megkezdhesse. (Ehhez másnap a népbíróság végzésével hozzájárult.) Feltételezésünk szerint Sárközi mindezt azért tette, mert feltehetően az ügyvéde (vagy valaki más) „megsúgta” neki, hogy a helyi PRO tervezi a rendőrhatalom őrizerő alá helyezését. Valóban erről volt szó.

Másnap, vagyis 1945. szeptember 27-én az Államrendőrség Békésmegyei Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője, Ligeti László őrnagy 378/1945. sz. véghatározatával elrendelte a szabadlábra helyezett Sárközi rendőrhatalom őrizerő alá helyezését (internálását). Az indoklás szerint „*A lefolytatott vizsgálat során megállapítást nyert, hogy gyanúsított [valójában nem jogerősen, de elítélt – V. G. megj.] a múltban, mint csendőr, a gettózásban részt vett, az üldözöttek elszállításánál tevékenykedett, ott embertelen módon járt el és gyanú merült fel arra, hogy ott egyéb jogtalanságokat is elkövetett.*”⁶⁵⁵

Ligeti azonban igen meglepődhetett, amikor még aznap arról értesítette a népügyész, hogy ugyan Sárkózt a népbíróság szabadlábra helyezte, de „*a mai napon a gyulai népbíróság vezetőjénél bejelentette, hogy a szabadlábra helyezése ellenére az említett büntetését meg kívánja kezdeni. Ennek folytán a népbíróság vezetője ehhez hozzájárult, s nevezett a Bp. 506. §. értelmében büntetése megkezdése céljából az államügyészségnek átadta. Ennekfolytán nevezetten az említett büntetés végrehajtását a mai nappal megkezdtem, s ennek következtében nevezett az átvételre jelentkezett államrendőrnek nem adhattam át.*”⁶⁵⁶

A volt csendőr szakaszvezető tehát bevonult a szegedi Csillagbörtönbe, és az elsőfokú büntetését 1947. július 8. napjával ki is töltötte. Sokáig azonban nem maradt szabadlábon.

A beadványa alapján egyértelműen bosszúszomjas dr. Sárkány György népügyész még 1945. szeptember 29-én, három nappal az elsőfokú ítélet kihirdetése után három oldalas, részletes indokolásban fejtette ki fellebbezésének az okait. Egyebek mellett azt állította, hogy „*meztelenre vetköztette a deportált nőket*” (ami egyszerűen nem igaz, a tanúk nagy része, beleértve a bábaasszonyokat, nem ezt vallották!), felhánytorgatott „*nyomdafestéket nem bíró trágárságok*”-at, és szerinte a népbíróság enyhítő körülményként tévesen mérlegelte „*a demokratikus hadseregben való szolgálatot*”. Végül közölte, hogy „*vádolt teljesen egészséges, kényszermunkára feltétlenül alkalmas*”.⁶⁵⁷ Október 1-én dr. Kalmár Iván tanácsvezető bíró azt a végzést hozta, hogy a beadott fellebbezés indokait elfogadja, és az összes iratot a népfőügyészség útján fölterjeszti a NOT-hoz.

Erre 1945. október közepén Sárközi újabb észrevételt nyújtott be – védőjén keresztül – a népbírósághoz. A négyoldalas beadvány elején leszögezte: „*A testi és lelki kínzásra alapított vád egyáltalán nem nyert igazolást*”, ugyanis a kihallgatott tanúk vallomásai nem tartalmazzak „*megfelelő adatokat*”, másrészt azért, mert „*vallomásuk[at] lényegében megdöntötteknek*” kell tekinteni. Ezután sorba vette azokat az „*egyes tényeket, melyeket a tanúk előadtak és vallomásukra megesküdték*”, és ahol „*nyilvánvalóan tévedtek*”.⁶⁵⁸ Kitért arra is, hogy bár aláírta a gyanúsított jegyzőkönyvet, de azt olyan jogi nyelven fogalmazták meg, amit ő meg sem értett. (Ne felejtjük el, hogy csak hat elemi iskolával rendelkezett.) Végül arra hívta föl a figyelmet, hogy „*feltűnő az egész perben, hogy mindig csak nők panaszkodtak a tárgyaláson és*

⁶⁵⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 58. o.

⁶⁵⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-54136, 7. o. (Aznap Gáti Emil r. őrnagy utasította az internálótábor parancsnokát, hogy „*a mai napon állományba veendő.*” V-54136, 30. o.)

⁶⁵⁶ ÁBTL V-54136, 26. o.

⁶⁵⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 78–80. és ÁBTL V-54136, 21–23. o.

⁶⁵⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 110. o.

*a nyomozás során, mint ha férfiak nem is lettek volna.*⁶⁵⁹ (A nyomozati szakaszban fölvetett tanúvallomások közül tizenhat származott deportálásban részt vett nőktől, és csak kettő férfiktől.)

A beadványára a népbíróság nem reagált (legalábbis ennek nincsen nyoma). Háromnegyed évig egyszerűen nem történt semmi sem. Végül 1946. június 12-én dr. Szűcs János népfőügyész értesítette a gyulai népbíróságot, hogy fönntartja a népügyész föllebbezését – tehát az ügy a NOT elé került. Sárközi Gábor bűnügyének másodfokú tárgyalására azonban csak másfél évvel később kerítettek sor. (Ez a késés vagy a NOT-tanácsok nagy leterheltsége miatt történt, vagy mert meg akarták várni, hogy a volt csendőr szabaduljon a Csillagbörtönből.)

Az 1948. február 13-i nyilvános fellebbviteli tárgyaláson a kirendelt védőnek (!), dr. Vadász Gyulának az volt az álláspontja, hogy a korábbi jogi besorolás helyett („népellenes” bűntett elkövetése) valójában *„az Nbr. 15. §. 6. pontjába⁶⁶⁰ ütköző cselekmény forog fenn.”* Ezek után a dr. Téglás István vezette tanács a NOT.IV.4497/1946/17. számú ítéletével megsemmisítette az elsőfokú ítéletet, és „háborús bűntett” elkövetése miatt főbüntetésként három és fél év kényszermunkára ítélte (a mellékbüntetés maradt a korábbi). Az indokolásból kitetszik, hogy a tanács teljes mértékben magáévá tette a vád álláspontját: eszerint egyebek mellett bűnös az érintett személyek *„pszichikai”* (sic!) megkínzásában is, és védtelen helyzetük *„tudata motiválta őt cselekményei elkövetésére”*...⁶⁶¹

1948. április 20-án a szegedi népbíróság az ítéletet jogerőssé és végrehajthatóvá nyilvánította. Sárközi Gábor megkezdhetette újabb büntetésének letöltését a Csillagbörtönben.

Ezt követően azonban fölmerült egy kérdés: be lehet-e számítani az előzetes letartóztatásban eltöltött időt a kényszermunka idejébe? A szegedi népügyészség 1948. május 13-i véleménye szerint erre nincs jogi lehetőség. Emiatt az elítélt 1949 augusztusában – jogi képviselőjén, dr. Schriffert Ferencen keresztül – a köztársasági elnökhöz fordult. Beadványában arra kérte Szakasits Árpádot, hogy kegyelmi úton engedje el a már korábban letöltött két évet, és november 20-án *„a legkegyelmesebben”* rendelje el a szabadlábra helyezését. Indokolásában arra hivatkozott, hogy a NOT-nak az ítélet meghozatalakor egyszerűen elkerülte a figyelmét, hogy addigra már kitöltötte az elsőfokú büntetését. Részletes jogi érveléssel támasztotta alá a kérését, mely szerint igenis be lehet számítani a korábban kitöltött két évet az újabb büntetésbe. Kérelmét azzal fejezte be, hogy *„az igazságszolgáltatás mai demokratikus és tárgyilagos megítélése mellett”* a kérése teljesíthető lesz.⁶⁶²

Október 27-én dr. Kovács Tibor fogalmazó a szegedi államügyészségről azzal az indoklással támogatta kérvényének a teljesítését, hogy *„a csatolt értesítő jegyzékből fegyelmi büntetés meg nem állapítható terhére, és különös tekintettel arra, hogy elítélt további erkölcsi fejlődésére a kegyelem gyakorlásától kedvező hatás várható”*.⁶⁶³ A rákosista igazságügyminisztériumban azonban nem így gondolták. December 1-én dr. Tímár István⁶⁶⁴ minisztériumi osztályfőnök értesítette, hogy a kérelem nem teljesíthető.

Kérvényének benyújtása idején Sárközi Gábor valami oknál fogva már a Budapesti Országos Büntetőintézetben (közkeletű nevén a „Gyűjtő”-ben) töltötte büntetését. Ráadásul a Csillagbörtön egyik, 1949. június 28-i megkeresésére, melyben a börtönbeli foglalkoztatása és

⁶⁵⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 113. o.

⁶⁶⁰ A 81/1945. ME. számú alaprendeletet kiegészítő 1440/1945. sz. novella 6. pontja szerint háborús bűnös az is, *„aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.”* <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve: 2017. szeptember 15.)

⁶⁶¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 76–77. és ÁBTL V-54136, 19–20. o.

⁶⁶² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 103–105. o.

⁶⁶³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 101. o.

⁶⁶⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 600/1948. 101. o.

magatartása felől érdeklődtek, a „Gyűjtő” századosa, dr. Fazekas Rezső azt gépelte rá, hogy *„bentnevezett intézetünkben sem foglalkoztatva, sem fegyelmileg büntetve nem volt.”*⁶⁶⁵ Vagyis valamiért mégsem kényszermunkatáborban őrizték.

1949. augusztus 22-én – a kegyelmi kérvény benyújtása miatt – a szegedi államügyészség átiratban kérte az ÁVH szolnoki osztályát, hogy szereztessen be Sárköziről környezettanulmányt, melyben térjenek ki a családi körülményei, gyermekei számára, kereseti viszonyaira, baráti körére, valamint *„a demokráciával szembeni”* magatartására.⁶⁶⁶ Október 27-én megismételték a kérést – mert rájöttek, hogy Sarkad nem a szolnoki, hanem a debreceni ÁVH-osztályhoz tartozik.⁶⁶⁷ Ezek után október 20-án Gábor István rendőr tizedes Debrecenben elküldött róla egy környezettanulmányt. Ebben egyebek mellett azt írta róla, hogy a volt csendőr *„1947-ben a rizstelepen mint csősz volt alkalmazva, akit egy alkalommal a rendőrség őrizetbe vett, mivel a múltban csendőr volt.”* 1945 előtt nem volt semmiféle pártnak sem a tagja (mint csendőr, nem is lehetett – tehetnénk hozzá) Három és fél évre (valójában első fokozaton kettőre) ítélték, *„majd két év letelte után szabadlábra helyezték, majd a NOT határozata alapján újra őrizetbe lett véve. Állítólag jelenben a szegedi Csillag börtönben tölti büntetését.”* A tizedes szerint az öreg édesanyja ágyban fekvő beteg, három testvére van, de az egyik támogatja valamelyest az anyjukat. *„Múltbani politikai magatartására vonatkozólag kifogás alá nem esik. A felszabadulás után semmiféle politikai pártnak tagja nem volt. A demokratikus rendszerben politikailag nem lehetett nála semmit sem észlelni jóformán, mivel legnagyobb részt nem volt ez idő alatt szabadlábon. [...] politikailag teljesen éretlen, a község lakossága körében nevezett ellen kifogás nem volt tapasztalható.”*⁶⁶⁸ Az apja a falu csordása volt, ő pásztor és kondás, mielőtt behívót kapott.

Sárközi Gábor 1951. október 20-án szabadult a börtönből. Összesen öt és fél évet töltött különböző büntetésvégrehajtási intézetekben. Szabadlábra helyezése után sem lehetett igazán szabad egy kommunista terror alatt nyögő országban. További sorsáról a fennmaradt iratokból semmi sem tudható meg.

⁶⁶⁵ Dr. Tímár István (1913–1991) jogász. 1944 őszén megszökött a munkaszolgálatból, 1945 januárjában már a Tömpe András vezette politikai nyomozócsoport tagja volt. 1948 decemberéig a budapesti politikai rendőrségen szolgált. A vizsgálati főosztály vezetőjeként, ő hallgatta ki a főbb háborús bűnösöket, majd a későbbiekben vezető szerepet játszott a Magyar Község- és a MAORT-ügy vizsgálatának lefolytatásában. 1947. decembertől Péter Gábor helyettese volt. 1948. decembertől az Igazságügy-minisztérium Büntetőjogi és Ügyészi Főosztályának vezetője lett. 1953. januárban letartóztatták és jogerősen tizenegy évi börtönre ítélték. 1956. október közepén szabadult, majd rehabilitálták. 1962-ig a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese, majd a Szerzői Jogvédő Hivatal főigazgatója lett.

⁶⁶⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-54136, 27. o.

⁶⁶⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-54136, 28. o.

⁶⁶⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-54136, 5. o.

„erélyes ember volt, de rokonszenvesnek tartották”

Somoskövi Lajos alhadnagy, szakaszparancsnok

Somoskövi Lajos⁶⁶⁹ eredeti neve Salzgruber volt, ezt feltehetően 1937-ben magyarosította.⁶⁷⁰ (Német származását vádlói előszeretettel fölemlegették 1945 után...) A Torontál vármegyei Klári községben született 1891-ben, földműves családban, ő is hat elemít végzett. 1918. október 1-vel lépett csendőri szolgálatba. Előmeneteléről csak csekély mennyiségű – ráadásul olykor egymásnak ellentmondó – forrás maradt fenn. A népbíróági tárgyalásán azt vallotta, hogy 1931. szeptember 15. előtt a tótkomlósi,⁶⁷¹ ezt követően pedig a csorvási őrs parancsnoka volt. Azt állította, hogy 1936. február 1-től 1942. március 1-ig volt a kevermesi őrs parancsnoka, tiszthelyettesi rangban.⁶⁷² Ezt követően két évig a berettyóújfalui szárnyparancsnok tisztét töltötte be, már alhadnagyi rangban. 1944. március 1-vel Orosházára vezényelték, és a II. szakasz parancsnokának nevezték ki. Ott szolgált 1944. október 4-ig.⁶⁷³ Akkor Szolnokra kellett utaznia, hogy fölvegye az osztályparancsnokságon az illetményüket, de a pénzzel már nem tudott visszamenni, mert az oroszok 6-án bevonultak Orosházára. (A pénzt visszafizette.) Először Szabadbattyánba vonult, majd a fővárosba, de ott semmiféle tevékenységet nem fejtett ki, mert megbetegedett. Budapesten esett szovjet hadifogságba 1944. december 25-én. Ő még szerencsés volt, mert a februári igazoltatása után szabadon engedték. Egy 1949. november 20-án készült jelentés szerint „*Igazolva nem lett, nem is kérte ezideig az igazolását.*”⁶⁷⁴ Valószínűleg azért nem kérte, mert 1945. március 11-én Gerendáson letartóztatta az orosházi politikai rendőrség, majd elkezdődött a népbíróági ügye.

Az első följelentés 1945. március 24-én jegyzőkönyvezték az Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Osztályán. Molitorisz István, aki 1944 októberéig a helyi csendőrőrsön „kifutó” (küldönc) volt, azt vallotta Harák László kihallgatásvezető előtt, hogy amikor 1944. október 6-án a csendőrök Szolnokra „menekültek” (valójában felsőbb parancsra zárt alakzatban elhagyták a nagyközséget), ott Somoskövi „*kijelentette, hogy a Tisza vonala megakadályozza az oroszok további előrenyomulását*”, amikor pedig tovább „menekültek”, ő Budán észrevette, hogy az alhadnagy „*milyen nagy nyilas barát*”. A följelentő azt is „látta”, hogy „*a budai gettóból sok mindent elhordtak Somoskövi és társai*”.⁶⁷⁵

Aznap Harák – állítólag – kihallgatta a volt csendőr alhadnagyot is, aki a jegyzőkönyv szerint elismerte, hogy a csorvási szolgálati ideje alatt „*a baloldali gondolkozású embereket üldözte*”, bántalmazta. Amikor 1931 őszén a faluba helyezték őrsparancsnoknak, fölkereste a helyi gyógyszerészt, Forgács Károlyt, aki megkérte, hogy „*tanítsa rendre*” a helyi szociáldemokratákat.⁶⁷⁶ Majdnem egy hónappal később, április 28-án dr. Sárkány György gyulai népbíró is kihallgatta. A jegyzőkönyv szerint elismerte, hogy Csorváson több helyi MSZDP-tagot tiltott gyűlésen való részvétel miatt följelentett, de erre a szolgabírótól kapott szigorú utasítást. Azt tagadta, hogy a gyógyszerész megkérte volna a „rendcsinálásra”. Végül azt vallotta,

⁶⁶⁹ MNL BéML, Somoskövi Lajos népbíróági aktája, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. (Az akta 220 számozott oldalt tartalmaz, 1968. július 30-án zárta le Budapesten egy ismeretlen személy.)

⁶⁷⁰ A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve 1936-os kiadásában még Salzgruber családnévvel szerepel, egy évvel később már Somosköviként.

⁶⁷¹ A csendőrségi zsebkönyvek szerint 1928 és 1932 között a tótkomlósi őrs parancsnoka Kiss M. István volt.

⁶⁷² Az 1936-os csendőrség zsebkönyve az őrs parancsnokának még Orbán II. Lajos tiszthelyettest említi, valószínűleg a zsebkönyv kiadása után kapta meg a kinevezését. Az 1942-es zsebkönyvben őt tüntetik föl kevermesi őrsparancsnoknak.

⁶⁷³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 66. és 153. o.

⁶⁷⁴ ÁBTL, Somoskövi Lajos vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-1161, 34. o.

⁶⁷⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 23. o.

⁶⁷⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 25. o.

hogy ugyan a rendőrségen nem bántalmazták, de a jegyzőkönyvet úgy írta alá, hogy nem olvashatta el.⁶⁷⁷ A kihallgatás után a népbüvész elrendelte az előzetes letartóztatását.

Öt nap múlva Somoskövi – meghatalmazott védőügyvédje, dr. Sziber Nándoron keresztül – kérte a népbüvészséget, hogy szüntessék meg az előzetes letartóztatását és helyezték szabadlábra. Arra hivatkozott, hogy őt „*semmiféle politikai bűn*” nem terheli, mert – mint fogalmazott – „*csakis a parancsokat teljesítettem, és a parancsok végrehajtásánál kötelességemen túlmenőleg senki ellen sem léptem fel oly módon, amely miatt a 81/1945. M.E. sz. rendelet alapján velem szemben vád emelésre ok lenne.*” Kérte, hogy hallgassák ki a zsidó származású dr. Szenttornyai Györgyöt,⁶⁷⁸ akivel hónapokig egy házban lakott, és ő igazolhatja, hogy azalatt „*kifogástalan magatartást*” tanúsított a zsidókkal szemben és mindig hangoztatta, hogy nem ért egyet az 1944. március 19. után meghozott zsidóellenes rendelkezésekkel.⁶⁷⁹ (Ez azért különös, ugyanis addig Somoskövit kizárólag a csorvási baloldali személyek elleni fellépésével vádolták meg, zsidóellenes cselekedetek nem merültek föl.) Természetesen Sárkány elutasította a kérését, arra hivatkozva, hogy „*az előzetes letartóztatás fenntartásának feltételei ma is fennállanak.*”⁶⁸⁰

1945. április 29-én dr. Sárkány György az addig keletkezett nyomozati iratokat és a 62/1945/3. sz. vádiratát megküldte a gyulai népbíróságnak. A 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 3. pontjába⁶⁸¹ ütköző, és a 16. §. utolsó bekezdése szerint minősülő „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg Somoskövit. Az indokolásból kitetszik, hogy kizárólag a csorvási tevékenysége képezte a vád alapját. A népbüvész szerint „*következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki*”.⁶⁸² A tárgyalásra csak három tanú beidézését javasolta. (A hevenyészetten összezsapott vádiratból kitetszik a népbüvész felszínessége – ám más esetekből jól tetten érhető a bosszúsomja.)

Már a vádirat benyújtása után, május 8-án megjelent az orosházi politikai osztályon az a Földes Ferenc volt csendőr főtörzsőrmester, aki két hónappal később Prókay János alhadnagya, majd 1949-ben dr. Rödönyi Tibor századosra is terhelő vallomást tett. A tanú azt állította, hogy amikor 1941 és 1943 között derecskei őrsparancsnok volt, „*érintkezésbe került*” a helyi „baloldali vezetőkkel”, és folyamatosan tájékoztatta őket az ellenük készülő akciókról. (Ha ez igaz, akkor nyilvánvalóan súlyosan megszegte a csendőr esküjét!) 1943-tól Somoskövi lett a berettyóújfalui csendőrszárny parancsnoka, és ezzel a felettese. Tudomást szerzett arról, hogy ő „*az ottan baloldali gondolkodású emberekkel összeköttetésben*” áll, ezért „*hajszát indított*” ellene, és kérte a kémelhárító osztály segítségét, amelynek két tagja elfogta őt, Debrecenbe hurcolták, ahol megkínózták. 1943. december 30-án a debreceni honvéd törvényszék „*a baloldali elemekkel való érintkezés miatt*” fél év fogházra ítélte. Szerinte mindez Somoskövi miatt történt, akit „*reakciós fasisztának*” ismert – vallotta. Végül megvádolta azzal is, hogy 1944-ben zsidó ingóságokat sajátított el.⁶⁸³ (Ez a vád hamarosan előtérbe kerül.)

Május 12-én Somoskövinek – természetesen az ügyvédjén keresztül – beérkezett egy beadványa a népbírósághoz. Ebben először is tagadta azt, hogy Csorváson „*népellenes magatartást*” tanúsított, és túl ment volna a „*szolgálat szabályzatban előírt kötelező magatartáson és kapott parancsokon*”. Azt is tagadta, hogy egyáltalán Budán (ahol a vád

⁶⁷⁷ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 26. o.

⁶⁷⁸ Dr. Szenttornyai György Prókay János alhadnagy kirendelt védője volt, de lemondott a megbízatásáról, mert mint „a múlt rendszer üldözöttje” elfogultnak érezte magát a védencével szemben. Lásd Prókay ügyénél.

⁶⁷⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 179. o.

⁶⁸⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 180. o.

⁶⁸¹ Népellenes büntettben bűnös „3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve: 2017. november 15.)

⁶⁸² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 54–55. o.

⁶⁸³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 16. o.

szerint kommunistaellenes kijelentéseket tett) csendőrként szolgált, ugyanis ott betegen feküdt egy lakásban. Mindezek bizonyítására hat megnevezett tanú beidézését kérte.⁶⁸⁴

Az 1945. május 23-i nyilvános főtárgyalást Orosházán tartották meg, az Orosházi Kisbirtokosok Szövetségének székházában. A dr. Juhász Imre gyulai törvényszéki tanácselnök vezette tanács⁶⁸⁵ előtt Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagy nem érezte bűnösnek magát. A tárgyalás folyamán kizárólag az 1931 és 1936 közötti csorvási tevékenységéről volt szó, és ő megismételte a korábban tett vallomásait és ismételten tagadta, hogy a csorvási „munkássággal” „megalázó módon” bánt volna. Azt elismerte, hogy tiltott gyűlés megtartása miatt feljelentést tett „szélsőséges politikai pártok tagjai ellen” (vagyis helyi szociáldemokraták ellen), akiket kihágásra ítélték. Fölhívta azonban arra a figyelmet, hogy olyan esetben, ha „politikai jellegű bűncselekmény” történt, akkor a debreceni csendőrnnyomozók jártak el. Egyébként pedig – mint vallotta – „nekem Csorváson önálló működési köröm nem volt. Mindig parancsot kaptam felülről.” A vádiratban ugyan az állt, hogy ő elmenekült, ám valójában parancsra elment Szolnokra, amikor pedig vissza akart térni, már megszállták az oroszok Orosházát. Emiatt Budapestre vezényelték, ahol a Bolyai Laktanyában helyezték el őket, ott estek szovjet hadifogságba december 25-én. (Érdekes, hogy ő még úgy tudta, Rödönyi százados megúsza a szovjet hadifogságot...) Kihangsúlyozta, hogy a fővárosban semmiféle „csendőri működést” nem fejtett ki. Civil ruhában járkált a városban, és a betegségét kúrálta. Figyelemre méltó, hogy vallomása végén kijelentette: „Engem nem hallgatott ki az orosházi rendőrség, csak egy jegyzőkönyv aláírására kényszerített.” (Bár a tárgyaláson azt vallotta – a jegyzőkönyv szerint – hogy a rendőrségen nem bántalmazták, nem kizárt, hogy fizikai erőszakot alkalmaztak ellene, csak még a népbírósi tárgyaláson is félt erről beszélni...)⁶⁸⁶

A vád tanúi ellentmondásosan vallottak. Például egy bérautó tulajdonos úgy vallott, hogy mint MSZDP-tag, volt ugyan konfliktusa a vádlottal, de ennek ellenére – ahogy fogalmazott – „végtelen úriembernek tartottam mindig”, és jó viszonyban voltak.⁶⁸⁷ Oszlács Mihály földműves azonban úgy vélte, hogy „vádlott és csendőrei hatáskörüket túllépték velünk szemben”. Szerinte ő utasította a csendőreit arra, hogy „verekedjenek” velük⁶⁸⁸ (vagyis a helyi szocdemekkel) szemben. (Itt jegyeznem meg, hogy egy csendőr sohasem „verekedett”, legfeljebb a rendbontó személy hazudta ezt utólag...)

A korábban a rendőrségen kihallgatott Molitorisz most tagadta, hogy Somoskövi kommunistaellenes kijelentést tett volna, és vallomása szerint nem tudta, hogyan kerülhetett bele a rendőrségi jegyzőkönyvbe ilyen értelmű kijelentése. Szerinte a rendőrségen a sok kérdéssel összezavarták...

Ezek után a népügyész bejelentette, hogy vádat emel a 81/1945. M.E. sz. rendelet 11. § 5. pontjába ütköző „népellenes bűntett kísérlete miatt” is, mert – a tanúként jelen sem lévő – Földes Ferenc volt csendőr főtörzsőrmestert „fegyelmi ügyében annyira megverte, hogy az eszméletét veszítette, majd lepedővel felakasztotta, és csak társai vették le onnan, és így maradt életben.” Dr. Sárkányt úgy látszik a csendőrellenes gyűlölet megfosztotta józan gondolkodásától, ugyanis a hivatkozott jogszabályi hely (a 11. § 5. pontja) háborús bűncselekmény retorziójáról szól.⁶⁸⁹ (Egyébként a népbírósi ez a vádat elvetette.) Ezek után

⁶⁸⁴ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 178. o.

⁶⁸⁵ A tanács tagjai: Enyedi Sándor, Déri Ferenc, Gerebenics Gergely, Puskás János, Sólyom Géza, Tarkó Mihály. (Enyedi, Puskás, Sólyom és Tarkó Bódi Ferenc, valamint Kovács Márton és Prókay János alhadnagy bűnperében is népbíráskodott.)

⁶⁸⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 49-51. o.

⁶⁸⁷ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 53. o.

⁶⁸⁸ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 54-55. o.

⁶⁸⁹ A jogszabály szerint háborús bűnös az is, aki „a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tette

nyomozáskiegyeztetést indítványozott a „szociáldemokraták üldözésére vonatkozóan” és további öt csorvási személy kihallgatását.⁶⁹⁰ A behívott tanúk azonban semmi rosszat nem tudtak mondani róla (az egyikük azt vallotta, hogy „jó embernek”, egy másik pedig „igazi csendőrnak” ismerte).⁶⁹¹ Ezek után a népbírói tanács a tárgyalást elnapolta. Természetesen a vádlott és védője szabadlábra helyezési kérését elutasították.

Augusztus 23-án a tanács szeptember 11-ére tűzte ki a következő nyilvános tárgyalás napját, de addigra új irányt vett a nyomozás. Korábban kizárólag a sérelmet szenvedett csorvási szociáldemokratákkal kapcsolatban hallgattak ki tanúkat, ám május vége és június első fele között már volt deportált zsidók lettek a tanúkihallgatások alanyai.

1945. május 29-én elsőként Ungár Pálnét idézték be az orosházi politikai rendőrségre, aki azzal vádolta meg a volt csendőr alhadnagyot, hogy ellopta a rábízott javait. Két tanúként kihallgatott, volt orosházi deportált zsidók nő hasonló váddal állt elő. (Június 9-én fölvettek egy jegyzőkönyvet Somoskövinétől is, aki nem kívánt nyilatkozni arról, hogy honnan került a tanyájukra a náluk felleltározott ingóság.⁶⁹²) A kihallgatott tanúk másik csoportját kevermesi és csorvási lakosok képviselték, akik az ottani tevékenységéről, magatartásáról beszéltek, arról, hogy folyamatosan üldözte a baloldali érzelmű személyeket. Az egyik tanú szerint azt tapasztalták, hogy „halálosan gyűlöli a markszistákat”.⁶⁹³ Fodor Ferencen kívül egy másik volt csendőr törzsőrmester is följelentette. Kovács Pál azt állította, hogy a volt parancsnoka bosszúszomjas volt,⁶⁹⁴ aki folyton üldözte a csorvási szociáldemokratákat. Végül az orosházi politikai rendőrök Battonyán kihallgattak két volt deportált tanút, akik azzal vádolták, hogy amikor Battonyáról a szomszédos Magyarbánhegyes határában lévő Mandel-féle uradalom területén kialakított gettóba vitték őket, Somoskövi először az ottani uradalom tehenistállójába akarta elhelyeztetni őket, és csak határozott tiltakozásukra kaptak elviselhetőbb szállást. Mielőtt pedig a békéscsabai gyűjtőlágerba vitték volna őket, az összes személyes iratukat elvette. (Mint a fentiekhez hasonló esetekben is olvasható, erre parancsuk volt a csendőröknek.)

1945. június 14-én az Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Osztálya elküldött egy följelentést a gyulai népügyészségnek címezve. Ebben összesen 13 tanút és három sértettet soroltak föl. (A tanúk jó részét nem hallgatták ki – legalábbis a jegyzőkönyvük nem található meg a népbírói aktában.) Június 29-én dr. Sárkány György 62/1945/12. sz. alatt pótvádiratot nyújtott be a gyulai népbíróságnak. Ebben két rendbeli, az 1440/1945. M.E. sz. rendelet 10. § 5. pontjába, és a 15. § 3. pontjába ütköző, egy rendbeli, a 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 2. pontjába ütköző, folytatólagosan elkövetett „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, ezen fölül pedig lopással és sikkasztással. A „tényállás”-nak minősített részből látható, hogy kizárólag a sértett tanúk vallomásaira alapozott a népügyész. Az egyik vádpont az volt ellene, hogy a Magyarbánhegyes–Mandel pusztai gettó parancsnoka volt, és ezen tisztségét „a legembertelenebb módon, az előírásokon messze túlmenő kegyetlenséggel töltötte be”.⁶⁹⁵ A másik ugyanaz, mint korábban: üldözte, bántalmazta a csorvási, majd a kevermesi szociáldemokratákat. Végül a harmadik az, hogy az Ungár-család javainak egy részét jogtalanul elvette.

A pótvádiratra egy hónappal később, a gyulai börtönben Somoskövi megtette az észrevételeit. A húsz oldalas, tintaceruzával írott augusztus 28-i beadványában⁶⁹⁶ sok mindenre

részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltve: 2017. november 15.)

⁶⁹⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 57-58. o.

⁶⁹¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 59. o.

⁶⁹² Aznap készült egy tételes leltár a föllett „bűnjelekről”.

⁶⁹³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 9. o.

⁶⁹⁴ Valójában éppen ő volt az, hiszen megrágalmazta Somoskövit, aki korábban jogosan följelentette őt. Kovácsot 1934-ben egy hadbírói eljárás után eltávolították a csendőrségtől, mert a törvényhatósági választások idején bántalmazott egy csorvási személyt.

⁶⁹⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 143. o.

⁶⁹⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 27-46. o.

kitért. Helyhiány miatt csupán a legfontosabb kifogásaira térünk ki. Így például tagadta, hogy Földes Ferenc ellen „hajszát” indított volna, őt a debreceni csendőrnnyomozók fogták le, amihez neki semmi köze sem volt. Egyébként a nyomozók ellene megvesztegetés és „ingyenes ellátás” gyanúja miatt folytattak nyomozást. Mint kifejtette, Földes (valamint felesége) és közötté személyes ellentét volt.

Azt is tagadta, hogy az orosházi Dér László lakását kiigényelte volna magának, a valóság ennek éppen az ellenkezője. Egy héttel azután, hogy a lakásba beköltözött, a főszolgabíró véghatározattal kilakoltatta, ugyanis a Dér-féle fatelepet (melyen a lakás állt) jelölte ki a gettó területének. Számára a hatóság Ungár Aladár lakását utalta ki, melynek egy részében még egy hétig ott lakott a család, de velük nagyon jó viszonyban volt. Sőt, még azt is elnézte, hogy Ungárek cselédje és a szomszédjuk a tiltó rendelkezések ellenére elhordjon és elrejtse élelmiszert és ruhaneműeket. Ezután hosszasan cáfolta azt a vádat, hogy eltulajdonította volna az Ungár-család bizonyos javait. Kitért arra is, hogy írásos parancsra le kellett ellenőriznie, hogyan helyezik el a környékbeli⁶⁹⁷ zsidóságot a Magyarbánhegyes határában lévő Mandel-féle uradalom kastélyában kialakított gettóban. (A helyszínt a vezető jegyző jelölte ki, ő intézte az elszállásolást is.) Azt is tagadta, hogy egyeseket azzal fenyegetett meg, hogy géppuskával löveti le őket – a csendőrségnél nem is volt ilyen fegyver szolgálatba állítva. Amikor sor került a legközelebbi vasútállomásra történő kikíséréshez ő a magyarbánhegyesi községi előljáróság útján – saját felelősségére – ötven fogatot rendelt ki, hogy azon menjenek a zsidók, ne kelljen gyalogolniuk. Határozottan tagadta azt, hogy ő gettóparancsnok és zsidógyűlölő lett volna. A további vádak is tételesen, részletesen cáfolta, és egy-egy ügyben több személyt is megnevezett, mint akik tanúsítani tudják az állításait. Végül hosszasan és részletesen bizonygatta, hogy semmiféle magánjavakat nem lopott el.

A nyilvános főtárgyalás 1945. szeptember 11-én kezdődött, és több mint ötven tanút kellett kihallgatni, ami három napig tartott. Mivel a Juhász-tanács összetételében változás történt,⁶⁹⁸ és több mint két hónap telt el az előző tárgyalás óta, emiatt a főtárgyalást előről kellett kezdeni.

A vádlott nem tartotta bűnösnek magát egyik vádpontban sem. Csendőrségi pályafutásának rövid fölvezetése után azt mondta, hogy ő polgári személyekkel egyáltalán nem foglalkozott, mint szakaszpáncsnoknak, „*egyedül az őrsők ellenőrzése*” volt a feladata.⁶⁹⁹ Azt elismerte, hogy Csorváson „*tiltott gyűlés miatt*” feljelentést tett „*szélsőséges politikai pártok*” (vagyis a legálisan működő MSZDP) tagjai ellen.⁷⁰⁰ Amikor 1936 február 1-vel Kevermesre helyezték, ott már nem működött MSZDP-alapszervezet, a nyilaskeresztes pártnak azonban volt helyi szervezete, melyet folyamatosan ellenőrzött. Egyenként megcáfolta azokat a vádakokat is, miszerint egyes csorvási szociáldemokratákat vagy kevermesi személyeket bántalmazott volna.

Kitért az Ungár-ügyre is. Mint vallotta, 1944-ben jó viszonyba volt velük, amit mi sem bizonyít jobban, hogy jogszabályellenesen még két keresztény cselédet tartottak, de emiatt nem jelentette föl őket. Határozottan tagadta, hogy bármit is eltulajdonított volna tőlük. Ő megőrzésre átvett ezt-azt tőlük, de ők a visszajövetelük után nem csak a sajátjukat követelték tőle, és vitték el, hanem a saját holmijának egy részét is.

A Földes Ferencsel való ellentéttel kapcsolatban úgy vallott, hogy berettyóújfalui szárnyparancsnokként ismerte meg őt. A derecskei őrsparancsnok, vagyis Földes „*kiváló őrsparancsnok volt, jó viszonyban voltunk egymással.*” – mondta.⁷⁰¹ A konfliktus azért

⁶⁹⁷ A Mandel-birtokra a magyarbánhegyesi, battonyai, nagybánhegyesi, kevermesi, eleki, csanádapácai, medgyesbodzási, magyardombegyházi, dombegyházi és mezőhegyesi zsidókat szállították. Dr. Palkó Lajosné (szerk.): *A battonyai zsidóság emlékkönyve*. Battonya, 2014. 32. o. A felsorolt településeken 1941-ben 344 izraelita vallású lakos élt. Kepecs – Klinger, 1993. 132. o.

⁶⁹⁸ Gerebenics Gergely helyett Tarkó Ferencet delegálták népbírának.

⁶⁹⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 66. o.

⁷⁰⁰ Op. cit.

⁷⁰¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 73. o.

keletkezett közöttük, mert Földes felesége „*erkölcstelen, feslett életmódot folytatott*”, amit a szárnyparancsnokság vele vizsgáltatott ki. Emiatt Földes „legazemberezte”. Amikor 1943 őszén betért a derecskei őrre, éppen akkor tartóztatták le a szárnyparancsnokság parancsára. Ő pedig azért kapott 30 nap laktanyafogságot, mert korábban „*lanyha ellenőrzést*” folytatott Földes kapcsán, emiatt nem derültek ki az „*üzelvei*”.⁷⁰² (Később úgy hallotta, hogy a haditörvényszék elítélte.)

Rátért a battonyai zsidók⁷⁰³ gettózására is, tagadva, hogy gettóparancsnok lett volna. Amikor – legutolsóként (valószínűleg május 15-én⁷⁰⁴) – a battonyai zsidókat is beszállították a magyarbánhegyesi gettóba, kiderült, hogy számukra nem maradt hely, végül az uradalmi magtárban helyezték el nagy részüket. Ő is megjegyezte, mint Prókay János alhadnagy vagy dr. Rödönyi Tibor, hogy „*Szigorúan meg volt írva, hogy a zsidók mit vihetek be a gettóba. Ez nem volt a csendőrség tetszésére bízva. A gettóból elszállításkor se volt a csendőröknek egyéb szerepük, mint a rendfenntartás.*”⁷⁰⁵ Egyébként a zsidók elszállításánál a szárnyparancsnoka, Rödönyi százados is jelen volt – tette hozzá. Végül ismét hangsúlyozta, hogy az orosházi politikai rendőrségen valóban ki sem hallgatták, csak rákényszerítették a kész jegyzőkönyv aláírására.

A kihallgatott tanúkat három csoportba lehet osztani. Az egyik a csorvási és kevermesi, a másik az orosházi, a harmadik pedig a battonyai tanúk.

A csorvásiak közül elsőként Csabai Pált (1945-ben Csorvás főjegyzője, a világháború alatt községi számvevő) hallgatták ki. Ő úgy vallott, hogy „*Szigorú, de jó csendőr volt. [...] úgy tudom, hogy a felettesei elégedettek voltak vele. Nincs tudomásom arról, hogy vádlott népellenes működést fejtett volna ki.*”⁷⁰⁶ Egy napszámos azt vallotta, hogy amikor anyagilag nagy bajba került, a vádlott támogatta őt és családját. („*Én jó embernek ismertem meg...*” – vallotta.⁷⁰⁷) A szociáldemokrata körben semmi panaszt nem hallott a vádlottra. A következő tanú szintén csak dicsérni tudta, nem tapasztalta soha, hogy „*népellenes magatartást*” tanúsított volna. Egy csorvási szabó úgy vallott, hogy a vádlottat népszerű embernek ismerte meg, „*Kedvelte a lakosságot.*”⁷⁰⁸ Azt hallotta, hogy „*szigorú volt vádlott olyan egyénnel szemben, akik rászolgáltak.*”⁷⁰⁹ A következő csorvási származású tanú is hasonlóan vallott. Velük ellentétben, volt aki azt vallotta, a vádlott kijelentette: „*én a szociáldemokratáknak a tökök alá nyúlok*”, egy másik szerint „*piszkos szocialistáknak*” nevezte őket.⁷¹⁰ Rajtuk kívül még több tanú is azt vallotta, hogy üldözte a szocialistákat.

A kevermesi tanúk – csakúgy, mint a csorvásiak – ellentmondásos vallomásokat tettek. Egyesek azt vallották, hogy tárgyilagos embernek ismerték meg a vádlottat, a szociáldemokratákat ellenőrizte ugyan, de nem üldözte. Mások azonban kitartottak amellett, hogy szocialista-ellenes volt. (Például azt mondta, hogy „*ki fogom itt teríteni minden szociáldemokrata bőrét*”.⁷¹¹)

A deportálásból visszatért orosházi tanúk mindnyájan arról vallották, hogy Somoskövi eltulajdonított bizonyos, reá bízott javaikat. (Megjegyeznem, hogy ha a csendőr alhadnagra bízták ingóságai egy részét, nem lehettek rossz viszonyba vele, és nyilván bíztak benne.) Az

⁷⁰² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 74 o.

⁷⁰³ Battonyán az 1941-es népszámlálás idején 141 zsidó *vallású* lakos élt. (Kepecs – Klinger, 1993. 132. o.) Egy 1944-es kimutatás szerint a deportálás előtt 129 tagja volt a hitközségnek. MNL BéML, xerox tár, XV. 33. 215. fond, Zsidó hitközségi tagok összeírása, 1944. április. Névjegyzék. Battonya községben lakó és tartózkodó zsidókról.

⁷⁰⁴ Mivel dr. vitéz Vintze Sándor mezőkovácsházi főszolgabíró 10-én adta ki a rendeletét és a battonyaiak vonultak be utoljára a gettóba, szerintem a 15-i dátum a valószínűbb. Közli K. Cseh, 2002. 402–405. o.

⁷⁰⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 75. o.

⁷⁰⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 76. o.

⁷⁰⁷ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 77. o.

⁷⁰⁸ Op. cit.

⁷⁰⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 78. o.

⁷¹⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 108–109. o.

⁷¹¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 114. o.

egyik tanú azt is állította, hogy az egyik keresztény rokonát följelentette „*zsidó vagyon rejtegetése miatt*”.⁷¹² A vádlott részletesen tagadta a lopás vádját.

Figyelemre méltó dr. Haviár Lajos volt járási főszolgabíró vallomása (ő a Prókay János és a dr. Rödönyi Tibor elleni perekben súlyosan terhelő vallomást tett mindkettőjükre). Somoskövivel kapcsolatban kijelentette, hogy „*Vádlottnak semmi szerepe nem volt a zsidók gettózásában.*”⁷¹³ Végül azt mondta: „*Semmi kivetni, illetve kifogásolni valót nem találtam a vádlott magatartásában. [...] Őszintén mondván csendőr-ideálom volt vádlott. Soha szélsőséges magatartást nem tapasztaltam vádlott részéről.*”⁷¹⁴ Egyébként annyira népszerű volt Orosházán, hogy amikor elhelyezték, kérvényezték a visszahelyezését. Fölhívta a figyelmet arra, hogy ha kitudódott volna, hogy zsidó javakat (az Ungár-családét) rejtegeti, annak nagyon súlyos következménye lett volna. Azt azonban nem tetteleztte föl a Somoskövit lopással megvádoló Bárány- és Ungár-családokról, hogy hamisan vallottak volna – pedig valószínűleg ez történt.

Dr. Szenttornyai György (katolizált zsidó ügyvéd) így nyilatkozott: „*Minden orosházi zsidótól csak jót hallottam róla.*”⁷¹⁵ Még a helyi főrabbi is pozitívan nyilatkozott róla: amikor Magyarbánhegyesen zaklatták a nővérét, ő közbelépett, egyébként pedig beszélgetéseik során „*láttam a tekintetéből, hogy fájlalja a zsidók sorsát.*”⁷¹⁶ A Dér-féle fatelep keresztény cégvezetője hasonlóképpen elismerően vallott róla, azt állítván, hogy a vádlott igyekezett segíteni a zsidókon. Amikor megtudta tőle, hogy a csendőrnnyomozók ütik-verik a zsidókat a gettóban, ezt jelentette Rödönyi századosnak, de nem történt változás. Egyébként ő sem tudta feltételezni róla, hogy zsidó javakat tulajdonított volna el. A következő tanú azt vallotta, hogy Ungárék lepecsételt lakását az oroszok törték föl, majd onnan boldog-boldogtalan elvitt, amit tudott – és ehhez a vádlottnak semmi köze sem volt. Ráadásul a rákövetkező tanú azt vallotta, hogy a vádlott felesége átadott neki egy (feltehetően Ungárék javait tartalmazó) koffert, amelyet azonban az oroszok bejövetele után a helyi kommunista párt „kisajátított”. A tanácsvezető kérdésére adott részletes válaszból kiderül, hogy Ungárék ingóságainak nagy hányadát részben a „fölszabadító” szovjetek hurcolták el, részben a helyi kommunisták (köztük az a Czipelle István, aki – a megfelelő fejezetnél látható – a Prókay-perben nyilvánvalóan össze-vissza hazudott) és nem Somoskövi.

Kihallgatták azt a Földes Ferenc volt csendőrt is, aki haragban volt a vádlottal (ennek ellenére „érdektelen tanú” volt). Elismerte, hogy szolgálati vétség miatt 1941–42-ben folyt ellene eljárás, ennek során pedig – szerinte – a vádlott „*rosszindulattal viseltetett*” iránta, mert ő indította el ellene az ügyet, és az volt a célja, hogy becsukják.⁷¹⁷ 1943 szeptemberében a debreceni 6. csendőrnnyomozó alosztály két tisztje tartóztatta le, a fogdában tudta meg, hogy ebben is benne volt a keze a vádlottnak. Őt hat hónapra ítélték, míg a vádlottat egy hónapi fogságra. Végül azzal vádolta, hogy amikor már a közelben járt a Vörös Hadsereg, és megbetegedett, Somoskövi és Rödönyi százados⁷¹⁸ megállapíttatták az orvosokkal, hogy szolgálatképes, tehát neki is el kellett vonulnia a többi csendőrrel, nem maradhatott Orosházán. A vádlott mindvégig azért üldözte, mert kommunista- és zsidóbarát volt – fejezte be a vallomását. Az elhangzottakra azzal reagált a vádlott, hogy ha a tanú annyira haragudott rá, nem tartott volna vele a visszavonuláskor, hanem egy másik csoporthoz csatlakozott volna.⁷¹⁹

A battonyai tanúk is egymásnak ellentmondó vallomásokat tettek. Egyesek azt állították, hogy ők érkeztek utoljára a Magyarbánhegyes határában lévő Mandel-majorba, de az ottani kastélyban már minden helyet elfoglaltak a korábban érkezett csoportok. Mások szerint azonban ez nem így volt, mert az elekiek utánuk érkeztek. Többen úgy vallottak, hogy valószínűleg azért

⁷¹² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 80. o.

⁷¹³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 85. o.

⁷¹⁴ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 86. o.

⁷¹⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 87. o.

⁷¹⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 88. o.

⁷¹⁷ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 94. o.

⁷¹⁸ Dr. Rödönyi Tibor ellen az egyik vádpont is ez volt. Lásd az ő eseténél.

⁷¹⁹ MNL BéML XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 61. o.

akarta az alhadnagy sürgősen a marhaistállóban helyezni őket, mert szakadt az eső, ezzel szemben egyesek szerint ragyogó, meleg idő volt. Voltak olyan tanúk is, akik szerint a vádlott gépfegyverrel fenyegetőzött. (Ez nyilvánvaló hazugság: a csendőrök nem rendelkeztek gépfegyverrel.)

A három napos tárgyalás végén a gyulai népbíróság Juhász-tanácsa Nb.I.1945/44/6. szám alatt hozott végzésével a 81/1945. M.E. sz. rendelet 10. §. 5. pontjába ütköző „népellenes bűntett miatt emelt vád tekintetében a bünvádi eljárást” Somoskövi Lajos ellen megszüntette. Az indokolásból kiderül, hogy a népügyész „a vádat indokoltan ejtette”.⁷²⁰ A többi vádpont azonban nem „ejtődött”, tehát emiatt a tárgyalás folytatódott tovább.

1945. október 3-án – már Gyulán – folytatták tovább Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagy bűnperének a tárgyalását. Ekkor már csak egyetlen tanút hallgattak ki, a volt csorvási gyógyszerészt. Forgács Károly tagadta, hogy azt mondta volna a vádlottnak, „vigyázzon a kommunistákra és a szociáldemokratákra, mert terjeszkednek”, valójában azt a kijelentést tette, hogy „örülnék, ha a rendőrség és a katonaság erősebb lenne.”⁷²¹ Erre a vádlott azt válaszolta, hogy „lesz gondom rá”. Végül kijelentette, hogy „vádlott erélyes ember volt, de rokonszenvesnek tartották Csorváson.”⁷²²

Ezt követően ismét elnapolták a tárgyalást, mert két tanú nem jelent meg. Ám váratlan fordulat történt, ugyanis a népbíróság végzésével elrendelte a vádlott azonnali szabadlábra helyezését. A főtárgyalást november 14-én folytatták, de közben – október 6-án – a gyulai népügyész Budapesten kihallgatta Unger Pálné szüleit, az Erdélyi házaspárt. A férj arról vallott, hogy a vádlott följelentésére elkobozták az egyik keresztény családnál letétbe helyezett ingóságait, őt pedig „zsidóvagyron rejtegetése miatt” följelentette.⁷²³ A feleség ugyanazt vallotta, mint a férje.

Az utolsó tárgyalási napon, november 14-én egy újabb összetételű tanács⁷²⁴ tárgyalta volna Somoskövi bűnügyét, ám dr. Füst Molnár Antal vezető bíró bejelentette, hogy „hivatali akadály miatt a főtárgyalás nem tartható meg”, ezért új tárgyalási napot fognak kijelölni.⁷²⁵ (Az nem tudható, hogy mit is kell érteni a „hivatali akadály” alatt.)

1946. január 14-én ismét dr. Juhász Imre vezette a tanácsot. A vezető bíró először az Erdélyi-házaspár vallomásaival kapcsolatban tett föl kérdéseket a vádlottnak, aki tagadta, hogy bármit is elcsúsztatott volna az ingóságai közül. Ezután a védő kérte egy békéscsabai ügyvéd beidézését, aki tanúsíthatta volna, hogy Somoskövi a gettóból négy zsidót „kiemeltetett” – tehát nem lehetett „népellenes”. Ezt a népügyész ellenezte, mert fölöslegesnek tartotta, ezért a népbíróság elutasította az ügyvéd indítványát.

A vádlott az utolsó szó jogán kijelentette: a két csorvási vádlója züllött, alkoholista alakok, míg a kevermesit előbb az SZDP-ből, majd most az MKP-ból is „kidobták” a gyanús üzelmei és részegessége miatt. A Mandl-pusztai gettózottak közül pedig „egyedül csak a battonyaiak emeltek panaszt ellenem, holott 14 község zsidói voltak ott.” A volt csendőrt, Földest pedig gyilkossággal vádolták, egyébként pedig „eladta pénzért a csendőrség titkos iratait.” (Erről korábban nem tett említést!) „Neki köszönhetem az egész eljárást ellenem” – mondta.⁷²⁶ Ezek után a népbíróság berekesztette a tárgyalást, visszavonult tanácskozásra, majd kihirdette az ítéletét.

Az Nb.I.44.1945/25. sz. ítéletével a Juhász tanács Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagyot bűnösnek nyilvánította az 1440/1945. M.E. számú rendelet 10. §-ának 3. pontjába ütköző „népellenes” bűntettben, ezért őt főbüntetésként egy év és egy hónapi börtönbüntetésre,

⁷²⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 176. o.

⁷²¹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 129. o.

⁷²² Az április 29-i vádiratban úgy fogalmaztak, azt mondta Somoskövi, hogy „a töküik alá nyúl” a szociáldemokrata párttagoknak. MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 54. o.

⁷²³ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 83. o.

⁷²⁴ A tanács tagjai: Enyedi Sándor, Déri Ferenc, Puskás János, Sólyom Géza, Tarkó Ferenc és Mihály.

⁷²⁵ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 86. o.

⁷²⁶ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 125. o.

mellékbüntetésként pedig tíz évi politikai jogvesztésre ítélte. A szabadságvesztés büntetésbe beszámítottak hat hónapot és huszonhárom napot. A lopás és sikkasztás vádja alól fölmentették. A börtönbüntetést egyes baloldali (szociáldemokrata) személyek „üldözése”, valamint a deportálásban való részvétele miatt szabták ki. (Utólag azonban inkább az gyanítható, hogy a népbíróság politikai okokból, nem mert fölmentő ítéletet hozni.) A vádak nagy többségét (mintegy 80 százalékát) bizonyítékok hiányában, egy részét (a csorvási „ügyet”) pedig elévülés miatt vetették el.

Az „ítéleti tényállást” döntően a vád tanúi vallomásai alapján készítették el. Javára hozták fel, hogy több kevermesi tanú szerint „*nagyon rendesen viselkedett*” a falujukban, ahol éveken keresztül őrparancsnok volt, és a zsidók deportálása idején sem hallottak semmiféle panaszt rá.⁷²⁷ Enyhítő körülményként mérlegelték egyebek mellett a női mivoltát, büntetlen előéletét, idősebb korát, és azt a körülményt, hogy „*a vádlott sok egyénnel szemben jót tett*”.⁷²⁸ Azt is elismerték, hogy „*nem volt zsidó gyűlölő egyén*”, ráadásul számos üldözött személy ingóságát megőrizte – ezzel a tetteivel pedig a szabadságával és az állásával játszott. (Idéztek „*a közismerten zsidóbarát és baloldali gondolkodású*” Haviárnak a tárgyaláson tett vallomásából, miszerint Somoskövi „*volt az egyetlen csendőr úgyszólván, akivel beszélni lehetett...*”)⁷²⁹

A relatíve csekélynek mondható ítélet meghozatalában szerintem jelentős szerepet játszott az, hogy a népbíróság elismerte, miszerint mint szakasziparancsnok, „*polgári egyénéssel nem foglalkozott, csak az alárendelt őrök ellenőrzése volt a feladata*.”⁷³⁰ Ezen kívül ténybelileg állapították meg, hogy nem volt a battonyai gettó parancsnoka – nem is lehetett, mivel a nagyközségben nem állították fel azt. Ezen felül pedig leszögezték: „*a gettózást nem a csendőrség, hanem a közigazgatási hatóságok végezték*.”⁷³¹ Ezt az alapvető tény – mint más eseteknél látni lehet – más népbírói tanácsok egyszerűen figyelmen kívül hagyták.

Az ítélet kihirdetése után a népügyész fellebbezést jelentett be a felmentő rész miatt, a marasztaló miatt pedig a súlyosítás érdekében. A vádlott és védője perorvoslat hiányában az ítéletet tudomásul vette. A fellebbezés miatt a tanács elrendelte az addig keletkezett iratoknak a népfőügyészség útján a NOT-hoz történő fölterjesztését.

Az ítélet után négy nappal, tehát 1946. január 18-án Somoskövi Lajos kérte a Juhász-tanáctól, hogy engedélyezze a börtönbüntetése hátra levő részének letöltését, amit meg is kapott, a fennmaradt mintegy fél évet le is ülte.

Dr. Sárkány György vezető népügyész – bár az ítéletnek csak a szóban kifejtett indoklására szorítkozhatott, mert még írásban nem kapta azt meg –, már 19-én elkészítette fellebbezésének az indoklását. Ebben kifejtette, hogy a népbíróság Juhász-tanácsa 1.) „*tévesen kapcsolta ki elévülés okából*” a vádlott „*Csorváson kifejtett népellenes működését*”; 2.) a kevermesi „*működésének*” csupán egyes tényelemeit állapította meg, és sérelmezte, hogy nem állapította meg az összes, a vád tárgyát képező cselekményt; 3.) nem állapította meg a bűnösségét „*a magyarbánhegyesi gettóban kifejtett működése*” miatt; 4.) az Erdélyi-házaspár ügyében semmit sem állapítottak meg, illetve téves jogi alapon mentették fel.⁷³²

1947. január 8-án dr. Juhász Imre vezető bíró átiratban kérte a NOT elnökségét, hogy biztosítsanak soronkívüliséget Somoskövi ügyének letárgyalására. Mivel január 30-án dr. Szűcs János népfőügyész értesítette a NOT-ot, hogy fönntartja a fellebbezést, nem volt akadálya a másodfokú tárgyalás mielőbbi megtartásának. A soronkívüliség azonban nem jelentette azt, hogy a tárgyalásra egy-két hónapon belül sor kerül. Első alkalommal október 26-án ült össze a NOT dr.

⁷²⁷ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 156. o.

⁷²⁸ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 157. o.

⁷²⁹ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 160. o.

⁷³⁰ MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 153. o.

⁷³¹ Op. cit.

⁷³² MNL BéML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 199. o.

Pálosi Béla vezette tanácsa, de a tárgyalást – betegsége hivatkozva – egyből el is napolták, majd novemberben még két alkalommal.

Végül 1947. december 20-án a Pálosi-tanács a NOT.II.4466/1946-32. sz. ítéletével – az elsőfokú ítélet mértékét nem érintve – főbüntetésként vagyonvesztésre és nyugdíjigényének elvesztésével járó állásvesztésre ítélte. Az indoklásból kitetszik, hogy a NOT szerint az elsőbíróság tévesen értékelte több vádpont minősítését. Azt is észrevételezték, hogy az elévüléssel kapcsolatban a Juhász-tanács *„helytelen jogi álláspontot foglalt el”*.⁷³³

A jogerős ítélet meglehetősen későn, 1949. április 18-án született meg. Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagy népbírószági kálváriája ezzel véget ért. Csakhogy akkor már gyűjtötte róla az információkat az Államvédelmi Hatóság.

1949. március 24-én a BM szolnoki államvédelmi osztályának helyettes vezetője, Halek Ernő hadnagy írt róla egy jelentést. Ebben az olvasható, hogy a szabadulása után ismét Gerendáson élő Somoskövi – állítólag – egy volt „partizánnak” kijelentette, hogy korábbi tettéért egyszer még *„majd fel is akaszthatják”*. (Az utólag már megállapíthatatlan, hogy mire is gondolhatott, feltéve, hogy valóban elhangzott ez a kijelentés.) Egy gerendási parasztot, Hornok Pált megfenyegette: *„el fog jönni még az az idő, amikor felelősségre vonja demokratikus magatartása miatt”*. A jelentés szerint a békési Durdai Pálnak pedig azt mondta, hogy *„a kommunisták fognak még az útszéli fákon felakasztva lógni és az olyan Hornok féle emberek fognak még előtte térden csúszni, ha felteszi a darutollas [sic!] kalapját.”*⁷³⁴

Ezek után kezdett el foglalkozni vele az ávó. Május közepén Földi László r. hadnagy tanúként kihallgatta Durdait, aki megismételte a „darutollas kalap”-ról szóló „meséjét”. Több, mint két hónappal később Bors László kihallgatta azt a gerendási özvegyet, akivel a volt csendőr – Durdai szerint – „vadházasságban” élt. Utóbbi ezt tagadta, azt vallotta, hogy csupán náluk dolgozik, ám arról volt tudomása, hogy két éve külön él a feleségétől. Tagadta, hogy kommunistaelenes kijelentéseket hangoztatott volna. Nagyjából hasonlóképpen vallott egy, a tanyán élő nagylány is.

1949 szeptemberében az ávó szolnoki osztályának békéscsabai kirendeltségén elkészült róla egy környezettanulmány, amely azonban rengeteg hamis információt tartalmaz. Például itt is olvasható az a hamis vád, miszerint a hírhedt endrődi sortűz idején ő lett volna az őrsparancsnok, és a sortűzet *„ezidáig simán megúsza minden büntetés nélkül.”* Amikor áthelyezték Kevermesre, ott *„tovább üldözte a magyar munkásokat, mivel ő német származású és gyűlölte a magyarságot. Teljesen germán típus, az arca olyan vörös, németes.”*⁷³⁵ (1945 után a kommunisták szívesen hangoztatták vélt vagy valós ellenségeik német származását, ezzel is megbélyegezve őket.) Az endrődi ügy tovább foglalkoztatta az államvédelmet, nyilván úgy gondolták, ezzel tudnak „fogást találni” rajta. Október végén a gyomai járási rendőrkapitányságon készült az ügyben egy jelentés, de ebből csak az derül ki, hogy a kikérdezett tanúk nem is hallottak a nevről, a sortűz idején egyébként Mikola Miklós tiszthelyettes volt az őrsparancsnok, de ő sohasem üldözte, bántotta a község népét.

November 20-án újabb jelentés készült az ügyéről. Ebben részben megismételték, részben kiegészítették a korábbi információkat: valóban „vadházasságban” él egy gerendási özvegyvel (de azt megjegyezték, hogy ennek ellenére, akár csak korábban, most is *„igen erkölcsös életet él”*, csak 1945 óta nem tud elválni a feleségétől). *„Környezete, melyben él, kimondottan kulák család, mely a demokráciának egyáltalán nem híve... [...] Világnézete úgyszólván nincs neki, de a kapitalizmusnak a híve, és meghitt környezetében ma is többször kijelenti, hogy ez a világ meg fog változni és nem lehet az, a parasztságtól a földet elvegyék.”* A tágabb környezetében óvatosan viselkedik. *„Mint csendőr, igen nagyravágyó volt, de mióta a felszabadulás*

⁷³³ MNL BÉML, XXV. 12. fond, Nb. 945/1945. 171. o.

⁷³⁴ ÁBTL, Somoskövi Lajos vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-1161, 5. o. (A dossziét 36 oldalszámmal 1968. július 31-én zárta le Budapesten Faragó József r. alezredes.)

⁷³⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-1161, 19. o.

*megtörtént, nagyon meghúzza magát...*⁷³⁶ (A népbírósi eljárás ismeretében ezen nem lehet csodálkozni.)

1950. december 20-án Habuda Zsigmond százados, a békéscsabai ÁVH osztály vezetője készített egy zárójelentést, melyben megállapította, hogy csupán annyit sikerült kideríteni róla, hogy korábban csendőr volt, de nagyobb bűnöket nem lehetett rábizonyítani. Azért a rákosista hatalom nem tűrhette, hogy egy volt csendőr sokáig szabadlábon legyen. Somoskövit 1953. január 17-én az orosházi járásbíróság „közellátás büntetnének veszélyeztetése” vádjával hat és fél év börtönbüntetésre ítélte. 1956 tavaszán helyezték feltételesen szabadlábra.

1956-ban – miként 1965. május 28-án a Békés megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as alosztályán Deák József főhadnagy fogalmazott a róla szóló jelentésében – *„távol tartotta magát minden ellenforradalmi megmozdulástól.”* Akik hozzá fordultak tanácsért, igyekezett meggyőzni *„az ellenforradalom értelmetlenségéről.”*⁷³⁷ A jelentés végén megjegyezte: *„Nevezett jelenleg is lojális híve a társadalmi rendszernek, ezt munkáján és nyilatkozatain keresztül több esetben bebizonyította, a község vezetői jelenleg is úgy tájékoztattak, hogy lojális magatartást tanúsít, ellenséges tevékenységre nem hajlandó.”*⁷³⁸ A fennmaradt állambiztonsági iratokból úgy tűnik, hogy az állambiztonsági figyeltetése az 1960-as évek közepén véget ért.

Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagy 1971. május 19-én hunyt el Csorváson.

Somoskövi Lajos volt csendőr alhadnagy népbírósi ügyéről is elmondható, hogy rendhagyóan végződött. Azon nagyon kevés volt csendőr közé tartozik, akik megúszták az ellenük lefolytatott eljárást. Ráadásul ő is részt vett zsidók deportálásában – ezt figyelembe véve pedig kiváltképp különös, hogy „csupán” bő egy év börtönbüntetést kapott.

⁷³⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-1161, 34. o.

⁷³⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-1161, 41. o. (A *Békés megye 1956-ban* című forráskiadvány II/1. kötete (szerk.: Erdmann Gyula) tartalmazza a Gerendásra vonatkozó legfontosabb iratokat, ám Somoskövi neve ezekben nem szerepel.)

⁷³⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-1161, 42. o.

IV. 1956-os „ellenforradalmárok”

„fegyverrel akart harcolni a szabadságukért”

Baricsa János Imre tizedes

Baricsa János Imre 1919-ben született Hódmezővásárhelyen. Egy 1960. május 11-i környezettanulmány szerint az apja bognársegéd volt, és emellett 4–5 holdat művelt. Ő csupán négy elemi végzettségű. Már fiatalon a Vásárhely-kutasi⁷³⁹ mintagazdánál, Gregus Imrénél, később a Károlyi-, majd a Weiss Manfréd-uradalmakban dolgozott cselédként, illetve summásként. 1940-ben behívták a honvédséghez, a szegedi 9/1. gyalogos zászlóaljtól szerelt le 1943-ban, ezt követően jelentkezett a csendőrséghez. (Az 1960-as évekbeli ügynökjelentésekből az derül ki, hogy csupán kényszerből lett csendőr, azért, hogy a szegénység elől meneküljön, és sajnálta, hogy nem tanulhatott valamilyen szakmát.)

1943. december 13-tól 1944. december 1-ig volt próbacsendőr, de arról a források hallgatnak, hogy hol szolgált. Annyi bizonyos, hogy 1944 decemberében szovjet hadifogságba esett, de a fogolytáborból sikerült megszöknie. 1945 májusában hazatért. Jelentkezett a „demokratikus” honvédségbe, fölvetették, de pár nap múlva a csendőr múltja miatt elbocsájtották.⁷⁴⁰ Ezek után valószínűleg be sem nyújtotta az igazolása iránti kérelmét az igazolóbizottságnak, ha esetleg mégis (ennek nem találtuk a nyomát), biztosan nem igazolták.

1946-ban megnősült, és 1951-ig 6–8 holdas haszonbérleti földön gazdálkodott, utána a Székkutasi Gyapotkutató Intézetbe került, fizikai munkásként. Amikor az addigi munkahelyét megszüntették, az állami gazdaság dolgozója lett.

Baricsa „fő bűne” az volt, hogy csendőrként részt vett az 1956-os forradalom helyi eseményeiben, tagja lett a székkutasi nemzetőrségnek. Emiatt nem vonták felelősségre, ugyanis *„amikor látta, hogy az ellenforradalom elbukott, betegezt jelentett. Kivizsgálásra járt Hódmezővásárhelyre és Budapestre, csak hogy a felelősségre vonás elől meneküljön. 1957 márciusában, amikor látta, hogy ügyével nem foglalkoznak, jelentkezett a Gazdaságba, munka felvételre. Mivel úgy a gazdaság igazgatója, mint az ott funkcióban lévő személyek osztályidegenek, vagy részese voltak valamilyen formában az ellenforradalomnak, minden további nélkül felvették, sőt, raktárosi beosztást kapott.”* – írta róla Gyöngyi Ferenc hadnagy, operatív beosztott 1960. május 11-én.⁷⁴¹

A forradalom alatti tevékenységéről elsőként a rá (és több székkutasi „ellenforradalmárra”) állított „Miklós” fedőnevű hálózati személy jelentett, de csupán annyit írt, hogy a forradalom napjaiban azt hallotta tőle, *„a kommunista személyeket megfenyegette, olyan kijelentést tett, hogy mostmár minden kommunistának megvan számolva a napjai.”*⁷⁴² Azt nem lehet tudni, hogy „Miklós” legelső jelentése mikor készült a volt csendőrrel, de az biztos, hogy utána még évekig jelentett róla.

1957. augusztus 17-én Takács Imre székkutasi törzsőrmester készített egy kimutatást a Szentés járás területén élő volt csendőrökről, ebben Baricsáról az alábbiakat írta: *„Az ellenforradalom idején a nevezett már fegyverrel akart harcolni a szabadságukért, mivel a*

⁷³⁹ Vásárhely-Kutas 1950-ig Hódmezővásárhely egyik külterülete volt, tanyaközpont. 1950-ben „önállósították”, majd a Székkutas nevet kapta.

⁷⁴⁰ ÁBTL, Baricsa János Imre operatív dossziéja, 3.1.5. O-14958/620, 10. o. (A dossziét Nagy Károly alhadnagy 89 oldalszámmal Szegeden zárta le 1973. április 17-én.)

⁷⁴¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 9. o.

⁷⁴² ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 10. o.

fegyveres nemzetőrségnek volt a tagja. Szintén a többinek barátja, naponta felvilágosítást adott a többieknek, hogy az országbelső helyzete hogyan áll, mivel a találkozás mindig megvolt szervezve.”⁷⁴³ Az 1956. november 4. után újjászervezett állambiztonsági szervek 1957 tavaszán minden megyében készítettek összefoglaló anyagokat (ezeket valamiért „monográfiának” nevezték el) az adott terület legfontosabb eseményeiről, konkrétan felsorolva, kik vettek részt a nemzeti/forradalmi bizottságokban, kik voltak az adott településen nemzetőrök. Ebben Baricsáról az alábbiakat közölték: „Nevezett a felszabadulás előtt csendőr őrmester volt. Középparaszt származású. Tagja volt a »nemzetőrségnek«. »12 év után ismét felvehetem azt a sapkát [sic!], ami annyira a szívemhez nőtt« – mondotta Baricsa. Több kommunista lakás házkutatásában részt vett, és káderanyagokat, valamint fegyvert keresett. A »nemzetőrség« részére szakmai oktatást tartott.”⁷⁴⁴ Ebből annyi valóban igaz, hogy önként jelentkezett a nemzetőrséghez, és egy alkalommal társaival fölkereste Szarka Sándor párttitkárt, hogy begyűjtsék a nála lévő fegyvert. (1956-ban vidéken a főállású nemzetőrségek mindenhol igyekeztek összeszedni a pártfunkcionáriusoknál esetleg meglévő lőfegyvereket.) A neki tulajdonított kijelentés, hogy végre 1944 után fölveheti a (csendőr) „sapkáját” (nyilván a kakastollas csendőrkalapra gondolt az illető), egyértelműen egy rendőr vagy állambiztonsági tiszt fantáziájának a terméke.

Az 1956 utáni felelősségre vonást megúsza, de 1958-ban és 1959-ben is adnia kellett a rendőrség számára egy-egy nyilatkozatot, ami azt jelenti, hogy „számon tartották”, mint „ellenforradalmárt”. 1960. május 18-án Gyöngyi Ferenc (már főhadnagyként) határozatot hozott az operatív nyilvántartásba vételéről, és figyelő dosszié nyitásáról, mert „a felszabadulás előtti csendőr beosztása, valamint az ellenforradalom idején tanúsított magatartása, ellenséges személyekkel való kapcsolattartása bizonyítja, hogy ellensége a népidemokráciának, ezért teszünk javaslatot a veszélyes elemek nyilvántartásába sorolására.”⁷⁴⁵

1961. november 8-án Gyöngyi készített róla jelentést, melyből kiderül, hogy a két ügynök, „Miklós” és „Rózsavölgyi” jelentései szerint „Nyílt, ellenséges tevékenység részéről nem tapasztalható. Teszt olyan kijelentéseket azonban, hogy nem lehet megélni. Székkutason tartózkodó magatartást tanúsít, egy-két személy van, akikkel szokott találkozni, így pld. Dr. Darók József büntetett előéletű személy, egymás lakására járnak, ezenkívül Nagy Imre Új Élet tsz. dolgozójával is jó viszonyban van, aki ellenségesen nyilvánul meg.”⁷⁴⁶ Még ugyanabban a hónapban Gyöngyi „speciális környezettanulmányt” készített róla. Összefoglalta az előéletét, majd a jelenre térve, azt írta, hogy most az állami gazdaság hibrid üzemében portás. „Munkájában hiányosságok nem tapasztalhatók. [...] Nyílt ellenséges tevékenységéről 1956 után nem tudunk, kapcsolatai osztályidegen személyekből tevődik össze.” Figyelemre méltó, hogy a jelentés végén részletesen leírta, hogy a volt csendőrnek hol található a lakása, pontos alaprajzot készített róla, és azt is megjegyezte, hogy személygépkocsival rossz időben is megközelíthető.⁷⁴⁷ Mindez arra utal, hogy a főhadnagy nagyon szerette volna, ha végre letartóztathatná a volt csendőrt – ám erre nem került sor.

A következő évben is készültek róla ügynök-, illetve állambiztonsági jelentések. Az 1962. május 30-i jelentésben Gyöngyi megismételte, hogy „Nyílt, ellenséges tevékenysége az ellenforradalom óta tudomásunk szerint nincs. Baráti kapcsolatai osztályidegen személyekből tevődik ki.”⁷⁴⁸ Tulajdonképpen ezt ismételi meg az elkövetkező években is.

⁷⁴³ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 3. o.

⁷⁴⁴ „Monográfia”. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiről és szereplőiről Csongrád megyében rendőri (állambiztonsági) szemmel. (Szerk.: dr. Fejér Dénes). Szeged, 2009., 219. o. (Egy 1959. február 13-i jelentésben is azt írták róla, hogy részt vett abban a csoportban, amelyik feldúlta a községi pártházat, a megtalált iratokat pedig elégették.)

⁷⁴⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 17. o.

⁷⁴⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 27–28. o.

⁷⁴⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 29. o.

⁷⁴⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 34. o.

Figyelemre méltó azonban a ráállított „Miklós” fedőnevű ügynök 1962. október 9-i jelentése, melyben azt írta róla, hogy *„játsza a nagy hazafit. Arról beszél, hogy most mennyivel jobb mint a múltban volt, mert akkor ő cseléd volt a kulákoknál. [...] Elmondotta, hogy az ő gyermekei már nem lesznek cselédek, nem fognak annyi szomorú kenyeret enni, mint ő evett meg.”* A tartótiszt meg is jegyezte, hogy a célszemély, míg be nem vonult, valóban cseléd volt és nem csendőr múltja miatt lett „különösen veszélyes személy”, hanem az 1956-os dolga miatt. Ennek ellenére úgy vélte, hogy *„Őtet, mint volt csendőrt nem lehet a megtévedt emberek sorába sorolni, mert egy esetleges nemzetközi konfliktus idején leghamarabb ismét ellenünk fordítaná a fegyvert. Így továbbra is hálózati megfigyelés alatt tartjuk.”* – írta a tartótiszt, Gyöngyi főhadnagy.⁷⁴⁹ Pedig későbbi jelentésekből is az derül ki, hogy Baricsa nem sírta vissza a „csendőr-korszakát”.

A későbbi jelentésekben sem tudtak másról beszámolni, csak arról, hogy a helyzetével meg van elégedve, „szövetkezet-ellenes kijelentéseket” nem tett, sőt, amikor a ráállított ügynök el kezdte provokálni, hátha tévesz-ellenes kijelentésekre ragadtatja magát, azt is mondta, bízik abban, hogy egy évtized múlva olyanok lesznek a téveszek, hogy mindenki meg fog elégedni velük. Ráadásul kijelentette, hogy *„a kapitalizmus évei meg vannak számlálva”*...⁷⁵⁰ A kapitalizmus-ellenessége a későbbi ügynökjelentésekben is megjelenik, de az is, hogy többre tartotta „a nyugat”, mint a „népi demokrácia” technikai fejlettségét. Ez nem „tetszett” a rendszert képviselő állambiztonsági tisztnek... Mindazonáltal egy 1964. október 2-i összefoglaló jelentésben az olvasható, hogy az ügynökjelentések szerint Baricsának nincs „ellenséges tevékenysége”, sőt, *„elismeri pártunk és kormányunk határozatait, azzal szemben a teljes megelégedettségét fejezi ki”*.⁷⁵¹

A fentiek ellenére az állambiztonság szempontjából továbbra is „különösen veszélyes” személy volt a csendőr és az „ellenforradalmi” múltja miatt, és tovább figyeltették. 1965. május 3-án a „Kende István” fedőnevű ügynök egyebek mellett azt jelentette róla, hogy a felesége is álláshoz jutott, kezd végre viszonylag jól alakulni az életük. Végül azt közölte a tartótisztjének, hogy Baricsa megjegyezte: *„Látja, most már nem mutogatnak újjal ránk, hogy csendőr volt... [...] Kezdi emberszámba venni az embert.”*⁷⁵² Ez a megjegyzés is arra utal, hogy a volt csendőrök, bizony, másodrendű állampolgárokként éltek még a Kádár-rendszerben is.

Negyvenkilenc éves volt Baricsa János Imre, amikor az állambiztonság részéről úgy döntöttek, hogy lezárják a dossziéját. Még ezt megelőzően, 1968. január 23-án újabb összefoglaló jelentést készített Kiss Sándor operatív tiszt a Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as alosztályán. Ebben kihangsúlyozta, hogy az ügynökjelentések szerint *„nevezett pozitív magatartást tanúsít, ellenséges tevékenységet egyáltalán nem fejt ki.”* Elítéli a nyugati országok háborús tevékenységeit, és *„elismerően nyilatkozik pártunk és kormányunk határozatairól, társadalmi rendszerünk eddigi eredményeiről.”*⁷⁵³ Ezek után június 19-én javasolta, hogy töröljék őt a „különösen veszélyes személyek” nyilvántartásából, és szüntessék meg az „F” (figyelő) dossziéját. A javaslattal egyetértett Dán István őrnagy, alosztályvezető, és engedélyezte dr. Czene Mihály⁷⁵⁴ alezredes, a III/III-as alosztály vezetője.⁷⁵⁵ További sorsáról források hiányában semmit sem lehet tudni.

⁷⁴⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 35. o.

⁷⁵⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 36. o.

⁷⁵¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 57. o.

⁷⁵² ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 66. o.

⁷⁵³ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 81. o.

⁷⁵⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/620, 81. o.

⁷⁵⁵ Életrajzát lásd Bálint, 2014. 56–59. o.

„a nemzetőrséget az utolsók között hagyta el”

Besenyei István tizedes

Besenyei István 1917-ben született a Kisküküllő vármegyei Szőkefalván. Heten voltak testvérek. Édesapja a dicsőszentmártoni nitrogéngyárban dolgozott. Ő hét elemít végzett, majd három évig szabóinas volt. Amint fölszabadult, segédként nem tudott elhelyezkedni, ezért 1939-ig segéd munkásként, kubikosként dolgozott különféle gyárakban. 1939-ben katonaköteleesként be kellett vonulnia a román hadseregbe. A katonai kiképzés után a magyar–román határ mellé vezényelték az alakulatával, Máramarossziget környékére. A második bécsi döntést követően az alakulatát átvezényelték az új szovjet–román határ mellé, ám ő több magyar társával indulás előtt átszökött Magyarországra. Itt a mándoki gyűjtőtáborba került, majd ismét be akarták sorozni, ezúttal *„a Horthy-hadseregbe”* (vagyis a Magyar királyi Honvédségbe). A sorozóbizottság előtt azonban néhány társával együtt azt mondta, hogy nem szeretnének ismét katonai szolgálatot tölteni. Erre a bizottság közölte, hogy csak akkor úszhatják meg ezt, ha a pénzügyőrséghez, a rendőrséghez, vagy a csendőrséghez jelentkeznek. A pénzügyőrség az érettségi hiánya miatt nem jöhetett szóba, a rendőrség pedig azért, mert nem ütötte meg a 180 cm-t, elmondása szerint csak ezért kérte fölvetelét a csendőrséghez.⁷⁵⁶

1941. január 1-én bevonult a nagyváradi csendőriskolába. Három hónapi *„igen kemény katonai kiképzés”* után próbacsendőrként a magyarlaposi csendőrőrsre helyezték. 1942 nyarán az avasfelsőújfalui őrsre került, de fél év múlva átvezényelték a nagyváradi csendőriskolába, ahol hét hónapos csendőrájór tanfolyamot végzett. 1943 augusztusában a nyergesújfalui őrsre helyezték, járőrtársi minőségben. Itt sokáig nem szolgált, ugyanis súlyos beteg lett, és a budapesti I. sz. helyőrségi kórházba került. Felépülése után egészségügyi szabadságra ment, majd 1944 augusztusában visszahelyezték a nyergesújfalui őrsre. Innen októberben társaival a frontra vezényelték. Október 6-án megérkeztek Mezőtúrra, ahol azt a parancsot kapta az alakulata, hogy Endrődről verje ki a szovjeteket. Besenyei társaitól lemaradt, és Endrőd Kocsorhegy nevű határrészében egy háznál civil ruhába öltözött, majd Gyomára ment. Utána hónapokig a szovjetek dolgoztatták különböző helyeken.⁷⁵⁷

1945 márciusában jelentkezett a „demokratikus honvédségnél”, de nem volt rá szükség. Arról az iratai hallgatnak, hogy volt csendőrként érte-e valami retorzió (például internálás), úgy tűnik azonban, hogy nem. (Nyilvánvaló, hogy az igazolási eljárás során őt sem igazolták – ám az is elképzelhető, hogy be sem nyújtotta az igazolása iránti kérelmét.)

Valamikor 1945-ben Gyomán megnősült. Előbb alkalmi mezőgazdasági munkából élt, 1947-től pedig szabósegédként dolgozott tovább. 1951-től a vízépítő vállalatnál, majd az állami gazdaságnál traktorosként kereste a kenyerét.

Az 1956-os forradalom őt is magával ragadta. Akárcsak több, Gyomán élő volt csendőr, október 28-án tagja lett a nemzetőrségnek. A róla készített 1957-es környezettanulmány szerint *„önként jelentkezett Kocsis Gyula századosnál, aki ekkor a nemzeti bizottmány által volt megválasztva, mint [a] járási Rendőrkapitányság vezetője, hivatkozva arra, hogy olyan személyekre van szükség, [a]ki a rendőrségi munkák végzéséhez ért. Így nyert beosztást a nemzetőrségbe, ugyanakkor puskát is kapott. Azután csendőrmódra járta Gyoma utcáit okt. 28-tól nov. 9-ig. Annak ellenére, hogy tudta, hogy a szovjet csapatok már átlépték a magyar határt, a nemzetőrséget az utolsók között hagyta el. Benti szabad ideje alatt állandóan a külföldi híreket hallgatta és adta tovább azoknak a nemzetőröknek, akik szolgálatból jöttek be, ilyen alapon*

⁷⁵⁶ ÁBTL, Besenyei István operatív dossziéja, 3.1.5. O-14977/85, 8–9. o. (A dossziét Gubis Pál tart. alhadnagy 23 oldalszámmal Békéscsabán zárta le 1972. augusztus 22-én.)

⁷⁵⁷ Op. cit.

nyilvánította [ki] saját politikáját.”⁷⁵⁸ November 10-ig járőrözött, majd leadta a fegyverét, és egy ideig folytatta a korábban megszokott életét. A környezettanulmány szerint pár hónapig a kistarcsai internálótáborban volt, ezt azonban más forrás nem erősíti meg.

A kádári megtorló gépezet 1957 tavaszán vált aktívabbá Gyomán és környékén is. Ekkoriban országszerte egy máig sem tisztázott akcióra („Márciusban Újra Kezdjük” – MUK)⁷⁵⁹ hivatkozva széleskörű razziák folytak a volt „ellenforradalmárokkal” szemben. Ezzel függhet össze, hogy március 4-én a gyomai rendőrőrsön Mihalik György rendőr főhadnagy tanúként kihallgatta Izsó Antalt, aki azt vallotta, hogy az október 28-i „ellenforradalmi események” alatt a gyomai kapitányságon tartózkodott, és a nemzetőrök között három volt csendőrt ismert föl: Cs. Kéri Lászlót, Besenyei Istvánt és Szilágyi Imrét.

1957. március 9-én Mihalik kihallgatta mind a három fent említett „ellenforradalmár” volt csendőrt, közöttük Besenyei Istvánt is. Tőle is azt kérdezte, hogy milyen tevékenységet folytatott az „ellenforradalom” idején, tudomása szerint kiknél volt fegyver, kik terjesztettek röpcédulákat Gyomán az elmúlt hetekben, és mi tud arról, hogy egyesek tüntetést vagy sztrájkot szerveznek. Egyik kérdésre sem tudott választ adni. Arra hivatkozott, hogy egész nap dolgozik, csak késő este ér haza. *„Úgy a munkahelyemen, vagy mint Gyoma község területén nem vettem észre, hogy valaki is szervezkedne március 15-re hogy akkor újból lenne felkelés, vagy hasonló forradalom”* – vallotta. Nem tudott *„terror diverziós cselekményről”* sem. Végül Mihalik arra volt kíváncsi, ismer-e *„nyugatra szökőt vagy szökni akaró személyt”*, de erre is nemleges választ adott.⁷⁶⁰

Május 27-én a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság 836/2/1957.II. számú határozatával rendőrhatalmát alá helyezte Besenyeit. Ez azt jelentette, hogy minden második vasárnap, reggel 8 órakor jelentkeznie kellett a gyomai őrsön, eltiltották attól, hogy a község területét előzetes engedély nélkül elhagyja, vagy kocsmákat, gyűléseket látogasson. Az indoklásban arra hivatkoznak, hogy *„az ellenforradalom ideje alatt aktív ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki”*.⁷⁶¹ A ref. ugyan nem számított nagyon súlyos retorziónak, de arra „jó” volt, hogy az érintett mindennapjait megkeserítse.

A volt csendőrrel és nemzetőrrel a BM Gyomai Járási Rendőrkapitányság gyomai tisztí vegyes őrségén 1957. november 12-én Deli István őrmester környezettanulmányt (rendőri szakzsargonban „kátét”) készített. Ebben megjegyezte, hogy ugyan ellene eljárást nem folytattak le, de *„a Párt, mint veszélyes személyt ismeri.”* Azt javasolta, hogy tartsák továbbra is rendőri felügyelet alatt, mert *„még a mai napig is igen gőg[ös] és büszke, azt gondolja, hogy még mindig a fején van a kakastollas kalap, legalábbis minden megmozdulása arra vall.”*⁷⁶² A „káté”-hoz mellékelte a helyi pártbizottság és a községi tanács javaslatát is (ami nem található meg a dossziében), melyek bizonyára a rendőrhatalmát további fenntartását szorgalmazták. Jó fél évvel később, 1958. május 13-án Megyeri Sándor községi párttitkár ugyancsak ezt szorgalmazta, mivel *„Nevezett, mint volt csendőr fegyvert fogott az ellenforradalom idején, mint nemzetőr. Nem vette tudomásul a szovjet csapatok beavatkozását és nov. 9-ig a fegyvert nem adta le. Állandóan hallgatja Szabad Európa és egyéb rádió adásait és azokat nagy igyekezettel adja tovább. Ilyen magatartás alapján javasoljuk a ref. meghosszabbítását.”*⁷⁶³ A dossziéjában lévő

⁷⁵⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 7. o.

⁷⁵⁹ A „Márciusban Újra Kezdjük” az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy eredetileg egy alulról szerveződő, spontán mozgalom volt, amelyre a kádári állambiztonság „rátelepedett”, és tulajdonképpen egy hatalmi provokáció lett belőle. Lásd Krahulcsán Zsolt 2018. október 11-i előadását az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (https://www.abtl.hu/video/kavehaz/krahulcsan_zsolt_2018_10), valamint egy régebbi dolgozatát: MUK és HUKUK. In *Betekintő*, 2007. 2. sz. <http://www.betekinto.hu/en/node/105> (Letöltve: 2018. augusztus 16-án.)

⁷⁶⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 2–3. o.

⁷⁶¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 4. o.

⁷⁶² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 7. o.

⁷⁶³ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 10. o.

iratokból nem derül ki, hogy végül meddig tartották rendőri felügyelet alatt, azt feltételezzük, hogy május végén mégis csak megszüntették, hiszen addigra eltelt már egy év az elrendelése óta.

1959. augusztus 11-én a gyomai őrön egy feljegyzés készült Varga József gyomai párttaggal folytatott beszélgetésről. Ő azt mondta, hogy Besenyeit „régebb idők óta” ismeri, tudja róla azt, hogy 1945 előtt csendőr volt, 1956-ban pedig önként jelentkezett nemzetőrnek, „és mint ilyen, közbiztonsági szolgálatot teljesített. Az ellenforradalom alatt úgy nyilatkozott a járási kapitányságon, hogy »nincs szükség a kommunista rendőrökre, miért osszák be őket melléjük szolgálatra.« Ebben az időben ugyanis egy rendőrrel egy nemzetőr volt szolgálatba beosztva és ez ellen ő kifogással élt. Megítélésem szerint feltétlen fontos szoros ellenőrzés alatt tartani. Feltehető, hogy burkolt formában fejt ki ellenséges tevékenységet.”⁷⁶⁴

Az irataiból nem lehet megtudni, hogy mely időponttól kezdve került „szoros ellenőrzés alá”, vagyis mikor vezették be rá az operatív ellenőrzést, annyi bizonyos, hogy 1959-től a „Kerekes” fedőnevű ügynök (aki, mint említettem, több volt csendőrré is volt „ráállítva”) számos jelentésében adott információt róla. Például az 1959. április 14-i jelentés kivonatában az olvasható, hogy őt is Kistarcsán ismerte meg, de közelebbi ismeretségben nem áll vele. Az 1960. szeptember 21-i kivonat szerint beszélgetett a feleségével, és kifaggatta a munkahelyéről: jelenleg alkalmi munkás a téészen, és ki akarja váltani az ipart, hogy a szakmájában, szabóként dolgozhasson. Az október 5-i kivonat szerint elbeszélgetett a volt csendőrrel, ő pedig közölte, arra vár, hogy megkapja az iparigazolványát, és akkor a szabó káteez-ben fog dolgozni. (Ez később így is történt.)

1959. szeptember 8-án a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának operatív tisztje, Balogh László hadnagy jelentésében azt írta, hogy beszélgetést folytatott róla Megyeri Sándor gyomai párttitkárral, valamint Varsandán László⁷⁶⁵ párttaggal, és ennek köszönhetően megállapíthatta, hogy „ellenséges tevékenységet nem folytat”. A nemzetőrségbe is csak „másoknak a kezdeményezésére került be”.⁷⁶⁶

1961. április végén 29-én Balogh hadnagy írt egy jelentést az operatív ellenőrzés esetleges felülvizsgálata céljából. Több helybeli informátorának közlése alapján megállapította: „Ellenforradalom óta ellenséges kijelentései, megnyilvánulásai nincsenek. Magatartására a meghunyászkodás a jellemző.”⁷⁶⁷ Végül további hálózati ellenőrzését javasolta, közölve, hogy alkalmanként a „Kerekes” fedőnevű ügynökkel ellenőrizteti. (A jelentései nem kerültek be a dossziéba.)

Augusztus 13-án Cservenák György főtörzsőrmester, II. sz. körzeti megbízott azt jelentett róla a gyomai őrparancsnoknak, Fazekas Jenő századosnak, hogy „Nevezett az endrődi KTSZ-dolgozója, a munkáját becsülettel végzi, családi élete rendezett, nem iszákos, a lakására idegen személyek nem járnak akikkel ellenséges tevékenységet folytatna. Mint volt csendőr szkv. a jelenlegi rendszerünkkel meg van elégedve tekintettel azért mert a munkája után a családjával becsületesen meg tud élni. [...] A munkahelyéről rendszeresen a lakására a családjához szokot sietni, szórakozni nem szokot eljárni. Közvetlen a munka helyén vannak a barátjai akik becsületes dolgozók. A népi demokráciánk ellen nem izgat, illetve ez nem tapasztalható róla.”⁷⁶⁸

1965. június 2-án Ujházi Mihály rendőr hadnagy jelentést írt a felülvizsgálatáról. Ebben azt javasolta, hogy „mint volt csendőr tizedest és fegyveres nemzetőrt” hagyják meg alapnyilvántartásban.⁷⁶⁹

⁷⁶⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 12. o.

⁷⁶⁵ Varsandán Lászlóról Nagy Csaba r. alhadnagy azt írta egy jelentésében, hogy ő „a német megszállás alatt a Gestappónak volt fizetett besúgója”. (ÁBTL, Varga Balázs „SS. besúgó és ellenforr.” operatív dossziéja: 3.1.5. O-14977/150, 9. o.) Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ő valóban „SS-besúgó” volt!

⁷⁶⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 13. o.

⁷⁶⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 19. o.

⁷⁶⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 18. o.

⁷⁶⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 21–22. o.

„az ellenforradalmi eseményekbe aktívan bekapcsolódott”

Böröcz József főtörzsőrmester

Böröcz József⁷⁷⁰ a Somogy vármegyei Kisgyalánon született 1898-ban. A szülei cselédek voltak, ők nyolcan voltak testvérek. 1916-ban vonult be katonának a székesfehérvári 17. honvéd gyalogezredhez. Harcolt a keleti fronton és a hírhedt Doberdó-fennsíkon is. A fronton előléptették őrmesternek. 1918. október végén olasz hadifogságba esett, két évig volt hadifogoly Franciaországban. Amikor haza jött, ismét napszámos lett, majd 1922-ben jelentkezett a Pécsi Rendőrkapitányságon rendőrnek. Föl is vették, de 1924-ben, mint létszám felettit, áthelyezték a csendőrséghez. Kutason volt próbaszolgálatos, majd beiskolázták, a csurgói próbacsendőrkiskola elvégzése után előbb a drávafoki, utána a babócsai őrsre helyezték. Több alkalommal kisebb időszakokra átvezényelték más őrsökre is. A legutolsó beosztása őrsparancsnok-helyettes volt Somogyváron, főtörzsőrmesteri rangban. A „felszabadulás” után Lengyeltótiiban megalakította a rendőrőrsöt, annak lett a vezetője. 1947-ig volt tagja a „demokratikus” rendőrségek, de 1948-ban – valószínűleg a csendőr múltja miatt – rendelkezési állományba helyezték, majd nyugdíjazták. 1950-ben – előtte ismeretlen okokból – megvonták a nyugdíját. Utána Babócsán a földműves szövetkezetnél volt mázsálós, később az Olajkutató Vállalatnál alapozó munkás, majd konyhavezető. 1935-ben nősült, két gyermeke született.⁷⁷¹

Böröcz József „bűne” nem elsősorban a csendőr múltja volt, hanem az, hogy aktívan kivette részét Babócsa 1956-os „ellenforradalmi eseményeiből”. Arról, hogy ténylegesen mit is követett el, a források eléggé ellentmondásos képet nyújtanak.

Az első tanúkihallgatásokat vele kapcsolatban meglehetősen későn, az „ellenforradalmi események” után majdnem egy évvel később, 1957 szeptemberében rögzítették. Szeptember 12-én a babócsai rendőrőrs hivatalos helyiségében Györffy József rendőr nyomozó hadnagy hat személyt hallgatott ki tanúként vele kapcsolatban. Egy pályamunkás, aki tagja volt a helyi nemzetőrségnek, azt adta elő, hogy 1956. október 30-án Böröcz behívatta a tanácsházára és egyszerűen közölte vele, hogy aznapról nemzetőr. Kioktatta, hogy mit kell tennie, hogyan kell igazoltatni, és azt is mondta neki, hogy ha gyanús személlyel találkozik, kísérje be a nemzetőrség parancsnokához, Osztopáni Jánoshoz. *„Határozottan utasított arra, hogy ha valaki nem akar engedelmeskedni, fogjam meg, vágjam hátra a kezét és kísérjem be az őrsre. Én ezt nem hajtottam végre. Erre azt mondta, ha valaki nem engedelmeskedik, üsem meg. A tanácssházánál lévő nemzetőröket oktatta a fegyver fogásokra és a fegyver kezelésére, hogy adott esetben tudjanak fegyverrel bánni. Azt a megjegyzését tudom a komonistákkal kapcsolatban, hogy azok semmiféle nemzetőrségnek vagy nemzeti bizottságnak tagjai nem lehetnek. Megjegyezni kívánom, hogy Böröcz József volt minden éjjel általában szolgálatban. Irányította a községben a nemzet őri szolgálatot.”* – vallotta a jegyzőkönyv szerint.⁷⁷² A tanúk (köztük a nemzeti bizottság volt elnöke) mindnyájan megemlékeztek, hogy Böröcz kezdeményezésére volt a somogyaracsi szőlőhegyen egy „razzia”, mert olyan hírekhez jutottak, hogy ott fegyveres kommunisták bujkálnak. *„Ő szervezte meg a harci csoportot, amelyik a Somogyaracsi szőlőhegy átfésülésére elindult, mivel arról szereztek tudomást, hogy ott komonisták vannak.”* – mondta az egyik tanú.⁷⁷³

⁷⁷⁰ ÁBTL, Böröcz József vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-142655. (A dossziét 64 oldalszámmal 1975. január 24-én zárta le Budapesten Kecskeméti Vendel r. százados)

⁷⁷¹ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 28. o.

⁷⁷² ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 10. o.

⁷⁷³ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 16. o. (Az egyik tanú hallotta, amint telefonon beszélt a somogyaracsi nemzeti bizottsággal, és közölte, hogy „a szőlőhegyen komonisták bujkálnak fegyveresen, de ezt nem fogjuk elnézni, megfogjuk őket semmisíteni”. ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 12. o.)

(A későbbi vallomásokból kiderül, hogy mire odaért a „különítmény”, addigra a kommunisták elszeleltek onnan.) Böröcznek ezen kívül volt még egy másik bűne is: egy Békés megyéből korábban odaköltözött kommunistát, aki olyan házban lakott, amelyet az eredeti tulajdonosától vettek el, felszólított, hogy onnan költözzön ki, sőt, hagyja el a falut, ahová „*csak úgy vándorolt be*”,⁷⁷⁴ és költözzön vissza a szüleihez. (A vidéki kisközösségek mindig rossz szemmel néztek az idegenekre, a „gyüttmöntök”-re – főleg, ha azok ráadásul még a kommunista párt által odahelyezett személyek voltak.) Végül az is fölmerült vele kapcsolatban, hogy részt vett hivatalos iratok megsemmisítésében (elégetésében) és a helyi rendőrség lefegyverzésében.

Az elkövetkező hetekben Györffy azt igyekezett tisztázni, hogy tulajdonképpen ki is volt a helyi nemzetőrség parancsnoka és a helyettese. Egyes tanúk szerint ő parancsnok volt, mások szerint társa-parancsnok, míg többen (egyebek mellett Kovács István, a nemzeti bizottság volt elnöke) azt állították, hogy helyettes parancsnok volt.

A volt csendőrt csak 1957. szeptember 16-án hallgatta ki Györffy hadnagy a kaposvári börtönben. Kérdésére elmondta, hogy Babócsán október 28-án alakult meg „*az ellen forradalom által létre hozott »nemzet őrség«*. Ennek vezetője Osztopáni János lett.”⁷⁷⁵ 29-én reggel megjelent nála (a szintén volt csendőr) a nemzetőrparancsnok és felszólította, hogy vállalja el a helyettesi tisztséget. Kétszer is elutasította, végül harmadszorra azt mondta neki, ha megint megteszi, nem fog nyugdíjat kapni. Ezután elment a tanácsházára és jelentkezett a nemzetőrségnél. Osztopáni közölte vele, hogy csak ellenőrzési jogköre lesz, a nemzetőrök felett ő intézkedik. Mint elmondta, nem egy helyettese volt Osztopáninak, rajta kívül még négyen voltak. „*Én és fentnevezett személyek általában nemzet őri szolgálatot nem láttak el, bent az épületben, csak ellenőrzési jogkörünk volt, vagyis azzal voltunk felhatalmazva.*”⁷⁷⁶ Kérdésre azt válaszolta, hogy amikor megalakult a nemzetőrség, nem voltak fegyvereik, csak később szerzett Osztopáni. A rendőrségtől először a céllövő fegyvereket vette át, azután a beszolgáltatott vadászpuskákat is. Tudomása szerint Osztopáni később a bolhói és a péterhidai határőr őrsőkről, meg Nagyatádról, a honvédségtől szerzett fegyvereket. Azt is beismerte, hogy a fiatal nemzetőröket kioktatta a fegyverviselésre, nehogy kárt tegyenek egymásba, azt azonban tagadta, hogy olyan utasítást adott volna az egyik volt nemzetőrnek, hogy aki nem engedelmeskedik, annak csavarja hátra a kezét.

17-én Györffy folytatta a kihallgatását. Ekkor tagadta, hogy az október 27-i babócsai nagygyűlésen ő javasolta volna a nemzetőrség megalakítására, mint ahogy egyesek állították. Kihallgatója ezt nem fogadta el, mert az egyik tanú ellenkezőképpen vallott rá. Határozottan tagadta azt is, hogy a tanácsházán részt vett volna iratok elégetésében, és a helyi rendőrök lefegyverzésében. (A válaszait Györffy nem fogadta el.) Részletesen beszélt arról is, amikor egy teherautóval fölmentek a somogyaracsi szőlőhegyre, ahol hírek szerint fegyveres kommunisták bujkáltak. Azt tagadta, hogy november 1-én utasította volna az egyik rendőrt, hogy szerezzen benzint (Terebes István azt vallotta, Böröcz utasította, hogy azért szerezzen benzint vagy benzines üveget, hogy ha „*jönnek az orosz tankok, azokra dobáljuk rá*”⁷⁷⁷), és hogy G. Tóthot a lakás elhagyására szólította fel. Vallomása szerint a pártház épületét Radics és Tibáld György dúlták föl és égettek el iratokat néhány más személlyel együtt. Végül két dologban érezte bűnösnek magát: 1.) tagja lett a nemzetőrségnek. 2.) Kovács utasítására fölment a hegyre „komonistákat” keresni. November 5-én ment át Jugoszláviába három más ismeretlen személlyel, utána a „Gerovói táborba” került, de decemberben jelentkezett, hogy haza szeretne jönni. Előbb Melencébe, majd Szenttamásra (?), került, onnan hozták haza február 16-án. Állítása szerint csak azért szökött ki, „*mert be voltam rúgva, és nem tudtam azt, hogy mi van velem*”... A TT pisztoly-át valahol a határsávbán veszítette el.⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 21. o.

⁷⁷⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 28. o.

⁷⁷⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 29. o.

⁷⁷⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 25. o.

⁷⁷⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 27–34. o.

Szeptember 17-én Győrffy határozatot hozott a nyomozás befejezéséről. Egy héttel később Kaposváron határozatot hozott a „népidemokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel miatt indított bűnügyben” Böröcz előzetes letartóztatásáról és házkutatásáról, mert „az ellenforradalom ideje alatt aktív tevékenységet fejtett ki. A községben mint nemzet őrként helyettes tevékenykedett, szervezte a községben a nemzet őrséget, részt vett az ő kezdeményezése alapján a Somogyaracsi szőlőhegyben bujkáló komonisták keresésében, erre a célra egy fegyveres csoportot szervezett, amivel ki is ment a szőlőhegybe. G. Tóth László Babocsai lakosnak és még több társának elrendelte, hogy a tanácsnál székelő nemzetőrségnél naponta két esetben jelentkezzenek. Mint nemzet őrként h. egy TT. pisztolyal volt felfegyverkezve – amit még a mai napig sem szolgáltatott be.” A tevékenységét a hét fölött tanúvallomási jegyzőkönyv bizonyítja. A határozattal egyet értett Papp Ferenc r. nyomozó hadnagy, fővizsgáló.⁷⁷⁹

1964. július 6-án a Somogymegyei Rendőrfőkapitányság III/III alosztályán, Kaposváron Balasa Sándor százados javasolta a figyelő-dossziéjának a fenntartását. írt. Az indoklásában az olvasható, hogy 1960. május 12. óta szerepel a „veszélyes elemek külön nyilvántartásában, mert a felszabadulás előtt mint csendőr teljesített szolgálatot 1924-től 1945-ig törm. rendfokozatban. Az ellenforradalmi eseményekbe aktívan bekapcsolódott, mint nemzetőrparancsnok fejtett ki tevékenységet. Több kommunista és 1919-es veterán névsorát tartotta magánál a velük való leszámolás céljából. Felvonulásokat szervezett Bolhón, Heresznyén és Vízvár községekben. Szovjet ellenes uszító kijelentéseket tett. 1956. nov. 4-én Jugoszláviába disszidált, majd 1957. március 1-én [utólag kézzel beszúrva: „illegálisan”] jött haza.” 1957. április 3-án preventív őrizetben volt, majd a Somogymegyei Rendőrfőkapitányság július 20-án internáltatta. Október 7-én került előzetes letartóztatásba, majd a kaposvári megyei bíróság 1957. december 31-én „mozgalomban való tevékeny részvétel büntette” miatt a B.996/1957. sz. ítéletével jogerősen nyolc hónap börtönbüntetésre és 500 ft. vagyonelkobzásra ítélte, meg négy év politikai jogvesztésre. „Büntetését letöltötte.” Szabadulása után a Pécsi Villamos Erőmű Tervező és Szerelő Vállalat kirendeltségénél volt raktáros, jelenleg az Április 4. Gépgyár raktárosa. „Munkáját jól végzi, ellene kifogás nem merült fel. Politikai szempontból zárkózott magatartást tanúsít, tartózkodik a vélemény nyilvánítástól. [...] Aktív ellenséges tevékenységére utaló körülmény nem merült fel.” A javaslatot aláírta Gelencsér István százados és Bulla József őrnagy alosztályvezető.⁷⁸⁰

1972. július 22-én Szücs József százados a megyei III/III alosztályon határozatot hozott az operatív nyilvántartásból való törléséről, mert február 14-én Babocsán elhunyt.

„fegyveresen, mint nemzetőr tevékenykedett”

Fehér Mihály főtörzsőrmester

Fehér Mihály⁷⁸¹ 1898-ban született a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Szankon. Az édesapja csupán öt holdon gazdálkodott, emellett napszámos munkát vállalt. Öten voltak testvérek. Ő is csak hat elemi végzet. 1920 és 1922 között a 9. kecskeméti gyalogezrednél teljesítette a katonai szolgálatát. Ezt követően, 1922. március 1-én jelentkezett a csendőrséghez. A fennmaradt kevés adatból csak annyi derül ki, hogy a gyulai

⁷⁷⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 5. o.

⁷⁸⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-142655, 58–59. o.

⁷⁸¹ ÁBTL, Fehér István operatív dossziéja, 3.1.5. O-14977/28. (A dossziét 125 oldalszámmal 1972. augusztus 22-én zárta le Gubis István tart. r. alhadnagy Budapesten.)

próbacsendőriskola elvégzése után a vésztői, a körösladányi, füzesgyarmati, gyulavári, kunágotai, a császári és gyomai őrsökön teljesített szolgálatot. Utóbbi két helyen már őrsparancsnok volt, főtörzsőrmesteri rangban. 1945. május 1-én esett brit hadifogságba Németországban.⁷⁸²

Egy 1957-es kihallgatás során csupán annyit mondott, hogy a fogságban vele volt a felesége is (a csendőrök egy része családotól vonult nyugatra), aki munkát vállalt egy német családnál. Arról hallgatott, hogy mikor tértek haza, és internálták-e (egészen bizonyosan igen), csupán arról beszélt, hogy 1946 tavaszán mehetett haza Gyomára a feleségéhez. Ezt követően ő is nyilvánvalóan földműveléssel foglalkozott, mint a volt csendőrök nagy többsége. Arról nincs adat, hogy 1956 előtt lett volna vele valami „probléma”. A forradalom leverése után azonban lett, mert nem elég, hogy nemzetőrnek jelentkezett, de belekeveredett egy állítólagos röpcédulaterjesztési ügybe.

1957. április 30-ról május 1-re virradó éjszaka „preventív őrizetbe” vették, majd másnap Kövesdi László r. hadnagy a gyomai rendőrkapitányságon gyanúsítottként hallgatta ki a volt csendőr főtörzsőrmestert, aki ekkor tagadta, hogy tevőlegesen bekapcsolódott volna a helyi „ellenforradalmi eseményekbe”⁷⁸³: „én semmiféle megmozdulásban nem vettem részt, ez idő alatt lakásomon tartózkodtam. Ellenben elismerem azt, hogy a lakásomon megtartott házkutatás során egy 16 pontos követelési röpcédulát és a gyomai Ellenforradalmi⁷⁸⁴ Nemzeti Bizottmány által terjesztett kormány ellenes, röpcédulát találtak. Ez úgy került hozzám, hogy az utcán, amikor jártam, akkor találtam ezeket. Ezzel nekem semmi szándékom nem volt, csupán azt megtartottam.”⁷⁸⁵ Még aznap újabb kihallgatásra került sor. Kövesdi ekkor azt kérdezte tőle, hogy „Milyen előkészületben lévő vagy elkövetett bűncselekményről van tudomása és azt kik követték el vagy kik készítik elő?” Feltehetően a „MUK”-ra utalhatott a kérdésével, de Fehér csak azt válaszolta, hogy semmiféle bűncselekmény elkövetéséről nincs tudomása, egyébként sem jár el sehová. A következő kérdésre, miszerint van-e tudomása olyan személyekről, akik nyugatra „disszidáltak”, azt válaszolta, hogy nincs, illetve az egyik fia Jugoszlávián keresztül kiszökött nyugatra.

Feltehetően a kihallgatását követően Kövesdi készített egy környezettanulmányt róla (ezen dátum nem szerepel). Ebben azt írta, hogy „Nevezett lakására az 1956. évi októberi események után sok esetben gépkocsik jelentek meg, idegen személyekkel, mint kapcsolatfenntartás Budapesttel. Röpcédulákat terjesztett, illetve rejtett lakásán, amit házkutatás során megtaláltam. Ellenséges megnyilvánulásait folytatta az események után is. [...] Baráti köre osztályidegen személyekből tevődik össze, volt csendőrök.”⁷⁸⁶

Május 8-án Kőszegi Mihály tanácselnök-helyettes és Megyeri Sándor községi párttitkár javasolták a rendőrhatalom őrizet alá helyezését (ugyanis 3-án szabadlábra helyezték). Megyeri azt nyilatkozta róla, hogy „nevezett 1945-ben a szálassi [sic!] féle hadsereggel Németországba vonult vissza és csak a későbbi években tért vissza. Nevezett a felszabadulás óta mint politikailag megbízhatatlan volt nyilvántartva. Az októberi események idején mint nemzetőr tevékenykedett és ellenforradalmi röpcédula terjesztése miatt alapos gyanúba lett fogva.”⁷⁸⁷ (Egy 1958. május 15-i környezettanulmány szerint nem csupán nemzetőr volt, hanem „jelen volt a gyomai pártház feldúlásánál is”.⁷⁸⁸) A javaslatnak meg is lett az

⁷⁸² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 42. o.

⁷⁸³ Az „ellenforradalmi eseményeket” a községi tanács elnöke foglalta össze egy 1957. március 19-i jelentésében. Közli: *Békés megye 1956-ban. Források.* 2/1. köt. (Szerk. Erdmann Gyula.) Gyula, 2007. 382–384. o.

⁷⁸⁴ Ez a megfogalmazás nagy valószínűséggel nem a kihallgatott személy sajátja, hanem a kihallgatást végző operatív tiszt adta a szájába. Ezzel kapcsolatban lásd Farkas Gyöngyi: *Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények.* (A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai.) In *Aetas*, 2006. 4. sz. 146–170. o.

⁷⁸⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 34. o.

⁷⁸⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 42. o.

⁷⁸⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 41. o.

⁷⁸⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 43. o.

eredménye: Fehér Mihályt 1957. május 17-től 1959. február 9-ig rendőrhatalósági felügyelet alatt tartották.

Aznap Kenyeres István szakaszvezető a járási rendőrkapitányságon két tanút hallgatott ki. Mindkettő ugyanarról beszélt: Fehér Mihály egyik fia részt vett a rendőrkapitányság 1956. december 12-i „ostrománál”, és a háza előtt novemberben megjelent egy leponyvázott teherautó, amely *„ki volt zászlózva, nemzeti színű zászlókkal. A kocsival több személy érkezett, általam ismeretlenek. Tudomásom szerint Fehérnek a veje is köztük volt, de hogy honnan jöttek, azt nem tudom...”* – mondta az egyik tanú.⁷⁸⁹ Bár a helyi rendőrség és az állambiztonsági szervek igyekeztek további terhelő adatokat gyűjteni Fehér Mihályról, az összegyűlt anyag kevés volt ahhoz, hogy bírósági szakaszba juttassák az ügyét. Ennek következtében az „ellenforradalomban” történt részvételét megúszta a rendőrhatalósági felügyelettel. Utóbbi ellen egyébként több alkalommal fellebbezett – eredménytelenül. Például 1958. december 1-én Pekár Kálmán őrnagy, a járási rendőrkapitányság vezetője azért nem javasolta kérvénye elfogadását, mert bár ugyan a ref. szabályait betartotta, de *„fasiszta érzelmű, hozzá hasonló volt csendőrökkel és kulákokkal tart kapcsolatot...”*⁷⁹⁰

1960. február 15-én Balogh László főhadnagy a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán jelentést írt róla. Eszerint a nyilvántartásukban mint volt csendőr főtörzsőrmester, őrsparancsnok szerepelt. A felülvizsgálata során elbeszélgetett két gyomai párttaggal, Varga Józseffel és Megyeri Sándorral, akik elmondták, hogy Fehér 1956-ban önként jelentkezett nemzetőrnek, és *„fegyveres közbiztonsági szolgálatot teljesített”*. Részt vett a gyomai pártbizottság székhelyének felkutatásában és „feldúlásában”, valamint „ellenforradalmi” gyűléseken, tüntetéseken. Emiatt „közbiztonsági őrizet”, majd 2 évig ref. alatt állt. *„Az adatszolgáltatók elmondták, hogy hogy nevezett visszavonult életet él. Politikai tárggy kérdésektől tartózkodik, ilyenekkel nem foglalkozik.”* Ennek ellenére továbbra is az operatív ellenőrzésének fenntartását javasolta, melyet „Kerekes” fn. ügynökkel fog végeztetni.⁷⁹¹

1961. március 23-án Balogh határozatot hozott külön operatív nyilvántartásba vételéről, ekkor nyitottak rá figyelődossziét. Október 16-án újabb jelentést írt a *„volt csendőr külön nyilvántartásba kiemelt személy”*-ről, akinek szerinte nem kielégítő a hálózati úton való ellenőrzése. Emiatt hálózati kapcsolat létesítése vált szükségessé a munkahelyén, a Zöldmező Tsz-ben. Ez okból fölkereste aznap Bobály János agronómust, aki elmondta, hogy jól ismeri Fehért, *„eléggy nyakas és izgága természetű”*, de olyan jól dolgozik, hogy raktárosnak akarták kinevezni, de ő nem vállalta, mert *„őt a rendőri szervek megbízhatatlannak tartják, és úgy sem tudná a fenti munkakört betölteni, mert a rendőrség leváltatná.”* Bobály szerint politikával nem foglalkozik, *„ellenséges megnyilvánulást”* nem tapasztalt nála. Végül Balogh megbízta azzal, hogy továbbra is fokozottan tartsa szemmel.⁷⁹² Nem csak Bobály, a társadalmi kapcsolat adott információkat Fehérrel, hanem egy „Újfaludi Sándor”, valamint a „Kerekes” fedőnevű informátorok is. (Utóbbi több volt csendőrrel is adott információkat.) A jelentéseikből az derül ki, hogy a volt csendőr főtörzsőrmester igen óvatosan nyilatkozott, és nem kritizálta a rendszert... 1961 novemberében Bobály is csak annyit tudott közölni, hogy *„Személye és magatartása ellen kifogás nem merült fel. Politikai kérdésekben véleményt nem nyilvánított. Ellenséges megnyilvánulás részéről nem volt.”*⁷⁹³

1962. május 3-án Balogh főhadnagy másfél oldalas jelentést írt Fehérrel, melyben egyebek mellett az olvasható, hogy *„Több jelzés érkezett arra vonatkozóan, hogy Fehér Mihály jelenleg is folytatt ellenséges tevékenységet.”* Két informátorral ellenőriztetik. és *„az*

⁷⁸⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 40. o.

⁷⁹⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 44. o.

⁷⁹¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 47. o.

⁷⁹² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 49. o.

⁷⁹³ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 52. o.

ellenőrzés során sikerült megállapítani azt is, hogy nevezett rendkívül óvatos. Véleményét csak az általa megbízhatónak tartott személyek előtt nyilvánítja.”⁷⁹⁴ Az nem világos, hogy milyen formában folytathatott „ellenséges tevékenységet”, ugyanis az ügynökjelentésekben ennek nyoma sincs, legfeljebb az állambiztonsági tiszt fantáziája lódult meg alaposan... Május 24-én azt javasolta Balogh, hogy továbbra is maradjon a külön nyilvántartásban, a figyelő dossziéját pedig adják át az V. alosztálynak. Nem csak az „ellenforradalmi” múltja miatt, hanem azért is, mert „a tsz. mozgalommal szembe helyezkedett, a közös gazdálkodásról ellenségesen beszél.”⁷⁹⁵ (A javaslattal egyetértett Gyurkó Pál őrnagy, a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának vezetője.)

1963. június 12-én a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-1 alosztályán Szekeres Sándor főhadnagy összefoglalót készített a volt „ellenforradalmár” csendőréről. Továbbra is a „Zöldmező” Tsz-ben dolgozott, a munkájával meg voltak elégedve. A hivatalos kapcsolaton kívül az „Újfaludi” és Kerekes” fedőnevű hálózati személyeken keresztül ellenőrzik. Utóbbiak jelentéseiből lehet tudni, hogy „politikai kérdésekben passzív, legalábbis olyan személyek előtt, akikben nem bízik meg. [...] Kétoldalú hálózati ellenőrzése azonban azt bizonyítja, ellenségesen szemben áll a rendszerrel, amit az általa megbízhatónak tartott pld. volt csendőr, kulák személyek előtt kifejtett véleménye tükröz.”⁷⁹⁶ Végül javasolta, hogy hagyják meg a külön nyilvántartásban.

1963 és 1964 folyamán semmi érdemleges jelentést sem adtak róla. Továbbra is a téeszben dolgozott, és politikai kérdésekkel nem foglalkozott. 1965-től már csak a helyi körzeti megbízott (kmb.) rendőr írt olykor-olykor jelentést róla, de ő sem tudott érdemleges információkat közölni. Az egyik jelentésből azonban az derül ki, hogy a volt csendőr főtörzsőrmestert az előző évben kiengedték Belgiumba, a „disszidens” fiához. (Legközelebb 1967-ben kapott útlevelet.) Egy másik, augusztus 3-i jelentésből pedig azt tudta meg a megyei politikai osztály, hogy elégedetlenkedik a fizetése miatt. (Ezen nem is csodálkozhatunk...) A jelentés hátoldalára Kócsa János százados, a megyei főkapitányság politikai osztály belügyi alosztályának vezetője azt írta a kmb.-nek, hogy az általa a „veszélyes bűnözőről” írt jelentés megfelelő ugyan, de „fokozottan ellenőrizze nevezett tevékenységét, hogy meghúzódo magatartása ellenére, ennek leple alatt nem-e követ el bűncselekményt.”⁷⁹⁷

Az elkövetkező években is csak azt jelentették róla, hogy apolitikus, visszavonult életet él, és betegeskedik. 1967-től téesz-nyugdíjas. Az állambiztonság azonban a betegeskedő, nyugdíjas, lassan 70 éves volt csendőr főtörzsőrmester figyeltetését továbbra sem hagyta abba. 1968. február 21-én a Békésmegyei Rendőrfőkapitányság III/III. Alosztályról Balázs Lajos százados „feltétlen indokoltan” tartotta a külön nyilvántartásban való meghagyását. Javasolta, hogy a körzeti megbízott rendőrön kívül a „Kabos” fn. ügynökön és a „Hidas” fn. informátoron keresztül is ellenőriztessék. Szerinte 1.) tisztázni kell, hogy milyen kapcsolat van közte és a gyomai plébános, Bogdán János, valamint Seprenyi Lajos „F[igyelő]-dossziés” személy között: baráti, vagy „egyéb irányú”. 2.) „Állandóan ellenőrizni kell magatartását, népi demokráciánkhoz való viszonyát, esetleges megnyilvánulásait. Nyugat felé fejlődő orientációját. Amennyiben aktivizálódás lesz nála tapasztalható, úgy ellenőrzését szorosabbá kell tenni.” 3.) „»K« ellenőrzést⁷⁹⁸ feltétlenül eszközölni kell abból a célból, hogy tisztázni tudjuk, Belgiumban élő fia milyen irányban befolyásolja apját. Amennyiben negatív irányú befolyásolás történik, úgy fiához való kiutazását a jövőben nem kell engedélyezni.”⁷⁹⁹

1969. április 8-án Kapocsi István gyomai főtörzsőrmester azt jelentette róla, hogy kifogástalan a magánélete, nem iszik, külföldiekkel nem tart kapcsolatot. „Mint osztályidegen

⁷⁹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 57-58. o.

⁷⁹⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 61. o.

⁷⁹⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 67. o.

⁷⁹⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 86. o.

⁷⁹⁸ Egyes postai küldemények operatív ellenőrzése (levélfelbontás útján).

⁷⁹⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 103–105. o.

személy a társadalmunkba igyekszik beilleszkedni...”, és „politikai vonatkozásban izgató vagy a demokratikus államok lebecsülését jelentős szavakat nem használt. Ellemben elitili azokszemélyeket, akik ilyen vagy ehez hasonló cselekményt kívánnak elkövetni. Ugyancsak megvetéssel azonszemélyekre is akik a nyugati formát utánozva (huligán, hipi, és garázdaságot) próbálnak feltűnést kelteni.” A fentiek alapján úgy vélte, hogy a környezetéből beszerzett információk *„a további nyilvántartását nem teszik szükségessé. Ugyanakkor korára való tekintettel is javasolom a nyilvántartásból való törlését.”*⁸⁰⁰ (A kmb. láthatóan nem sajátította el a magyar helyesírás szabályait, de ávós elődei és a Kádár-kori rendőri állomány egy részével is.) Kapocsi javaslatának csak a következő évben lett meg a következménye. 1969. augusztus 21-én a békéscsabai III/III-as alosztályon Balázs Lajos őrnagy már nem tartotta *„veszélyes, ellenséges elemnek”*. Javasolta a külön nyilvántartásból való visszaminősítését, mivel *„figyelembe véve, hogy kiemelése óta kisebb elégedetlenségi megnyilvánulásain kívül más probléma vele nem volt, és az, hogy 71 éves, visszahúzódtott életet él. Azonkívül, hogy templomba jár, máshová nem szokott járni, nem tartom jelenleg rendszerünkkel szemben veszélyes ellenséges elemnek.”*⁸⁰¹ A javaslatával egyet értett Elekes Lajos ezredes alosztályvezető és engedélyezte azt Gyurkó Pál alezredes, osztályvezető.

Fehér Mihály állambiztonsági megfigyeltetése ezzel véget ért. A nagyapa korú, sok mindent megért volt csendőr főtörzsörsmestert végre békén hagyták az „elvtársak”.

„engemet választottak meg a nemzetőrség parancsnokának”

Jakab István őrmester

Jakab István Balatonberényben született 1914-ben, földműves családban. Az édesapja elhunyt a Nagy Háborúban, emiatt a kisfiút 1921-ig a nagyszülei nevelték, csak akkor került az édesanyjához. 1945 előtti életútját egy, a különleges igazolóbizottság számára készített „életleírásból” és igazoló nyilatkozatából lehet megismerni.⁸⁰² Holládon végezte el a hat elemi, majd a mezőgazdaságban dolgozott. 1936. február 19-én hívták be katonának, 1939. szeptember 24-én szerelt le örvezetőként a 17. mosonmagyaróvári árkász századtól. Részt vett a Felvidék déli sávjának megszállásában. 1940. április 1-én „felszerelt” a csendőrséghez. Feltehetően ő is elvégezte a próbacsndőr iskolát. Először a Mohács közelében lévő margittaszigeti, majd 1943. március 23-án a dél-baranyai főherceglaki őrsre helyezték. 1944. október 16-án gyógykezelés miatt a pécsi 4. helyőrségi kórházba került, onnan pedig Kaposvárra. November 30-án a babócsai őrsön jelentkezett szolgálattételre, de egy hét múlva parancsot kaptak, hogy induljanak el az „anyaőrsére”, Főherceglakra. December 7-én, amikor Vízvárra érkeztek, „leszakadt” a csapattól azzal a szándékkal, hogy ott várja be az oroszokat. Mivel Babócsa előtt elakadt a front, nem akart katonaszökevényként bujkálni, ezért inkább a csapata után indult, december 28-án érte utol őket Zalaszentgrótnál. 1945. március 27-ig tartózkodott ott a parancsnoksággal. Aznap Náray Jenő csendőr ezredesnek, a pécsi IV. csendőrkerület helyettes parancsnokának parancsára Csáktornya felé vonultak, április 2-án lépték át a határt. Pettaun és Marburgon (ma: Ptuj és Maribor) keresztül, és május 2-án jutottak a Linztől délre fekvő Kremsmünsterbe. Ott találkozott végre a sok más kitelepített csendőrcsaláddal együtt január óta a településen tartózkodó feleségével. Június 9-éig voltak ott, addig a britek és amerikaiak parancsára őrszolgálatot teljesített. Az angolszászok teherautókkal a Linz közelében lévő Perg

⁸⁰⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 118. o.

⁸⁰¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28. 122. o.

⁸⁰² ÁBTL, Jakab István vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-38389, 9–14. o. (A dossziét 25 oldalszámmal 1969. április 3-án zárta le Steigerváld József rendőr alezredes Budapesten.)

vasútállomására vitték, onnan már a szovjet hadsereg által biztosított szerelvényen ért haza június 22-én, majd 25-én jelentkezett a marcali kapitányságon.

1945. október 24-én a marcali járási rendőrkapitányságon hallgatták ki. A fölvetett jegyzőkönyv szerint ismertette a csendőrségi pályafutását és elmondta, milyen körülmények között került Ausztriába. A jegyzőkönyv aláírására saját kézzel odaírta: „*Igazolásom folyamatban van.*”⁸⁰³ Valóban benyújtotta az igazolása miatt a kérvényét, de őt sem igazolták.

Mit a többi „nyugatos” csendőr, ő sem kerülhette el a sorsát: október 31-én Major Gyula rendőr fogalmazó a marcali járási rendőrkapitányságon meghozott véghatározatával internáltatta „*az ellene folyamatba tett eljárás befejezéséig*”, mert mint csendőr nyugatra távozott, onnan tért vissza, „*így magatartása nem tisztázott, állambiztonsági szempontból aggályos*”.⁸⁰⁴ November 2-án betegségére való tekintettel az internálását megszüntette és rendőrhatósági felügyelet alá helyeztette. Háromnegyed év múlva valami oknál fogva őrizetbe akarták venni, de 1946. július 4-én a balatonszentgyörgyi rendőrbiztosságról Bódis László azt jelentette, hogy nem tudta „fogatosítani” a Jakab István őrizetbevételére vonatkozó parancsot, mert ő Budapestre távozott.

Életének további szakaszáról meglehetősen kevés forrással rendelkezünk. Egy 1957. április 8-i feljegyzésben az olvasható, hogy az „ellenforradalom” előtt Jakab „*meghúzódo magatartást tanúsított, nyilvános helyiségeket vagy gyűléseket nem látogatott, a meglévő földjén dolgozott, azonkívül alkalmi fuvaroztatásokat végzett a községben különböző személyek részére.*” 1954-től a Betonútépítő Vállalatnál dolgozott egy évig, mint fuvaros. 1954–55-ben saját házat épített, abban élt az iparendeléssel rendelkező nőiszabó feleségével. Ősszel és télen „*tiltott pálinkafőzéssel is szokott foglalkozni, ami miatt eljárás is lett folyamatba téve ellene, illetve 2.200 ft.-os büntetéssel sújtották jövedéki kihágás címén.*”⁸⁰⁵ (Egy 1964. december 30-i környezettanulmányban az olvasható, hogy 1953-ban „társadalmi tulajdon” ellopása miatt a lengyeltóti járásbírósa négy hónapra ítélte, amely közkegyelem alá esett, és így nem kellett letöltenie.)

Jakab István kálváriája abból adódott, hogy aktívan kivette részét a holládi forradalmi eseményekből. Mielőtt ismertetnénk, hogy *ténylegesen* mit is tett, lássuk, milyen információkat gyűjtött be róla 1957 tavaszán az újjászervezett állambiztonság.

1957. április 4-én a Hollád-Tikos községi tanács Végrehajtó Bizottság (VB) hivatalos helyiségében Horváth István rendőr szakaszvezető tanúként kihallgatta Péter György holládi földművest. Ő azt állította, hogy Jakab, aki a nemzetőrség parancsnoka volt, valamikor fegyvert kért a keszthelyi honvédségtől, ám mivel nem kapott, begyűjtetett két vadászpuskát, melyeket „*a nyilasokból összeállított nemzetőrségnek kiadott.*” Október 27-én ő szervezte a felvonulást, és a tömeget Fehér Imre tanácselnök, valamint Szalai Antal VB titkár ellen „*buzdította*”. Néhány társával meg is jelent a lakásukon, és arra kényszerítették őket, hogy „*a tanácson lévő okiratokat adják át és számoljanak el.*” Ezen kívül azt állította, hogy október 30-án este két társával hazafelé tartott, amikor a „*Jakab István által felállított nyilas nemzetőrök*” közül az egyik igazoltatni akarta, mire ő elvette tőle a vadászfegyverét. Utána elmentek Jakab lakására és felszólították, hogy a „nyilas” nemzetőröket azonnal bocsássa el, de ő azt mondta, jöjjenek hozzá másnap. 31-én hajnalban a nemzetőrök bekísérték a tanút a községházára, ahol várta már három honvédtiszt. Megkérdezték, hogy miért vette el a fegyvert a nemzetörtől, mire azt válaszolta, hogy „*nem engedhetjük meg azt, hogy nyilas és csendőrök kezében fegyver kerüljön*” (kiemelés – V. G.)⁸⁰⁶ Jakab István bírósági ítéletéből kiderül, hogy a tanú részben csúsztatott, részben hazudott.

Négy nappal később, április 8-án Balatonberényben Boda Lajos törzssörmester, őrsparancsnok javaslatot tett az őrizetbevételére. Aznap Bende János tanácselnök „véleményezés”-t adott Jakabról: szerinte mint nemzetőrparancsnok, „*tevékenységével feltehető,*

⁸⁰³ ÁBTL, 3.1.9. V-38389, 7. o.

⁸⁰⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-38389, 17. o.

⁸⁰⁵ ÁBTL, Jakab István (figyelő) operatív dossziéja, 3.1.5. O-14995, 35. o. (A dossziét 1965. április 28-án nyitották meg, és 90 oldalszámmal 1973. augusztus 16-án zárta le egy név nélküli rendőr Kaposváron.)

⁸⁰⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 30–31. o.

hogy vissza akarta állítani a hortista rendszert. Ezekbizonyíttása abból a célból lett ki merítő, [sic!] hogy Szálasi ideje alatt uralkodó nyilasokból szedte össze a nemzetőrség tagjait.”⁸⁰⁷

Április 11-én a fonyódi járási rendőrkapitányságon Fábián József hadnagy hallgatta ki a volt csendőrt. A jegyzőkönyv szerint egyebek mellett azt vallotta, hogy „október 23. után közvetlen nem avatkoztam be semmibe. Majd október 28-án választották meg a községben a nemzeti bizottságot, engemet választottak meg a nemzetőrség parancsnokának, azért, mivel azt mondták, hogy én a csendőrségnél teljesítettem szolgálatot, jártas vagyok a szolgálat megszervezésében. Én ezt a beosztást elfogadtam, majd a beválasztott nemzetőrség tagjait felszólítottam az általam megcsinált szolgálati vezénylés szerinti szolgálat tételre őket.” [sic!] „A nemzetőrség tagjai pártálásra való tekintettel nem volt egységes, mivel a nemzetőrök között volt »pártagok«, valamint volt nyilaspártnak a tagjai és párton kívüliek is.”⁸⁰⁸ Azt elismerte, hogy a keszthelyi honvédségtől valóban szerettek volna fegyverekhez jutni (más megyékben volt rá példa, hogy a honvédség látta el a nemzetőröket kézfegyverrel!), de elutasították őket. Ezért jobb híján elvették a községi erdész vadászfegyverét.

A kihallgatás másnapján Márton Lajos főhadnagy, a fonyódi járási kapitányság bűnügyi alosztályvezetője határozatot hozott Jakab közbiztonsági őrizetbe helyezéséről, vagyis internálásáról. (Az ítéletben szerint április 11-től internálták.) Az indoklás szerint „nevezett személy az ellenforradalom ideje alatt a községben egyike volt azon személyeknek, akik a felvonulást szervezte. A tömeget arra biztatta, hogy a községi tanács elnökét és titkárát el kell számoltatni tevékenységükről, valamint munkájukra vonatkozóan. [...] minden igyekezet azon volt, hogy a községben a »forradalmi vívmányokat« érvényre juttassa és azt meg is valósítsa, mint cső. őrmester.” (A kiemelés eredeti – V. G.)

Az internálást viszonylag megúsza, mert „csak” alig öt hónapot volt közbiztonsági őrizetben. Boda Lajos törzsőrmester, balatonberényi őrsparancsnok már augusztus 1-én javaslatot tett, hogy az internálás helyett rendőrhatósági felügyelet alá helyezzék. Augusztus 24-én Boda környezettanulmányt készített róla. Elismételte, hogy mit tett 1956-ban, majd azt közölte, hogy Jakab „baráti köre a volt csendőrökből és nyilasokból tevődik össze”. Egyébként „demokrácia ellenes, megbízhatatlan, az ellenforradalom ideje alatt tett aktív tevékenysége miatt Hollád község lakossága a fenti személyt megveti az ellenforradalom ideje alatt tett tevékenysége miatt.”⁸⁰⁹

Az internálását szeptember 4-ével megszüntették, és aznap rendőrhatósági felügyelet alá helyezték, amely az év végéig tartott. A következő évben valamikor a kaposvári megyei bíróságon vádat emeltek ellene. A vizsgálati dosszié nem tartalmazza sem a vádiratot, sem a tárgyalási jegyzőkönyvet, csupán az ítéletet. Eszerint 1958. november 3-án a kaposvári megyei bíróság dr. Révy György vezette tanácsa B.1051/1958/5. sz. ítéletével a szabadlábon védekező Jakab Istvánt nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban tevékeny részvétellel elkövetett bűntettben”. Az ítéleti tényállás szerint 1956. október 27-én délután Márton Gézával megjelent a tanácsházán, és szóval neki támadt a VB-elnöknek, hogy ő korábban miért indított eljárást ellene, ám azt is közölte vele, hogy az előző este le akarták fegyverezni, de ezt megakadályozta, ezek után azonban jobban tenné, ha elhagyná a községet. („Bár vádlott hanghordozása támadó volt, de tetteleges támadás egyáltalán nem volt.” – olvasható az ítéletben.) Aznap a faluban felvonulás volt, melyen Jakab nem volt jelen (bár korábban többen azt állították, hogy egyenesen ő szervezte azt). Nem vett részt abban az akcióban sem, amikor „felelőtlen elemek” megjelentek a tanácsitkárnál (az elnök már elmenekült), és kényszerítették arra, hogy adjon ki bizonyos iratokat (feltehetően begyűjtési íveket), melyeket elégettek. Október 28-án este, amikor megválasztották a helyi nemzeti

⁸⁰⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 35. o.

⁸⁰⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 39. o.

⁸⁰⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 36. o.

bizottságot,⁸¹⁰ őt nevezték ki a nemzetőrség parancsnokának. „*Vádlott eleinte szabódott a tisztség miatt, de olyan kijelentés után, hogy »ha nem fogadja el akkor ellenünk van«, hajlandónak mutatkozott a tisztség elfogadására.*” (Tehát az sem igaz, hogy önként jelentkezett volna a tisztségre.) Bár felszólították, hogy ő válogassa össze a nemzetőrség tagjait, ezt nem tette meg, ehelyett utcánként egy-egy fiataalt vettek be a nemzetőrségbe. Tehát az sem igaz, hogy tudatosan volt nyilasokat válogatott be. Amikor a községi malom vezetője kérte, hogy az épülethez állíttasson nemzetőröket, megtette, de mivel azok fegyvertelenek voltak, elkérte a helyi vadász fegyverét két tölténnyel. Az egyik őrtől azonban (aki korábban nyilas volt) éjszaka egy fiatalokból álló, ittas társaság elvette a puskáját. A részeg Péter György (aki tanúvallomásában természetesen erről a tényről hallgatott) a vadászpuskával megjelent Jakab István lakásán és fenyegetően lépett fel, ezért hívta ő fel a keszthelyi katonaságot. Végül az ítélet végén megjegyezte a bíróság: „*Büntetés kiszabásánál vádlott javára figyelembe vette enyhítőként azokat a pozitív magatartásokat, melyek felfedezhetőek voltak vádlott esetében. Nevezetesen figyelmeztette a V. B. elnököt, hogy le akarták fegyverezni, de vádlott nem engedte. Tüttö Györgyöt, aki párttag volt és ma is az, el akarták távolítani a tanácssháztól, de ezt vádlott megakadályozta, vele barátságosan kezet fogott és megnyugtatta, ne féljen, nem fog bántódása lenni.*”⁸¹¹ Az elsőfokú ítélet november 8-án vált jogerőssé.

Mivel a bíróság a börtönbüntetés kiszabásakor beszámította az internálásban és az előzetes letartóztatásban eltöltött időt, azzal kitöltöttnek vették a büntetést, emiatt Jakab István szabadon távozhatott a bíróságról. Az állambiztonsági szervek azonban ezek után sem veszítették szem elől.

Az első (főnmaradt) jelentés 1959. február 24-i keltezésű. Aznap Ritecz Jenő balatonberényi szakaszvezető azt jelentette róla a fonyódi járási rendőrkapitányságnak, hogy amióta hazatért az internálásból, „*több alkalommal volt vele rendőri intézkedés, tekintettel, hogy rendszerünkkel szemben nem meglegedését nyilváníja. Ezenkívül úgy rendőr, mint kommunista gyűlölő.*”⁸¹² Egy évvel később, 1960. január 26-án Szabó László őrmester ugyancsak azt írta jelentésében Fonyódra, hogy „*rendőr gyűlölő, valamint kommunista gyűlölő is*”, egyébként pedig korábban a helyi térszében volt, de mivel nem volt hajlandó dolgozni (valószínűleg azonban inkább a múltja miatt) onnan eltávolították.⁸¹³ 1961-ben még két jelentés készült róla. A Somogy megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztályán Bulla József százados, alosztályvezető a szeptember 12-i jelentésében egyebek mellett azt írt róla, hogy „*Nevezett az ellenforradalom óta is tartja a baráti kapcsolatot a volt csendőr társaival, ahol jelenleg is tesz ellenséges hangú kijelentéseket.*”⁸¹⁴ Egyébként aznap külön nyilvántartásba lett véve, mint volt csendőr és „*aktív ellenforradalmár*”, de a Főkapitányság III/III-1/A. alosztályán 1964. február 28-án határozatot hoztak a nyilvántartásból való törléséről.

1964. december 30-án a III/III alosztályon Havelka Miklós alhadnagy, operatív beosztott környezettanulmányt állított össze róla. Az „ellenforradalmi cselekményének” ismertetése után azt írta, hogy „*szabadulása után alkalmi munkákkal foglalkozott, majd a tsz. szervezéskor belépett ugyan a tsz.-be, de ott munkát nem végzett, ezért kizárták. Kizárása után a Betonútépítő vállalatnál helyezkedett el segéd munkásként. 1962-ben felvették a tsz. tagjai sorába, ahol jelenleg is dolgozik.*” A termelőszövetkezetben „*rendkívül jó munkaerőnek tartják*”, de „*nagyon anyagi természetű*”, igyekszik minél több munkaegységet teljesíteni, a háztájiban szerződéses állatokat hízlat, a felesége pedig iparendeléssel varrónő. „*Az adatszolgáltatók szerint szabadulása után politikai szempontból nem volt ellene kifogás...*”⁸¹⁵

⁸¹⁰ A község '56-os eseményeivel kapcsolatban nem találtam szakirodalmat. A kaposvári megyei levéltár forráskiadványában (Szántó László: *Az 1956-os forradalom Somogyban. Válogatott dokumentumok.* Kaposvár, 1995.) sem található semmilyen, a holládi forradalmi eseményekhez köthető dokumentum.

⁸¹¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 44–46. o.

⁸¹² ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 40. o.

⁸¹³ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 41. o.

⁸¹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 15. o.

⁸¹⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 10–11. o.

1965. április 28-án Havelka határozatot hozott az operatív nyilvántartásáról, melyet Farkas Mihály alezredes, osztályvezető jóváhagyott. Az indoklásban ismét összefoglalta az „ellenforradalmi múltját”, és egy érdekes megjegyzést is tett: a III/2 osztály által küldött egyik dossziében lévő feljegyzés szerint részt vett a (dél-dunántúli) Fehér Gárda⁸¹⁶ „illegális szervezkedésben”, annak tagja volt. A megadott dossziében található névmutatóban azonban nem található meg a neve, feltételezett „fehérgárdista” múltját később sem hozták el, valószínűleg hamis információról van szó. A határozat végén még megjegyezte: *„Jelenleg a holládi termelőszövetkezetben dolgozik, mint növénytermesztő, valamint más egyéb munkákkal is megbízzák, amely éppen szükséges. A munkája ellen ezideig nem volt kifogás, politikai szempontból sem értékelhető negatívnak. [...] Ellenőrzése hivatalos kapcsolatokon keresztül van megoldva. Hálózaton keresztül ellenőrzésére ezideig nem volt mód, így személyére szükséges a figyelő dosszié megnyitása.”*⁸¹⁷

1965 folyamán a vörsei körzeti megbízott, Bognár Pál törzsőrmester több jelentést is írt róla. Operatív szempontból ezek ugyan szerintem értékteleneknek tekinthetők, csupán egy érdekes információ fedezhető fel bennük: a volt csendőr *„zug pálinka főzéssel foglalkozik”*.⁸¹⁸ Az elkövetkező években is vissza-visszatért erre a témára. Az egyik 1966-os jelentésében azt állította, hogy azért tudja ezt az illegális tevékenységét Jakab zavartalanul folytatni, mert a pénzügyőrökkel „üzletet” köthetett: cserébe azért, hogy a többi zugpálinkafőzőt bejelenti nekik, őt futni hagyják.

A volt „ellenforradalmár” csendőr az elkövetkező években is a helyi térszben dolgoztatott, és továbbra is zavartalanul üzte a zugpálinkafőzést. Ez egy idő után nyilván bosszanthatta a helyi rendőröket, ugyanis 1967. tavaszán nem elsősorban azért büntették meg, mert bukósisak nélkül motorozott, hanem mert *„kezd elszemtelenedni”*...⁸¹⁹ Ennek ellenére egyetlen jelentésben sem olvasható, hogy politizálna vagy „ellenségesen viszonyulna” a rendszerhez. 1970. március 28-án Szabó István hadnagy azt jelentette róla a siófoki III/II. alosztályról, hogy továbbra is térsz dolgozó, munkája ellen nincs kifogás. *„Politikailag ellenséges tevékenységet nem fejt ki, visszahúzódo magatartást tanúsít. Egyszerű, primitív ember, baráti köre nincs.”*⁸²⁰ Április 2-án ezért Szabó határozatot hozott a külön nyilvántartásból való törléséről, mert *„személye potenciálisan nem jelent veszélyt társadalmunkra”*.⁸²¹ (A határozatot jóváhagyta Farkas Mihály ezredes, a III/II alosztály vezetője.)

Jakab István volt csendőr őrmester állambiztonsági figyeltetését 66 éves korában tehát abbahagyták. (Bár 1973-ban még lacím figyelőlapot állítottak ki rá!) Későbbi sorsáról a források hallgatnak.

A fenti négy személy elsődleges „bűne” nem is a csendőr múltjuk volt, hanem az, hogy 1956-ban nemzetörnek álltak. 1957 tavaszán egy békéscsabai ügyész úgy fogalmazott, hogy *„A közrendre és közbiztonságra önmagában is veszélyt jelent, ha a volt csendőr fegyveresen tevékenykedik...”*⁸²² Hiába volt nyilvánvaló az ügynökök és a társadalmi kapcsolatok jelentései alapján, hogy az 1960-as évek második felében mindnyájan beletörődtek a sorsukba, nem bíznak már abban, hogy a Kádár-rendszert egyhamar meg lehetne dönteni, kényszerűen elfogadták a realitásokat, mert a kommunista hatalom a csendőr és „ellenforradalmár” múltjuk miatt nem bízott meg bennük.

⁸¹⁶ A szervezkedésről lásd Bank Barbara: *A Fehér Gárda(ák) ellenállási mozgalom története a Dunántúlon*. H. é. n., kézirat. (Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy rendelkezésemre bocsátotta korábbi kutatásaim során a kéziratát.)

⁸¹⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 7. o.

⁸¹⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 22. o.

⁸¹⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 60. o.

⁸²⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 88. o.

⁸²¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14995, 89–90. o.

⁸²² ÁBTL, Cs. Kéri László operatív dossziéja: 3.1.5. O-14977/84, 3. o.

V. Rendhagyó esetek

Egy irodalmár tiszt

Beöthy Kálmán ezredes

Besenyői Beöthy Kálmán 1896. október 11-én született Nagyváradon. Nagypja 1848-49-ben alezredesként harcolt a szabadságért, amit a Habsburg-uralom több éves várfogsággal és vagyonelkobzással „jutalmazott”.⁸²³ A család teljesen elszegényedett, emiatt a későbbi csendőrtiszt édesapja is vasúti tisztviselői munkával igyekezett eltartani népes családját.

Beöthy Kálmán a katonai pályát választotta. 1915-ben végezte el a hadapródiskolát, március 15-én zászlóssá avatták, majd a pozsonyi 13. honvéd gyalogezredhez helyezték. Harcolt az orosz és az olasz fronton, részt vett a románok Dél-Erdélyből történő kiverésében is. 1917-ben főhadnaggyá léptették elő. 1918 szeptemberében a francia frontra helyezték. November végén érkezett vissza ezredével Pozsonyba, ekkor már főhadnagyként. 1919 áprilisában a bátyjához ment Békéscsabára, ott hamarosan román fogságba esett, de decemberben megszökött, és visszatért az ezredéhez, Mosonmagyaróvárra.⁸²⁴

A trianoni békediktátum miatt drasztikusan le kellett csökkenteni a hivatásos katonatisztek létszámát, emiatt ő is jelentkezett a csendőrséghez. 1921. március 1-ével lépett csendőri szolgálatba, majd 1921–22. folyamán elvégezte a tiszti tanfolyamot. 1922 júniusától Biharkeresztesen lett szárnyparancsnok, 1926 májusától 1928 augusztusáig pedig Kunhegyesen szárnyparancsnok helyettes.⁸²⁵ 1928-tól kinevezték az esztergomi tanalosztály parancsnokává, 1930. április 15-től pedig esztergomi szárnyparancsnokká.

A húszas évektől jelentek meg kisebb-nagyobb írásai, novellái, az első kötetét 1929-ben adták ki Debrecenben (*Szemtől szembe. Apróságok a csendőr életéből.*⁸²⁶) A Csendőrségi Lapokban 1931-től jelentek meg írásai. A következő könyve (*Kakastollások*) 1938-ban látott napvilágot, 1945-ben pedig tiltólistára került.⁸²⁷

1934. július 1-én Pinczés Zoltán⁸²⁸ őrnagy, a Belügyminisztérium VI-b (csendőrségi szolgálati) osztályának vezetője, a Csendőrségi Lapok év végével leköszönő szerkesztője maga mellé vette előadó tisztként, és bevonta a lapszerkesztés munkájába. Miután Mohácsy Lajos⁸²⁹ százados, a korábbi segédszerkesztő átvette a Csendőrségi Lapok szerkesztését, ő is igénybe vette Beöthy Kálmán segítségét, aki 1939. január 1-vel lett a lap szerkesztője, ezt a megbízatását 1942. végéig folytatta. 1937. november 1-vel őrnaggyá, 1941. május 1-vel alezredessé, 1943. május 1-vel ezredessé nevezték ki. Számos kitüntetésben részesült, például megkapta a Károly Csapatkeresztet, 1939-ben a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét, 1943-ban pedig a Nemzetvédelmi Keresztet.

⁸²³ A Beöthy-családból huszonegyen vettek részt a szabadságharcban (a legismertebb közülük Beöthy Ödön országgyűlési képviselő, Bihar vármegye főispánja, teljhatalmú kormánybiztos). Ha külön nem jelezzük, az életrajzi adalékok forrása a Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség (MKCsBK) internetes oldala: <http://www.csendor.com/konyvtar/biografia/egyenek/Beothy%20Kalman%20ezredes.pdf>

⁸²⁴ ÁBTL, Beöthy Kálmán vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-117333, 26. o. (1958. november 27-i vallomása.)

⁸²⁵ Szakály Sándor: *Akik a magyar csendőrséget 1919 és 1945 között vezették.* Budapest, 2013. 80–81. o. (Fenti vallomásában úgy emlékezett, hogy Mosonmagyaróváron volt szárnyparancsnok helyettes.)

⁸²⁶ A kötet letölthető: <http://mek.oszk.hu/16500/16515/>

⁸²⁷ *Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke III.* Budapest, 1946. 4. o. (A többi három kötetben nem találtam meg az 1929-ben megjelent könyvet.)

⁸²⁸ Pinczés Zoltán (1891–1945) vezérőrnagy életrajzát lásd Szakály, 2013. 190–191. o.

⁸²⁹ Mohácsy Lajos (?–?) életrajza egyelőre nem ismeretes, 1945-ben ő is Nyugatra távozott, az Egyesült Államokban hunyt el.

1944-ig a minisztériumban szolgált. 1942. augusztus 1-vel a Belügyminisztérium VI-b., később XX. (csendőrségi szolgálat) osztályának lett a helyettes vezetője. Az 1944. október 15-i hatalomváltás az ő életében is döntő fordulatot eredményezett. Mivel az osztály vezetőjét, v. Balázs-Piri Gyula⁸³⁰ ezredest – németellenes magatartása miatt – a Gestapo lefogta, helyébe november 1-vel őt nevezték ki az osztály vezetőjének. Az ő feladata lett az anyagi és személyi kiürítés megszervezése, lebonyolítása. 1945. őszén ebbéli ténykedése miatt indult eljárás ellene.

A hiányosan megmaradt vizsgálati iratok szerint ügyében az első kihallgatásra 1945. október 30-án került sor a Hadügyminisztérium (Katonai) Politikai Osztály (a hírhedt Katpol) Elhárító Alosztályán. A még 19-én letartóztatott Paksy-Kiss Tibor⁸³¹ ezredes semmi érdemlegeset nem tudott mondani vele kapcsolatban. November 6-én Péterffy Jenő⁸³² ezredest Korondi Béla őrnagy hallgatta ki, de ő csak annyit vallott, hogy Beöthy Kálmán egy szombathelyi értekezleten (időpontot nem említett, valószínűleg 1945 márciusában történhetett) támogatta a csendőrtisztek hozzátartozóinak nyugatra történő kitelepülését. 15-én kihallgatták azt a dr. Bányai László⁸³³ századost is, aki 1943-tól a Csendőrségi Lapok segédszerkesztője volt, ezen kívül Beöthy minisztériumi osztályára volt beosztva segédtitkárként. Ő már részletes, „feltáró” vallomást tett. Egyebek mellett azt mondta, tudomása van arról, hogy 1944. október 15. előtt az osztályvezető-helyettes már biztos volt benne, hogy előbb-utóbb kinevezik az osztály élére. Ehhez azonban megjegyzett két dolgot. Egyfelől az ezredes évek óta ott szolgált, nagy tapasztalattal és munkabírással rendelkezett, tehát logikus volt a kinevezése. Másfelől – szerinte – bírnia kellett a Szálasi-rezsim belügyi államtitkárának, Ládai Istvánnak⁸³⁴ is a bizalmát. Mint vallotta, amikor Beöthyt kinevezték osztályvezetővé, már folyt a csendőrségi anyagok hátraszállítása a front mögötti területekre, így ő csak folytatta a korábban megkezdett munkát. *„Az akkor érvényben lévő rendeletek szerint minden visszavonuló csendőr egységnek magával kellett vinnie minden megmenthető anyagát, rendeletekben meghatározott fontosságú sorrendben.”* Amikor a fővárost megközelítette a szovjet front, a Belügyminisztérium zöme, beleértve a csendőrségi osztályt, Szombathelyre és környékére települt. Vajna Gábor belügyminiszter és Heinrich Himmler SS-vezető megállapodása alapján Németország meghatározott körzeteibe kellett kiszállítani a csendőrtiszteket és családtagjaikat, valamint *„minden felesleges csendőr személyt”*. Ennek a rendelkezésnek a végrehajtása Beöthy feladata volt – vallotta. Hozzátette, hogy az ezredes igen jó viszonyba volt Szombathelyen a Belügyminisztériumba beosztott német összekötővel, dr. Weise Béla SD-őrnaggyal, Ládai Istvánnal és Hajnásckőy László⁸³⁵ ezredessel. Ez a közlés nem vetett túl jó fényt Beöthyre, mint ahogy az sem, miszerint a Csendőrségi Lapokban Szálasiék hatalomra kerülése után megjelent vezércikket⁸³⁶ – legalábbis a tanú szerint – a volt szerkesztőnek a kinyomtatás előtt megmutatták.⁸³⁷ 21-én sor került Temesvári Endre⁸³⁸ vezérőrnagy kihallgatására is. Ő arról az időszokról beszélt, amikor Beöthy átvette a közös rendőrségi és csendőrségi (VI.) osztály vezetését. *„Ezen idő alatt igen erős és jó munkát végzett, és az akkor fennálló rendszert a legjobb tudása szerint kiszolgált.”* – vallotta a jegyzőkönyv szerint. Ehhez azonban hozzá tette, hogy legjobb tudomása szerint nem volt

⁸³⁰ Vitéz Balázs-Piri Gyula (1892–1972) ezredes életrajzát lásd Szakály, 2013. 67–68. o.

⁸³¹ Vitéz Paksy-Kiss Tibor (1892–1967) ezredes életrajzát lásd Szakály, 2013. 180–181. o.

⁸³² Vitéz lófő kibédi Péterffy Jenő (1899–1945) ezredes életrajzát lásd Szakály, 2013. 188–189. o.

⁸³³ Életrajzi adatai egyelőre ismeretlenek.

⁸³⁴ Ládai István (1897–1947) ezredes életrajzát lásd Szakály, 2013. 153–154. o.

⁸³⁵ Hajnásckőy (Haubich) László (1895–1947) ezredes életrajzát lásd Szakály, 2013. 125–126. o.

⁸³⁶ A kéthetente megjelenő Csendőrségi Lapok 1944. november 1-i számában olvasható vezércikket (*Magyar csendőrök!*) Vajna Gábor belügyminiszter jegyezte – meglehetősen valószínűtlen, hogy azt előzőleg be kellett volna mutatni Beöthynek.

⁸³⁷ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 11–14. o.

⁸³⁸ Vitéz Temesvári Endre (1891–1964) vezérőrnagy életrajzát lásd Szakály, 2013. 245–246. o.

nyilas párttag, ráadásul a Szálasi-rendszer „*egyes intézkedései*” sem tetszettek neki, ám „*munkáját ennek ellenére elvégezte, és ezzel a nyilas rendszer fennmaradásához kétségtelenül hozzájárult.*” (Ez utóbbi kitétele már valószínűleg a kihallgató tiszt gépelte a jegyzőkönyvbe.) A tanú azt is megjegyezte, hogy tudomása szerint Beöthy „*személyileg a kitelepítés mellett foglalt állást, ezt bizonyítja az is, hogy családját már korábban Németországba küldte.*”⁸³⁹ Korondi kérdésére ő is azt vallotta, hogy meggyőződése szerint az ezredes Láday bizalmasa volt.⁸⁴⁰

Az 1945. november 11-én (más adatok szerint 26-án)⁸⁴¹ előzetes letartóztatásba helyezett volt csendőr ezredes szintén november 21-én hallgatta ki egy olvashatatlan nevű néppügyész – a HM Katonapolitikai Osztály Elhárító Alosztályán. (A hatályos perrendtartás szerint a néppügyészségen kellett volna a kihallgatást „eszközölni”.) Vallomásában arról az időszakról beszélt csak, amikor irányította a csendőrség anyagi és személyi kitelepítését Németországba. Mint mondta, 1945 februárjában bízták meg azzal, hogy vegye át a Belügyminisztériumban megalakított VI. (közös rendőrségi és csendőrségi) osztály vezetését. Kérdésre azt vallotta, hogy azért éppen őt bízták meg az osztály vezetésével október 15-én, mert már régóta azon a szolgálati helyen volt, és ő rendelkezett a legnagyobb tapasztalattal, de azt tagadta, hogy Ládayval vagy bármelyik nyilas politikussal jó viszonyban lett volna. Azt azonban – nyilván, mert a kihallgató néppügyész ezt szeretne volna hallani tőle – elismerte, az osztályvezetői beosztás elvállalásával „*a nyilas kormányzat működését*” megkönnyítette. A jegyzőkönyv szerint bevallotta, hogy miután már nem szerkesztette a Csendőrségi Lapokat, továbbra is megkapta a megjelenő cikkek kefelevonatát, ezért az írásokat már megjelenésük előtt ismerte.⁸⁴² Ezzel nyilván azt akarta a néppügyész elismertetni vele, hogy a tudomásával jelent meg Vajna 1944. november 1-i vezércikke. Ez az inkriminált momentum azonban később nem került bele a vádiratba.

Aznap, vagyis november 21-én a Katonapolitikai Osztályon készült Beöthy Kálmán ügyéről egy összefoglaló. Ennek végén azt írta Korondi Béla őrnagy, hogy „*Nevezett fenti cselekményével kimeríti a háborús bűnösség fogalmát, és ezért népbíróság elé állítása indokolt.*”⁸⁴³ 24-én a Katonapolitikai Osztályról átkísérték a Budapesti Néppügyészségre, ahol két nappal később elrendelték az előzetes letartóztatását.

A vádiratot a néppügyészség – az addig keletkezett iratokkal együtt – csak december 26-án küldte meg a népbírósnak. Az Nü.14.573.1. számú vádiratban dr. Káli néppügyész az Nbr. 13. § 2. és 3. pontjában⁸⁴⁴ meghatározott „háborús bűntett” (ez a vádiratban nincs szó szerint megemlítve!) elkövetésével vádolta meg Beöthy Kálmánt. Az indokolásban két „bűncselekmény” elkövetésére hivatkozott: 1.) 1944. október 15. után a terhelt elvállalta a Belügyminisztérium XX. osztályának vezetését; 2.) Osztályvezetőként pedig „*a csendőrségi értékek, ruházati, felszerelési tárgyak, anyagkészletek és csendőrségi személyek nyugatra – Németországba – kitelepítésére utasítást adott*”, ezzel pedig „*nem vezető jellegű cselekményével a nyilasmozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megtartásához, illetve a nyilas közigazgatásban önként fontos állást vállalt...*”⁸⁴⁵

⁸³⁹ Beöthy azt vallotta, hogy 1945. március 28-án a családja vele együtt hagyta el Magyarország területét.

⁸⁴⁰ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 10. o.

⁸⁴¹ Szakály, i. m. 81. o.

⁸⁴² MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 15-18. o.

⁸⁴³ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 19. o.

⁸⁴⁴ A 13. § 2. pontja szerint háborús bűnös az is, aki „*valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott*”, a 3. pont szerint pedig „*aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához, vagy aki e hatalom megszerzése után kapott kinevezés alapján a nyilas közigazgatásban vagy honvédelem keretében önként a 11. §. 4. bekezdésében fel nem sorolt egyéb fontos állást vállalt*”.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=56&layout=s (Letöltve 2018. szeptember 5-én.)

⁸⁴⁵ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 20. o.

A Budapesti Népbíróság az év végén hozott végzésével 1946. március 18-ra tűzte ki a főtárgyalás napját, védőül pedig kirendelték dr. Villányi József fővárosi ügyvédet. (Végül a vádlott dr. Latkóczy Imre ügyvédet bízta meg a védelme ellátásával.)

A dr. Tutsek Gusztáv⁸⁴⁶ által vezetett tanács⁸⁴⁷ 1945. március 18-án kezdte tárgyalni a bűnügyet. (A vádat dr. Aczél Endre népügyész képviselte.) A beidézt tanúk közül Péterffy Jenő négy hónappal korábban elhunyt, míg Temesvári Endre – a kézbesítő jelentése szerint – „ismeretlen helyre menekült”. A vádlott azonban közölte, hogy a „kebelbeli fogházban van előzetes letartóztatásban”.⁸⁴⁸ Erre elrendelték az elővezetését. (Nem ez az egyetlen eset, hogy ilyen káosz uralkodik a népbíróságokon.)

A „kebelbeli fogházból” előállított vádlott a tanácsvezető bíró kérdésére nem érezte bűnösnek magát. Előadta, hogy 1944. november 1-én rendeletileg nevezték ki a Belügyminisztérium XX. osztályának élére. Előzetesen nem kérdezték meg, hogy elvállalja-e, de kinevezését természetesnek vette, mivel ő volt a rangidős. Folytatta az augusztusban megkezdett munkát, vagyis a front közeledése miatt az állomáshelyeikről visszavont csendőrök elhelyezését, a harcéri alkalmazásuk megakadályozását. 1944 decemberében Vajna Gábor belügyminiszter elrendelte a kitelepedést. Mintegy 800 csendőr ment ki a családjával Németországba, akiknek az ellátását neki kellett megszerveznie. A kitelepítéssel kapcsolatban megjegyezte: „ha előrelátom az eseményeket, nem vállalom el november elsején a beosztásomat.”⁸⁴⁹ A védő kérdésére azt vallotta, hogy amikor 1944 nyarán keresztülutazott Nagyváradon, és az ottani római katolikus helynöktől megtudta, hogy egyes zsidó származású papnövendékeket is a gettóba hurcoltak, nyomban intézkedett a szabadon engedésükről. Gépírónöje férjéről is tudta, hogy zsidó származású, mégis meghagyta őt a beosztásában.

A népügyész indítványára a tárgyalást elnapolták, és a népbíróság elrendelte Balázs-Piri Gyula megidézését, valamint dr. Bányai László és Temesvári Endre tanúk előállítását.

A főtárgyalást 1946. április 5-én folytatta a Tutsek-tanács.⁸⁵⁰ A tanúként kihallgatott Temesvári Endre azt vallotta, kizártnak tartja, hogy a vádlott Balázs-Piri távozása után „a kinevezését politikai érdemekért kapta volna”, egyszerűen ő volt a rangidős beosztott, egyébként pedig politikával sohasem foglalkozott, és nem volt „nyilas érzelmű”.⁸⁵¹ Azt is megjegyezte, amikor kiderült, hogy egyes hadtestparancsnokok a korábbi szolgálati helyeikről visszarendelt csendőr alakulatok egy részét a frontra „dobták”, együtt akadályozták meg ennek a gyakorlatnak a folytatását. Azt is elmondta, hogy a Csendőrségi Lapok „tisztán szakvonatkozású volt, minden politikai színezet nélkül.”⁸⁵² (A következő tanú, Balázs-Piri Gyula ugyanezt vallotta.)

Balázs-Piri szerint már 1944. október 15. előtt szó volt arról, hogy őt más beosztásba helyezik. Amikor a németek szabadon engedték, találkozott a vádlottal, aki közölte vele, nem valószínű, hogy sokáig az osztály élén marad, mert „a nyilasok bizalmatlanok vele szemben”. Ő is hangoztatta, mint az előző tanú, hogy a vádlottat nem „politikai érdemeiért” nevezték ki osztályvezetőnek.⁸⁵³ „Határozottan állítom, hogy soha, semmiféle kapcsolata nem volt a

⁸⁴⁶ Dr. Tutsek Gusztáv (1902–1971) 1928-ban szerzett jogtudományi diplomát, az egységes bírói és ügyvédi vizsgát 1933-ban, illetve 1934-ben tette le, majd különféle törvényszékeken szolgált bíróként. 1945. július 3-án osztották be a Budapesti Népbírósághoz, ott ítélkezett 1949-ig. Az 1956. november 4. utáni megtorlások hírhedt vérbírója.

⁸⁴⁷ A tanács tagjai: Bartha Bertalan (PDP), dr. Boros Géza (FKGP), Faludi József (szakszervezetek), Halász József (SZDP), Hüvös József (MKP), Saáry József (NPP).

⁸⁴⁸ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 23. o.

⁸⁴⁹ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 25. o.

⁸⁵⁰ A tanács tagjaiban némi változás történt: a PDP-t ezúttal Székely Aladár, az MKP-t Hollai Károly, az NPP-t pedig Molnár József népbírák képviselték.

⁸⁵¹ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 30. o.

⁸⁵² MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 31. o.

⁸⁵³ Op. cit.

nyilasokkal. [...] A németeket is gyűlölte.” – vallotta.⁸⁵⁴ Arra is fölívta a figyelmet, hogy a XX. osztály teendőinek 80 százaléka anyagi-technikai vonatkozású volt, de azt is megemlítette, hogy a csendőrség anyagraktárából kevés anyag került ki Ausztriába.

A harmadik tanú, dr. Bányai László az előző tanúk vallomását erősítette meg: egy osztályvezetői állás megüresedése esetén az volt az elv, hogy a helyettest nevezik ki, amennyiben rangidős. Tehát a vádlottat nem politikai alapon nevezték ki. Tulajdonképpen ugyanazt vallotta, mint az előző két tanú.

Ezek után a tanácsvezető bíró befejezettnek látta a bizonyítási eljárást, és (a zárt tanácskozás megtétele után) aznap, április 5-én kihirdette az ítéletet. A tanács az Nb. XII.4618/1945/5. sz. ítéletében Beöthy Kálmánt a háborús bűntettek elkövetésének vádja alól fölmentette. Az indokolásban leszögezték, hogy a vádlott *„nem a nyilas közigazgatás által került a belügyminisztérium csendőrségi osztályára...”*, hanem egyszerűen, mint a szolgálat helyettes vezetője, kapott vezetői megbízatást.⁸⁵⁵

Természetesen a népügyész fellebbezést jelentett be. A népbíróság a fellebbezést elfogadta, és az összes iratot elküldette a népfőügyészre, egyben elrendelte a vádlott azonnali szabadlábra helyezését. Mivel dr. Borbély János népfőügyész a fellebbezést május 12-i bejelentésével fönntartotta, az ügy a NOT elé került.

A másodfokú tárgyalásra október 2-án került sor. Az FKGP által delegált dr. Boglutz László vezette tanács a NOT.IV.3741/8/1946. sz. ítéletében az elsőfokú ítéletet jóváhagyta, és Beöthy Kálmánt fölmentette az ellene felhozott vádak alól. Az indokolásból kiderül, hogy elfogadták az elsőbíróság érvelését, azzal, hogy a felmentés *„tényálladási elem hiányában történt”*⁸⁵⁶ – vagyis nem bizonyítékok hiányában, ami lényeges különbség.

A fölmentő ítélet csak meglehetősen későn, 1947. február 19-én vált jogerőssé. Ráadásul erről csak augusztus 4-én kapott értesítést Beöthy Kálmán. Arról, hogy ezt követően mi történt vele, az eddig megismert forrásokból meglehetősen keveset lehet tudni. Egy 1957. április 25-én Székesfehérváron kitöltött kérdőjegy szerint még 1946. május 28-án internálták, de már július 5-én kiszabadult. (Az MKCsBK oldalán található életrajz szerint három évre Csepelre, majd Kistarcsára internálták. Ez azonban nem valószínű, ugyanis Csepelen eleve nem volt 1946.-tól internálótábor.) 1951-ben kitelepítették Újfehértóra. Ott – egy 1957. május 16-i jelentés szerint – *„gazdasági jellegű bűncselekményt követett el, amiért ezzel kapcsolatban előállították a rendőrségre”*.⁸⁵⁷ Az MKCsBK honlapján erről – nyilván a családi emlékek alapján – ez olvasható: *„Mivel pár kiló lisztet és valamennyi zsírt magával vitt hattagú családja részére, »élelmiszer-halmaz» vádjával őt és vejét, dr. Temesvári Endre hadirokkant volt zászlóst letartóztatták.”*⁸⁵⁸

A moszkvai „gazdák” akaratából⁸⁵⁹ megalakult Nagy Imre-kormány a kitelepítési rendeletet megszüntette, ennek köszönhetően 1953 augusztusában a Beöthy-család elköltözhett Újfehértóról, de Budapestre nem mehetett vissza, ezért Martonvásáron telepedtek le, ahol a felesége a helyi katolikus egyházközség orgonistája lett, a volt ezredes pedig kőműves-segédként dolgozott.

Az ÁVH nem vesztette szem elől, elvégre egy volt „horthysta” csendőrtisztről volt szó. A már idézett 1957. május 16-i jelentés szerint 1951. február 3-án javaslat született személyi dosszié fölfektetéséről, mivel *„hírszerzéssel gyanúsítható”*, mert az 1951-es értékelés szerint *„a*

⁸⁵⁴ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 32. o.

⁸⁵⁵ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 38. o.

⁸⁵⁶ MNL BFL, XXV.1.b., 4816/1945. sz. 40. o.

⁸⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 71. o.

⁸⁵⁸ <http://www.csendor.com/konyvtar/biografia/egyenek/Beothy%20Kalman%20ezredes.pdf>

⁸⁵⁹ Vincze Gábor: Hruscsovék döntettek: Nagy Imre. (Amikor Moszkvában döntötték el, ki legyen a magyar helytartó.) In *Történelemportál*, 2013. 2. sz., 18–21. o.

felszabadulás után futár útján kapcsolatba került a nyugaton lévő Olchvári Milvius Attila⁸⁶⁰ cső. ezredessel, aki Magyarország ellen hírszerző tevékenységet folytat. Rendszeres kapcsolatot tartott csendőrtisztekkel.” A dossziéját (melynek tartalma nem ismert) 1955. október 5-én lezárták, mert Beöthy „nem fejt ki ellenséges tevékenységet”.⁸⁶¹ Nem fejtett ki „ellenséges tevékenységet” az 1956-os „ellenforradalom” napjaiban sem – ennek ellenére később nem úszta meg a megtorlást.

Még 1957. március 24-én a martonvásári rendőrőrsön Rumi Lajos szakaszvezető készített róla egy környezettanulmányt. Ebben egyebek mellett az olvasható, hogy azokban a napokban azt mondogatta a többieknek: „*nagyon elhamarkodták a dolgokat, várni kellett volna, még a kerékcsapásba megy a kerék.*” [sic!] Akkoriban nem ment sehová, vagy otthon tartózkodott, vagy a kutatóintézetben. Rumi információi szerint rendezett családi körülmények között él, három gyermeke van, „*fizikai elenálása magas [sic!], elég jó erőben lévő, csendes, a támadásától tartani nem kell, mert adott esetben egy hatósági [közeg] tudvale szemben intézkedni, mert nem kötözködő és nem házsártos. Vagyona nincs, bérházban lakik, földet nem rendelkezik.*”⁸⁶²

Bár a fenti jelentés szerint sem volt „ellenforradalmár”, 1958. március 28-án a Budapesti Rendőrőrkapitányságon dr. Sós György ezredes mégis elrendelte a közbiztonsági őrizetbe helyezését (internálását),⁸⁶³ mert „*az októberi ellenforradalmi események előtt és után volt csendőrtisztekkel tartott kapcsolatot, és azok között különböző rémhíreket terjesztett. 1944-ben a BM-ben vezető beosztást kapott, felelős a csendőrségi értékek nyugatra szállításáért. Mivel jelenleg is népidemokrácia ellenes magatartást tanúsít, közbiztonsági őrizet alá helyezése indokolt.*” 1959. szeptember 28-án szűnt meg az internálása, de az egyik forrás szerint csak október 1-vel engedték el a tököli internálótáborból.⁸⁶⁴ Szabadulása után három héttel, 1959. október 21-én dr. Sebestyén László ezredes, a Fejér Megyei Rendőrőrkapitányság vezetője rendőrhatalmát alá helyezte, mert „*jelenleg is kapcsolatot tart nyugatra szökött magasrangú csendőr tisztekkel, valamint a Velencei tó környéki csendőrökkel.*”⁸⁶⁵ A későbbi jelentésekből kiderült, hogy ez egyszerűen nem igaz, ennek ellenére egészen 1960. május 23-ig állt ref. alatt.

Közben, még 1958. november 25-én és 27-én a Belügyminisztériumban Fehér István őrnagy hallgatta ki az internált, volt csendőr ezredest. Először – kérdésre – röviden ismertette az életrajzát, majd előadta, hogy 1945 októberében jött vissza a családjával Németországból. „*Hazatelepülő vonattal kb. 1.500-2.000 személy jött Magyarországra. Kaposváron a tiszteket kiválogatták és velük együtt engemet is Budapestre hoztak a Nádor u. 9. sz. alá, a Kat. Pol. Osztályra. Engem egy hónapi vizsgálati fogság után átadtak a Markó u-i ügy.-nek. Az ügyészség vádemeléssel átadott a bíróságnak. A bíróság 1946 áprilisában felmentett. Még ez év júniusában internáltak 6 hónapra. 1946 decemberében letelt az internálásom, haza mentem a Budapest-i XII. Böszörményi út 13. sz. alatti lakásomra.*”⁸⁶⁶ Ezek után alkalmi munkákból élt, mígnem családotól kitelepítették Újfehértóra. Kihallgatójának kérdésére azt vallotta, hogy Damasi Farkas volt csendőr vezérőrnaggyal, Körösmezei Miklós, Sárói Kálmán volt csendőr ezredesekkel, Porubszky György⁸⁶⁷ volt csendőr alezredessel, Feördeős Gyula volt őrnaggyal és Várbíró

⁸⁶⁰ Olchváry-Milviusz Attila (1894–1954) vezérőrnagy életrajzát lásd Szakály, 2013. 176–177. o. és <http://www.csendor.com/konyvtar/biografia/egyenek/Olchvary-Milvius%20Attila%20vezeroornagy.pdf>

⁸⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 71. o.

⁸⁶² ÁBTL 3.1.9. V-117333, 83. o.

⁸⁶³ Az MKCSBK honlapján olvasható életrajz szerint „*16 hónapra újra bebörtönözték, s gumibottal annyira összeverték, hogy többé nem tudott kiegyenesedni és belső sérülései miatt egészsége és munkaképessége többé nem tért vissza.*” A 16 hónapos „börtönzés”-re más adatot nem találtunk, de a „Kardos” fn. ügynöktől az állambiztonság 1959 tavaszán megtudta, Beöthy azt közölte vele, hogy a férjének szívproblémái vannak, a hallása sem a régi.

⁸⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 80. o.

⁸⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 79. o.

⁸⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 28. o.

⁸⁶⁷ ÁBTL, Porubszky György internálási ügye: 3.1.9. V-89951.

György⁸⁶⁸ volt századossal együtt volt az internálótáborban. Két nappal később azzal egészítette ki előbbi vallomását, hogy egyszer a lakásán fölkereste Balázs-Piri Gyula ezredes és Varga László őrnagy. 1956-ban nem tett semmit sem.

1959-től rendszeres állambiztonsági ellenőrzés alatt állt. Amikor 1958–59-ben a kádári állambiztonság elővette a „csendőrkártyát”, több volt csendőrtisztet is kihallgattak vele kapcsolatban. 1959. január 9-én Fehér István rendőr őrnagy kihallgatta azt az Árbócz János volt csendőr alezredest⁸⁶⁹, akit korábban 15 évre ítélték. Mint vallotta, a pécsi hadapródiskolából ismeri, de bensőségebb viszony nem alakult ki közöttük, 1946-ban találkozott utoljára vele a Markóban.

1959. március 6-án Kincs István százados a BM II/5-b alosztályról jelentést készített a „Kardos” fedőnevű ügynökének Beöthy Kálmánnal kapcsolatos február 27-i közléseiről. A spicli 21-én találkozott Beöthy Kálmánnal, aki elmondta, hogy a férjét még 1958 márciusában hurcolták el hazulról. Azt sem tudta, miért, és hová vitték, félelmében csak két hét után próbált utána járni, hol lehet. Végül a Markó utcai ügyészségen találkozott ugyanazzal az ügyésszel, aki 12 évvel korábban letartóztatta a férjét. Amikor megírta a látogatási kérvényt, kiderült, hogy őt levitték Tökölre, végre ott találkozott vele. Fogalma sem volt, miért tartják fogva, hiszen az „ellenforradalom” alatt ki se tette a lábát a házukból. Azt is elárulta az ügynöknek, hogy egyik fiuk, „Gyurka” az Egyesült Államokban esztergályos, és jól keres. Az egyik leányuknak most született gyermeke, de a férje nem is tudja, hogy ismét nagypapa lett, mint ahogy azt sem, hogy időközben elhunyt két testvére.

Az internált volt ezredest 1959. március 24-én Horváth István rendőr őrnagy hallgatta ki, akinek felszólítására megnevezte azt a kilenc volt csendőrtisztet, akikkel 1945 márciusában Temesvári őrnagy vezetésével nyugatra vonultak. Horváth ezután felszólította, sorolja fel, hogy az általa ismert személyek közül kik maradtak külföldön, és mit tud róluk? A közölt adatokkal nem ment sokra, ezért azt tudakolta, hogy „*milyen külföldi kapcsolatokkal rendelkezik és ezekkel milyen úton és módon tart kapcsolatot*”? A cél nyilvánvaló volt: Beöthy Kálmán vallomásán keresztül is bebizonyítani, hogy folyik egy „illegális csendőr-szervezkedés”. Ő azonban határozottan kijelentette, hogy „*1945 októbere óta, amióta visszatértem az országba, semmiféle kapcsolatban nem állottam nyugati államokban élő személyekkel, volt bajtársakkal.*” Azt is megjegyezte, hogy amikor ki volt telepítve, két alkalommal kapott IKKA-csomagot Clevelandből Csepi Béla⁸⁷⁰ volt ezredestől, valószínűleg azért, mert a felesége meglátogatta korábban őket Újfehértón. A „disszidált” fiától is kapott több alkalommal IKKA-csomagokat.⁸⁷¹ 25-én Horváth még arról vallatta, hogy ismeretei szerint kik vettek részt az 1941-es észak-erdélyi kommunistaellenes nyomozásokban, de érdemleges információt nem kapott. Április 7-én a kihallgatást Németh Ferenc őrnagy vette át, aki ismét arról vallatta, hogy a nyugaton maradt csendőrtisztek közül kikkel áll kapcsolatban, ám a válasz ugyanaz volt, mint korábban – a volt bajtársaival nem tart fenn kapcsolatot.

1959. április 16-án Horváth István őrnagy a Belügyminisztérium II/8 alosztályán feljegyzést írt az ügyéről. Ebben egyebek mellett azt közölte, hogy a volt csendőrtiszt „*egy kihallgatás során hangsúlyozta, hogy ő betartja az állam törvényeit stb., mire megkérdeztem, mit tenne akkor, ha kiszabadulása után valamikor valaki felkeresné, és valamely törvényellenes tevékenységet közölne, vagy abba akarná belevonni? Eléggé határozottan kijelentette, hogy a törvény alapján állampolgársági kötelessége lenne az illetőt feljelenteni. Kérdésemre, hogy esetleg ismerőse,*

⁸⁶⁸ ÁBTL, Várbíró György vizsgálati dossziéja: 3.1.9. V-116679.

⁸⁶⁹ Árbócz János ügye: ÁBTL, 4.1. A-2126/30.

⁸⁷⁰ Csepi Béla (1898–1987) ezredes életrajzát lásd: <http://www.csendor.com/konyvtar/biografia/egyenek/Csepi%20Bela%20ezredes.pdf>

⁸⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 44. o. (Az IKKA, teljes nevén IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció, ajándék- illetve segélyközvetítő intézmény volt. Ezen keresztül lehetett a nyugati országokban élő magyarok hazai rokonaiknak, barátaiknak ajándécsomagot vagy pénzt küldeni.)

barátja közül akarná ilyenbe belevonni, akkor is feljelenen, kijelentette – most már kisebb határozottsággal –, hogy próbálna meggyőzni arról, hogy ilyen őrültséget ne csináljon, de ő akkor sem volna hajlandó résztvenni.” A jelentésből az is kiderül, hogy a zárkában ráállítottak egy fogdaügynököt („vamzert”), akinek a beszélgetés során „őrültségnek nevezett minden szervezett ellenállást a rendszerrel szemben... »ha még fiatal volnék – mondta a „vamzernak” – talán csinálnék valamit, de már öreg vagyok...«”.⁸⁷²

A rendőrhatalmának felügyelet alól megszabadult Beöthy Kálmánról 1960. november 2-án Németh Ferenc, a martonvásári városi és járási rendőrfőkapitányság főtörzsőrmestere készített egy környezettanulmányt, mely tele van téves adatokkal, hazugságokkal. Egyebek mellett azt állítja a főtörzsőrmester, hogy „a Horthy-rezsimben mint csendőr kerületparancsnok, sok leventét, zsidót, és egyéb, számukra gyanús vagy megbízhatatlan személyt hurcoltatott el.” Szerinte „ő írta alá Ságvári Endre ellen kiadott elfogató parancsot és parancsot adott arra, hogy szökés esetén lőjék agyon. Az ellenforradalom ideje alatti tevékenysége látszólag semleges volt, mert nyíltan nem lépett fel, hanem inkább azt hangoztatta, hogy várni kell a radikális tevékenységgel, mert még nincsen itt az ideje.”⁸⁷³ A jelentésből kiderül, hogy az internálótáborból történt szabadulása után a Székesfehérvári Útépítő Vállalatnál, majd a budapesti Fürdőügyi Intézetnél dolgozott fizikai munkásként.

1961. augusztus 31-én a BM Fejérmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. Alosztályán Pál Róbert főhadnagy írt jelentést az ügyéről. Ebben részben megismételte Németh főtörzsőrmester hazugságát: „Nevezett a múltban a horthysta csendőrségnél mint csendőr ezredes teljesített szolgálatot. Hosszabb ideig kerület parancsnokként működött, majd a 40-es években a csendőrségi lapok [sic!] szerkesztője lett. Ebben a beosztásban súlyos kommunistaellenes cikkeket írt, továbbá dicsőítette a fasiszta-német csapatokat. Polgári beosztásánál fogva sok leventét és zsidót, valamint számukra megbízhatatlan személyt elhurcoltatott. 1944-ben ő adott parancsot Ságvári elvtárs elfogatására. A felszabadulás után fenti tevékenységét elítélték. 1954-ben szabadult ki.” Valójában – mint korábban írtuk – a népbíróság fölmentette, a Ságvári-ügyben pedig elő sem került a neve. „Az ellenforradalom idején Martonvásár községben tartózkodott, ahol [a] tüntetéseknél és egyéb megmozdulásoknál mindenütt jelen volt. Mint tanácsadó figyelmeztette az ellenforradalmárokat, hogy a radikális tevékenységekkel még várni kell, még nincs itt az ideje a teljes kibontakozásnak. [Az] Ellenforradalom után internálták, ahonnan 1958-ban tért haza.” Ez szintén hazugság, hiszen minden más adat szerint a forradalom napjaiban passzívan viselkedett. „Jelenlegi magatartására jellemző, hogy politikai kérdésekben nem nyilatkozik, visszavonult életet él, azonban a helyi plébános [dr. Kálmán János] rendszeresen látogatja, továbbá az ő lakására rendszeresen eljár: Pálkás László volt aktív nyilas.”⁸⁷⁴ A jelentés végén a főhadnagy azt írta, hogy fölveszi a kapcsolatot a helyi körzeti megbízottal, és rajta keresztül, valamint „Kerekas társadalmi kapcsolaton” keresztül fogja ellenőriztetni.

Ezt követően alkalmanként készült vele kapcsolatban egy-egy jelentés. Például 1963. május 8-án Balogh Miklós őrnagy, a BM Fejérmegyei Rendőrfőkapitányság III/III-I alosztályról azt jelentette az ügyéről, hogy aznap fölvette a kapcsolatot dr. Grimm Lóránt „volt hálózati személlyel, aki a kapott tájékoztatás szerint jó kapcsolatban van Beöthy Kálmánnal. Dr. Grimm fedőneve »Gömöri« volt.” A volt ezredest régóta ismeri. Az „ellenforradalom” alatt a helyi ktsz-ben dolgozott a kőműveseknél, utána internálták. Kiszabadulása után egy pesti kórháznál betegszállító volt. „Erősen vallásos, minden vasárnap templomba jár.” Visszahúzó, „politikai kérdésekben nem nyilatkozik”. Balogh megbízta Grimmet azzal, hogy továbbra is keresse föl

⁸⁷² ÁBTL 3.1.9. V-117333, 76. o.

⁸⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 52. o.

⁸⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 10. o.

Beöthy és politikai témákat dobjon föl neki.⁸⁷⁵ Nyilvánvaló, hogy az állambiztonság „fogást keresett” az idős, akkor már nyugdíjas korú volt csendőr ezredesen.

A hatvanas évek második feléből már csak két jelentés maradt fenn róla a vizsgálati dossziéjában. 1966. június 28-án egy „Újlaki” fn. ügynök jelentett róla is, egyebek mellett azt, hogy információja szerint egy bizonyos Kondor (talán az ügynök valódi neve?) arra kérte Czigány József volt csendőr ezredesét,⁸⁷⁶ hogy „*nevezzen meg rossz viszonyok között élő volt csendőr tisztet*”, mert az amerikai bajtársak által létrehozott segélyszervezet⁸⁷⁷ az illetőt karácsonyi segélyben kívánja részesíteni. Czigány Beöthy Kálmánt nevezte meg, mert tudta, hogy igen rossz anyagi körülmények között élnek Martonvásáron. (A jelentés arra is kitért, hogy a volt ezredes eltörte a lábát, emiatt munkaképtelen...) Ennek következtében 1966 legelején 20 dollár segély érkezett a számára.⁸⁷⁸ Az ügynökjelentés hatására az állambiztonság figyeltetni kezdte az összes, a címére érkező bel- és külföldi küldeményt, mert „*Várható, hogy részére az USA. NSzK, valamint Svájc-ból küldemény érkezik.*” – olvasható egy 1966. július 18-i szolgálati jegyen, amelyet a BM III. Főcsoportfőnökség, V. Csoportfőnökség, 4. Osztályán állítottak ki.⁸⁷⁹

Beöthy Kálmán állambiztonsági figyeltetése feltehetően az 1960-as évek vége felé megszűnt. 1971. május 27-én hunyt el Karcagon, ezért szeptember 2-án törölték az állambiztonsági alapnyilvántartásból.

Egy politikai nyomozó, aki megúsza

F. Kis János főtörzsőrmester

F. Kis⁸⁸⁰ János 1903-ban született Gyomán, kisparaszti családban. Gyerekkorában csupán hat elemi végzettség. Bár kiváló tanuló volt, és szeretett volna tovább tanulni, de munka után kellett néznie, mert a kisebb testvéreit neki kellett eltartani, ugyanis édesapja a „nagy háborúban”, még 1914 decemberében hősi halált halt. Húsz éves koráig a család kevéske földjét művelte. 1923. február 1-vel lépett csendőri szolgálatba, hogy – mint 1943-ban írta – „*jobb megélhetésemet biztosítsam, másrészt pedig, hogy a majdani család alapításhoz szilárdabb alapot biztosítsak.*”⁸⁸¹

Csendőrségi pályafutását két forrásból próbáljuk rekonstruálni: a Központi Nyomozó Parancsnokság törzsosztályán 1943. március 13-án készített „Életleírás”-ból, és a Hazahozatali Kormánybiztosság Komáromi Kirendeltségén 1946. április 8-án fölvetett jegyzőkönyvből.⁸⁸² A két forrásban olvasható adatok közötti lényegi eltérés a megváltozott politikai viszonyokkal magyarázható.

⁸⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 21. o.

⁸⁷⁶ A magyarországi állambiztonság szerint az emigráns csendőrök egyfajta „Fehér Segély”-t működtettek 1956. után, a hatvanas években. Lásd: ÁBTL, Emigráns ellenséges szervezetek anyagai II., A-1144., 61–64. o. 1969. március 24-i összefoglaló jelentés a „Fehér segély”-ről.

⁸⁷⁷ Életrajzát lásd Szakály, 2013. 86–87.

⁸⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 75. o.

⁸⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-117333, 77. o.

⁸⁸⁰ F. Kis János mindig egy s-sel írta a nevét, ám a hivatalos iratokban sok esetben két s-sel írták.

⁸⁸¹ ÁBTL, F. Kis János operatív dossziéja, 3.1.5. O-14977/24, 43. o. (A dossziét 158 oldalszámmal 1972. augusztus 22-én zárta le Gubis Pál tart. r. alhadnagy.)

⁸⁸² ÁBTL, F. Kis János vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-18164, 4–5. o. (A dossziét 32 oldalszámmal 1951. június 28-án zárta le Békéscsabán Habuda Zsigmond áv. százados és Kozsahuba György áv. nyomozó.)

Az „Életleírása” szerint 1923 októberében (az 1946-os jegyzőkönyv szerint decemberben) jeles eredménnyel elvégezte a gyulai próbacsendőr iskolát, majd a szentetornyai őrsön nyert beosztást. 1925-ben öt hónapig a szentesi továbbképző tanfolyamon vett részt, utána visszakérült Szentetornyára, ahol járőrtárs lett. Amíg ott szolgált, elvégezte az orosházi polgári iskola első három osztályát, majd amikor 1928-ban megszüntették az őrsöt, és áthelyezték Tótkomlóra, 1929-ben elvégezte a polgári iskola negyedik osztályát is. (Polgári iskolai végzettségével – ez tízévnnyi tanulásnak felel meg – iskolázottabbnak számított a tiszthelyettesek többségénél.) Amíg Tótkomlóson szolgált járőrvezetőként, elvégezte az országos bűnügyi nyilvántartó tanfolyamot, ezt követően pedig áthelyezték a szegedi nyomozó alosztályhoz.⁸⁸³ Ott teljesített szolgálatot 1933 májusáig (az 1946-os jegyzőkönyv szerint 1934 őszéig), mint nyilvántartó. Akkor Szegedről a Központi Nyomozó Parancsnoksághoz helyezték át, októberig a törzsalosztálynak (mely kimondottan a politikai nyomozásokkal foglalkozott) a nyilvántartásában dolgozott, amikor is kérésére előjárói nyomozónak minősítették át. 1935 októberétől 1936 januárjáig a budapesti, Böszörményi úti laktanyában megtartott csendőr nyomozói tanfolyamon vett részt, azt kitűnő eredménnyel végezte el (Az 1946-os kihallgatásakor természetesen azt vallotta, hogy nem önként jelentkezett, hanem oda vezényelték, majd annak elvégzése után „nyomozónak minősítették”).⁸⁸⁴ 1936 szeptemberében ismét beiskolázták: 1937 júliusáig Szombathelyen, az őrsparancsnok-képző iskolán tanult.

Későbbi sorsával kapcsolatban úgy gondolom, a kulcskérdés az, hogy részt vett-e valójában (és ha igen, milyen minőségben) a kommunistaellenes nyomozásokban, elsősorban az 1941–43-as eseményekben. Ezzel kapcsolatban meglehetősen ellentmondásosak a forrásaink. 1943-ban érthető módon nem csak arról írt, hogy tíz évvel korábban részt vett Böszörmény Zoltán⁸⁸⁵ Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártjának (közkeletű nevén „kaszáskeresztesek”) felgöngyölítésében, de arról is említést tett, hogy több kommunista szervezkedéssel kapcsolatos nyomozásból (a cibakházi, az isaszegi és a baglyasaljai ügyekből⁸⁸⁶) is kivette a részét, valamint a Weissshaus Aladár⁸⁸⁷ vezette kommunista csoport előzetes felderítésébe is bekapcsolódott.

1946-ban azonban ezekről természetesen igyekezett hallgatni: „*A jobboldalon való működésem alatt felszámoltuk a Kaszala János⁸⁸⁸ féle fasiszta »Sas« mozgalmat, utána a Böszörmény féle Kaszáskeresztes szervezkedést*”. Ezen kívül részt vett még „*több Meskó, Festetich féle nemzeti szocialista pártok által terjesztett röpiratok, horogkeresztek szórása és*

⁸⁸³ A szakirodalom szerint a csendőrségnél csak 1930. március 1-vel állították fel a csendőrnnyomozó alosztályokat. (Lásd: Rektor, 1980. 175–176. o., Varga Krisztián: *Ellenség a baloldalon. A politikai rendőrség a Horthy-korszakban*. Budapest, 2015. 86–88. o. és Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF2*. Budapest, 1971. 99–101. o.) F. Kiss János mind 1943-ban, mind 1946-ban azt állította, hogy még 1929 őszén került a nyomozó alosztályhoz.

⁸⁸⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 4. o.

⁸⁸⁵ Böszörmény Zoltán (1893–194?) újságíró, szélsőjobboldali politikai aktivista. Ő alapította meg 1930-ban Magyarországon az első szélsőjobboldali pártot, a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártot. Németországban fölkereste Hitlert, pártját német mintára szervezte meg. 1936-ban pártját betiltották, őt pedig 32 havi börtönre ítélték. Mielőtt börtönbe vonult volna, kiszökött Németországba, ahonnan 1941-ben hazatoloncolták, majd letöltötte a büntetését. Németországban hunyt el, valamikor 1945 után. Lásd Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, sajtója*. Budapest, 2013. 60–71. o.

⁸⁸⁶ Erről lásd Hollós, 1971. 103. o. (A baglyasaljai letartóztatásokról: *Pesti Hírlap*, 1930. szeptember 11.)

⁸⁸⁷ Weissshaus Aladár (1887–1963) kommunista politikus. Az 1919-es tevékenysége miatt másfél évre ítélték. Szabadulása után, 1923-ban csatlakozott az illegális KMP-hez, majd alapító tagja lett az MSZMP-nek, amely kommunista „fedőpárt” volt. 1925-ben egy évre ítélték, de szabadulása után kizárták a pártból. Ezután önálló frakciót szervezett, mely szemben állt a Moszkvából irányított KMP-vel. Gadanez Béla – Gadanez Éva: A Weissshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945). In *Múltunk*, 1993. 2–3. sz. 68–115. o.

⁸⁸⁸ Kaszala János tevékenységéről a szakirodalomban nem találni adatokat. A két világháború közötti napilapokból az derül ki, hogy egy „politikai szédelgőről”, „megrögzött pártalakítóról” van szó. Több rövid életű pártot (Fasiszta Legitimista Párt, Magyar Irredenta Fascista Párt, Országos Rendpárt) alakított, 1931-ben és 1935-ben elítélték sikkasztásért. (*Magyarország*, 1931. február 10., *Pesti Napló*, 1935. július 31., *Esti Kurír*, 1935. október 24.)

festésének nyomozásában.”⁸⁸⁹ Csupán annyit ismert el, hogy két alkalommal „kölcsonkérték” a „baloldali vonalon” dolgozó bajtársai figyelő szolgálatra. „Felelősségem tudatában kijelentem, hogy a fentemlített eseten kívül egyéb baloldali ügyben nyílt nyomozást, felderítést nem végeztem, baloldali egyének ellen semmiféle ügyben eljárást nem foganatosítottam, házkutatást, személyi motozást stb. nem hajtottam végre. A zsidók deportálásában semmilyen beosztásban nem működtem közre és a gettózásnál sem volt semmiféle hivatalos kapcsolat.” – vallotta.⁸⁹⁰

1959 májusában – amikor javában folytak az 1940 utáni kommunistaellenes nyomozásban résztvevő csendőrök és rendőrök elleni vizsgálatok – a Belügyminisztérium épületében kihallgattak F. Kis Jánossal kapcsolatban két volt csendőrnemzőt. Horváth Sándor⁸⁹¹ azt vallotta, hogy amikor megismerkedtek, ő a „jobboldali alcsoporthoz” tagja volt, tudomása szerint „baloldali ügyek nyomozásában” nem vett részt.⁸⁹² Juhász András⁸⁹³ azt vallotta, hogy „nevezett a központi nyomozó törzsalosztály tagjaként került Erdélybe, és a marosvásárhelyi csendőrkerület területén végzett nyomozást az ügyben, amely nyomozás színhelye részükre Ákosfalván volt.”⁸⁹⁴ Közös nyomozást azonban nem folytattak, emiatt az észak-erdélyi magatartásáról nem tud semmit sem mondani. Egy – két esztendővel később keletkezett – jelentésben azonban az olvasható, hogy a politikai rendőrkiderítette: részt vett „az illegális kommunisták elleni nyomozásokban”, és az összegyűlt dokumentumok szerint „a baloldali ügyek nyomozása során több csendőrtársával együtt a letartóztatott kommunistákat kegyetlenül kínoztak. Ezt bizonyítja Károlyi Vaszil Iván volt politikai elítélt 1959. május 23-i tanúvallomása is.” (Az aláhúzott mondatrészt mellé tollal Baranyai Antal százados odairta: „Mi a bizonyíték, hogy ez a Kiss az?”)⁸⁹⁵ Ennek az információnak azonban nem lett következménye. Vagy azért, mert az nem volt igaz – vagy más ok miatt, amit egyelőre nem ismerünk...

Visszatérve a csendőrségi pályafutására, 1940 májusában alcsoporthoz vezetőnek nevezték ki. Részt vett az észak-erdélyi bevonulásban, társaival ő biztosította Horthy Miklóst Szatmárnémetiben. Később a nagysajói járásban végzett „politikai felderítést”, és a „bizalmihálózat” megszervezésében vett részt. (Erről természetesen az 1946-os kihallgatásakor mélyen hallgatott.) 1942. január 1-vel a közellátási tanfolyamra vezényelték, ezt követően a közellátási alcsoporthoz munkájában vett részt. 1944-ig több jutalomban és kitüntetésben részesítették felettesei, így például 1940. végén megkapta Horthytól a Magyar Bronz Érdemérmét, 1944 tavaszán pedig a Magyar Ezüst Érdemkeresztet⁸⁹⁶ (ez utóbbit a közellátási bűncselekmények felderítéséért). 1944. tavaszán kérelmezte a főtiszt-helyettesi⁸⁹⁷ állománycsoportba történő fölvételét, amit támogatott a Politikai Nyomozó Parancsnokság is. Arról hallgatnak a megmaradt iratok, hogy ez megtörtént-e.

1945. január 8-án hagyta el csoportjával az ország területét. Előbb Drezdába irányították, onnan február 14-én Bayreuthba, utóbb a bajorországi Trevesenben esett

⁸⁸⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 4. o. (Meskó Zoltánról és Festetich Sándorról lásd: Paksa, 2013. 79–87. o., valamint Paár Ádám: „A parasztok boldogok, hogy kezet fog velük a gróf.” Egy szélsőjobboldali arisztokrata politikai sikerei és kudarca. In *Kommentár*, 2015. 3–4. sz. 91–108. o.

⁸⁹⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 5. o.

⁸⁹¹ ÁBTL, Horváth Sándor és társai, 3.1.9. V-145849 és V-145849/2.

⁸⁹² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 34. o.

⁸⁹³ Juhász Andrást 1959 elején vették őrizetbe. Azzal vádolták, hogy csendőrnemzőként részt vett az 1941 és 1943 között folytatott nyílt, kommunistaellenes nyomozásokban, és mások mellett őt terheli Rózsa Ferenc és Józsa Béla halála. December 15-én a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma „háborús bűntett és más bűncselekmények elkövetése” miatt jogerősen halálra ítélte, majd kivégezték. ÁBTL, 3.1.9. V-145718, 38–76. o. és 438–444. o.

⁸⁹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 31. o. A nyílt nyomozást a Kádár-korszakban – a megfelelő „ideológiai szemüvegen” keresztül – ketten dolgozták föl: Hollós, i. m. 266–287. o. és Csátori Dániel: Próbátétel. Az észak-erdélyi nyílt nyomozás történetéből. In *Párttörténeti Közlemények*, 1969. 4. sz. 82–113. o.

⁸⁹⁵ Balogh László főhadnagy 1961. március 22-i, békéscsabai összefoglaló jelentése F. Kiss János ügyében. ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 83. o.

⁸⁹⁶ *Csendőrségi Lapok*, 1944. április 15. 248. o.

⁸⁹⁷ Ennek bevezetéséről lásd: *Csendőrségi Lapok*, 1944. március 1. 138. o.

amerikai hadifogságba.⁸⁹⁸ Mint minden „nyugatos” (nyugati hadifogságból hazatérőt), őt is internálták.⁸⁹⁹ 1946. április 24-én lett a Buda-déli központi internálótábor foglya. Valamikor onnan kiengedték, de – legalábbis egy 1958. július 7-i politikai rendőrségi jelentés szerint⁹⁰⁰ – 1947. november 19-én rendőrhatalósági felügyelet (ref.) alá helyezték. Ennek az időpontnak azonban ellentmond az a tény, hogy már július 16-án írt egy beadványt a belügyminiszternek (Rajk Lászlónak), melyben kérte, hogy oldják fel a ref. alól, mert az akadályozza a megélhetésében, illetve a munkához jutásban. Arra is hivatkozott, hogy már hét hónapja (!) van ref. alatt, és addig mindig betartotta a rendszabályokat, és igyekezett „a demokratikus életbe minél mélyebben beilleszkedni.”⁹⁰¹

Az internálótáborban mindent megtett a mielőbbi szabadulásaért. Ennek az erőfeszítésnek a jele több igazoló nyilatkozat beszerzése. 1946. végén a gyomai bíró előtt 15 személy az aláírásával hitelesített nyilatkozatot adott, miszerint őt gyerekkora óta ismerték, „nevezettel csendőrségi szolgálati ideje alatt, úgy szabadság, eltávozás, mint szolgálati utazásai alkalmával több esetben találkoztunk, s beszélgettünk. Beszélgetéseink során, különösen 1942-1944-es években közellátási ügyekben szívesen adott útmutatásokat, és jótanácsokkal támogatott bennünket. Beszélgetéseink során több esetben adta tanújelét demokratikus érzelmeinek.”⁹⁰² Szeghalmon szinte szó szerint⁹⁰³ ugyanolyan szövegű nyilatkozatot írt alá Cs. Szabó Lajos református lelkész, valamint az FKGP helyi elnöke és a párt másik három tagja. (Az egyik szeghalmi kommunista párttag pedig nyilatkozatában közölte: „a zsidótörvény végrehajtásában egyáltalán nem vett részt...”⁹⁰⁴) 1947. január közepén 11 szentetornyai lakos (egy részük még azt is megjelölte, hogy milyen párt nevében: SZDP, FKGP, MKP) is aláírt egy nyilatkozatot, melyben egyebek mellett azt írták, hogy „Nevezett volt csendőr községünkbeni szolgálat teljesítése alatt is bárkinek szív esen [sic!] állt rendelkezésre, a lakosság körében közmegebecsülésnek örvendett, s mindenkivel szemben a legdemokratikusabban járt el.”⁹⁰⁵ Ezeket a nyilatkozatokat csatolta egy 1947. január 21-i kérelméhez, melyben – egyelőre sikertelenül – kérte a szabadon engedését.

Mivel az 1947. júliusi kérelme eredménytelen volt, vagyis a felügyelet alóli mentesítése nem következett be, 1948. november 7-én újabb beadványt (fellebbezést) címzett a belügyminiszternek (akkor már Kádár Jánosnak). Ebben azt írta, a Békés vármegyei (gyulai) rendőrfőkapitány azért helyezte ref. alá, mert korábban nyomozó volt, de ő semmiféle „népellenes bűncselekményt” nem követett el, semmiféle népbírói eljárás nem folyt ellene. Ismét arra hivatkozott, hogy tulajdonképpen ő nem is önként jelentkezett nyomozónak, hanem irodai beosztásából hivatalból minősítették át, és „a demokrácia ellenségei felderítésével foglalkozó alcsoporthoz” osztották be.⁹⁰⁶ Mint írta, 15 nap híján egy éve áll ref. alatt. Talán ennek a beadványnak köszönhetően, végül november 29-én dr. Góby Ferenc miniszteri tanácsos megszüntette a rendőrhatalósági felügyeletét.⁹⁰⁷

A rendőrhatalósági felügyelet alatt csak alkalmi mezőgazdasági munkákból tartotta el a családját. (Még 1937-ben engedélyt kapott arra, hogy megnősüljön, két év múlva pedig

⁸⁹⁸ 1946. március 2-án egy bajorországi amerikai hadifogolytáborból írt a családjának, eszerint a közeli hazatérésben reménykedett, a családja pedig szintén valahol Németországban tartózkodott. ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 3. o.

⁸⁹⁹ Az internálásáról szóló 1946. április 24-i javaslatot dr. Tímár István rendőr (1950-ben már államvédelmi) ezredes írta alá. Ezt május 4-én egy véghatározattal hagyták jóvá. ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 6. o.

⁹⁰⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 21. o. és V-18164, 31. o.

⁹⁰¹ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 17. o.

⁹⁰² ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 8. o.

⁹⁰³ „Beszélgetéseink során számtalan esetben adta tanújelét demokratikus érzelmeinek.” ÁBTL V-18164, 9. o.

⁹⁰⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 14. o.

⁹⁰⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 15. o.

⁹⁰⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 29. o.

⁹⁰⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 32. és 35/2. o.

megszületett a gyermekük.) Később a Körösi Állami Gazdaságban kezdett dolgozni. A Dózsa Mezőgazdasági Termelőszövetkezet megalakulása után, oda ment át, de 1953-ban csendőr múltja miatt eltávolították. Ezt követően a MÁV pályafenntartásnál dolgozott, egészen az 1963-as nyugdíjba vonulásáig.

Az 1956-os forradalom alatt passzív maradt (vagy, ahogy 1961-ben az egyik munkatársa fogalmazott: „*az ellenforradalom idején ellenséges cselekményekben nem vett részt, tartózkodott a véleménynyilvánítástól*”⁹⁰⁸), nem csak hogy nem lett tagja a nemzetőrségnek, de a november 4. utáni sztrájkfelhívásokat is helytelenítette. Mint utólag bebizonyosodott, a volt csendőr 1956-ban nem fordult szembe a „népi demokráciával”.

Ennek ellenére 1960. február 16-án Balogh László főhadnagy, a Belügyminisztérium Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának operatív tisztje egy jelentésében azt írta, hogy „adatszolgáltatói” (valószínűleg társadalmi kapcsolatokról van szó) azt állították, hogy „*nevezett 1956-ban önként jelentkezett nemzetőri szolgálatra, és mint nemzetőr, fegyveres közbiztonsági szolgálatot teljesített.*”⁹⁰⁹ Egyik „jóakarója”, egy volt karhatalmista, a gyomai Varga József (aki a megtorlás idején nem is otthon, hanem Békésen teljesített szolgálatot) pedig még 1959. augusztus 11-én azt közölte Balogh-gal, hogy F. Kis sógorától, Vabró Balázstól hallotta, hogy az „*ellenforradalom alatt a volt csendőr egyenruháját a feleségével kitisztította és hangoztatta, hogy erre most már szükség lesz.*” Egyébként pedig – tette hozzá – „*Cinikus ellensége a társadalmi rendszernek. [...] Véleményem szerint fontos szoros ellenőrzés alá vonni, mert feltehető, hogy ellenséges tevékenységet folytat.*”⁹¹⁰ Mindezek miatt Balogh indokoltnak látta az „operatív úton való ellenőrzését.”⁹¹¹ Ezt a „Kerekes” fedőnevű hálózati személyen keresztül szervezte meg. Vele kapcsolatban két megjegyzésünk van. Egyfelől az egyik jelentéséből kiderül, hogy a célszeméllyel, vagyis F. Kis Jánossal, bár rokonok, nincsen vele beszélő viszonyban – tehát nem volt elfogulatlan személy. Másfelől pedig több gyomai volt csendőrrel (Besenyei Istvánról, Fehér Mihályról, V. Szabó Lajosról és Erdei Imréről⁹¹²) jelentett, ezért feltételezhető, hogy egykor ő maga is az volt. Egy feljegyzésből az derül ki, hogy 1957-ben őt is Kistarcsára internálták. Érdekes módon innen Cs. Kéri László gyomai volt csendőr szabadult ki a leghamarabb, és róla sohasem jelentett „Kerekes”.

1960. májusban Balogh László, valamint Baranyai Antal százados, a Politikai Nyomozó Osztály helyettes vezetője, határozatot hozott F. Kis János operatív nyilvántartásba vételéről, majd a VII-es alosztály figyelő dossziét nyitott „*a veszélyes kategóriába kiemelt személy ellenséges tevékenységének ellenőrzésére.*”⁹¹³ Ettől kezdve majdnem egy évtizedig többé-kevésbé folyamatosra vált az ellenőrzése.

Július 20-án Balogh megpróbálta tisztázni, hogy mi igaz abból, amit Varga József mondott neki. Kikérdezte Vabró Balázst, de ő azt közölte, hogy a sógora „*az ellenforradalom alatt ellenséges tevékenységet nem fejtett ki*”, és olyat sohasem mondott, mint amit Varga állított. „*Ilyet véleményem szerint nem is mondhatott, mert mint nyomozó – egyenruhája nem is volt, míg a csendőrségnél teljesített szolgálatot.*”⁹¹⁴ (Ugyanezt ismételte meg egy 1963.

⁹⁰⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 62. o.

⁹⁰⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 24. o.

⁹¹⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 23. o.

⁹¹¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 24. o.

⁹¹² Lásd Besenyei István (O-14977/85), Erdei Imre (O-14977/87), Fehér Mihály (O-14977/28) és V. Szabó Lajos (O-14977/81) operatív dossziéját. Erdeit a szegedi népbíróság Békéscsabára kihelyezett, dr. Kozma Endre vezette tanácsa „népellenes bűntett” elkövetésének vádjával 1949. október 22-én hat hónap börtönbüntetésre ítélte. A népbírószék fellebbezése miatt az ügy a NOT elé került, ahol a dr. Aradi István vezette tanács az 1950. január 7-i végzésével jóváhagyta az elsőfokú ítéletet. A népbírószék akta a szegedi levéltárban hiányzik, a tárgyalási jegyzőkönyv, valamint a két ítélet csak a vizsgálati dossziéjában lelhető fel. (V-92173, 13-18. o.)

⁹¹³ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 83. o.

⁹¹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 26. o.

május 6-i, nem hivatalos kihallgatáson is.) Nyilvánvaló, hogy valaki F. Kis János ügyében hazudott. A kérdés tisztázása érdekében Balogh főhadnagy egy hónappal később fölkereste a volt karhatalmista informátort, aki kitartott korábbi állítása mellett, és kijelentette, hogy akár szembesítésre is hajlandó Vabróval. (Erre úgy tűnik nem került sor, legalábbis az operatív dossziében ennek nincsen nyoma.)

1961 februárjában Balogh főhadnagy elbeszélgetett két pályamesterrel, F. Kis János munkatársaival. Egyikőjük úgy nyilatkozott, hogy „*munkáját a tőle telhetően a legjobban elvégzi. Pl. a mezőgazdaság átszervezéséhez is jó a hozzáállása, hangoztatja a munkatársai előtt, hogy a népgazdaság kettős alapja nem tartható fenn. Szükséges a nagyüzemi mezőgazdaság megteremtése.*” Elmondta még, hogy „*részéről ellenséges tevékenység a jövőben sem várható. Magatartása, megnyilatkozásai a becsületes munkásemler benyomását keltik.*” A másik vasutas (aki tisztázta: 1956-ban nem vett részt „*ellenséges cselekményekben*”) szintén csak jókat tudott mondani róla: az egyik legjobb munkás, „*az utóbbi időkben is politikailag pozitíven lehet értékelni megnyilvánulásait.*” Támogatja a kormány téesz-politikáját, és „*helytelennek tartja a tsz-ekben megmutatkozó laza munkafegyelmet.*” Végül megjegyezte – és ez az operatív tiszt számára lényeges információ volt –, hogy „*kimondott baráti kapcsolatai munkahelyén nincsennek. Ugyancsak nincsen munkahelyén osztályidegen, ellenséges személy sem*”⁹¹⁵ – akivel baráti viszonyt ápolt volna, tehetnénk hozzá utólag. (Bár ezekből a közlésekből úgy tűnik, a sorsába beletörődött, a rendszerhez nem ellenségesen viszonyuló személy volt F. Kis János, ám „Kerekes” egyik jelentéséből az derül ki, csak sérelmezte, hogy „csendör múltja” miatt még az ipari tanuló fiának is hátrányos megkülönböztetésben van része.⁹¹⁶)

Március 27-én a békéscsabai Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztályán Sáránszki Imre főhadnagy szigorúan titkos jelentést készített F. Kis János ügyének véleményezéséről. Bírálta Balognak a volt csendörrel kapcsolatos munkáját, mert szerinte a korábbi jelentései ellentmondásos adatokat tartalmaznak. (Balogh egyik jelentésében azt írta, hogy F. Kis 1956-ban nemzetőr volt, egy másikban azonban ennek az ellenkezőjét.) Javasolta a „*delikvens*” „*hálózati, valamint társadalmi kapcsolaton keresztül ellenőrzésének megszervezését*”.⁹¹⁷ Ez azonban nem igazán sikerült. Fél évvel később Balogh arra panaszkodott, hogy a „*hálózati úton való ellenőrzését lehetőség hiányában*” nem tudja megszervezni, csak egy társadalmi kapcsolaton keresztül, aki F. Kis munkatársa, és „*minden megnyilvánulását figyelemmel tudja kísérni, esetleges megnyilvánulásait velünk közölni tudja.*”⁹¹⁸ Végre szeptemberben csak sikerült ráállítani egy hálózati személyt. A „Boros”/„Boros József” fn. ügynök azonban az elkövetkező hónapokban semmilyen lényeges információt nem tudott adni vele kapcsolatban. Végül a következő év, 1962 februárjában „Boros” beszámolt egy, a lakásán a célszeméllyel folytatott beszélgetésről. A katonának behívott fiával kapcsolatban mondta azt, hogy „*Szovjet katonai vezetés alatt állunk. Most már nehéz lesz velük elbírní, még 1956-ban könnyebben ment volna. Szovjet gyarmattá váltunk...*”⁹¹⁹ A téesz-szervezéssel kapcsolatban pedig óvatos kritikát fogalmazott meg. (A jelentésekből úgy tűnik, hogy a hálózati személy azonos azzal a dr. Bíró János ügyvéddel, aki tagja volt a gyomai Nemzeti Bizottmánynak, és emiatt internálták. Valószínűleg ezért is bírta F. Kis János bizalmát.) Március 21-én „Boross” azt jelentette F. Kissel kapcsolatban, hogy vele „*nagyon vigyázni kell, rendkívül óvatos ember, a vele való beszélgetés során az érintett kérdésekre leginkább kitérő választ ad.*”⁹²⁰

⁹¹⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 62. o.

⁹¹⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 64. o.

⁹¹⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 66. o.

⁹¹⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 68. o.

⁹¹⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 80. o.

⁹²⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 82. o.

1961. március 22-én Balogh László főhadnagy Békéscsabán összefoglaló jelentést írt az ügyében. A múltjáról – mint korábban már említettem – kiderítette, hogy részt vett kommunistaellenes nyomozásokban, de 1946-os internálása idején erről a hatóságok nem tudtak. Csupán 1959-ben (amikor országos akció folyt a kommunistaüldözésekben részt vett volt csendőr- és rendőrnnyomozók ellen) szerzett tudomást a BM II. Főosztály Vizsgálati Alosztálya F. Kis „kommunista-üldöző” múltjáról. Mivel az ellene lefolytatott eljárás során „csak egyoldalúan tudták népellenes tevékenységét bizonyítani”, ezért a megyei nyomozó osztály megkapta az anyagát, és figyelő dossziét nyitottak rá. A két éves „több oldalú ellenőrzés eredményeképpen megállapítható, hogy ellenséges tevékenységétől – ha időlegesen is – de elállt. [...] Társadalmi életet nem él. Magatartására nagyfokú óvatosság jellemző. Nevezett olyan ember, aki az operatív munka lényegét ismeri, és tart attól, hogy ha nézeteit elmondja, abból kellemetlenség érheti.”⁹²¹ Végül, a főhadnagy javasolta levélellenőrzés bevezetését, és környezetének „tanulmányozás” alá vevését.

Az elkövetkező időszakban csupán a társadalmi kapcsolatoktól származó információkat sikerült beszereznie az állambiztonságnak. Ezekből az derült ki, hogy „a munkáját rendesen elvégzi, ellene kifogás nem merül fel, politikai kérdésekkel munkahelyén nem foglalkozik”. 1963 márciusában Ujházi Mihály alhadnagy elbeszélgetett a járási pártbizottság egyik politikai munkatársával, a Dózsa téesz (itt is dolgozott a szabadidejében) elnökével valamint a párttitkárával. Az informátorok csupa jót mondtak rá (Gyomán „becsületes embernek tartják”, „a legjobb munkások között emlegetik”). Mivel pedig „korábbi hálózati jelentések, valamint társadalmi kapcsolat útján folytatott ellenőrzések azt mutatják, hogy politikai kérdésekkel nem foglalkozott, népi demokratikus rendszerünkhöz lojális magatartást tanúsított”, javasolta, hogy a „veszélyes elemek külön nyilvántartásából az egyetemes nyilvántartásba való visszaminősítését.”⁹²²

Az a korábbi ominózus állítás, miszerint a forradalom alatt magára húzta (vagy csak szándékozott) a csendőr egyenruháját, még 1963-ban is foglalkoztatta a kádári állambiztonságot. Július 29-én készült egy feljegyzés, melyben az a volt karhatalmista, Varga József, aki 1959-ben azt állította, úgy hallotta, hogy a volt csendőr a forradalom alatt elérkezettnek látta az időt arra, hogy elővegye az egyenruháját, most akként nyilatkozott, hogy nem is Vabrótól, hanem a gyomai „elvtársaitól” hallott erről. Amikor egy hónap múlva Ujházi alhadnagy megpróbálta tisztázni ezt az egészet, Varga zavaros magyarázkodásba kezdett, és Balogh László hadnagyrá kente a „félreértést”. Tehát végre kiderült, hogy egy szó sem volt igaz abból, amit egy haragosa (aki történetesen ráállított ügynök volt) és egy volt karhatalmista hangoztatott éveken keresztül.

Bár 1963 végén a MÁV-tól nyugdíjba ment, az állambiztonság továbbra is figyeltette, és gyűjtötte róla az információkat. 1964-ben két jelentés készült a BM Békés Megyei Rendőrfőkapitányság III/III Alosztályán, de nem jutottak semmi érdemleges információ birtokába. (MÁV-nyugdíjasként továbbra is eljár a Dózsa téeszbe dolgozni.) 1965. május 24-én Ujházi Mihály hadnagy annak ellenére javasolta az alapnyilvántartásban⁹²³ való meghagyását, hogy „vele a felszabadulás óta különösebb probléma nem vetődött fel, nyílt, ellenséges tevékenységet nem folytatott.”⁹²⁴ 1965 augusztusában Balázs Lajos százados (aki Ujházitól „átvette” F. Kis Jánost, illetve az ügyét), elégtelennek tartotta az addigi ellenőrzését, és megszervezte, hogy attól kezdve az egyik körzeti megbízottal figyeltessék. Pap József

⁹²¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 83. o.

⁹²² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 92. o.

⁹²³ Az Állambiztonsági értémező kéziszótár szerint az alapnyilvántartás: „országos méreteken kimutatja az állam elleni és más politikai bűncselekményekért elítélt, ilyenért eljárás alatt állt-álló személyeket. Választ ad arra, hogy milyen az ellenőrzés alatt álló személy 1945 előtt és 1956-os kompromittáltsága, volt-e ezért letartóztatva. Az ebben elhelyezett terhelő, kompromittáló adatok priusz tárgyát képezik.”

⁹²⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-18164, 35/1. o.

őrmester ugyan egy jó fél évig jelentgetett, de a társadalmi kapcsolatától, önkéntes rendőröktől, és munkásőröktől beszerzett információkkal semmire sem ment Balázs százados. („szórakozni nem szokott, nem iszik, nem kártyázik [...] a községben mint rendes ember ismerik...”⁹²⁵) Egy évvel később, 1966. július 3-án Kenyeres István törzsőrmester, egy hónappal később pedig Brachna András őrmester jelentett a „politikailag megbízhatatlan” delikvensről – egyikőjük sem jutott semmiféle terhelőnek tűnő információhoz.

A fentiek ellenére 1968. június 28-án Balázs Lajos százados az összefoglaló jelentésében azt írta, hogy bár a „későbbi ellenőrzés” során tisztázódott, hogy a forradalom alatt semmit sem tett, és semmi „probléma” sincs vele, „a felszabadulás előtt kifejtett tevékenysége miatt továbbra is indokoltnak” tartotta a külön nyilvántartásban való tartását.⁹²⁶

F. Kis János volt csendőr főtörzsőrmester állambiztonsági megfigyeltetését csupán 66 éves korában szüntették meg. 1969. augusztus 26-án a békéscsabai III/III-as alosztályon Balázs Lajos (most már őrnagyi rangban) – miután összefoglalta mindazt, amit a múltjáról lehet tudni –, azt javasolta, hogy töröljék a külön nyilvántartásból, és hagyják meg alapnyilvántartásban. Egyebek mellett arra hivatkozott Balázs, hogy az ellenőrzése „a lojáltságát bizonyítja”. A begyűjtött információk alapján nem tartotta „veszélyes ellenséges elemnek a népi demokráciánkkal szemben”.⁹²⁷ Javaslatával egyetértett Elekes Imre alezredes, alosztályvezető, és engedélyezte Gyurkó Pál alezredes, osztályvezető.

Véleményem szerint F. Kis János legfőbb bűne az lehetett, hogy több kommunista-ellenes nyomozásban részt vett. Azt további kutatásoknak kell kiderítenie, hogy az 1958-59-es utolsó „számonkérési hullám” idején ő hogyan úszta meg a letartóztatást és a bíróság elé állítást. Annyi bizonyos, hogy csendőr- és „ellenforradalmár”-múltja hosszú ideig elkísérte őt.

Öngyilkossági kísérlet, majd öngyilkosság

Jenei Károly tizedes

Jenei Károly 1913-ban született a Csongrád vármegyei Sövényházán (ma a falut Ópusztaszernek hívják), kisparaszti családban (csupán hat holdjuk volt). Édesapját nem ismerhette, mert elesett a „nagy háborúban”. Ahogy minden hozzá hasonló, szegény családból származó gyermek, csupán négy elemi végezhetett. Ezután előbb pár évig cselédként dolgozott, majd pedig napszámosként. Amikor 1931-ben elhunyt a mostohaapja is, a saját, valamint bérelt földjén dolgozott. Tényleges katonai szolgálatát 1937 és 1939 között teljesítette. (Az 1961-es ítéletében azt írták, hogy 1939-ben önként jelentkezett a csendőrséghez, de nem vették fel.⁹²⁸) Ezt követően még két alkalommal hívták be néhány hónapra a honvédséghez. Az 1961. május 2-i kihallgatásakor úgy fogalmazott, „1941. márciusában bevonultam Kecskemétre, a csendőrkülönítményhez.”⁹²⁹ Utána a kunszentmiklósi csendőrörsre helyezték, ahonnan májusban elvezényelték a salgótarjáni csendőrrázós iskolára, amit hat hónap múlva, december 20-án végzett el. Az iskolából

⁹²⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 111. o.

⁹²⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 143. o.

⁹²⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/24, 156. o.

⁹²⁸ ÁBTL, Jenei Károly vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-147087, 81. o. (Az oldalt 98 oldalszámmal zárta le Budapesten 1975. szeptember 22-én Seringer (?) r. százados.)

⁹²⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 16. o.

Székesfehérvárra, majd Nagyperkátára helyezték. Az 1961-es kihallgatásakor azt mondta, hogy 1942 októberében a kiskunhalasi lovas csendőr iskolára vezényelték, de onnan – valami oknál fogva – már három nappal később áthelyezték a mérki lovas csendőrörsre. 1943 szeptemberétől az észak-erdélyi, szilágysági Csizéren szolgált tovább. 1944 októberében a szovjet csapatok közeledtére az ottani csendőrörs legénységét áthelyezték Komáromba, majd Szombathelyre. Mielőtt oda is bevonultak volna a szovjet csapatok, néhány társával megszöktek a szolgálati helyükről. Egy szombathelyi magánháznál civil ruhára „váltottak”, majd elindultak haza. Jenei Károly hosszas hányattatások után, 1945. április 9-én gyalog ért haza Sövényházára.

A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy hazaérve milyen retorziók érték. Az 1961. június 15-i ítéletében az olvasható, hogy „*a csendőri szolgálata miatt 1952-ig több ízben kihallgatták, de büntető eljárás nem indult ellene.*”⁹³⁰ Ő maga, már az őrizetbe vétele után, 1961. május 5-én azt mondta egy fogdaügynöknek, hogy „*15 éven keresztül mindig csak piszkálták.*”⁹³¹ Nyilván a folyamatos zaklatás miatt, nem mert kapcsolatot tartani a Sövényházán élő másik két csendőrrel, nem szeretne volna, hogy még ebből is baja legyen.

Azt a forrásokból nem lehet tudni, hogy beadta-e az igazolása iránti kérvényét „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazoló bizottság”-hoz, de az igazoltak listáján ő sem szerepel. 1945-től a „földreform” során neki juttatott, mintegy hat katasztrális holdnyi földjén kezdett gazdálkodni Sövényházán. 1946-ban megnősült, még abban az évben megszületett az első gyermeke, később még három, az utolsó 1957-ben látta meg a napvilágot.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a Kádár-kormány – átmenetileg – békén hagyta a magángazdákat. 1957–1958-ban az országban százezrek reménykedtek abban, hogy véget ért a parasztság üldözésének, a „szövetkezetesítés” erőltetésének időszaka, végre föllélegezhetnek.⁹³² Ebben a közhangulatban határozhatta el Jenei, hogy a szomszédos faluban, Dócon bérel még pár holdat, és magánfuvarozást is folytat. Vett két csikót, hozzávaló lószerszámot, és egy gumikerekes, közkeletű nevén stráfkocsit. (Az egészért mintegy 23 ezer forintot fizetett. 1961-ben a kocsi, a lószerszám és a két ló értékét már csak 13 ezer forintba becsülték. Az erőszakos kolhozosítás végeztével az országban már nem volt valódi értéke sem az ígaslovnak, sem a kocsinak.)

Vele kapcsolatban a legelső – fennmaradt – állambiztonsági irat 1958. október 30-ról való. Egy aznapi följegyzésben az olvasható, hogy „*az ellenforradalomban nem vett részt, ellene a felszabadulás óta semmiféle kifogás nem merült föl.*”⁹³³ 1960-ban azonban már „kifogás” merült föl ellene. Nem politikai, hanem köztörvényes. 1960 augusztusában a dóci Virágzó téesz kukoricatáblájáról kb. 120 kéve silókukoricát kaszált le, és vitt el, ennek egy részét a piacon értékesítette. Utóbb a kárt megtérítette, ezért 1961. elején a szegedi járásbíróság csak két hónap – három év próbaidőre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte. Kisebbik lánya emlékezete szerint az apja úgy vélte, nem követett el lopást, hiszen még ők vetették el tavasszal a kukoricát, csak nyáron a bérelt földjüket a téesz bekebelezte.

Az erőszakos téeszésítés 1958 végén mégis csak újra kezdődött az országban. A szegedi járást, melyhez Sövényháza is tartozott, 1960. december elején érte el a „kollektivizálási kampány”.⁹³⁴ Mint ahogy a többi településen korábban történt, Sövényházát is szabályosan

⁹³⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 81. o.

⁹³¹ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 60. o.

⁹³² Erről bővebben lásd Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Budapest, 2012.

⁹³³ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/235, 4. o. (A dossziét 31 oldallal zárta le Budapesten 1973. április 10-én Vajdasdi Károly r. őrnagy.)

⁹³⁴ Egy 1960. december 8-i jelentésben az olvasható, hogy 5-én megkezdtek „*a még át nem szervezett községekben a konkrét szervező munkát*”, elsőként Sövényházát, Kisteleket és Pusztamérgeket keresik föl az agitátorok. „*Az agitációban 620, a szervezési munkában jártas és alkalmas üzemi munkás vesz részt.*” Magyar

megszállták a városról küldött „agitációs brigádok”, akik házról házra, tanyáról tanyára jártak, és győzködtek a magángazdákat, hogy írják alá a belépési nyilatkozatot. („Munkájukat” szükség esetén persze „segítették” a gyűlölt karhatalmisták, a „pufajkások” is.) A kampány eredményeképpen januárban sikerült bekényszeríteni a sövényházi magángazdákat a létrehozott két helyi téeszbe, a Piros Rózsába vagy a Zöldhalmiba. Erről így írtak az 1961. június 15-i ítéletben: „*A termelőszövetkezet fejlesztése érdekében 1960. év november és december hónapban a széleskörű felvilágosító munka során a népnevelők ismételten felkeresték a sövényházi dolgozó parasztokat, s köztük a vádlott feleségét is, aki benn a községben, a Heffner telepen lakott.*”⁹³⁵ Mivel Jenei az agitáció idején kint tartózkodott Farkastanyán, az ottani „gunyhójukban” (amely egy kis lakó- és gazdasági épületekből állt), őt a nagy sár, és a tíz kilométeres távolság miatt a „népnevelők” föl sem keresték, megelégedtek azzal, hogy Jeneiné a férje nevében december 8-án aláírta a belépési nyilatkozatot. (Erről sokáig hallgatott az ura előtt.) Egyébként valószínűleg a férje akkor sem lett volna hajlandó belépni, ha fölkeresik. Részben arra hivatkozott már korábban is, hogy nem egészséges (a bal csípőízülete tbc-s volt, emiatt két hónapig a deszki szanatóriumban kezelték), és ezért szerinte alkalmatlan a „községi munkára”. De azt is több alkalommal kijelentette, hogy ő nem dolgozik másnak, a maga ura akar lenni.

1961. január 2-án megjelentek Jeneiéknél a Zöldhalmi téesz „leltározó bizottságának” tagjai. (Jeneiné valami oknál fogva oda lépett be, pedig a Farkastanyai földjük és tanyácskájuk a Piros Rózsa területére esett.) Jegyzőkönyvet vettek föl a téeszbe „bevitt” vagyontárgyakról. A listára nem csak a 14 kat. hold föld, a mezőgazdasági felszerelések, hanem a fogat is fölkerült. A bizottsági tagok ekkor közölték, hogy ami a listán van, az mostantól a téesz tulajdona. Mindezt az asszony – állítólag – közölte a férjével.

Január végén megint megjelent az előző bizottság, és – látatlanban! – „fölerőtelte” a fogatot mintegy tízezer forintba – Jenei azonban kijelentette, hogy annyiért nem adja oda a téesznek. A tavaszi munkák megkezdéséig békén hagyták őket (a tagok által „beadott”, vagyis tőlük elvett lovakat istálló híján amúgy sem tudta volna a téesz hol tartani), ám április elején a téesz-vezetés ismételten felszólította Jeneiéket a fogat „beadására”. Az asszony a követelőzés elől azzal tért ki, hogy „*a férje nem tudná azt túlélni!*” Egy április 15-i rendőrségi jelentésből egyébként az derül ki, hogy nem csak Jenei Károly nem hajlandó megválni a lovaitól, és a kocsijától, hanem még másik öt gazda sem. Mint írták: „*nemmegyen a munka, a lovakat, lószerszámokat nemakarják beadni...*”⁹³⁶

Ebből az április 15-i jelentésből az is kiderül, hogy a fenti problémák miatt Balogh László és Szalma Ferenc rendőr századosok fölkeresték a helyi tanácselnököt, Kecskeméti Gáspárt, aki Jeneiről azt közölte velük, hogy valahol Dóc határában „*egyénileg akar földet kibérelni, illetve megművelni*”,⁹³⁷ de egyébként nála sem „ellenséges” sem „téesz-ellenes” magatartást nem tapasztalt. Időközben a Zöldhalmi vezetése megunt, hogy hiába kérlelik Jeneit és a feleségét a fogat beadására, és a községi tanácson keresztül a rendőrség „segítségét” kérték. Ennek az lett a következménye, hogy április 26-án Jeneit behívták a szegedi járási kapitányságra, és rendőrhatalmának figyelmeztetésben részesítették.

A felesége pár nappal később a Zöldhalmi téesz agronómusától megtudta, hogy férjét a járási rendőrségen „*leszidták, és megtanították, mint volt csendőrt*”.⁹³⁸ Amikor ezt elmondta a farkastanyai „gunyhóban” az urának, ő feldühödött, és kijelentette, hogy vigye el a fogatot a

Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (MNL CsML), az MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottsága iratanyaga: 1. fond, 14. fondcs., 73. d., 4. ö. e., 170–171. o.

⁹³⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 83. o.

⁹³⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/235, 5. o. (Ez a probléma még másfél év múlva is fennállt. „*Még mindig vannak olyan tagok, akik nem akarnak megválni a lovaktól.*” – írták egy jelentésben a szomszédos pusztaszéri Kossuth Tsz. kapcsán. MNL CsML, az MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottsága iratanyaga: 1. f., 14. fcs., 76. d., 26. ö. e., 99. o.)

⁹³⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/235, 6. o.

⁹³⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 30.

Zöldhalmi elnökéhez, elege van már az egészségből. Ha pedig nem viszi el, akkor „*felpörköli és öngyilkos lesz*”. (A vádirat szerint a felesége nem vette komolyan az öngyilkossággal való fenyegetőzést. Egyébként a téesz-elnök a tanúkihallgatásakor azt adta elő, hogy Jenei kijelentette a feleségének: „*nem bírja túlélni, hogy a tsz. elvigye a lovakat, kocsit és lószerszámokat.*”⁹³⁹) Szó szót követett, Jeneiek jól összevesztek, és ez megismétlődött május 1-én reggel is.

Jenei nagyon felindult állapotban lefeküdt, és amíg aludt, a felesége a kisfiukkal visszament a Heffner-telepi házukba. Amikor fölébredt, látta, hogy feleségének és kisfiának hült helye – ellenben a fogat még mindig ott van. Ekkor – ahogy az ítéletben fogalmaztak – „*rendkívül felzaklatott, elkeseredett állapotban elhatározta, hogy öngyilkos lesz, de felgyújtja a kocsit és lószerszámot, és elpusztítja a lovakat is, hogy ne kelljen a tsz-nek átadni.*”⁹⁴⁰ 14 óra körül a kocsiszínt lelocsolta fáradt olajjal, majd meggyújtotta. Mivel egy fedél alatt volt a szín és az istálló, tudta, hogy utóbbira gyorsan át fog terjedni a tűz. Amikor látta, hogy lángol az épület, kötelet vett magához (úgy gondolta, a Tiszához megy és öngyilkos lesz, de ha valami közbe jönne, fölakasztja magát), majd a közeli erdő szélén leült. Arra várt, hogy visszatérjen a felesége a kisfiával, és még el tudjon búcsúzni tőlük.

Ahogy föllobbant a láng, ezt a közelben lakó szomszédok észrevették, és gyorsan az épület oltására siettek. Annyian összegyűltek, hogy végül a tüzet sikerült eloltani, és a bezárt istállóból a lovakat kiszabadítani. (Azok azonban annyira megsérültek, hogy pár napon belül le kellett vágni őket.) Amikor eloltották a tüzet, a szomszédok várták a kisteleki rendőröket. Eközben észrevették, hogy valaki „leselkedik” az erdő sarkán. Ezt közölték a kiérkező rendőrökkel, majd együtt az illető keresésére indultak. Mikor Jenei észrevette, hogy üldözik, és a Tiszát már nem érheti el, egy közeli fára fölakasztotta magát. Szerencsére a két kisteleki rendőr és az egyik tanyaszomszéd utána lovagoltak, és még idejében le tudták vágni a kötélről, az egyik rendőr pedig mesterséges lélegeztetéssel megmentette az életét.

Mikor eszméletéhez tért, a két rendőr közrefogta, hogy a leégett épülethez kísérvék. Útközben azonban neki esett a rendőröknek. Ahogy egyikőjük vallotta, útközben „*lehordott bennünket mindenféle csavargónak, piszkos aljasnak, csibésznek, az anyánkat műveltette drasztikusan, közben fenyegetőzött, hogy bever bennünket a sárba, ezekután kijelentette még azt is, hogy miért vágtuk le a kötélről, ő úgy is megfog halni, ha csak a szemünket leveszük rola, közben azt is kijelentette, hogy szándékosan gyújtotta fel az istállót azért, hogy az ne legyen a Tsz-é. Legalább ő saját maga égette el a pénzét, ha az övé nem lehet, akkor az ne legyen a Tsz-é sem. Ezen kijelentései után elkezdett erőszakoskodni és így erőszakkal kellett földre kényszeríteni birkózás formájában...*”⁹⁴¹

A BM Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály Vizsgálati Alosztályán még aznap határozatot hoztak Jenei Károly őrizetbe vételéről, és másnap, május 2-án pedig Bundity István⁹⁴² hadnagy megkezdte a kihallgatását. Nem tagadott semmit. Azt vallotta, hogy azért követte el a tettet, mert egyfelől elkeserítette, hogy a Zöldhalmi vezetése folyamatosan zaklatta a feleségét (akinek nem akartak háztáji földet sem adni), hogy mikor viszi már be a fogatot a téeszbe, de neki, a férjnek, senki sem szólt ez ügyben. A másik ok a rendőrhatalom figyelmeztetése volt. „*Ezért elhatároztam – vallotta –, hogy ha földet [vagyis háztájit] nem adtak, én sem adom a lovaim a tsz.-be, és a kocsit, hanem rájuk gyújtom az istállót és a kocsiszínt, hogy égjenek el, én pedig öngyilkos leszek.*”⁹⁴³

⁹³⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 33. o.

⁹⁴⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 86. o.

⁹⁴¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14958/235, 8. o.

⁹⁴² Bundity István akkor volt a szegedi Politikai Nyomozó Osztály vizsgálója, amikor az osztályról megállapították, hogy „*a szegedi vizsgálók egyes kihallgatásokat ... kultúrálatlanul, durva hangnemben vezetnek le, egyes terhelteket emberi méltóságukban megsértének.*” Nem tudható, hogy a volt csendőrrel szemben is ez történt, de valószínűsíthető. Lásd Bálint, 2014. 55. o.

⁹⁴³ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 15. o.

Bundity hadnagy – felettese, Bökönyi János őrnagy,⁹⁴⁴ valamint két rendőrtiszt és két tanú bevonásával – május 4-én helyszíni szemlét tartott, és ezen kívül néhány nap alatt összesen hat tanút hallgatott ki. (Jeneiné megtagadta a vallomástételt.) Az előzetes letartóztatást még 4-én elrendelte.

Május 26-án Bundity határozatot hozott a nyomozás befejezéséről. Három nappal később – a főügyési kihallgatást követően – dr. Erdélyi István megyei főügyész elkészítette a vádiratot.

A Csongrád Megyei Főügyészség 1961. május 29-i, B.10.126/1961. számú vádiratában⁹⁴⁵ „*társadalmi tulajdon ellen elkövetett szándékos gyújtogatás*” büntettének elkövetése miatt emelt vádat a volt csendőr ellen. Az indoklásban az olvasható, hogy a felesége nem csak a földjüket, hanem a lovakat, a kocsit és a lószerszámot is „beadta” a Zöldhalmiba – a terhelt pedig többszöri felszólítás ellenére sem volt hajlandó átadni azokat. A főügyész indítványozta, hogy fizetessék meg vele az okozott kárt, és az előzetes letartóztatását hosszabbítsák meg az I. fokú érdemi döntés meghozataláig. Utóbbira nem is kellett sokat várni.

1961. június 15-én a dr. Soós József vezette tanács a B.I.658/1961/12. számú ítéletével⁹⁴⁶ Jenei Károly volt csendőrt – aki a tárgyaláson bűnösnek tartotta magát és megbánást tanúsított – „*társadalmi tulajdon sérelmére gyújtogatással elkövetett*” büntett miatt főbüntetésként három év börtönre, mellékbüntetésként pedig három év politikai jogvesztésre ítélte. Az év elején kapott felfüggesztett két hónap letöltését is elrendelték. (Enyhítő körülményként azt nem vették figyelembe, hogy megbánta a tettet, csupán azt, hogy négy kisgyermek van, és hogy beteg.)

Az elítélt – védője útján – fellebbezést jelentett be az ítélet enyhítése végett, ezt azonban a Legfelsőbb Bíróság 1961. december 18-án elutasította. Az ítélet 1962. április 24-én jogerőssé vált, Jenei Károly megkezdte büntetésének letöltését.

Leányának közlése szerint valamikor 1963 folyamán – az amnesztia-rendeletnek köszönhetően – őt is szabadlábra helyezték. Valójában ez nem jelentett neki valódi szabadságot. Mivel a politikai jogvesztés az amnesztia ellenére is hatályban maradt, nyilvánvalóan rendszeresen jelentkeznie kellett a rendőrségen. Ráadásul egy 1964. június 30-i állambiztonsági határozat szerint továbbra is meghagyták az alapnyilvántartásban. Az indok: mert 1945 előtt csendőr volt, 1961-ben pedig elítélték. Valószínűleg haláláig figyeltette a kádári állambiztonság.

További életéről csak nagyon keveset lehet tudni. Szabadulása után az egyik téészen dolgozott, de sokat betegeskedett. Végül 1972-ben újabb öngyilkossági kísérletet követett el – ezúttal sikeresen. Amikor megkérdeztem leányától, hogy miért vetett véget az életének, ő csak annyit mondott: „*nem bírta elviselni a rendszert*”...

Mi is történt tehát Jenei Károllyal, miért ítélték el *valójában*?

Először is lássuk, a rendelkezésre álló csekély forrás szerint milyen ember is lehetett ő?

Az egyik tanú „*hirtelen haragú, ideges*”, egy másik pedig „*gőgös, büszke*” embernek ismerte.⁹⁴⁷ Miért volt – állítólag – „gőgös” és „büszke”? Talán a csendőr múltja miatt? Én úgy

⁹⁴⁴ Bökönyi János (1910–?) öt elemi végzett Makón, majd cipészsegédnek tanult. 1929-ben lett tagja az illegális ifjúkommunista mozgalomba. 1944 őszén tagja lett az MKP-nak, 1945 szeptemberétől a makói PRO hadnagya. 1947-ben pár hónapig a BM ÁVO battonyai kirendeltségének a vezetője. 1949-ben került a BM ÁVH szegedi osztályára. Elvégzett egy öthetes „pártiskolát”, majd 1954-ben már a Csongrád megyei főosztály „kiképzési-tanulmányi” előadója lett. A forradalom alatt néhány társával Jugoszláviába menekült, a megtorlás idején jelentkezett a karhatalomnál. 1957 elején pár hétre átvezényelték a BM Békésmegyei RFK Politikai Nyomozó Osztályához, majd visszakerült Szegedre. A 60-as évek elején operatív tisztként szolgált „a szocializmus ügyét”, de 1964-ben (valószínűséggel az alkoholizmusa miatt) kordedvezményrel nyugdíjba vonulhatott. Bálint, 2014. 53–55. o.

⁹⁴⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 76–78. o.

⁹⁴⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 80–93. o.

⁹⁴⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 21. o.

gondolom, hogy igen, arra volt büszke. És vajon miért volt „hirtelen haragú” és „ideges” természetű? (A lánya is azt mondta, hogy az apja valóban ilyen volt.) Feltételezésem szerint az 1945 utáni folyamatos végzések tették ilyenné. Egy idő után egyszerűen idegileg nehezen bírta elviselni a hatalom zaklatásait. Főleg akkor, amikor a kedvenc lovaitól akarták megfosztani. Ne feledjük, hogy korábban lovas csendőr is volt. Egészen biztos, hogy nagyon szerette a lovakat. Még az ítéletben is elismerték, hogy *„mindig nagy gondot fordított arra, hogy szép és jó lovai legyenek. [...] A csikókat maga nevelte fel, nagyon szerette azokat, ragaszkodott hozzájuk.”*⁹⁴⁸ (Ugyanezt mondta nekem a lánya is. Állítólag azt mondogatták vele kapcsolatban valamikor a faluban, hogy övé a „vármegye” két legszebb lova.) Tehát egyfelől a lovaihoz való nagyon erős ragaszkodás, illetve az, hogy el akarták venni tőle azokat, másfelől pedig az, hogy nem akarta elveszíteni a függetlenségét, és a gyűlölt „kolhozban” dolgozni, voltak azok az erős motivációk, amelyek kiváltották belőle az öngyilkosság, illetve a gyújtogatás gondolatát. Ezt támasztja alá az is, amit a zárkában mellé helyezett fogdaügynöknek (a börtönszlengben: „vamzernak”) mondott: *„azt sajnálja, hogy nem halt meg... [...] Ő nem akart tovább élni, mert nem tudta volna elviselni, hogy az ő lovát más hajtsa, és ő a TSZ.-nek dolgozzon.”* A folytatás az igazán lényeges: *„Eredetileg nem az volt az elgondolása amitt tett, hanem egészen más, mert ő már gondolkodott azon, hogy mit tegyen. Olyant akart tenni, ami nagyobb kár lett volna, de olyan sürgős volt már a dolog [sic!], hogy így kellett tennie, meghát figyelték is őt, hogy mit csinál. Elmondotta azt, hogy ő csendőr volt a múltban, ezért is mentek annyira rá, hogy lépjen [be] a TSZ.-ben. Persze őt nem olyan fából faragták, hogy ennek a rendszernek dolgozon és beáljon a TSZ.-ben. Úgy sem fog így maradni a rendszer. Én [vagyis a „vamzer” V. G. megj.] is nyugodjak meg, nem fogjuk mi letölteni azt, amire büntetnek beniünket, mert a Németek nem hagyják, hogy ez így maradjon. Ő tudja azt, azt, hogy ez nem sokáig marad így, és akkor végük a Kommunistáknak. Lesz öbelölle még valaki, de akkor nem fog kegyelmezni senkinek, aki őket bántotta, az meg fog lakolni... [...] Azt is meg fogja tudni, hogy kik azok, akik itt vannak, akik őt most fircangolják, majd azokat is előfogja venni.”*⁹⁴⁹

Az idézett mondatok adják meg véleményem szerint az ügy kulcsát. A gyújtogatást kezdettől fogva nem holmi köztörvényes, hanem *politikai ügyként* kezelték. Erre utal egyebek mellett az is, hogy az ügy egyből a Politikai Nyomozó Osztályra került. Jenei Károly kihallgatását egyébként az a Bundity István rendőr hadnagy vezette, aki később a megyei belső elhárításnál (a hírhedt III/III-as csoportfőnökségnél) dolgozott. Továbbá az is feltűnő, hogy a helyszíni szemlén részt vett két, politikai ügyekben járatos, ávós múltú rendőrtiszt is: Bökönyi János őrnagy és Vass Antal főhadnagy⁹⁵⁰. Nem lehet véletlen, hogy ebbe az alapjában véve nem túl jelentős ügybe őket is bevonták. Ráadásul az sem volt „szokványos”, hogy fogdaügynököket állítsanak rá egy „közönséges gyújtogatóra”. Teljesen egyértelmű, hogy mindez azért történt, mert egy csendőr múltú emberről volt szó.

Az ítélet súlyosságát szerintem nem az okozott anyagi kár nagysága magyarázza, hanem egyfelől az „osztályhelyzete”: az ítélet indokolásában kiemelték, hogy súlyosbító körülményként vették figyelembe azt, hogy *„cselekményét a volt népelnyomó osztályhelyzete motiválta”*⁹⁵¹ – vagyis az, hogy 1945 előtt csendőr volt. Másfelől – még ha nyíltan nem is utaltak rá –, az is súlyosbító körülménynek számíthatott, ami a „vamzer” jelentéséből kiderül: Jenei Károly személyében egy „megátalkodott”, a kommunista rendszerrel megbékélni nem tudó, még a forradalom leverése után is közeli rendszerváltozásban reménykedő *volt csendőrt* kellett elítélni – részben példastatuálás céljából.

⁹⁴⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 87. o.

⁹⁴⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 60–61. o.

⁹⁵⁰ Rövid életrajzi adalék róla: Bálint, 2014. 260. o.

⁹⁵¹ ÁBTL, 3.1.9. V-147087, 92. o.

Egy „kémgyanús”

Kalamár István szakaszvezető

Kalamár István⁹⁵² 1915-ben született a Zala vármegyei Pórszombaton, szegényparaszti családban. Ő is csak hat elemi végzettségű, majd a szülei földjén dolgozott. 1938 és 1940 között teljesített katonai szolgálatot, a 17. (zalaegerszegi) honvéd gyalogezred III. zászlóaljánál. A csendőrséghez 1941. január 15-én kérte a felvételét. A zirci őrsre osztották be, a vallomása szerint egészen 1945-ig ott szolgált, mint szakaszvezető. (Arról nem beszélt, hogy próbacsendőrként szolgált-e.) 1945. április elején szülőfalujában, Pórszombaton esett szovjet hadifogságba.

A fogságból június 13-án szabadult Somogyicsurgóról. Utána Sopronba ment a feleségéhez, majd alkalmi munkákból tartotta el a családját. 1948-tól városi mezőőr lett. Arról hallgatnak a források, hogy kérte-e az igazolását, annyi bizonyos, hogy az igazoltak névsorában nem szerepel. Valamikor belépett az MKP-ba, de 1947-ben kizárták onnan, valószínűleg azért, mert tudomást szereztek a csendőr múltjáról. 1949 és 1951 között a kommunista „tömegszervezetnek”, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ) volt a tagja. Az ÁVH Vizsgálati Osztályán 1950. október 12-én, az egyik kihallgatásáról Rajos Pál áv. alhadnagy által készített jelentésben az olvasható, hogy bevallotta: „1946.-tól kapcsolatban álltam az Államvédelmi Hatósággal”,⁹⁵³ egy 1950. október 18-án kiállított kérdőjegyen pedig az olvasható, hogy „Nevezett a Csornai Hő. zlj. feld. hálózati vonalán mint ügynök szerepelt.”⁹⁵⁴ Az nem derül ki, hogy mivel szervezhetők be. Az a gyanúm, hogy – közel lévén az osztrák határ – csempészséssel igyekezett némi jövedelemre szert tenni, amit elnézett neki a határőrség, illetve az ÁVH, cserében azonban jelentenie kellett nekik.

Úgy tűnik, hogy nem csak áruk, hanem egy idő után már emberek átcsempészésével is foglalkozott (ez 1945 után igen jó „üzlet” volt), de lebukott. Első alkalommal 1947-ben ítélték el, augusztus 4-től 1948. február 2-ig töltötte a börtönbüntetését.⁹⁵⁵ Második alkalommal 1949. február 26-án vették őrizetbe, mert két kisgyermeket kiszöktetett Ausztriába. A szombathelyi bíróság emiatt hat hónap börtönbüntetésre ítélte. (Az ítélet meglehetősen enyhe volt, talán ez is az ávós kapcsolatainak köszönhető.) Harmadszorra már nem volt ennyire szerencsés.

A „disszidálásával”, és az utána történetekkel kapcsolatban az első összefoglalót az Államvédelmi Hatóság IV/4. (határvédelem) osztályán, Budapesten 1951. október 6-án Kovács Dénes áv. őrnagy készítette, a legelső magyarországi kihallgatása után. A feljegyzés alapján nyilvánvaló, hogy igen részletes, „őszinte, beismerő” vallomást tett.

1951. augusztus 9-én az országhatár közelében dolgozott, „amikor felesége többedmagával megjelent és átlépték a határt.” A felesége hívta őt is, ám állítása szerint nem akart menni. Ezután pár napig „a határban csavargott”,⁹⁵⁶ csak 17-én szökött ki. Bécsben találkozott a szovjet zónában⁹⁵⁷ „disszidens” magyarokkal, akik egy Kelemen nevű bornagykereskedőhöz küldték,

⁹⁵² A nevét mindig Kalamár-ként írta alá, de a vizsgálati dossziéjában található iratok nagy részében Kalmár-ként említik.

⁹⁵³ ÁBTL, Kalamár István („kémgyanús”) vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-61447, 27. o. (A dossziét 1951. október 20-án nyitották meg és 1951. december 5-én zárta le Budapesten 148 oldalszámmal Józsa Károly áv. hadnagy.)

⁹⁵⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 20. o.

⁹⁵⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 108. o.

⁹⁵⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 6. o.

⁹⁵⁷ 1955-ig Ausztria a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió megszállása alatt állt. Bécs is felosztották különböző megszállási zónákra.

akinek a fia elvitte egy menekült-irodához, ahol 34-en voltak vele együtt. Ott közölték vele, hogy a családja már járt ott korábban, de már tovább mentek. Később onnan elvitték egy villába, ahol találkozott több magyar „disszidenssel”. Az épületben volt egy hétig, amit nem lehetett elhagyni, mert azt mondták nekik, hogy a szovjetek elfoghatják őket.

Egy hét után konspirációs technikákkal a Westbanhofról eljutottak a Linz közeli St. Valentinig, onnan csónakon vitték át őket az Enns túloldalára, az amerikai zóna területére. (Az egész történetet nagyon részletesen mondta el.) Linzben egy apácakolostorral szemközi épületben szállásolták el őket, és elvették tőlük az igazolványaikat. Másnap megkérdezték tőlük, hogy ki akar kivándorolni, erre többen jelentkeztek. Két hétig volt ebben az épületben, majd onnan öt elvitték a C. I. C.⁹⁵⁸ helyi központjába. Ott egy szőke, sovány, magyarul beszélő férfi hallgatta ki, aki közölte vele, hogy „*neki elég sok a bűne*,”⁹⁵⁹ és hogy azt jóvá tudja tenni, *feladattal vissza kell térnie Sopronba.*”⁹⁶⁰ Némi gondolkodási idő után ráállt a feladatra. Újlenyomatot vettek tőle, lefényképezték, és kiállítottak számára egy hamis, „Hans Schneider” névre kiállított osztrák személyi igazolványt. Kapott 1200 schillinget is. Azzal bízták meg, hogy menjen vissza Magyarországra, és keresse fel Sopronban „*Kövestoronyi volt horthysta vezérkari őrgy.-ot*,”⁹⁶¹ akinek meg kellett volna mondania, hogy „*építsen ki a barátain keresztül kapcsolatot a minisztériumokban, valamint próbáljon meg beépülni a Finommechanikai gyárba*”⁹⁶² és onnan adatokat kell szerezni. Közölték még Kalmárral, hogy mondja meg Kövestoronyinak, amennyiben nehézségei volnának a beépülést illetően, úgy fog kapni egy névsort, akikkel neki fel kell vennie a kapcsolatot. Amennyiben szükséges, úgy rádiót is küldenek részére.” Sopronból küldenie kellett volna egy, a várost ábrázoló képeslapot Johann Berger linzi lakos postafiók-címére azzal a szöveggel, hogy „*Egészséges vagyok, amit neked is kívánok.*”⁹⁶³

Utasították arra, hogy október 15. körül térjen vissza, és vigyen magával soproni képeslapot és folyóiratokat. Szeptember 27-én indult Linzből Bécsbe, onnan Szentmargitbányára (Sankt Margarethen im Burgenland) ment, ahol fölkeresett egy Kuller nevezetű illetőt. Nála hagyott 800 schillinget azzal, hogy ha visszatér, legyen pénze. Azután tovább indult Sopronpuszta felé. Az osztrák–magyar határ közelében található Kelénpatak (Klingenbach) előtt találkozott egy Császár István nevű férfival, aki állítólag 1945 előtt „SS katoná” volt. Megkérte, hogy segítse át a határon, ezért ígért neki 300 schillinget. (No de minek segítség egy profi csempésznek?) A két „disszidens” elment egy kelénpataki kocsmában, „*ahol berúgtak. Itt egy osztrák finác igazoltatta őket, és bekísérte őket az őrsre, ahol Kalmár részeg állapotban bevallotta, hogy őt az amerikaiak ügynöki feladattal küldték Magyarországra.*” Ezután mindkettőjüket átadták a bécsújhelyi „Szovjet Hatóságának”, az meg október 5-én⁹⁶⁴ Sopronban tovább adta az ÁVH felderítő osztályának.⁹⁶⁵ A kihallgatáskor Kalamár azt is kifecsegte, hogy Linzben több (név szerint megemlített) magyarral ismerkedett meg, akiknek egy része tervezte, hogy más-más okból, de időlegesen visszaszökik Magyarországra. (Köztük volt két olyan személy, akiket idehaza szervezett be az ÁVH, de Ausztriában a C. I. C.-nek is „dolgoztak”.) Többek között megismerkedett egy Csanádi László nevű „*katonaszökevény hazaárulóval*” – ahogy Kovács őrnagy fogalmazott –, ő egy budapesti repülő alakulattól szökött ki Ausztriába, és vissza akart menni a Sopronban hagyott menyasszonyáért.

⁹⁵⁸ Counter Intelligence Corps – az amerikai katonai hírszerzés nevének rövidítése.

⁹⁵⁹ Az 1951. november 2-i kihallgatásán árulta el, ekkor arra gondolt, hogy a feleségén keresztül megtudhatták, hogy korábban az ÁVH-nak „dolgozott”.

⁹⁶⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 8. o.

⁹⁶¹ Köves-Toronyi Ferencről van szó, aki 1944. október 15-ig a szombathelyi 8. póthadosztály vezérkari őrnagy volt, de a Szálasi-féle hatalomátvétel után leváltották.

⁹⁶² A Finommechanikai Vállalatban, a „GAMMA Finommechanikai és Optikai Művek Nemzeti Vállalat” utódként 1951-ben egyebek mellett lokátorokat kezdtek gyártani a néphadsereg számára.

⁹⁶³ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 8. o.

⁹⁶⁴ Az elsőfokú ítélet szerint 1951. szeptember 29-től volt előzetes letartóztatásban.

⁹⁶⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 9. o.

Október 12-én az ÁVH Vizsgálati Osztálya kémkedés gyanújával indította meg ellene a vizsgálatot. A kihallgatásokat Rajos Pál áv. alhadnagy vezette, azokról nem szabályos jegyzőkönyvet, hanem csak feljegyzéseket készített, amelyeket Kalamárral is aláíratott.

Az első alkalommal, 12-én késő este a négy órás kihallgatásán részben megismételte a korábban vallottakat, de néhány részlettel kibővítette azokat. Például most azt mondta, hogy „*felesége befolyása alá került*”, ezért szökött utánuk. Rajos leginkább Csanádiról vallatta, akinek a menyasszonya családi nevét is elárulta.

Ezt követően csak 18-án folytatta Rajos a kihallgatást. Ekkor azonban érdekes adalékokat árult el Kalamár. Azt állította, ugyan senkinek sem beszélt arról, hogy „*kapcsolatban állok az Államvédelmi Hatósággal. Azonban a feleségem 1951 februárjában megtalált egy jelentésemet a kabátomban. Ebből ő megtudta, hogy milyen munkát végzek az ÁVH részére. A feleségem tudomásomra hozta, hogy tud az én tevékenységemről. Igen durván rám támadt, majd megmutatta a jelentést, amit nem tudta elvenni tőle, mert a ruhája alá rejtette. Ebből azután igen nagy veszekedés keletkezett.*”⁹⁶⁶ Kérdésre bevallotta, hogy erről hallgatott a tartótisztjének. Egyébként több alkalommal észrevette, hogy a felesége „lekövette” Erre először 1949 végén figyelt föl. Úgy gondolta, hogy a felesége féltékenységből követhette, de valószínűleg sejthetett is valamit az ávós kapcsolatáról, mert egyszer, még a jelentés „ellopása” előtt „*nagyon gúnyosan mondta, hogy »tudom, hogy hova jársz«.*”⁹⁶⁷ Rajos kérdésére elismerte, hogy nem volt jó a házasságuk, főleg a tartótisztjének írt jelentés megtalálása után. Kérdésre azt is elárulta, a felesége már régebb óta célozgatott arra, hogy Ausztriába kellene szökniük. „*Azt mondta, hogy a lányát internálni fogják, mert nem dolgozik. Azt is mondta, hogy jobb élet van Ausztriában, mint itt.*”⁹⁶⁸ 1951. augusztus elején azt mondta, hogy minél hamarabb el kell szökni, mert a lányát biztosan internálni fogják, ugyanis nincs munkahelye. Megbeszélték, hogy 9-én este indulnak, azonban a felesége a lányával és a közös fiúkkal már napközben megszökött. Ő csak 17-én követte őket. Kérdésre azt válaszolta, hogy azért nem együtt szöktek, mivel az utolsó pillanatban meggondolta magát, mert „*a rossz családi életünkre gondoltam és úgy láttam, hogy kint sem tudok fogni kijönni a feleségemmel.*” Erre Rajos neki támadt: „*Hazudik! Önnek tudnia kellett, hogy felelnie kell azért, mert családja nyugatra szönik az illetékes Hatóságok előtt. Tegyen őszinte vallomást ebben a kérdésben!*” Erre ezt válaszolta: „*Tudtam, hogy itthon börtön vár rám, de inkább ezt választottam, mint hogy a családommal kimegyek nyugatra.*” Rajos rákérdezett: akkor miért bujkált 17-ig, és miért szökött a családja után? „*Közben meggondoltam magam, hogy még sem lesz jó a börtönben, jobban belegondoltam a dolgokba.*”⁹⁶⁹ Rajos ezt sem fogadta el: „*Hazudik! Önnek más oka volt arra, hogy augusztus 9-én ne szökjön ki a családjával!*”⁹⁷⁰

19-én éjszaka tovább vallatta Rajos. Ekkor arról beszélt, milyen körülmények között jutott el Bécsbe, majd Linzbe, valamint a „*a CIC amerikai kémszervezet helyiségébe.*”⁹⁷¹ „*Az első kihallgatásomon katonai és gazdasági jellegű adatokat kérdeztek tőlem. Ezekre én nem akartam válaszolni, és kitérő feleletet adtam.*” Rajos azonban rátámadt: „*Hazudik! Válaszát nem fogadom el! Ön a határ mentén teljesített szolgálatot, mint mezőőr. Így a tapasztalataival kapcsolatban kiszolgáltattott adatokat.*” Ekkor beismerte: „*a kihallgatásom folyamán hazudtam, mert a határőrséggel kapcsolatos és a légierők gyakorlatával [kapcsolatban] adtam ki adatokat a C.I.C.-nél, a magyar határról rajzot készítettem.*”⁹⁷² (Nem hinném, hogy az utóbbi olyan jelentős információ lett volna, nehéz elképzelni, hogy az amerikaiak addigra ne rendelkeztek volna pontos adatokkal a magyar államhatárt illetően.)

⁹⁶⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 34. o.

⁹⁶⁷ Op. cit.

⁹⁶⁸ Op. cit.

⁹⁶⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 35. o.

⁹⁷⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 36. o.

⁹⁷¹ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 38. o.

⁹⁷² ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 38. o.

29-én éjszaka tovább folyt a kihallgatása. Ekkor nagyrészt megismételte a legelső kihallgatásakor mondottakat. Ezt annyiban egészítette ki, hogy arra is utasították, ha feladatát elvégezte Köves-Toronyi századossal, küldjön levelet Ácsra egy előzetesen megbeszélrt szöveggel, majd Sopronban vásároljon egy, a várost ábrázoló képeslapot, meg több folyóiratot. Miután visszaszökött, Bécsben a „menekültek irodájában” kellett volna jelentkeznie egy bizonyos Mr. Sulivannél, közölve, hogy „*Klark fiaimhoz tartozom*”, és akkor elvitték volna Linzbe. Indulás előtt még azt mondta neki egy C. I. C.-megbízott, hogy október végéig érjen vissza Ausztriába, mert novemberben ismét Magyarországra kell mennie, és ha akkor is visszatér, Bécsben egy kéthetes iskolát fognak vele elvégeztetni. Azt is megígérte neki, hogy kap állást abban az épületben, ahol a menekültek vannak.

November 2-án részletesen elmondta, hogy Linzben miként közelíthető meg a C. I. C. központja, hogy néz ki az épület és környéke, és az a szoba, ahol őt kihallgatták. Kérdésre elmondta, hogy ott egy ismeretlen, magyarul beszélő, civil ruhás amerikai fogadta, aki azt közölte vele, hogy „*nekem bűneim vannak Magyarországon, amit jóvá kell tennem. Erre én tiltakoztam, hogy nincsen bűnöm, mire ő azt mondta, hogy egy fecnival be tudja bizonyítani. Erre én rögtön arra a jelentésre gondoltam, amely a feleségem birtokába került, amit én az ÁVH. részére írtam. Ezért rögtön vállalkoztam kémfeladatra, melyet a CIC. irányításával végzek majd Magyarországon.*” Rajos ezek után azt kérdezte: „*Ön meg volt róla győződve arról, hogy az amerikaiak tudnak arról, hogy Ön az ÁVH. részére dolgozott?*” Erre a válasz: „*Először nem tudtam biztosan, csak gondoltam rá. De később Linzben, amikor találkoztam a feleségemmel és beszélgettünk, akkor már biztossá vált előttem. Én megkérdeztem a feleségemtől, hogy átadta-e a cédulát az amerikaiaknak. A feleségem tagadta és a Szécsényi Bea volt soproni lakosra hártotta, hogy ő jelentette az amerikaiaknak azt, hogy én kapcsolatban voltam az Államvédelmi Hatósággal.*” Azt gyanította egyébként, hogy a C. I. C. a feleségét is kihallgatta korábban. Amikor Rajos azt kérdezte tőle, hogy mit mondott a C. I. C.-nél az ÁVH-val való kapcsolatáról, azt válaszolta, hogy „*az ÁVH.-ról csak azt közöltem, hogy szokásom előtt öt héttel beakart szervezni, de én nem vállaltam, és ezért többször zaklattak.*”⁹⁷³ „*Ezt elhitték a CIC.-nél?*” – kérdezte Rajos. „*Ezt a vallomásomat elhitték.*” – válaszolta. Erre Rajos ráförmedt: „*Hazudik! Ezt a vallomását nem fogadom el. Az előbb azt vallotta, hogy a CIC. tudott az ön és az ÁVH közötti kapcsolatáról, most pedig azt vallja, hogy a hazugságát elhitték. Felszólítom, tegyen őszinte vallomást ebben a kérdésben.*” A válasz: „*Tagadom azt, hogy az Államvédelmi Hatósággal kapcsolatban én egyebet jelentettem volna a C.I.C.-nek. Az előbbi vallomásomat, melyben azt mondtam, hogy a C.I.C.-nél elhitték a hazugságomat, azért mondtam, mert ők arra nem szóltak semmit.*” Rajos: „*Hazudik! Erre a kérdésre még visszatérünk.*”⁹⁷⁴ Erre azonban nem került sor, ugyanis valami oknál fogva Rajos kezéből kivették az ügyet: november 5-én Máté János áv. alhadnagy vette át Kalamárt, aki 17-én mindent beismert a gyanúsított jegyzőkönyvben.

November 14-én végre „lepapírozták” az őrizetbe vételét (amelyet több mint két héttel korábban „foganatosítottak”), ezt Vajda Tibor⁹⁷⁵ áv. őrnagy, a VI/1-c osztály helyettes vezetője írta alá. Akkortájt kitöltöttek róla egy „kísérő lapot” (a dátum hiányzik róla). Ebben az olvasható, hogy „*párton kívülli, könnyen befolyásolható személy, állandó anyagi gondokkal küzdő személy volt.*” Az előadó megjegyezte: „*nem őszinte, gyenge idegzetű, nem meri a valóságot elmondani, a feltett kérdések mellé beszélt, igyekezett a vizsgálatot téves irányba terelni. Ha erősen rászólnak, össze rezzen, sírós természetű, ha a gyermekét emlegetik előtte, sírva fakad, nagy dohányos.*”⁹⁷⁶

⁹⁷³ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 60. o.

⁹⁷⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 61. o.

⁹⁷⁵ Vajda Tibor (1924–?) eredeti szakmája szerint fogtechnikus. 1944 nyarán munkaszolgálatra hívták be, ahonnan ősszel megszökött. 1946-ban került a BM ÁVO-hoz. Egyik kihallgató tisztje volt a Rajk László és társai pernek. Hírhedetten szadista és korrupt volt. 1954-ben hat évre ítélték. Az 1956-os forradalom leverése utáni emigrációs hullám részeként került nyugatra, Ausztráliában telepedett le.

⁹⁷⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 117. o.

A vizsgálati dossziében nem található meg a tárgyalási jegyzőkönyv másodpéldánya, csupán az ítélet. Eszerint 1951. december 27-én a dr. Sárközi Endre hadbíró százados vezette katonai tanács a Hb.III.0599/1951. sz. ítéletével az I. r. vádlott Csanádi Lászlót és a II. r. vádlott Kalamár Istvánt „*folytatólagosan elkövetett kémkedés büntette*” elkövetése miatt életfogytig tartó börtönbüntetésre (mellékbüntetésként pedig teljes vagyonekobzásra) ítélte. A részletes „*ítéleti tényállásból*” kiderül, hogy Kalamár a tárgyalás során „*bűnösségének elismerésére is kiterjedő teljes részletességű beismerő vallomást tett.*” Az indoklás szerint a „*vádlottak kémkedési tevékenységével foglalkozva [...] mindkettejük közhivatalnoki jellege és a kiszolgáltatott adatok tekintetében kémkedési célzatosságuk nyilvánvaló.*”⁹⁷⁷ Közbevetőleg jegyzem meg: Csanádi szövőként dolgozott, illetve amikor átszökött Ausztriába, a kötelező katonai szolgálatát teljesítette, Kalamár pedig mezőőr volt. Hogy jön ide mindkettőjük „közhivatalnoki jellege”? Ami pedig a „kiszolgáltatott adatok”-at illeti, a nyomozati szakaszban tulajdonképpen nem derült ki, hogy milyen „adatokat” szolgáltatott ki a volt csendőr, ám annyi bizonyos, „fő bűne” az volt, hogy az ÁVH-tól kapott „*bizalmas, hivatalos jellegű megbízatása folytán tudomására jutott adatokat közölte a nyugati hírszerző szervek megbízottjaival.*”⁹⁷⁸ (Az azonban továbbra sem világos, melyek is voltak ezek. A vizsgálati dossziéjában nincs nyoma annak, hogy erről kivallatták volna.)

Mintegy fél évvel később, 1952. május 16-án a Katonai Felsőbírószág dr. Kádár Pál hadbíró alezredes vezette tanács a II.046/kfb.-1952. sz. ítéletével másodfokon mindkét vádlottat kötélt általi halálra ítélte. Kalamár esetében azzal indokolták a szigorítást, hogy nem csupán kémkedéssel vádolható, hanem két rendbeli tiltott határátlépés büntetében is, mert az „*a mostani viszonyok között államellenes (ellenforradalmi) bűncselekmény.*”⁹⁷⁹ Kihangsúlyozták azt is, hogy „*vádlott fasiszta múltjánál [értesd: 1945 előtt csendőr volt – V. G. megj.] fogva is ellensége népidemokratikus államunknak.*” Legvégül leszögezték: „*A Katonai Felsőbírószág megítélése szerint ez a vádlott sem méltó arra, hogy bíróság a büntetés kiszabásánál az enyhítő szakaszt alkalmazza és vele szemben is a törvényben megengedett legsúlyosabb büntetést szabta ki, népidemokratikus államunk, dolgozó népünk megvédése érdekében.*”⁹⁸⁰

Mivel az Elnöki Tanács elnöke elutasította a kegyelmi kérvényüket, Csanádin június 10-én 21.23-kor, Kalamáron pedig másnap, 11-én 21.25-kor végrehajtották az ítéletet.

Egy „megbukott” vádemelés

Makkos József szegedi nyomozó főtörzsőrmester

Makkos József⁹⁸¹ 1901-ben született Szegeden. (Az apját még Marusáknak hívták, ő valószínűleg a csendőrségnél magyarosította a nevét.) Mint oly sok csendőr, ő is hat elemít végzett. Kitanulta a nyomdász szakmát, egy ideig nyomdászsegédként dolgozott, majd 1923. április 1-vel jelentkezett a csendőrséghez. A gyula próbacsendőr iskola elvégzése után 1923. december 8-án a gerendási őrsre helyezték, járőrtársnak. 1926. január 15-én a gyulai iskolába vezényelték segédoktatónak. 1927. február 15-ével a szarvasi őrsre helyezték át, majd onnan július 15-én visszairányították Gerendásra, ahol járőrvezetőként szolgált. 1928. április 1-ével

⁹⁷⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 139. o.

⁹⁷⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 146. o.

⁹⁷⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 145. o.

⁹⁸⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-61447, 146. o.

⁹⁸¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Makkos József népbíróági aktája: Nb. 200/1949. A tartalomjegyzék szerint 1968. december 19-én zárták le Budapesten, 67 oldalszámmal. A fedőlapon található a vizsgálati dosszié száma: V-30224. Ezt 1968. december 19-én zárta le Budapesten 85 oldalszámmal Pajor Oszkárné r. hadnagy.

léptették elő őrmesterré. Október 1-vel Orosházán lett járőrvezető. 1929. február 28-án a szombathelyi őrsparancsnokképző iskolán felállított nyomozó tanfolyamra vezényelték. Ennek elvégzése után, július 1-én visszahelyezték az orosházi őrsre, majd október 1-én onnan átirányították a szegedi nyomozó alosztályhoz. 1933–34-ben Szombathelyen elvégezte az őrsparancsnokképző iskolát, 1934. április 1-vel léptették elő törzsőrmesterré, 1937. november 1-vel pedig főtörzsőrmesterré. 1942-ben lett a szegedi nyomozó alosztály A) alcsoportjának (amely a baloldali szervezkedéseket figyelte) a vezetője. 1944. október 8-án hagyta el az irattárat szállító alakulattal Szegedet, Kaposváron és Zalaegerszegen keresztül Bajorországig vonult, ott esett amerikai hadifogságba 1945. április 20-án. Francia hadifogolytáborba került, de betegsége miatt onnan 1945. november 13-án szabadon engedték.⁹⁸²

A komáromi szűrőállomáson lefolytatott kivizsgálás után december 19-én a szentesi internálótáborba került. A Csongrád vármegyei rendőrőrkapitányságon, Szentesen hallgatták ki először. Ekkor részletesen ismertette a csendőrségi pályafutását, majd kijelentette: „*Ígérem, hogy az új, demokratikus Magyarország felépítésében erőmhöz mérten részt óhajtok venni.*”⁹⁸³

Szentesről 1946. január 4-én⁹⁸⁴ a szegedi internálótáborba vitték. A csak másnap (!) kiállított internálási javaslatban (melyet dr. Drégely József ezredes, a politikai osztály vezetője írt alá), az az indokolás olvasható, hogy „*nevezett Nyugatról visszatért csendőr a »volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság« által nem igazolt csendőr*”, ezért internálandó, egyébként pedig „*az állam biztonságára, a társadalmi békére, a közbiztonságra aggályos, gyanús egyén*”.⁹⁸⁵ (A január 10-i véghatározatból az derül ki, hogy az igazolóbizottság elé még nem nyújtotta be a kérelmét. A későbbi iratokból úgy tűnik, ezt nem is tette meg.) 1946 októberében a központi, Buda-déli internálótáborba hurcolták.

Közben 1946. január 5-én 23 szegedi lakos saját kezű aláírásával hitelesített egy nyilatkozatot, mely szerint „*nevezett, mint csendőr, népellenes magatartást nem tanúsított, főképpen pedig a zsidók internálás[á]ban, elszállításában, vagyontárgyaik elkobzásában, kiadásában stb. részt nem vett, mint iparos család gyermeke, közmegebecsülésnek örvendett.*”⁹⁸⁶ Két nappal később egy szegedi zsidó özvegyasszony adott nyilatkozatot arról, hogy jól ismeri a volt csendőrt, és mindig „*a legjobb szándékú embernek*” ismerte.⁹⁸⁷ Az év őszén még egy szegedi zsidó származású asszony írt levelet Makkosnénak, melyben nagyon sajnálkozott a férje sorsa miatt, és följajánlotta, hogy ha szükséges, bármiben segít nekik, mert sohasem felejtí el, mennyire rendes volt velük a férje az üldöztetés időszakában.⁹⁸⁸

1946 novemberében a volt főtörzsőrmester felesége – férje ügyvédjén, dr. Grünwald Ödönön keresztül – egy beadványt küldött Rajk László belügyminiszternek. Arra hivatkozva kérte férje mielőbbi szabadon bocsátását, hogy egyikőjük sem egészséges (saját betegségéről orvosi igazolást mellékel), ráadásul a hetven éves anyósa is gondozásra szorul. („*Férjem a nyomorgó család egyedüli eltartója*” – írta a beadványban.) Végül még arra hivatkozott, hogy a nyomozó alosztályon szolgált bajtársait már szabadon bocsátották.⁹⁸⁹

Valószínűleg a fenti beadvány elbírálása véget 1946. november 27-én a szegedi főkapitányság PRO-án Horváth József alhadnagy, csoportvezető készített egy jelentést a volt csendőrrel kapcsolatban. Ebben – környezettanulmányozásra hivatkozva – azt írta, hogy Makkos József családja a legnagyobb nyomorban él az apa internálása miatt. Még Dénes

⁹⁸² Lásd az 1945. december 28-i és 1946. február 27-én fölvetett jegyzőkönyveket. ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 16-17. o. és 31. o.

⁹⁸³ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 31. o.

⁹⁸⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 5. o.

⁹⁸⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 8. o.

⁹⁸⁶ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 7. o.

⁹⁸⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 9. o.

⁹⁸⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 23. o.

⁹⁸⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 25. o.

Leó⁹⁹⁰ szegedi polgármester is úgy nyilatkozott róla, hogy „a deportálások alkalmával Makkos József a deportáltakkal szemben a lehető legudvariasabb, és tőle telhetőleg, az állásának veszélyeztetésével, segítségére volt a deportáltaknak.” A továbbiakban kikérdezett négy szegedi lakos is csak pozitívan tudott nyilatkozni róla. „A tanúk egyöntetűen becsületes, szorgalmas, családjának élő, szociális gondolkodású embernek ismerték” – írta jelentése végén Horváth.⁹⁹¹

Drégely ezredes november 29-én javasolta, hogy szüntessék meg az internálását, és helyezték rendőrhatalósági felügyelet alá. Ezzel egyetértett Diczfalussy Ferenc őrnagy, szegedi rendőrfőkapitány, és december 4-én véghatározatával hatályon kívül helyezte az internálását, majd elrendelte a ref. alá helyezését. A véghatározatot jóváhagyás végett másnap fölterjesztette a belügyminiszternek, onnan a jóváhagyó leirat már december 11-én megszületett. Ennek ellenére Makkos valami oknál fogva csupán 1947. január 8-án szabadult a Buda-déli központi internálótáborból. Ezt követően még egy évig, 1947. április 11-ig rendőrhatalósági felügyelet alatt állt, ekkor a hó végéig ezt felfüggesztette Diczfalussy. Véglegesen csak december 24-én szüntették meg a ref.-et.

A népbíróági iratai szerint kezdetben nem is ellene indították meg a nyomozást. Ennek talán az volt az oka, hogy a soproni politikai rendészeti osztályon kiállított, 1945. július 31-i átirat szerint „halálhírét terjesztik, de lehet, hogy valahol bujkál” – ez azt jelenti, hogy talán nem tudta a politikai rendőrség, hogy internálták?⁹⁹²

1947. július 17-én Orosházán „hamis politikai feljelentés” miatt Zalai Sándor és társai ügyében hallgatták ki Verasztó⁹⁹³ Istvánt. Ő azzal kezdte a vallomását, hogy a szovjet-oroszországi hadifogsága során elvégzett egy „politikai iskolát”, majd amikor 1921-ben szabadult, és hazajött, beszélt az ottani élményeiről az Orosházán élő rokonának, Zalai Sándornak. 1935-ben ismét fölkereste őt, de egy személyi nézeteltérés miatt ez a rokona följelentette a csendőrségen. Amikor ott vallatni kezdték, egy ideig tagadott, de szembesítették Zalaival, ám továbbra is tagadásban volt egészen addig, „amíg a kegyetlen bánásmódtól meg nem törtem” – mondta.⁹⁹⁴ Végül a bíróság „kommunista agitáció” miatt fél év börtönre ítélte, amiből négy és fél hónapot töltött le. Verasztó ekkor még meg sem említette Makkos nevét.

Pár hónap múlva, október 4-én a fenti ügyben kihallgattak két tanút, akik jelen voltak az 1935-ös kihallgatáson. Ekkor már mindketten egybehangzóan azt állították, hogy Makkos József vezette a vallatást, és amikor Verasztó „makacskodott”, ő arra utasította a csendőröket, hogy „nyúzzátok meg, ha nem vall” arról, kikkel áll kapcsolatban Magyarországon.⁹⁹⁵ A vallatást, illetve verést több vallomás szerint ténylegesen Vasvári István csendőr őrmester követte el. (A BM ÁVH gyulai osztályának egy 1947. novemberi jelentésében az olvasható, hogy tanúvallomások szerint Vasvári „Verrasztó Istvánt borzasztóan megkínozta...” Őt azonban nem vonták felelősségre, mert „jelenleg ismeretlen helyen tartózkodik”⁹⁹⁶ – valószínűleg nyugaton maradt.)

⁹⁹⁰ Dénes (Rottmann) Leó (1897–1977), középiskolásként a Galilei Körben vált marxistává, az első világháborút végigharcolva, 1919 elején belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Vöröskatonaként részt vett az északi hadjáratban. 1920-ban illegálisan Csehszlovákiába menekült, onnan 1922-ben tért vissza. Hivatalosan az MSZDP tagja volt, valójában az illegális KMP tagjaként végzett „pártmunkát”. Kapcsolatban állt a népi írók baloldallal (Veress Péter, Ortutay Gyula). 1944-ben után munkaszolgálatra hívták be, de amikor Szegedre helyezték, októberben sikerült megszöknie. 1945. augusztus 24-én nevezték ki Szeged polgármesterévé. 1950-tól a városi tanács végrehajtó bizottságának elnöke volt. Az 1956-os forradalom leverése után vonult nyugdíjba. http://epa.oszk.hu/01600/01609/00024/pdf/MFME_EPA01609_1980_1981_1_325-359.pdf

⁹⁹¹ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 26. o.

⁹⁹² ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 22. o.

⁹⁹³ Az iratokban olykor két „rr”-rel írták a vezetéknévét, ő következetesen eggyel.

⁹⁹⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 7. o.

⁹⁹⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 8-9. o.

⁹⁹⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 44. o.

1947. október 7-én még egy tanúk hallgattak ki Orosházán, de ő Makkos József felelősségével kapcsolatban érdemi terhelő adatokat nem tudott mondani. Tíz nappal később (gyanúsítottként!) kihallgatták azt az orosházi földművest, Faragó Istvánt, aki Verasztó István 1935-ös perében terhelő tanúként vett részt, ám Makkossal kapcsolatban csupán annyit tudott mondani, mint amit egyszer hallott a kommunista elítélttől.

Ezután azonban valamilyen oknál fogva a politikai rendőrség fölfigyelt egy névrokonra, Virasztó Mihályra. (Róla bővebben lásd Petők Sándor ügyében.) Az október 21-i kihallgatása során azonban kiderült, hogy érdemben ő sem tud semmit sem mondani Makkosról. Másnap kihallgatták Zalai Sándort is, aki tagadta, hogy ő jelentette volna föl Verasztó Istvánt – Makkos neve ismét nem merült föl.

1947. november 20-án az addigi nyomozások, illetve kihallgatások alapján az orosházi rendőrségen összefoglaló jelentést készítettek a Zalai és társai ügyben. Összegzésül azt írták, hogy nem lehet konkrétan megállapítani, ki jelentette föl 1935-ben Verasztó Istvánt – Makkos József felelősségéről pedig végképp nincs elég bizonyíték.

Ezek után egy ideig „elült” az ügy. Mint említettem, Vasvári István őrmesterről valószínűsítették már 1947 őszén is, hogy külföldön tartózkodik. Emiatt Makkost kellett elővenni, hiszen néhány tanúvallomásból úgy tűnt, ő parancsolta meg Vasvárinak, hogy fizikai kényszer alkalmazzon Verasztó István vallatásakor. 1949. január 4-én dr. Háberl Pál szegedi népügyész már gyanúsítottként hallgatta ki a volt csendőr főtörzsőrmestert. Ekkor azt vallotta, hogy „*egész csendőrnnyomozói működésem alatt nem bántottam senkit és elítéltem azt is, aki ilyet tett.*”⁹⁹⁷ Egyébként pedig – mint vallotta – Verasztó ügyére nem is emlékszik, és tagadta, hogy utasította volna Vasvárit, hogy bántalmazza őt. Ennek ellenére a népügyész nyomban elrendelte az előzetes letartóztatását, mert a fölmerült adatok szerint „*részese volt Verrasztó István megkínzásának...*”⁹⁹⁸. A hónap utolsó napján ismét kihallgatták a „veterán kommunista” Verasztó Istvánt, de ezúttal már Budapesten. Érdekes módon, ekkor azt vallotta, hogy ugyan Vasvári kínoztta, verte, de arról nincs tudomása, hogy erre Makkos adott volna neki parancsot.

Háberl nem kapkodta el a dolgot, csupán három hónappal később küldte át a szegedi népbíróságnak az addig keletkezett nyomozati- és a vádiratot a szegedi népbíróságnak. Az 1948.nü.1061/15. számú, március 3-i vádiratban az Nbr. 11. §. 5. pontjába⁹⁹⁹ ütköző „háborús bűntett” miatt emelt vádat Makkos József ellen, mert, mint a csendőrnnyomozó alosztály törzsőrmestere, „*felbujtója volt Verrasztó István megkínzásának*”, mivel az ő utasítására verte meg a Vasvári az orosházi kommunistát.¹⁰⁰⁰ (Csupán három személy tanúkénti kihallgatását indítványozta a népbíróságnak.)

A vádirat azonban megbukott. Eleve föltűnő, hogy a népbírósági tárgyalásról nem készült jegyzőkönyv. (Az eddig áttanulmányozott népbírósági ügyekben csupán egy ilyen esettel találkoztam.) Az 1949. április 2-i keltezésű, Nb. 200/1949/-3. számú ítélet indokolást nem tartalmaz, csupán annyit, hogy a vádlottat fölmentették és elrendelték az azonnali szabadlábra helyezését. Az aktában lévő iratokból nem derül ki, hogy ehhez az ítélethez mit szólt az ÁVH, de azt valószínűsítjük, hogy Makkos József nem úszta meg ilyen könnyen, feltehetően leinternálták.

Egy 1964. október 27-i, a BM III/III/3-b alosztályon született határozat szerint még 1960. június 6-án „F” (figyelő) dossziét nyitottak a volt csendőrré, de azt 1963. június 6-án

⁹⁹⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 16. o.

⁹⁹⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 17.

⁹⁹⁹ Eszerint háborús bűnös az is, aki „*a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*”
<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

¹⁰⁰⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 200/1949. 25. o.

megszüntették, ugyanis Makkos József „*az országból kivándorolt*”. (Ennek körülményei és oka nem világos.) Meglepő módon 1964. június 29-én visszatért Nyugatról!¹⁰⁰¹ További sorsa ismeretlen, de 1986. november 3-án még kérdőjegyet állítottak ki a nevére, tehát még akkor is számon tartották a volt csendőrnymozót.

„Turánisták” és kommunisták ellenfele

Petők Sándor nyugalmazott főtörzsőrmester

Petők Sándor¹⁰⁰² 1882-ben született a Szatmár vármegyei Királydarócon, földműves családban. Akárcsak bajtársainak döntő többsége, ő is hat elemít végzett. 1909-ben lépett csendőri szolgálatba, és harminc évvel később, 1939-ben ment onnan nyugdíjba. A fennmaradt iratokból az nem derül ki, hogy pályafutása első két évtizedében milyen őrsökön szolgált. „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazolóbizottság” számára elküldött nyilatkozatába csak annyit írt bele, hogy korábban Tiszacsegén szolgált, az nem derül ki az irataiból, hogy mikor helyezték az Orosháza szomszédságában található pusztaföldvári őrsre. Az biztos csak, hogy 1931-ben már ott szolgált, és még abban az évben kinevezték törzsőrmesternek, 1937-ben pedig főtörzsőrmesternek. 1945. augusztus 5-én megküldte a fenti igazolóbizottságnak a nyilatkozatát, de a hivatalos lapban leközölt „igazoltak” névsorában nem található meg a neve, ezek szerint őt sem igazolták.

Az ellene beérkezett följelentéseket két csoportba lehet sorolni. Az első csoportba azok tartoznak, akiket politikai okok miatt ért sérelem. Elsőként egy fiatal kommunista kőműves segéd, ifj. Sin Sándor jelentette föl 1945. július 20-án a Magyar Államrendőrség Orosházi Járási Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán (PRO). Azt állította, hogy 1937 nyarán, amikor Perényi Zsigmond¹⁰⁰³ csendőr alhadnagy, az orosházi szakasz parancsnoka letartóztatta őt kommunista szervezkedés gyanújával, a kihallgatása alkalmával két civil ruhás csendőrnymozó bántalmazni kezdte, de ő rájuk támadt, majd „leteperte”, és ütötte (!) őket. Ám ekkor belépett a helyiségbe Petők Sándor, leráncigálta a nyomozókról, majd ráförmedt: „*meg kell döglened, büdös kommunista*”.¹⁰⁰⁴

Két héttel később, augusztus 5-én idézésre megjelent az orosházi PRO-n Dumitrás Mihály,¹⁰⁰⁵ aki azt adta elő, hogy 1934 tavaszán, mint a „*Magyar Munkás Eszperantisták*

¹⁰⁰¹ ÁBTL, 3.1.9. V-30224, 81. o.

¹⁰⁰² MNL CsML, XXV. 8. fond, Petők Sándor népbírósi aktája: Nb. 1472/1948. Az aktát utólag számozták le, 180 oldalt tartalmaz. A borítón olvasható a vizsgálati dosszié száma: V-50183 sz. Ez nem található meg az ÁBTL-ben.

¹⁰⁰³ Perényi Zsigmond pályafutását – iratok hiányában – nem lehet rekonstruálni. Annyi bizonyos, hogy őt is népbírósnak elé állították, ám aktája a gyulai levéltárból eltűnt, ezért a részletek nem ismeretesek. Az ÁBTL-ben lévő, csupán tizenkilenc oldalas vizsgálati dossziéjából (V-28962) annyi derül ki, hogy 1945 novemberében leinternálták. A gyulai táborból 1946. február 21-én szabadult, de 27-én rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték. A gyulai népbírósnak 1946. május 4-én egy év börtönbüntetésre ítélte.

¹⁰⁰⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 6. o.

¹⁰⁰⁵ Dumitrás Mihály (Orosháza, 1906–1983) eredeti szakmája bognár. 1930-ban alapító tagja volt a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete orosházi csoportjának. Formálisan a helyi MSZDP-szervezet „*erősen baloldali*” szárnyának volt a tagja (Bálint Ferenc: *A Békés megyei munkás eszperantó mozgalom válogatott dokumentumai (1929–1934)*. Gyula, 1969. 42. o.), de öccse, a Darvas Józsefként ismert „népi író” már korábban beszervezte az illegális KMP-be. (Utólag 1928-tól ismerték el a párttagságát.) 1945 után különböző funkciókat töltött be Orosházán, 1948 és 1953 között a város hírhedten sztalinista polgármestere, majd tanácselnöke lett, 1953-tól nyugdíjba vonulásáig a járási tanács elnöke. 1956-ban, a forradalom leverése után a helyi karhatalmistákhoz csatlakozott, emiatt később megkapta a Szocialista Hazáért érdemérmét.

*Egyesületének*¹⁰⁰⁶ dél-kerületi titkára, előadást tartott Pusztaföldváron. Emiatt pár nappal később behívták az orosházi csendőrsre, ahol Petők Sándor hallgatta ki. (Már ezen a ponton tetten érhető Dumitrás hazugsága: a Szentetornyán szolgáló tiszthelyettesnek nem volt joga senkit sem kihallgatni a szomszédos őrsön, Orosházán.) A kihallgatás kezdetben barátságos hangnemben folyt – vallotta az orosházi kommunista –, de egy idő múlva az őrmester „hirtelen felugrott az asztal mellől, s nekem egy olyan hatalmas pofont adott, aminek következtében [a] kb. 3-4 méterrel hátrább lévő sarokba zuhantam, és ott nevezett csendőr agyba-főbe vert, s közben állandóan a legdurvább, leggorombább szavakkal illetett, szitkozódott...”. A verést befejezve közölte vele, hogy hagyja abba a parasztok „bolondítását”, és megfenyegette: nehogy még egyszer bemerje tenni a lábát Pusztaföldvárra! Ezt követően kijelentette: „különben is, ilyen piszok oláh menjen oláhországba...”.¹⁰⁰⁷ (A Dumitrás családnév román eredetű, eredetileg Dumitrás volt.)

A fenti vallomás kapcsán érdemes egy rövid kitérőt tenni. Arról van szó, hogy még 1934. április 11-én dr. Márky Barnabás, Békés vármegye alispánja – hivatkozva a belügyminisztérium egy rendeletére, amellyel az eszperantista egyesületet „miután tagjai a szélsőséges kommunista irányzat hívei, s a kommunista propaganda mozgalmakban tevékeny részt vettek – osztály, vallás és nemzetellenes működés miatt” feloszlatták – elrendelte a békéscsabai, gyulai és orosházi csoportok feloszlását.¹⁰⁰⁸ Nyilván erre a rendeletre hivatkozott Petők Sándor is, tehát nem önkényes fellépésről volt szó.

Visszatérve Dumitrás vallomására, ennek második felében azt mondta, hogy 1937-ben, amikor a környékbeli kommunista szervezkedés miatt lefolytatott nyomozás során őt is kihallgatták, megjelent Petők Sándor, és közölte a kihallgatóival, hogy „nekem is volt már elég bajom vele”, és ő egy „kommunista tanár”, ennek hatására pedig a nyomozók „megkínózták” őt.¹⁰⁰⁹ (Az nem világos, miért titulálta a csendőr Dumitrást „tanárnak”, valószínűleg ezt csak ő találta ki. Petők a rendőrségi kihallgatásakor tagadta, hogy valaha is „tanárként” említette volna.)

Augusztus 27-én Miszlai István pusztaföldvári földműves azzal vádolta meg, hogy 1935 körül (érdekes módon közelebbi időpontot nem tudott mondani) a falusi bál helyszínén Petők nekitámadt: „hol rugtál be te disznó, baszom az anyád piszkos kommunista istenit”. Ezután be akarta vinni a községházára. Ő ez ellen tiltakozott, mire puskatussal elverte és „piszkos kommunistának” nevezte.¹⁰¹⁰ Később, egy alkalommal tanúként jelent meg egy öngyilkossági ügyben, de amint Petők meglátta, a vele lévő községi rendőröket kiküldte, és ugyanazokkal a szavakkal szidalmazta, mint korábban, majd hasba rúgta. Az elszenvedett bántalmazások miatt 1937-ben meg kellett operálni – állította.

Szeptember 3-án az orosházi PRO-n „önként megjelent” (vagyis nem idézésre!) Fehér József szentetornyai földműves azt vallotta, hogy amikor 1931 őszén a falujukban megalakították az MSZDP alapszervezetét, Petők behívatta a csendőrsre, ahol azzal gyanúsította meg, hogy illegális gyűléseket tartott. Ezután megpofozta, ami miatt ő följelentette a járásbírószágon. Ekkor a csendőr kiment a lakására, ahol ott találta egyik barátját, Gajda Ferencet. Mindkettejüket jól megverte, és azt mondta, hogy legszívesebben fölrobbantaná az egész portájukat, mert „az nem más, mint ronda kommunista fészek”. Végül még azt adta elő, hogy az 1931-es országgyűlési választások idején Petők igyekezett megakadályozni, hogy leszavazzanak Nagy Vincére, (az

¹⁰⁰⁶ Helyesen: Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete.

¹⁰⁰⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 7. o.

¹⁰⁰⁸ Bálint, 1969., 25. o.

¹⁰⁰⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 7. o. (Ezt és az előbbi jegyzőkönyvet, a kihallgatást végző politikai rendőr nem írta alá.) Egyébként, amikor 1945. július 16-án az orosházi PRO-n több tanút kihallgattak Perényi 1937-es tevékenységével kapcsolatban, mindnyájan azt vallották, hogy ő rendelte el a kínzásokat. (ÁBTL, V-28962, 5-7. o.)

¹⁰¹⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948., ad. 467/1945. 5. o. (Ezt a jegyzőkönyvet már aláírta Bors László, a kihallgatás vezetője.)

Országos Függetlenségi Kossuth Párt jelöltjére), majd azt mondta neki: „*menjetek ti is a pizkos kommunisták közé*”.¹⁰¹¹ Szeptember 8-ára beidéztek az említett Gajdát is, aki hasonlóképpen vallott Deheleán Sándor politikai nyomozó előtt, mint Fehér József.

A feljelentők másik csoportja teljesen más ok miatt vádolta meg a nyugalmazott csendőr tiszthelyettest. Elsőként az idézésre augusztus 11-én megjelent Vi(r)asztó¹⁰¹² „Koppány” Mihály tett rá terhelő vallomást. (Ő két évvel később Makkos József orosházi csendőrnnyomozó főtörzsőrmester¹⁰¹³ ellen is följelentéssel élt.) Virasztóval kapcsolatban érdemes az alábbiakat megjegyezni.

Az 1901-ben Orosházán született Virasztó Mihály négy polgári iskolát végzett, majd Pozsonyban két évig tanult az elektrotechnikumban. Utána a Ganz Villamossági Rt. gyárában, majd az M. kir. Posta budapesti központjában, mint műszaki tisztviselő dolgozott. (Több forrás szerint beszélt németül és angolul is.) A harmincas években kezdett politizálni. 1934-ben Orosházán egyik alapítója volt a Festetics Sándor-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak. Neve akkor vált országszerte ismertté, amikor néhány társával ugyanabban az évben megalakította a „Turáni Egyistenhívők” táborát.¹⁰¹⁴ A harmincas években szinte állandóan folyt ellene valamilyen eljárás. Például 1937 elején a szegedi törvényszék Sáray-tanácsa „*nemzetiség és felekezet elleni izgatás*” miatt hét hónap börtönbüntetésre ítélte, amit az ítéletábla Juhász-tanácsa másfél évre súlyosbított, a kúria Töreký tanácsa azonban a büntetését két év fegyházra emelte.¹⁰¹⁵ Az elkövetkező időszakban még több „izgatási” ügye volt, 1938 decemberében ezeket egyesítette a gyulai törvényszék, és összbüntetésül kilenc havi és húsznapos börtönbüntetést kapott. A korabeli sajtóból az derül ki, hogy notórius rágalmazó volt. Egyebek mellett megrágalmazta Györkös Károly csendőr századost, később pedig Vasvári István csendőr őrmestert.¹⁰¹⁶ Az „izgató” és rágalmazó „főtálos” 1941-ben már – legalábbis az egyik sajtó szerint – ötvenedik¹⁰¹⁷ alkalommal került bíróság elé. Október 22-én az egész szegedi bíróságot vádolta meg azzal, hogy „*bűncselekményeinek tárgyalása során igazságtalanul járt el vele szemben*”.¹⁰¹⁸ A tárgyaláson kihallgatták azt a törvényszéki orvos szakértőt is, aki már egyszer korábban megvizsgálta. Ekkor megállapította: „*beszámíthatóságot kizáró elmebetegségben ugyan nem szenved, de elmeháborodottság bizonyos jelei azonban megállapíthatóak*.”¹⁰¹⁹ (Egyébként még 1962-ben is „notórius följelentőnek” tartották, és akkor is megvizsgáltatták az elmeállapotát.)

Tehát egy ilyen múltú ember vádolta meg a nyugalmazott csendőr főtörzsőrmestert. Azt állította, hogy 1936-ban Petők azért indított ellene nyomozást, mert amikor a „Turáni

¹⁰¹¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948., ad. 467/1945. 85–86. o.

¹⁰¹² A népbírói aktájában található iratokban, és a korabeli cikkekben legtöbbször két „r”-rel írták a vezetéknevét, az állambiztonsági iratokban pedig mindig eggyel. Ő maga mindig „Virasztó”-ként írta alá a nevét. A továbbiakban mi is ezt a változatot használjuk.

¹⁰¹³ Makkos Józsefet 1947 nyarán jelentette föl Virasztó „Koppány”, ám a volt csendőrnnyomozót 1949. április 2-án fölmentették a „háborús büntett” vádjától.

¹⁰¹⁴ Erről bővebben lásd: Szécsényi Mihály: Virasztó Koppány és társai. A Turáni Egyistenhívők és a hatalom az 1930-as évek második felében. In *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség*. (Szerk.: Lukács Anikó), Budapest, 2013. 349–362.

¹⁰¹⁵ ÁBTL, Virasztó Mihály operatív dossziéja O-14980/18., 45/4-45/6 o. Ezen kívül lásd: Délmagyarország, 1937. január 23. („Héthonapi börtönre ítélték a nyilas tálost”), Magyarország, 1937. január 23. („Virasztó Koppány, a nyilasfogány nagy »előadása« zavaros eszméiről a törvényszék előtt”), Délmagyarország, 1937. június 26. („A szegedi ítéletábla másfélévi börtönre súlyosbította Virasztó Mihály büntetését”), *Friss Újság*, 1938. március 3. („A pogány tálost két évre ítélték”).

¹⁰¹⁶ *Békésmegyei Közlöny*, 1938. március 20. („Ismét elítélték Virasztó Koppányt, egy csendőrszázados megrágalmazásáért”) és szeptember 20. („Rágalmazás miatt 15 napi fogházat kapott az orosházi »tálos«”)

¹⁰¹⁷ Szerintem ez újságírói túlzás. Az 1956 utáni állambiztonsági iratokban mindig 13 bírósági ügyet emlegetik.

¹⁰¹⁸ *Népszava*, 1941. október 23. („Virasztó Koppány jubilál”)

¹⁰¹⁹ *Délmagyarország*, 1941. október 22. („Virasztó Koppány Mihály tálost a bíróság megrágalmazása miatt öthonapi fogházra ítélték”)

Egyistenhívők Tábora” nevű „egyháza” egyik tagjának fia született, „ősi szertartású magyar névadási ünnepséget” tartottak. Megnevezte azt a három orosházi családot, akinek a tagjait „durva sértegetésekkel és véresreverésekkel, erőszakkal kényszeríteni akarta”, hogy visszatérjenek az evangélikus egyházba.¹⁰²⁰ Először „nemzetgyalázás” vádjával akarta börtönbe juttatni őket, de az ügyészség nem emelt vádat ellenük. Ezek után, mint kommunistát jelentette föl öt több ízben – állította. Az elkövetkező két hétben a Virasztó által megnevezett házaspárok is vallomást tettek.

Augusztus 13-án az orosházi PRO helyettes vezetője, Bors László előtt (aki Dumitrás kommunista „sejtjének” volt tagja 1944 előtt, tehát nem volt érdektelen az ügyben), egy volt csendőr, Takács Bálint, valamint felesége azt vallották, hogy 1936 tavaszán Petők „beidézte” őket (valójában behívatta – a csendőrségnek ugyanis nem volt idézési jogköre, mivel nem volt hatóság –, ezt a volt csendőrnek is tudnia kellett), valamint Ágoston Mihályt, meg a feleségét az őrsre. Ott először a két asszonyt vallatta ki Petők. Megfenyegette őket, mert ki merészeltek lépni az evangélikus egyházból, és „Turán-hívők” lettek. Takács vallomása szerint a törzsőrmester öt nem csak fenyegette, hanem bántalmazta is: „fületem úgy megütötte, hogy vérezni kezdett”, azóta pedig erre a fülére gyengébben hall – állította. Ágostont szintén megverte, az ütlegetés zaját ő is hallotta az ajtón keresztül. A bántalmazás miatt Virasztó a nevükben följelentette a törzsőrmestert a hadbírószágon, de ott az ügyet „elsimították”.¹⁰²¹

Másnap az Ágoston-házaspárt is kihallgatta Bors, a jegyzőkönyv szerint szinte szó szerint ugyanazt vallották, mint Takácsék. Végül 27-én hallgattak ki¹⁰²² a PRO-n még egy pusztaföldvári házaspárt. Jankó András és neje azt adták elő, hogy amikor 1936 tavaszán megszületett a fiuk, öt „ősi vallási szertartás szerint” avatták fel, a szertartást dr. Bencsi Zoltán „táltos” végezte. „A szertartás után egy pesti újságíró¹⁰²³ édesanyámtól lekvárt kért – vallotta – Jankó András – hogy jelképezze – állítása szerint – az ősi igazi névadási szertartást. A gyermek arcára hosszabb csíkot rajzolt lekvárral,¹⁰²⁴ majd lefénnyé képezte azzal a megjegyzéssel, hogy ő ezzel sok pénzt fog keresni.” A fővárosi lapokban, majd a világsajtóban már az a hír terjedt el, hogy a gyerek arcán véres vágás látható. Emiatt a belügyminiszter elrendelte a nyomozást. Petők így keveredett bele egy teljesen banális ügybe. Fölkereste a házaspárt a tanyájukon, és – Jankóék szerint – „sértő, durva kifejezésekkel” illette őket, de egyiküket sem bántotta. Vallomásukat azzal fejezték be, hogy egy alkalommal Szalkay Imre csendőr tiszthelyettes „piszkos kommunistának” titulálta őket. (Ez azért hihetetlen, mert a korabeli sajtó ezt a „turánista” szektát egyértelműen a szélsőjobb táborba sorolta, akárcsak az 1956 utáni állambiztonság.)

1945. szeptember 8-án az orosházi PRO-n Szűcs Pál politikai nyomozó kihallgatta a nyugalmazott főtörzsőrmestert. Ő ekkor – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – bevallotta, hogy 1934 tavaszán, amikor Dumitrás szervezte Pusztaföldváron az eszperantó tanfolyamot, behívta az őrsre, ahol „szó szót követett, és ekkor megpofoztam Dumitrást”, majd közölte vele, nem tűri, hogy „itt a tisztességes parasztokat bolondítsa”.¹⁰²⁵ Azt is elismerte, hogy az eszperantista kommunistát „leoláhozta”, és Fehér Józsefet kétszer vagy háromszor pofon vágta.

¹⁰²⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 82. o.

¹⁰²¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 4. o. Takács Bálintot – csendőrmúltja miatt – a hatvanas években is figyeltették. Az ekkor készült ügynökjelentésekben Petőkről nincsen szó. Lásd O-14980/18)

¹⁰²² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 88. o.

¹⁰²³ Utólag Virasztó Mihályt azt feltételezte, hogy az újságíró nem véletlenül volt ott, hanem az „egyházi klérus” küldte oda. Lásd ÁBTL, O-14980/18, 63. o.

¹⁰²⁴ Érdekes, hogy a szenzációhajhász újságíró ötlete két évtizeddel később miként rögzült: egy 1957-es állambiztonsági jelentésben az olvasható, hogy „a szervezetnek a tagok felvételénél stb. különböző szertartásai voltak, mint pl. egy belépő új tag lekvárral való bekenése.” Egy 1962-es jelentésben ráadásul már azt írták, hogy nem is az újságíró „keresztelt”, hanem Jankó András „egyik fiú gyermekét a szekta szerinti módszerrel keresztelte meg Virasztó a felszabadulás előtt.” ÁBTL, O-14980/18, 45/10, 125. o.

¹⁰²⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 81. o.

Ezek után az orosházi PRO-ról Erdei András helyettes osztályvezető 10-én azzal küldte meg az addig fölvelt jegyzőkönyveket a gyulai népügyészségnek, hogy Petők Sándor „*tülbuzgó, önkényes, népellenes, szadista magatartást tanúsított*”.¹⁰²⁶ Valószínűleg ezek után a népügyészségen is kihallgatták, de ennek nem találni nyomát az aktában.

1945. szeptember 30-án dr. Sárkány György gyulai népügyész megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. Az 1945.N.Ü.148/3. számú vádiratban a szabadlábbon védekező Petők Sándort egy rendbeli, a Nbr. 81/1945. M.E. sz. rendelet 15. §. 3. pontjába¹⁰²⁷ ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert „*terhelt csendőr törzsőrmesteri hivatali működése következetesen népellenes volt.*”¹⁰²⁸ Az indokolásban a „tényállást” kizárólag a már ismertetett tanúvallomások alapján állapította meg a népügyész. Figyelemre méltó, hogy nem csak a „kommunistaellenességet” róta fel Petőknek, hanem a „Turáni Egyisten Hívők” szektájának tagjaival, a notórius hazudozó Virasztó és társaival szembeni fellépést is.

A vádirat megküldése, és a bűnügy tárgyalása között – ismeretlen okok miatt – nyolc hónap telt el. (Általában egy-két hónapon belül megtartották a főtárgyalást.) Csak 1946. május 2-án tartotta meg a nyilvános főtárgyalást a gyulai népbíróság dr. Juhász Imre törvényszéki tanácsos vezette, Orosházára kihelyezett tanácsa.¹⁰²⁹

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Védekezésül azt adta elő, hogy amikor 1931 végén megalakult az MSZDP szentetornyai csoportja, utasításra feloszlatta az engedély nélküli összejövetelüket, de senkit sem bántalmazott. Azt is tagadta, hogy olyasmit mondott volna, miszerint Fehér portáját legszívesebben felrobbantaná. Ami Dumitrás esetét illeti, úgy fogalmazott, „*lehet, hogy [...] bántalmazhattam, azonban erre nem emlékszem vissza.*”¹⁰³⁰ Kitért arra az esetre is, amikor 1937-ben Orosházán és környékén a csendőrnnyomozók kommunista szervezkedést lepleztek le egy beépített „b-személy” (ügynök), Szemenyei Gy. László segítségével.¹⁰³¹ A nyomozást fővárosi, debreceni és szegedi civil ruhás csendőrnnyomozók végezték, ő nem is tartózkodott akkor otthon, tehát az sem igaz, amit Dumitrás korábban vallott, hogy miatta verték meg a nyomozók. A „turánista” szektával kapcsolatban azt vallotta, hogy a kultuszminiszter nem engedélyezte a működésüket, ráadásul engedély nélkül terjesztették az időszaki kiadványukat, a Turáni Rohamot.¹⁰³² Emiatt, amikor találkozott, Virasztót felelősségre vonta, elővezette a község házára, és a periodikát elkobozta. Tagadta, hogy bárkit is bántalmazott volna, a házaspárookra nem is emlékezett.

Az első kihallgatott tanú az NPP akkori alelnökének, a kriptokommunista országgyűlési képviselő Darvas Józsefnek a bátyja, Dumitrás Mihály volt. Az „érdektelen” tanú azt vallotta, hogy ő, mint az eszperantó mozgalom dél-magyarországi titkára, Orosházán is megkezdte a szervezőmunkát.¹⁰³³ Akkor került konfliktusba a vádlottal, amikor Pusztaföldváron igyekezett

¹⁰²⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 80. o.

¹⁰²⁷ Népellenes büntetben bűnös „3. az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214> (Letöltés időpontja: 2017. november 15.)

¹⁰²⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 19. o.

¹⁰²⁹ A tanács tagja volt: Abaházi István, Bereczki Lajos, Schierl Sándor, Szőke Sándor, Tarkó Ferenc és Tarkó Mihály. A vádat dr. Sárkány György népügyész képviselte. A kirendelt védőügyvéd dr. László Károly volt.

¹⁰³⁰ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 10. o.

¹⁰³¹ Szemenyei Gy. László csendőrségi besúgó volt, neki köszönhetően 1937. július 4-én száznál több kommunistát tartóztattak le, közöttük volt 36 orosházi és két szentetornyai. 1938. március 18-án a szegedi törvényszék „*az állam és társadalmi rendjének erőszakos felborítására irányuló vétségben*” marasztalt el félévszáz vádlottat, köztük magát a besúgót is, aki tíz hónapot kapott. (*Makói Újság*, 1938. március 19. „Ítélet az orosházi nagy kommunista perben”). Szemenyeit 1945. július 30-án a gyulai népbíróság első fokon tizenkét év kényszermunkára ítélte. (Népbírósági aktája nem található meg a gyulai levéltárban.)

¹⁰³² A Turáni Rohamnak 1934 és 1939 között negyvenegy száma jelent meg. Főszerkesztője dr. Bencsi Zoltán budapesti ügyvéd volt.

¹⁰³³ A magyarországi eszperantó mozgalom igen heterogén összetételű volt, a keresztényszocialista Gisswein Sándortól a kommunista Hámán Katóig terjedt a tábor. A szociáldemokraták, és a pártjukban

eszperantó tanfolyamot szervezni. Ezt követően jórészt megismételte a rendőrségi vallomását, de azt azzal „színezte” tovább, hogy a kihallgatása során az őrsön olyan pofont kapott, hogy több métert repült, majd leverte a rádiót, ami összetört, „*mire vádlott istenigazából elvert*”.¹⁰³⁴ A bántalmazása miatt följelentette Petőköt a kerületi parancsnokságon, de azt már nem tudta, lett-e ennek következménye. A vádlott erre azt mondta, hogy nem büntették meg semmire sem. Dumitrást a védő ellenkezése dacára megeskették, pedig nyilvánvalóan elfogult tanú volt.

A következő két tanú, Fehér József és Gajda Ferenc volt. Ők megismételték a politikai rendőrségen tett vallomásukat: azt állították, hogy a vádlott azért verte meg őket, mert megszervezték a helyi MSZDP-szervezetet. Erre Petők megjegyezte Fehér vallomása kapcsán, hogy „*tanú a szociáldemokrata pártnak nem volt tagja, ma sem az, fa lopással foglalkozott*”.¹⁰³⁵ Gajda vallomása után csak annyi megjegyzést tett, hogy „*tanú apósa feketeinges szervező volt*” (ezzel arra utalt, hogy az illető valamelyik szélsőjobboldali párt aktivistája volt). Egyiküket sem eskették meg, míg ifj. Sin Sándort igen, pedig nyilvánvaló volt, hogy nem mond igazat, az ugyan teljesen életszerűtlen történet, hogy nekiesett a két vallatójának, és „legyűrte” őket.

A „turáni egyistenhívő” tanúk megismételték a korábban tett vallomásukat. Virasztó vallomása kapcsán a vádlott megjegyezte: „*tanúnak egy szava sem felel meg a valóságnak*”.¹⁰³⁶ (A „főtálos” vallomása végén elismerte, hogy valamikor belépett a nyilaskeresztes pártba...) Ezután a népügyész (a védő ellenzése dacára) még újabb hat tanú kihallgatását kérte annak igazolására, hogy a vádlott részt vett a szociáldemokraták 1931-es üldözésében és az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban. Az utóbbival kapcsolatban a népbíróság elrendelte két tanú kihallgatását.

Idősebb Sin Sándor azt vallotta, hogy az 1937-es „lebukáskor” őt is letartóztatták a civil ruhás nyomozók, de azt csak fiától hallotta, hogy „*a vádlott terítette ki az udvaron*”.¹⁰³⁷ (Az öreg Sint sem eskették meg.) Sinka László úgy vallott, hogy amikor a „*Szeményei föle lebuktatás*”¹⁰³⁸ megtörtént, a vádlott „megvasalva” kísérte be őt, és négy társát, de nem bántotta egyiküket sem. Petők megjegyezte, hogy a tanú állításával szemben nem bilincselte meg őt – már csak azért sem, mivel ott sem volt akkor, mivel részt sem vett a nyomozásban.

A tárgyalás berekesztése után a Juhász-tanács az NB.I.470/1945/5. sz. ítéletével Petők Sándort, a 63 éves, nyugalmazott főtörzsőrmestert „népellenes” bűntett elkövetése miatt főbüntetésként három év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Egyben elrendelték az előzetes letartóztatását.

Az 1946. május 2-i ítélet indoklásából világosan kitetszik, hogy a „tényállást” kizárólag a vád tanúinak vallomásaira alapozták. A népbíróság munkájának, illetőleg az ítéletnek a színvonalát jól mutatja, hogy a „tényállás” nem más, mint a tanúk vallomásainak szinte szó szerinti lejegyzése. Egyébként egyértelműen látszik, hogy Petők Sándor „fő bűne” az volt, hogy részt vett a szociáldemokrata, és az eszperantista „köntös”¹⁰³⁹ alatt folytatott kommunista szervezkedés elleni fellépésben. (Bár a felsorolt „büntettek” között ott szerepel Virasztó

meghúzódo kommunisták részvétele miatt az államhatalom nem nézte jó szemmel a mozgalmat. Az 1920-as, 1930-as években több vidéki csoportot betiltottak, 1927 januárjában Hódmezővásárhely, Szentes és Orosháza környékén a betiltott eszperantista kiadványok terjesztése miatt rendőrségi eljárások folytak.

¹⁰³⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 11. o.

¹⁰³⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 12. o.

¹⁰³⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 14. o.

¹⁰³⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 16. o.

¹⁰³⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 17. o.

¹⁰³⁹ „*Illegális kommunista csoport. A helyi eszperantó csoportból és még egy-két elvtársból jött létre...*”

Forman István: *Orosháza a második világháború idején*. Gépelt kézirat, h. é. n. 187. o. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3463/1/1975_forman_istvan.pdf (Letöltés időpontja: 2017. november 22.)

(„Koppány”) Mihály állítólagos megpofozása is.¹⁰⁴⁰) Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság a vádlott magas korát, valamint „*az általa elkövetett cselekményeknek régen történő voltát*”.¹⁰⁴¹

A népügyész kevesellte a büntetés nagyságát, emiatt fellebbezett súlyosbításért, ennek következtében a népbíróság az iratokat a népfőügyész útján fölterjesztette a NOT-hoz.

Rendhagyó módon dr. Juhász Imre tanácsvezető bíró 1946. július 31-én előterjesztéssel élt az ítélet ellen, mert „*azt nézetem szerint a népbíróság a fennálló törvényes rendelkezések ellen hozta*”. (Ilyen esettel az évtizeden népbírósági kutatásaink során még egyszer sem találkoztunk.) A népbírák által megállapított „tényállást” nem vitatta (pedig szerintem lett volna rá jó oka), azonban úgy vélte, hogy a vádlott a 15. §. 3. pontjába ütköző „népellenes” büntetést nem követte el, ugyanis – mivel nem volt őrsparancsnok – nem volt önálló joghatósága, csak beosztott volt. „*Minthogy tehát a bűncselekmény megállapíthatásához szükséges egyik lényeges tényelem hiányzik, vádlottat az ellene emelt vád alól a népbíróságnak bűncselekmény hiányában fel kellett volna mentenie*.”¹⁰⁴² (Az érveléséből az sejthető, hogy a tanácskozás során erre a tényre ugyan fölhívta a népbírák figyelmét, ezt azonban a baloldali delegáltak nem vették figyelembe, és politikai megalapozású ítéletet hoztak.)

Augusztus 27-én dr. Szűcs János népfőügyész fönntartotta a föllebbezést, ezért az iratok a NOT-hoz kerültek, amely október 23-át jelölte ki a tárgyalás nyilvános napjául. A fellebbviteli tárgyalás előtt két nappal beérkezett a NOT-hoz dr. Haller J. József¹⁰⁴³ terjedelmes kérvénye. Ebben a fővárosi ügyvéd azt kérte a Népbíróságok Országos Tanácsától, hogy „méltóztassék” a szóbeli főtárgyalás megtartását elrendelni, mivel „*az elsőbíróság ítéletének alapjául szolgáló ténybeli megállapítás a vádlott javára megváltoztatandónak látszik*”. Az indokolásában egyebek mellett fölhívta a figyelmet arra, hogy „*az elsőbírói ítéleti ténymegállapítás kizárólag az érintett sértetteknek a vallomásán alapszik*”, és objektív bizonyíték vagy érdektelen tanúvallomás ezt nem támasztotta alá.¹⁰⁴⁴ (Ehhez annyit lehet hozzátenni, hogy a népbíróságok ítélezési gyakorlatában ez általános jelenség volt.) Pedig a nyomozati iratokból az derül ki, hogy olykor az inkriminált esetnek a sértett mellett más szemtanúja is volt, de őt a nyomozás során, vagy a tárgyalás alatt nem hallgatták ki. Az sem érdekelte a nyomozó hatóságot, majd a népbíróságot, hogy kik voltak név szerint azok a civil ruhás csendőrnnyomozók, akik Dumitrást és ifjabb Sin Sándort kihallgatták. Ráadásul az a történet már „*teljesen hihetetlen*” – fogalmaz a józan gondolkodású ügyvéd –, hogy Sin „*leteperte*” az őt kihallgató két nyomozót (majd Petők „*ráncigálta*” le róluk).¹⁰⁴⁵ A védő még hosszan sorolta a szerinte hihetetlen történeteket – másként fogalmazva közönséges „kitalációkat” (hogy keményebb jelzőt ne használjunk). Arra is fölhívta a figyelmet, hogy miközben ifjabb Sin a rendőrségen és a tárgyaláson azt vallotta, hogy Petők Sándor bántalmazta őt, azt is megemlítette, hogy 1942-ben azt mondta neki:

¹⁰⁴⁰ Virasztó („Koppány”) Mihály 1945 után sem fért a bőrébe. Mint notórius följelentő és rágalmozó ellen 1956 előtt, és az után is több eljárás indult. 1964-ben a bíróság elrendelte a zártintézeti kényszergyógykezelését, az intézetből négy év múlva szabadult. Egy 1969. május 6-i összefoglaló szerint „*hazajövele óta külsőleg is meglátszik rajta a gyengeelméjűség...*” (Lásd ÁBTL, O-14980/18.)

¹⁰⁴¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 21. o.

¹⁰⁴² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 31. o.

¹⁰⁴³ Petők Sándor szegénységére hivatkozva 1946. április 19-én kérte, hogy rendeljenek ki számára védőügyvédet. A kérvény hátlapján dr. Torkos Béla orosházi ügyvéd neve olvasható, ennek ellenére a tárgyaláson dr. László Károly jelent meg kirendelt védőként. Az iratokból nem derül ki, hogy Petők Sándornak mikor bízta meg dr. Haller J. József fővárosi ügyvédet, hogy képviselje a másodfokú tárgyaláson. Róla annyi tudható, hogy 1884-ben született a Szatmár vármegyei Mezőpetriben, tehát földije és kortársa volt Petőknek, feltehetően emiatt ismerték egymást. Haller 1920-tól 1927-ig kormánypárti színekben tagja volt a nemzetgyűlésnek, de ezt követően visszavonult az aktív politizálástól, és ügyvédként dolgozott tovább.

¹⁰⁴⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 36. o.

¹⁰⁴⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 38. o.

„szerencséje, hogy nem volt vele semmi baja, mert most megbosszulná magát”.¹⁰⁴⁶ (Az is életszerűtlennek tűnik, hogy valaki 1942-ben nyíltan megfenyeget egy csendőrt.) Márpedig – érvelt dr. Haller – az egyik vallomás kizárja a másikat. Kétségsbe vonta Dumitrás Mihálynak azt a vallomását is, miszerint amikor az eszperantó-ügyben kihallgatta őt a tiszthelyettes, vele előbb „barátságosan beszélgetett”, majd hirtelen lekevert neki egy brutális pofont, ezt követően megint barátságosan tárgyaltak tovább, hogy azután ismét bántalmazza őt. Ez „lélektanilag elképzelhetetlen beállítás!”¹⁰⁴⁷ – szögezte le. Azt is megjegyezte, rendelkezésre áll bizonyíték arról, hogy az 1937-es kommunistaellenes nyomozásban Petők nem vehetett részt, mert Budapestre vezényelték. Végezetül fölhívta a figyelmet arra, hogy „a nyomozás során a vádlottnak súlyos bántalmazásokban volt része. [A kiemelés – V. G.] Mikor kihallgatásai során hazament, csak lerogyott, szólni sem tudott, csak lassanként lehetett belőle kiszedni, hogy a bántalmazások hatása alatt mindent mondott [vagyis „bevallott” – V. G.], csakhogy a kihallgatásról szabaduljon.”¹⁰⁴⁸

Talán annak köszönhetően, hogy dr. Haller fenti beadványában fölhívta a NOT figyelmét a súlyos hibákra, október 23-án a dr. Boglutz László vezette tanács elrendelte a bizonyítás kiegészítését, mellyel a gyulai népbíróságot bízta meg.

1947. január 29-én tehát tovább folytatódott Petők Sándor bűnpere a gyulai népbíróságon, ezúttal egy kulcs-tanú, (az akkor már elítélt) Perényi Zsigmond nyugalmazott orosházi csendőr alhadnagy kihallgatásával. Ő előadta, hogy az orosházi csendőrszakasz parancsnoka volt akkor, amikor 1937 júniusában Szemenyei Gy. László „bemondása” alapján a debreceni csendőrnnyomozók egy százados vezetésével felgöngyölítettek egy kommunista csoportot, letartóztatva 250 személyt.¹⁰⁴⁹ Az orosházi és környékbeli csendőröknek az akcióhoz semmi közük nem volt, abban részt nem vettek, legfeljebb annyiban, hogy 24 órán keresztül őrizték a letartóztatottakat. Őket ugyanis az akció megkezdése utáni napon fölvezényelték Budapestre egy kasszafurási ügy miatt, majd amikor visszatértek Békés vármegyébe, ezzel az üggyel foglalkoztak két hétig. Kihangsúlyozta, hogy Petők Sándor mindvégig részt vett ebben az akcióban, emiatt sem vehetett részt a kommunistaellenes nyomozásban. Egyébként „ő egyszerű beosztott csendőrtörzsőrmester volt, aki először az őrsparancsnoknak¹⁰⁵⁰ volt alárendelve, azután nekem, mint szakaszparancsnoknak, és ezért is vallhatom, hogy a továbbiakban sem volt, és nem is lehetett semmi vonatkozásban szerepe.”¹⁰⁵¹ (A tanút megeskették.)

Július 5-én váratlan fordulat történt az ügyben: a NOT elrendelte a 65 éves volt csendőr főtörzsőrmester azonnali szabadlábra helyezését, azzal az indokolással, hogy „idős korban van, beteg, gerincbántalom miatt orvosi kezelés alatt áll”.¹⁰⁵² (Kutatásaink során számos olyan esettel találkoztunk, amikor a népbíróságot nem „hatotta” meg a vádlott/elítélt idős, beteg volta, és nem engedték szabadlábra, és továbbra is előzetes letartóztatásban hagyták.)

1947. október 3-án a NOT dr. Várady Sándor vezette tanácsa a NOT.VI.6315/1946/11. sz. ítéletével (kétharmados többséggel¹⁰⁵³) az elsőfokú bíróság ítéletét „anyagi, semmisségi okból” megsemmisítette, és Petők Sándort az ellene hozott vád következményei alól fölmentette. Az indokolásból kitetszik, hogy a Népbíróságok Országos Tanácsa, bár az elsőfokú bíróság „ténymegállapítását” „valónak ismerte fel és azt ítélezése alapjául elfogadta”, de ki nem mondva ugyan, elfogadta dr. Juhász Imre tanácsvezető bíró 1946. július 31-i

¹⁰⁴⁶ Op. cit.

¹⁰⁴⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 39. o.

¹⁰⁴⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 40. o.

¹⁰⁴⁹ A kommunistaellenes nyomozásról lásd: Hollós, 1971. 194–197. o., valamint Forman, i. m. 187–188. o.

¹⁰⁵⁰ Az 1937-es csendőrségi zsebkönyve szerint a kérdéses időben Járomi Lajos tiszthelyettes volt az őrsparancsnok.

¹⁰⁵¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 45. o.

¹⁰⁵² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 60. o.

¹⁰⁵³ Az MKP által delegált népbíró azt javasolta, hogy hagyják helyben az elsőfokú ítéletet.

előterjesztésében kifejtett indokait, mert kimondta: „*vádolt szolgálatában mindvégig beosztott volt, önálló hatáskörrel nem rendelkezett, őrsparancsnok sohasem volt, más pedig az Nbr. 15. §. 3. pontjában meghatározott büntett elkövetője csak joghatósággal felruházott közalkalmazott lehet.*” A NOT jogi állásfoglalása szerint „*az elsőfokú bíróság tévedett tehát akkor, amikor a vádlottat [...] bűnösnek mondotta ki...*”.¹⁰⁵⁴

1947. október 30-án a gyulai népbíróság végzésével jogerősnek nyilvánította az ítéletet. Az idős csendőr vesszőfutása – talán – véget ért. A bosszúszomjas orosházi kommunisták (például Dumitrás Mihály) nyilván csalódottak voltak, hogy nem sikerült több évre börtönbe juttatniuk Petők Sándort. Más csendőrök 1945 utáni sorsának ismeretében azt vélelmezzük, hogy a nyugalmazott főtörzsőrmestert még évekig szemmel tartották („figyelőztették”) az állambiztonság részéről. Életének további alakulásáról sajnos nem állnak rendelkezésre források.

Aki „jó érzékkel” nyugaton maradt

Romvári György csendőrnyomozó törzsőrmester

Romvári György¹⁰⁵⁵ 1914-ben született Gyulán. (Eredeti neve Rotyis volt.) A csendőrségen belüli előmeneteléről hallgatnak az iratok. Mivel 1945 után nem tért haza Ausztriából, ezért nem lehetett kihallgatni. Csak annyi tudható róla, hogy 1942 októberétől 1943 tavaszáig a debreceni, utána pedig a szolnoki nyomozó osztályon, a közellátási csoportnál teljesített szolgálatot. Néhány forrásból az derül ki, hogy az 1940-es évek elején Endrődön is szolgált egy ideig. 1949. november 11-én az egyik bajtársa úgy nyilatkozott róla, hogy „*egy magának való, kissé büszke ember volt*”,¹⁰⁵⁶ emiatt bajtársai nem igazán kedvelték.

A Magyar Államrendőrség Gyomai Járási Rendőrkapitányság Politikai Osztályán elsőként Fuchs Simon volt endrődi deportált jelentette föl. Az 1946. január 12-i jegyzőkönyv szerint azt vallotta Czizler Lipót kihallgatásvezető előtt, hogy amikor a községből (1944. június 16-án vagy 17-én¹⁰⁵⁷) elszállították őket a szolnoki központi gettóba, ott a csendőrnyomozó őt „*borzalmasan összeverte*”, míg végül kénytelen volt elárulni, hová ásta el az értéktárgyait.¹⁰⁵⁸ Mikor 1945-ben visszaért Endrődre, megtudta, hogy Romvári Virágh István tiszthelyetessel¹⁰⁵⁹ kiásta az értéktárgyait tartalmazó ládikát, majd átadta a községi pénztárnoknak, ő pedig az 1944 őszén megalakult új előljárásnak. Amikor azonban az előljáráson utána járt a javainak, kiderült, hogy sok minden hiányzik a ládából (például arany zsebóra, női briliáns gyűrű). Vallomása végén arra célzott, hogy esetleg Romvári tette el a hiányzó tárgyakat. Két hónappal később, március 13-án megismételte a vallomását, ezúttal Liziczai Sándor r. hadnagy és Mónus Miklós r. százados, a helyi PRO vezetője előtt. Ezúttal azt vallotta, hogy a szolnoki vallatások alatt „*Romvári István [sic!] és pribékjei*” Grósz Sándor endrődi fakereskedőt annyira összeverték, hogy egy idő után meghalt. Személy szerint őt is Romvári vallatta, kínozta egészen addig, amíg el nem árulta, hogy

¹⁰⁵⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1472/1948. 67. o.

¹⁰⁵⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Romvári György népbírósági aktája: Nb. 221/1949. Az aktát 1952. január 30-án zárta le Budapesten Baráth László áv. örvezető, 49 oldalszámmal. (A borítón olvasható vizsgálati dosszié szám: V-50183, ez hiányzik az ÁBTL-ben.)

¹⁰⁵⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 6. o.

¹⁰⁵⁷ Balogh István szerint június 16-án szállították el az endrődi zsidókat Szolnokra (Balogh, 2007. 147. o.), Hirschl Mihály emlékezete szerint erre egy nappal később került sor. MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 16. o.

¹⁰⁵⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 22. o.

¹⁰⁵⁹ Virágh István tiszthelyettes nevét Kovács Márton is említette az ellene folyó eljárás során.

hová rejtette el az értéktárgyait. Aznap hallgatta ki Mónus és Liziczai Hoffmann Ferencet is, aki hasonlóképpen vallott, mint Fuchs: Romvári vezetésével a nyomozócsoporthoz mindenkit összevert, akik elébük kerültek – bár őt személy szerint nem bántották. A két politikai rendőr 1946. március 27-én még kihallgatta Hirschl Mihályt is. (Ő már 1945. október 28-án följelentette Kovács Márton volt csendőr szakaszvezetőt – lásd az ő fejezetét.) Hirschl is azt állította, hogy Szolnokon Romvári hallgatta ki, illetve kínoztatta a nyomozó társaival. Addig verték, míg el nem árulta, hogy hová rejtette el a javait. Kérdésre előadta, hogy Spilberger Józsefet annyira megverték, hogy a kínzásokba Németországban belehalt. *„Aztán Grósz Sándort is úgy megverték, s agyonra kínozták, hogy az is meghalt. Tudomásom szerint a legtöbb verést mind a kettő Romvári Istvántól [sic!]”*¹⁰⁶⁰ kapta.” – áll a jegyzőkönyvben.¹⁰⁶¹

Rajtuk kívül volt még egy följelentő, aki egészen más ok miatt vádolta meg Romvárit: Kurilla István cipészsegéd szerint 1942-ben, amikor kiszabadult a fővárosi, Mosonyi utcai toloncházból (oda „kommunista beállítottsága” miatt került) és hazaért, pár nap múlva kereste Romvári egy társával, de amikor csak a feleségét találta otthon, őt megfenyegette. Kis idő múlva visszatértek, és akkor őt „a szó szoros értelmében teljesen összevert” – vallotta a jegyzőkönyv szerint.¹⁰⁶²

Azt iratok hiányában nem lehet tudni, hogy miért nem folytatták tovább Romvári György ügyében a kihallgatásokat. Annyi bizonyos, hogy két és fél évvel később már kerestették. 1948. november 3-án a BM ÁVH szolnoki osztályáról Lombos Lajos százados értesítette a szegedi népügyészséget, hogy a volt csendőrnemzetű ügyében lefolytatta a nyomozást, és ennek során megállapította, hogy alaposan gyanúsítható az 1945. évi VII. tc.-be ütköző *„bűncselekmények sorozatos elkövetésével.”* Azt is közölte, hogy *„nevezett jelenleg is Ausztriában tartózkodik.”*¹⁰⁶³ 11-én az ÁVH debreceni osztályáról ifj. Kegyes József nyomozó azt jelentette, hogy nyomozása során megállapította: *„Romvári György a jobboldali beállítottságú csendőrök közé tartozott, barátkozni senkivel nem barátkozott, csendőri hivatásának, illetve a szolgálatnak élt.”*¹⁰⁶⁴ November 19-én dr. Tárkányi Béla szegedi népügyész a szolnoki ÁVH-tól az iránt érdeklődött, hogy a gyanúsított állt-e már bünvádi eljárás alatt? Azt is le kell ellenőrizni – írta –, hogy visszatért-e egyáltalán Magyarországra. (Egyes hírek szerint ugyanis Békés megyében bujkált.) A megkeresésre csak négy hónappal később érkezett válasz. 1949. április 23-án a BM ÁVH szolnoki osztályának vezetője, Szele Miklós rendőr őrnagy Szolnokról azt jelentette a szegedi népügyészségnek, hogy Romvári jelenleg a (stájerországi) Seidendorf falucskában tartózkodik, utolsó levelét onnan küldte haza a gyulai szüleinek. (Eszerint már figyelték a levelezését.)

Időközben, 1948. december 21-én dr. Kovács Tibor szegedi népügyész indítványozta, hogy a népbíróság nyomozólevelet bocsásson ki. (Ez csak 1949. június 4-én történt meg, de nem járt eredménnyel.) 1949. januárjában újabb két volt endrődi zsidó lakost hallgattak ki Hódmezővásárhelyen, illetve Szegeden. Özvegy Spielberger Józsefné azt vallotta, hogy Szolnokon a férjét Romvári és társai olyan brutálisan bántalmazták, hogy ő Bécsben elhunyt. Szegeden Havas Sándorné azt állította, már korábban ismerte a csendőrnemzetűt. Amikor Szolnokon őt meglátta, csak annyit mondott neki: *„ne tagadja azt, hogy vannak dolgai eltéve, én nem akarom magát bántani, így okvetlen mindet mondjon be, és talán maga lesz az egyetlen, akit nem fogok bántani.”*¹⁰⁶⁵ (Őt valóban nem bántották, mert mindent bevallott.) Vallomásának későbbi részében részletesen ecsetelte, hogy a csendőrnemzetűk milyen kegyetlenül bántak a deportáltakkal a vallatás közben.

¹⁰⁶⁰ Gyanúsítható, hogy a névelírás nem véletlen: Fuchs és Hirschl egyeztettek a vallomásukat.

¹⁰⁶¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 16. o.

¹⁰⁶² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 14. o.

¹⁰⁶³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 8. o.

¹⁰⁶⁴ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 6. o.

¹⁰⁶⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 23. o.

Az azért elgondolkodtató, hogy mindkét tanú vallomásában Romvári Istvánként emlegette a gyanúsítottat.

1949. március 7-én dr. Háberl Pál szegedi népbügyész megküldte a keletkezett nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. Az 1948.Nü.1068/10. számú vádiratában az Nbr. 11. §. 5. pontjában¹⁰⁶⁶ rögzített „háborús bűntett” elkövetésével vádolta Romvárit, mert 1944 nyarán „*mint csendőrnnyomozó őrmester a deportálásukra váró és oda összegyűjtött személyeket embertelen kínzásokkal vallatta, hogy ily módon kényszerítse őket annak elárulására, hova rejtettek el ékszereket.*”¹⁰⁶⁷

Június 7-én dr. Kovács Tibor szegedi népbügyész értesítette a békéscsabai járásbíróságot, hogy az épületében tanúmeghallgatásokat kíván tartani. 18-án ugyanis dr. Tárkányi Béla népbügyész ismét kihallgatta azokat a tanúkat, akik évekkor korábban följelentették Romvárit. A korábbi vallomásukhoz azonban semmit sem tettek hozzá, gyakorlatilag azt ismételték meg.

1949. szeptember 26-án a szegedi népbíróság dr. Kozma Endre vezette tanácsa végzésével megszüntette – esetleges előállításáig – Romvári György ellen a bűnvádi eljárást, mert még mindig nem került elő, illetve külföldön tartózkodott. Egy 1952. április 8-i dátumot viselő zárójelentés szerint a nyomozást megszüntették ellene, és a vizsgálat dossziéját irattárazták.

További sorsát – iratok hiányában – ugyanúgy nem ismerheti meg az utókor, mint ahogy azt sem lehet már tisztázni, hogy mi a valóság alapja a fentebb olvasható vádaknak.

Egy kommunista-szimpatizáns csendőrtiszt

Soltész Imre nyugalmazott őrnagy

Soltész Imre 1877-ben született Mádon, az apja egy bérlőnél szolgált, eredeti neve Kelembér volt, Sáros megyéből származott. A leendő csendőrtisztnek őt testvére volt, ő csak úgy tudta a középiskolai tanulmányait folytatni, hogy mint jeles tanuló, pénzért diákokat tanított. Az egy éves katonai szolgálata után meghalt az apja, emiatt nem tudott továbbtanulni. Jelentkezett a csendőrséghez, és mint hadapród próbacsendőrt, Pozsonyba helyezték. 1900-ban szakasziparancsnok lett hadnagyi rangban Nagyszombaton, ott is nősült meg. Onnan Pozsonyba, majd Nagyváradra helyezték, mint oktatót a legénységi iskolába. 1912-ben előléptették főhadnagynak, és Eperjesre helyezték szárnyparancsnoknak. A nagy háborút ott élte át. 1919-ben már őrnagyi ranggal rendelkezett, amikor Egerbe helyezték át. Az ún. Tanácsköztársaság idején felállított rendvédelmi szerv, a Vörös Őrség kerületi parancsnok-helyettese lett.¹⁰⁶⁸ Emiatt 1920-ban „becsületügyi vizsgálat” alá vonták, és eltiltották az egyenruha viselésétől. Az egyik vád az volt ellene, hogy amikor készült egy „feketelista” azokról a csendőrökről, „*akik nem illeszkedtek a kommun rendszerbe*”, és akiket emiatt el akartak bocsájtani, ő javasolta, hogy vegyék fel a listára Barcsay Árpád századost is, ami meg is történt. Utána Barcsay – mint írta az 1945-ös „életleírásában” – a „halálos ellensége” lett.

¹⁰⁶⁶ Eszerint háborús bűnös az is, aki „*a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtója, tette vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*” <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

¹⁰⁶⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 221/1949. 20. o. (A dossziéját 1951. október 20-án nyitották meg és 1951. december 5-én zárta le Budapest Józsa Károly áv. hadnagy.)

¹⁰⁶⁸ A Vörös Őrség és a csendőrök kapcsolatáról lásd: *A m. kir. csendőrség szerepe a forradalmakban. Eredeti okmányok alapján. I. A m. kir. csendőrség forradalmasítása 1918. évben és erkölcsi züllesztése 1919. évben.* Miskolc, 1936.

Azt állította, hogy Barcsayt a nyilasok a hatalomátvétel után rehabilitálták, és „sok zsidót és kommunistát kínzott meg és szállított Németországba.” Őt is megölette volna, de mivel katonai szolgálatot teljesített, nem tudott „hozzányúlni”. A „becsületügyi vizsgálat” során azzal is megvádolták, hogy amikor Egerben Kosztka Ágoston százados ellenforradalmat akart szervezni a kommunisták ellen, akasztással fenyegette meg. Ezen kívül előállította Kállai bányaigazgatót, mint ellenforradalmárt. Ráadásul azzal is megvádolták, hogy „A politikai megbízottakkal tegeződtem és együtt vadásztam velük Szilvásváradon.” 1922-ben ért véget a vizsgálat azzal, hogy bár felmentették, de lefokozták és irodai munkára osztották be. 1931-ben nyugdíjazták. „Tehát már 14 éve vagyok nyugdíjban, s így most a csendőrség gyűlöletessé vált szereplése miatt – melynek mint régi nyugdíjas, se oka, se részese nem vagyok, nyugdíjamtól is meg akarnak fosztani, ha nem igazolnak.” – írta 1945-ben az MKP vezetésének címzett beadványában.¹⁰⁶⁹

Bár nyugdíjas volt – írja továbbiakban, a fenti beadványában –, ennek ellenére 1944. január 1-vel SAS-behívót kapott, jelentkeznie kellett a budapesti I. hadtestnél, ahol kinevezték – tiltakozása ellenére – a Gamma gyár¹⁰⁷⁰ parancsnokává. Állítása szerint ő fél évig csak „tanulmányozta” a tennivalóit, helyette Sass őrnagy intézett mindent. „Senkinek sem árultam el, hogy kommunista érzelmű vagyok, hogy így segíthessek gyári elvtársaimon. Ezen idő alatt mindég ahhoz tartottam magam, amit a vöröshadsereg parancsnokság röpcédulákon elrendelt (ez volt az érintkezés, tehát én is szabotáltam.”¹⁰⁷¹ Például a rendelet ellenére nem állított föl a gyárban „munkás zászlóaljakat”, a fenyegetéseknél nem engedélyezte, hogy az illetőt bekísérjék a Mária Terézia vagy a Károly laktanyába, hanem helyben oldotta meg a dolgot, elintézve dorgálással. A szabotálókat nem büntette meg, hanem elbocsátatta, akik azután máshol helyezkedtek el. A gyár Németországba történő kitelepítését egy ideig szabotálta, de ezt észrevette Almay Béla vezérkari ezredes, és leszidta, utána naponként kellett neki jelentést tenni, hogyan áll a kitelepítés ügye. Egy idő után elvették tőle az intézkedési jogkört. Amikor szabadságot akart kérni, megfenyegették, hogy statáriális eljárás alá kerül. December 7-én mégis ott hagyta a gyárat és nem ment vissza. „Se nyilas, se németbarát nem voltam sohasem, már szláv származásom miatt is gyűlöltem őket.” Végül azt írta: „Kérem a pártot, vegyen védelmébe ezek utáni rágalmai ellen a belügyben működő igazoló bizottság előtt, ahová igazoltatásom és nyugdíjam további folyósítása végett kérvényemet beadtam.”¹⁰⁷²

Soltész Imre tehát azért írta az MKP vezetésének 1945. június 10-én ezt a beadványt („önéletrást”), mert védelmet szeretett volna kapni tőlük. Erre jó oka volt. Valószínűleg tudomást szerzett arról, hogy a politikai rendőrség célkeresztjébe került.

1945. július 10-én a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályán őrizetbevételi utasítást állítottak ki. A nyomtatványra rágépelték, hogy „háborús felelősség”.¹⁰⁷³ Egy, feltehetően ebben az időben keletkezett, dátum nélküli figyelőlapon az szerepel, hogy Soltész a nyilaspárt tagja volt, és „több munkás felakasztása” a bűne.¹⁰⁷⁴ Ezek után Karakas Imre nyomozó azt jelentette¹⁰⁷⁵ a Politikai Rendészeti Osztály H főcsoportján¹⁰⁷⁶, hogy a figyelőlap alapján előállította Soltészt, aki a Gamma katonai parancsnoka volt és „több munkás felakasztásának gyanúja miatt köröztetett.” Ő persze tagadta a vádat. Karakas megtudta, hogy őrizetben van Páris Ferenc (rőla azt írta Soltész a júniusi

¹⁰⁶⁹ ÁBTL, Soltész Imre vizsgálati dossziéja: 3.1.9. V-77177, 7. o. (A dossziét 42 oldalszámmal 1969. július 16-án zárta le Budapesten Vasas János r. őrnagy.)

¹⁰⁷⁰ Teljes nevén: GAMMA Finommechanikai és Optikai Művek Rt.

¹⁰⁷¹ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 8. o.

¹⁰⁷² ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 11. o.

¹⁰⁷³ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 3. o.

¹⁰⁷⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 18. o.

¹⁰⁷⁵ A jelentősről hiányzik a hónap és a nap megjelölése.

¹⁰⁷⁶ A H főcsoport foglalkozott „a volt rendőrség és csendőrség tagjainak, detektíveknek, besúgóknak” az ügyeivel. Krahulcsán – Müller, 2009. 33. o.

beadványában, hogy a gyárban nyilas pártvezető volt), aki szerinte a nyugalmazott ezredes „pribékje” volt, és most több terhelő vallomást tett rá. (Például állítása szerint mindig „éljen Szálasi üdvözléssel” köszönt.)¹⁰⁷⁷

Soltész Imre nem sokáig maradt a politikai rendőrség fogságában, mert a magas korára való tekintettel nem internálták, hanem 21-én a PRO utasítására szabadon bocsátották, de egyben elrendelték a rendőrhatalom felügyelet alá helyezését. Az indokolásban az olvasható, hogy a Gammában jóváhagyta az oda vezényelt két másik katonatiszt „munkásellenes üzelmeit és a baloldali érzelmű munkásokat különböző címeken állandóan fenyegette.”¹⁰⁷⁸

1945. november 18-án egy nyugállományú számvivő alhadnagy nyilatkozatot adott, miszerint 1932-től ismeri Soltészt. „Fentnevezett jobboldali politikai mozgalmakban nem vett részt, német, nyilas vagy más fasiszta jellegű párt tagja nem volt, ilyen pártot nem látogatott, azok célkitűzéseit, működését nem támogatta és nem helyeselte, a háborúban való részvétel, vagy a tengelyhatalmak érdekében vagy a szövetséges hatalmak ellen propagandát nem fejtett ki, magatartása a magyar nép érdekei ellen nem irányult, hátszágban vagy hadműveleti területen vérengzésben nem vett részt, erre parancsot nem adott.”¹⁰⁷⁹ Ennek ellenére a ref.-et még két és fél évig fönntartották, bár Soltész több beadványában kérvényezte annak megszüntetését. 1947. június 26-án dr. Monostori István r. őrnagy átiratban utasította Décsi Gyula r. őrnagyot, hogy „helyszíni kiszállással, bizalmas környezettanulmány útján állapítsa meg, nem terheli-e nevezettet antidemokratikus magatartás vagy jóerkölcsökbe ütköző cselekmény gyanúja.” Július 17-én azt jelentette Décsi, hogy megállapította, nevezett, mint a Gamma katonai parancsnoka, „antidemokratikus magatartást tanúsított”, ezért nem javasolta a kérelme teljesítését.¹⁰⁸⁰ Ennek ellenére december 6-án egy miniszteri biztos véghatározatával megszüntette a rendőrhatalom felügyeletet.

További sorsa a források hiányában nem ismerhető meg.

Egy sportember

Szilágyi Imre törzsőrmester

Szilágyi Imre 1910-ben született Nagykátán. Két éves volt, amikor szülei Gyomára költöztek, ott édesapjának hentes és mészáros üzlete lett. Csak négy elemi végzett. Tizennégy éves korában fölment Budapestre, és ott egy cipésmesternél lett tanonc. Amikor föl szabadult, ugyanott segédként dolgozott tovább, egészen 1931-ig. Közben tagja lett az MSZDP ifjómunkás csoportjának. 1931-ben családi okok miatt haza költözött Gyomára, és kitanulta a hentes mesterséget is. (A róla készített környezettanulmány szerint 1930 és 1933 között gépkocsivezetőként dolgozott.) 1933 és 1935 között letöltötte a katonai szolgálatát. A leszerelése után visszament Gyomára, de – mint kézzel írt „életrajz”-ában¹⁰⁸¹ olvasható – 1935 áprilisában jelentkezett csendőrnek. Fölvették, és hamarosan Makóra vezényelték az egy éves próbacsendőri iskolába. Annak elvégzése után a tótkomlói őrsön teljesített szolgálatot egészen 1939-ig, mint beosztott járőr. A „területgyarapodás” után, 1939-ben a Bereg vármegyei Nagylucskára vezényelték. 1941-ben áthelyezték a közlekedési alakulathoz. (Az eddig megismert iratokból nem derül ki, hogy mikor kapta a törzsőrmesteri rangot.) Előbb a

¹⁰⁷⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 19. o.

¹⁰⁷⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 23. o.

¹⁰⁷⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 36. o.

¹⁰⁸⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-77177, 31-32. o.

¹⁰⁸¹ ÁBTL, Szilágyi Imre operatív dossziéja, 3.1.5. O-14977/85, 9. o. (A dossziét Gubis Pál tart. alhadnagy 23 oldalszámmal Békéscsabán zárta le 1972. augusztus 22-én.)

szolnoki, majd a balassagyarmati közlekedési őrsön szolgált. 1945-ben az alakulatával nyugatra távozott, Bajorországban esett amerikai hadifogságba. (Az „Eperjes” fedőnevű gyomai informátor tudomása szerint a fogságban egy amerikai tisztnek lett a sofőrje, és „Olaszországtól Dániáig nagy területet bejártak.”¹⁰⁸²)

Valamikor 1946 tavaszán ért haza a nyugati hadifogságból Gyomára. Egy 1946. április 1-i véghatározattal – mint minden „nyugatos” csendőrt –, őt is internálták, a gyulai internálótáborba került. Április 19-én, a belügyminiszternek címzett beadványában azt kérte, hogy helyezték szabadlábra, mert ő csak parancsra, zárt kötelékben hagyta el az országot. Mellékelt kérvényéhez több dokumentumot. 1945. december 10-én Ács József, a Sopron vármegyei Egyeden élő földműves adott egy igazolást, mely szerint a lakásába beszállásoltatott Szilágyi úgy ismerte meg, mint aki „*felfogásában a nyilas politikai párttal nem egyezett, sőt, azoknak a tevékenységét ellenezte*”, a zsidó munkaszolgálatosokat segítette.¹⁰⁸³ Másnap, 11-én Sziklay András budapesti volt házparancsnok a kérésére adott számára egy nyilatkozatot, miszerint ő 1944 novemberében egy „ellenállási mozgalmat” kezdett szervezni (erről a szakirodalomban nem találtam semmiféle adatot), és Szilágyi adott neki egy gyalogsági puskát és két kézigránátot. December 20-án a balassagyarmati polgármesteri hivatal adott ki egy igazolást, hogy amíg a városban szolgált, „*demokratikus gondolkodású egyén*”-nek ismerték, aki nem vett részt a zsidók deportálásában, és „*a munkás embereket szolgálatilag nem üldözte*”. A nyilatkozatot aláíró dr. Kiss Endre városi tanácsos, illetve a polgármester, támogatták az igazolását.¹⁰⁸⁴ 1946. január 27-én pedig Egyed előljárósága kiadott számára egy erkölcsi bizonyítványt, másnap pedig az összes helyi párt, valamint a nemzeti bizottság egy-egy nyilatkozatot, mely szerint 1944. október 3-tól 1945. március 25-ig tartózkodott a községben a közlekedési csendőrcsapat parancsnokságával. „*Nép ellenes cselekményeket nem követett el, sőt, a kis embereket ott ahol tudta, támogatta. A jelenlegi rendszernek megfelelő demokratikus gondolkodású egyén, mert igen ellenezte Szálasi vállalkozását a németek mellett.*” Azt is kihangsúlyozták, hogy „*a szegény embereket igen pártolta és azokat segítette nácinevet ellenes tanácsokkal.*” (Ezt erősíti meg egy 1958-as környezettanulmány megállapítása: „*míg csendőr volt, baloldali elemekkel szimpatizált*”).¹⁰⁸⁵ A nyilatkozat végén leszögezik: „*a zsidók összeszedésében, kísérésében vagy őrzésében nem vett részt.*”¹⁰⁸⁶ Az „Eperjes” fn. informátor is azt közölte Rusznák Mihály rendőr főhadnaggyal, hogy „*állítólag, mint volt csendőrnek a zsidók mentése körül is voltak némi érdemei*”, ezért állítása szerint „*az igazoltatást is könnyedén megúsza aránylag, csendőrtiszt léte...*”¹⁰⁸⁷

1946. május 23-án megismételte a kérését, ebben azt is közölte, hogy mielőtt a csendőrség kötelékébe lépett volna, az MSZDP tagja volt, 1941-től pedig csak közlekedési csendőrként tevékenykedett. Az 1945. december 12-én, „A volt csendőrségi személyek igazolására alakult különleges igazoló bizottság”-nak benyújtott igazolási okmányai szerint ő egy ideig a Gestapo fogja volt, ezen kívül részt vett Jávor Pál és társai kiszabadításában.¹⁰⁸⁸ Több deportált szökését elősegítette, amit okmányokkal tud igazolni.¹⁰⁸⁹ Ennek ellenére a

¹⁰⁸² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 25. o.

¹⁰⁸³ ÁBTL, Szilágyi Imre vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-59384, 10. o.

¹⁰⁸⁴ ÁBTL, 3.1.9. V-59384, 3. o.

¹⁰⁸⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 23. o.

¹⁰⁸⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 2–7. o.

¹⁰⁸⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 25. o.

¹⁰⁸⁸ Ez kevésbé hihető, hiszen Jávor Pált, miután a Gestapo letartóztatta, előbb Sopronkőhidára, majd pedig Németországba hurcolták, onnan tért haza 1945. nyarán.

¹⁰⁸⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-59384, 11-12. o.

bizottság Szi/111/1945. sz. határozatával – az 1690/1945. ME rendeletre hivatkozva – 1947. június 12-én „nem igazolt”-nak jelentette ki.¹⁰⁹⁰

Egy körözési levél szerint 1946. február 25-én megszökött a csepeli internálótáborból, de március 7-én a gyomai lakásán elfogták. A jelentésben azt írta Kun Zsigmond r. alhadnagy, hogy Szilágyi azt közölte vele, ő eltávoztatást kapott a táborból.¹⁰⁹¹ Egy irat szerint visszakísértették a csepeli táborba, de május elején már Gyulán tartották fogva. 1946. október 8-án szűnt meg az internálása, ezt követően ref. alatt állt, ennek az ideje nem derül ki az iratokból.

Szilágyi Imre a szabadulása után földművelésből élt, majd a Körösvidéki Öntözővállalatnál lett gépkezelő. Már fiatal korában kitűnt a birkózó tehetségével, több versenyt megnyert. (Az 1958-as környezettanulmánya szerint vagy 20-25 érme volt.) Amint hazatért Gyomára, tovább sportolt, majd 1947-ben az egyik kommunista „tömegszervezetnek”, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ) a budapesti központjában ő lett a birkózó szakosztály vezetője. 1949-ben lehelyezték Békéscsabára, és a megye sportszakosztályait felügyelte, különös tekintettel a birkózókra. Gyoma község neki köszönhette, hogy föllendült ez a sportág, ő volt a helyi szakosztály edzője. (Ne feledjük, a birkózó sportág országszerte ezekben az években lendül fel: 1951-ben, 59 szakosztályban már 3400 igazolt versenyzőt tartottak nyilván.¹⁰⁹²)

Úgy tűnt, hogy a volt csendőr beilleszkedett a „népi demokráciába”. Csakhogy közbejött az 1956-os forradalom. Mint a BM Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya által 1957-ben „Monográfia” nevet viselő összegző értékelésnek Gyomáról szóló fejezetében olvasható, közvetlenül a forradalom kitörése előtt 359 személy volt nyilvántartásba véve, közöttük 30 helyben élő volt csendőr, így Szilágyi Imre is. (Őket az „*ellenséges kontingens*” részének tartották.)¹⁰⁹³

Gyomán az „ellenforradalom” 1956. október 28-án tört ki. Ezen a napon alakult meg a nemzeti bizottság, és a nemzetőrség is, „*ahová elsőként volt kulákok és csendőrök léptek be*” – írták Szarvas járás „monográfiájában”.¹⁰⁹⁴ Közöttük volt Szilágyi is. Néhány napos tevékenysége kimerült a járőrözésben, egyes objektumok őrzésében, „*kirívó ellenforradalmi cselekmény*” nem fűződik a nevéhez.

A forradalom leverése utáni megtorlás során a nagyközségben 50 személyt tartóztattak le, közülük 27-et internálták, 16-ot rendőrhatalósági felügyelet alá helyeztek,¹⁰⁹⁵ köztük őt is. 1957. március 9-én a gyomai Mihalik György főhadnagy a rendőrsőrsön őt is kihallgatta, de ekkor még csak arra volt kíváncsi, hogy kinél lehet fegyver, és van-e tudomása március 15-vel kapcsolatban bármiféle szervezkedésről, tüntetésről? Nem volt. Felsorolt néhány személyt, akiről úgy tudta, hogy kiszökött nyugatra („disszidált”), majd közölte, hogy egy budapesti nehéz atlétikai előadóval tart csak rendszeres (hivatalos) kapcsolatot.

Május 16-án a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság 803/1/1957.II. sz. határozatával Hidas Mihály alezredes, megyei rendőrfőkapitány, rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte (mert „*aktív ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki, s magatartása a közrend és közbiztonság szempontjából jelenleg is kifogás alá esik*”). Emiatt minden vasárnap 8 órakor jelentkeznie kellett a rendőrségen, Gyoma területét előzetes engedély nélkül nem hagyhatta el, és nem látogathatta az „*italkimérő helyiségeket, gyűléseket, összejöveteleket és egyéb nyilvános helyeket*”.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹⁰ Nem csak Szilágyi Imre járt így. Balogh István főtörzsőrmester igazolásakor az ónodiak egyhangúlag tanúsították emberséges magatartását, a baloldali gondolkodású emberek életének megvédését a német és a nyilas katonáktól. Ennek ellenére nem igazolt határozatot kapott. ÁBTL, 3.1.9. V-5808.

¹⁰⁹¹ ÁBTL, 3.1.9. V-59384, 15. o.

¹⁰⁹² https://sportszertar.wordpress.com/birkozas_tortenet/ (Letöltve 2017. szeptember 30-án.)

¹⁰⁹³ ÁBTL, Békés megye monográfiája, szarvasi járás, 3.1.5. O-14977, 216. o.

¹⁰⁹⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977, 220. o.

¹⁰⁹⁵ ÁBTL, 3.1.5. O-14977, 221. o.

¹⁰⁹⁶ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 20–21. o.

A rendőrhatalási felügyelet még egy év múlva is fennállt, legalább is ez derül ki Ujházi Mihály rendőr hadnagy 1958. április 16-i környezettanulmányából. Ez egyébként meglehetősen tárgyilagosnak tűnik, nem úgy, mint az egy nappal később elkészült „jellemzés”. Varga József gyomai főhadnagy ebben például azt írta róla, hogy „nevezett a horti rendszerben csendőr volt, és gyomán is telyesített szolgálatot, a gyomai dolgozók úgy ismerik, mint a dolgozó nép ádáz ellenségét, ezt meg is mutatta az 1956. évi ellenforradalom alatt. Az akori nemzetőrség parancsnokánál úgy jelentkezett önként szolgálat tételre, mint a többi fasiszta érzelmű volt osztályidegenek, csendőrök.”¹⁰⁹⁷ Aznap, tehát április 17-én készült róla még egy „jellemzés”. Tandí Ferenc, a II. sz. Vízgépészeti Vállalat párttitkára azt írta róla, hogy mint a gyomai birkózó szakosztály edzője, több esetben kapott „időtámogatást” a munkahelyén, de ezt „egyre inkább saját előnyére igyekezett kihasználni”. Ráadásul a munkatársaihoz való viszonya is „lassú csökkenést mutatott... [...] Politikai megnyilvánulásai szinte tüntetően sohasem voltak. [...] Alázatos, behízelgő modora arról tanúskodik, hogy a munkásság önértékes, harcos szellemének semmi nyomát nem lehet nála fellelni és így a munkáshatalom támogatására teljesen alkalmatlan, az előbbi nem is lehet róla fel sem tételezni.”¹⁰⁹⁸ (Hasonlóan rosszindulatú volt „Iványi” fedőnevű hálózati személy is, egy ismeretlen időpontban adott jelentésében: ő „törtető embernek” ismerte.¹⁰⁹⁹)

Az nem derül ki a megmaradt állambiztonsági iratokból, hogy mely időtől kezdve figyelték hálózati személyen (ügynökön) keresztül, annyi bizonyos, hogy a dossziéjában található egy 1958. április 28-i jelentés, melyet az „Eperjes” fedőnevű informátor adott róla „tartó tisztjének”, Rusznák Imrének, a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Főosztálya főhadnagyának. Az ügynök egyebek mellett azt jelentette, hogy „Az ellenforradalom idején a község életében nem játszott kimagasló szerepet.” Más egyebet nem is igen tudott jelteni, mint azt, hogy „meglehetősen visszahúzódo életet él”, és hogy jelenleg is a birkózás körül ténykedik. Az operatív tiszt megjegyezte, hogy a jelentés egy példányát megküldi Gyomára, mert „nevezett beszervezésével foglalkoznak”.¹¹⁰⁰ Annak egyelőre semmi nyomát nem találtam, hogy a beszervezés valóban megtörtént.

Az 1956-os „megingása” ellenére nyilvánvaló, hogy a volt csendőr teljesen beilleszkedett a Kádár-rendszerbe. Távol tartotta magát a politikától, és kizárólag a birkózósport, a helyi sportkör vezetése kötötte le minden szabadidejét. 1959 szeptemberében Megyeri Sándor községi párttitkár egy feljegyzésében úgy vélte: „Társadalmi rendszerünknek nem kimondottan ellensége.”¹¹⁰¹ Ez egy volt csendőr esetében már komoly elismerésnek számít.

A BM Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán Balogh László főhadnagy 1960. február 15-i jelentésében azt írta róla, hogy bár „az ellenforradalom alatt akrocitásokban [sic!] ellenséges cselekményekben nem vett részt, azonban szimpatizált az ellenforradalmi lázadással. Résztvett több ellenforradalmi felvonuláson és gyűlésen.” Erre hivatkozva szükségesnek tartotta az „operatív ellenőrzés alatt tartását”.¹¹⁰² Figyeltetését „Újfaludi” (olykor „Újfaludi Sándor”-ként említik) és „Kerekes” fedőnevű informátorokon keresztül szándékozta megvalósítani. A két ügynöktől Szilágyi dossziéjában nem találhatók jelentések, ám az egyáltalán nem zárható ki, hogy több is született vele kapcsolatban ezekben az években. („Újfaludi” 1957 márciusában még „csak” fogdaügynök volt, majd informátorra „avanzsált”. Egy 1963-as feljegyzés szerint azonban már „hálózathoz kizárt informátor” volt, de megmaradt társadalmi kapcsolatnak.)¹¹⁰³

¹⁰⁹⁷ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 23–24. o.

¹⁰⁹⁸ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 26. o.

¹⁰⁹⁹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 22. o.

¹¹⁰⁰ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 25. o.

¹¹⁰¹ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 16. o.

¹¹⁰² ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 28. o.

¹¹⁰³ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/28, 68. o.

Bár a „rendszer-konform” magatartása miatt teljesen fölösleges volt az operatív ellenőrzése (titkosszolgálati eszközökkel történő figyeltetése), csendőr múltja miatt a kádári állambiztonság továbbra is éberrel figyelte. Például 1961. augusztus 26-án Cservenák György gyomai főtörzsőrmester, II. sz. körzeti megbízott azt írta róla, hogy a mezőtúri Vízgépészeti Vállalatnál dolgozik, mint géplakatos, csak hetenként tud hazajárni a családjához, ezért politikai tevékenységéről nem tud beszámolni. *„Nem iszákos, szórakozni nemszokot eljárni, baráti kapcsolatai kiépítve nincsenek”* – írta – *„a lakására olyan személyek nemjárnak, akik ellenséges tevékenységet fejtenének ki”*.¹¹⁰⁴

Szilágyi Imre operatív dossziéjában az utolsó dokumentum 1965. május 25-i keltezésű. Aznap Ujházi Mihály r. hadnagy jelentésében megállapította, hogy ő két éve az endrődi Cipész Ktsz.-nél dolgozik. Az informátorok (a gyomai Vincze József és az endrődi Németh Gyula, a kátéesz párttitkárhelyettese) azt mondták, hogy *„munkáját becsületesen szorgalmasan végzi. Politikai kérdésekkel nem foglalkozik.”*¹¹⁰⁵ Ennek ellenére nem zárták le a dossziéját, hanem meghagyták alapnyilvántartásban.

Szilágyi Imre sorsa atipikusnak tekinthető. Az eddig megismert operatív és vizsgálati dossziékban található (olykor csak nagyon töredékes) információkból az látszik, hogy a volt csendőrök nagy részét 1945. után folyamatosan zaklatták, és államvédelmi, állambiztonsági megfigyelés alatt álltak évtizedeken keresztül. Szilágyi azonban bizonyos szempontból különleges helyzetben volt. Az 1950-es években (is) a versenysport kiemelt támogatásban részesült a kommunista hatalom részéről, ez biztosíthatott egyfajta védettséget számára. Úgy tűnik, a sportszakembernek még a csendőr múltját is elnézték.

Aki a tárgyalás előtt meg tudott szökni

Tímár Gergely főtörzsőrmester, őrsparancsnok

Tímár Gergely¹¹⁰⁶ 1901-ben született Endrődön, néhány holdas földműves családban. Hat elemiit végzett, majd szülei földjén segített a gazdálkodásban. 1927. június 1-én vonult be csendőrnek Szentesre. „Felszerelése” után a csongrádi őrsre osztották be, onnan két hónap múlva Kaposvárra vezényelték a próbacsendőr iskolába. Sikeres elvégzése után a Vásárhely-kutasi őrsre helyezték beosztott csendőrnek. Onnan Algyőre, majd 1935. május 15-ével Mezőtúrra, azután Dévaványára, később Törökszentmiklósról helyezték. A Felvidék déli sávjának visszatérte után Kassára osztották be. Onnan előbb Okányba, majd Biharugrára, ezt követően a zsadányi őrsre helyezték, mindenhol beosztott csendőr volt. 1938-ban előléptették őrmesterré. A szombathelyi őrsparancsnokképző iskolát 1942. szeptember 15-én sikeresen elvégezte, mely után Sarkadra helyezték őrsparancsnok-helyettesnek. 1943. szeptember 15-től a debreceni csendőriskolában lett segédoktató, de onnan december 1-vel (saját kérésére) Berekböszörménybe vezényelték őrsparancsnoknak. 1944. október 9-én felsőbb parancsra az őrs legénységével előbb Margitára,

¹¹⁰⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-14977/85, 27. o.

¹¹⁰⁵ ÁBTL, 3.1.9. V-59384, 24. o.

¹¹⁰⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Tímár Gergely népbíróági aktája: Nb. 1546/1948. A tartalomjegyzék szerint 1977. június 16-án zárták le Budapesten, 65 oldalszámmal. (A borítóból ki van vágva a vizsgálati dosszié száma, az ÁBTL-ben lévő V-151609. szám alatti dosszié egy névrokonának az anyagát tartalmazza!)

majd a szovjet front elől északra vonultak. Ő Balassagyarmaton „leszakadt”, civil ruhát öltött magára, és 1945. január első napjaiban hazament a szülőfalujába, Endrődre.¹¹⁰⁷

Azzal, hogy még az országhatáron belül megszökött az alakulattól, az internálást megúsza, de „természetesen” őt sem igazolták le. Hazaérve alig háromholdnyi birtokán gazdálkodva és alkalmi munkák elvállalásával próbálta eltartani háromfős családját. 1945. október 13-én kihallgatták a gyomai járási kapitányság politikai (rendészeti) osztályán, de röviden csak arról tett vallomást, hogy korábban hol szolgált, és mikor ért haza.

Az első följelentéseket 1946. február 25-én jegyezték föl a berekböszörményi rendőrőrsön. A község 1944 előtti bírója, Márki János azt a képtelenséget adta elő Tímárral kapcsolatban, hogy amikor ott volt őrsparancsnok, „*nagyon sokat kocsmazott, sokszor le volt részegedve annyira, hogy a járókelők szemeláttára az árokban fetrengett*”.¹¹⁰⁸ Rajta kívül még három helybeli zsidó vádolta meg. Az egyik tanú, Berger Hermann azt vallotta, hogy „*amikor kötelező lett a sárga csillag viselése, mindennap meg kellett jelenni a csendőrőrsön, hogy a megfelelő hejen van e a sárga csillag, mert ellentéző esetben agyonlövélssel fenyegette a zsidókat*”.¹¹⁰⁹ Aznap pedig, amikor összeszedték őket¹¹¹⁰, az egyik zsidó öregasszonyt puskatussal megütötte, azoknak a csendőröknek pedig, akik Nagyváradra kísérték őket, kiadta a parancsot, hogy akik szökést kísérelnek meg, le kell löni. Egy másik tanú, Fülöp József azt állította, hogy őt többször megfenyegette, különböző mezőgazdasági termékeket és bárányt kellett neki adnia minden ellenszolgáltatás nélkül, a feleségét pedig, amikor a többi zsidóval kísérték Nagyváradra, puskatussal megütötte (ezt azonban csupán mástól hallotta.) Egy alkalommal – szerinte – azt a kijelentést tette, hogy „*míg a zsidókat el nem pusztítják, nem lesz rend az országban*”.¹¹¹¹ Klein László szintén azt vallotta, hogy a volt csendőr különféle anyagi követeléssel zaklatta őket.

Március 19-én a gyomai járási kapitányság PRO-án Mónus Miklós r. százados, az osztály vezetője már gyanúsítottként hallgatta ki Tímárt. Ő tagadta, hogy bármiféle anyagi jellegű visszaélést követett volna el. Annyit elismert, lehet, hogy megtette a Fülöp által idézett kijelentést, de nem emlékezett a körülményekre. Ami pedig a volt községi bíró vádaskodásait illeti, azokra azt válaszolta, hogy személyes bosszúból mondhatta azokat, mert korábban volt egy nézeteltérés közöttük. Mónus kérdésére kijelentette, hogy ő nem vett részt sem a zsidók összeszedésében, sem „*más testi sértést képező sértésben*”.¹¹¹² Fél évvel később a keletkezett nyomozati iratokat a Bihar vármegyei politikai rendőrségről megküldték a Békés vármegyeinek, majd elkerültek a gyulai népügyészségre. Ott azonban érthetetlen módon nem foglalkoztak az ügygel úgymond „elfektették” azt. Mivel a gyulai népbíróságot a lecsökkent ügyfélforgalom miatt megszüntették, az iratsomó két és fél évvel később, 1948 novemberében átkerült a szegedi népügyészségre.

1948. november 18-án dr. Háberl Pál népügyész hallgatta ki Tímár Gergelyt. Ő lényegében ugyanazt vallotta, mint az 1946-os gyanúsított kihallgatása során. Az akkori vallomását azzal egészítette ki, hogy a gettózás megkezdése előtt szabadságot vett ki, hogy ne kelljen abban részt venni, de távirati úton visszarendelték. Az őrshöz tartozó három község zsidó lakosait a böszörményi község házában gyűjtötték össze, majd a kilenc beosztottja és a segítségül kapott két gyomai csendőr Biharkeresztesen keresztül a 12 kilométerre lévő nagyvárad gettóba kísérte őket, de ő ebben nem vett részt. „*Én nem voltam antiszemita*”¹¹¹³ – mondta, és ennek bizonyítékaul felhozta, hogy az egyik mezőszási zsidó származású özvegyasszonynak 1944 tavaszán – az akkori rendelkezések ellenére – engedélyezte, hogy Budapestre költözzön, a berekböszörményi gyógyszerész családját pedig – mint kivételezett zsidókat – kihozatta a nagyvárad gettóból.

¹¹⁰⁷ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 9. és 13. o.

¹¹⁰⁸ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 4. o.

¹¹⁰⁹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 8. o.

¹¹¹⁰ Az 1941-es népszámlálás idején Berekböszörményen mindössze 48 izraelita vallású lakos élt. Lásd Kepecs – Klinger, 1993. 110. o.

¹¹¹¹ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 7. o.

¹¹¹² MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 10–11. o.

¹¹¹³ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 14. o.

A vádirat szokatlanul gyorsan elkészült, mert dr. Háberl már hat nappal később, 24-én megküldte a korábban keletkezett iratokkal együtt a népbíróságnak. Az 1948.Nü.544/3. sz. vádiratában a szabadlábban védekező volt csendőrt a Nbr. 15. §. 2. pontjába¹¹¹⁴ ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg. Az 1946-os tanúvallomások alapján azzal indokolta meg a vádemelést, hogy a konkrétan felsorolt zsidóellenes és antiszemita „cselekményeivel mint közhivatalnok, a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában, ami az említett személyek személyes szabadságát veszélyeztette, de sértette is és ezenkívül vagyoni romlásukat elősegítette.”¹¹¹⁵

1949. január 10-én a volt csendőr főtörzsőrmester kézzel írt egy beadványt a népügyészségnek címezve. Ebben kérte három tanú beidézését a tárgyalására, mert szerinte igazolni tudják, hogy semmiféle anyagi visszaélést nem követett el, a gettózásakor pedig nem fenyegette meg a zsidókat, sőt, néhányukat megmentette.

Négy nappal később a szegedi népbíróság kitűzte a főtárgyalás napját, február 4-re. Aznap azonban dr. Kozma Endre vezette tanács nyomban el is napolta a tárgyalást, ugyanis sem a vádlott, sem a beidézett tanúk nem jelentek meg. Utasította az endrődi államrendőrséget, hogy március 7-re vezettesse elő a vádlottat. Ez azonban nem volt lehetséges, mert – mint ahogy egy március 4-i jelentésben a gyomai járási kapitányság fogalmazott – még januárban Endrődről „kijelentkezés nélkül eltávozott azzal, hogy a népbírósági tárgyalásra megy Szegedre, és a tanúkat viszi magával, és azóta nem tért vissza.”¹¹¹⁶

A népügyész indítványára március 7-én – Tímár távollétében – a Kozma-tanács megtartotta az újabb főtárgyalást, és nyomozó levél kibocsátását rendelte el. Fölolvasták a vádlott korábban tett vallomását, majd kihallgatták a megjelent két tanút, akik megismételték a nyomozati szakaszban tett vallomásukat. Ezek után a tanács befejezettnek nyilvánította a bizonyítási eljárást, majd rövid úton meghozták az ítéletet. Az Nb. 1546/1948/10. számú ítéletével a Kozma-tanács az ismeretlen helyen tartózkodó Tímár Gergelyt „népellenes” büntett elkövetése miatt öt év kényszermunkára, mellékbüntetésként tíz év politikai jogvesztésre és ingatlanának elkobzására ítélték. Azt is kimondta a népbíróság, hogy kézre kerülése esetén újra kell tárgyalni az ügyét. Június 7-én a népbíróság értesítette a népügyészséget, hogy a kibocsátott nyomozólevél nem vezetett eredményre – vagyis Tímár Gergelyt továbbra sem találják a hatóságok.

A népbírósági aktából nem derül ki, hogy miért szökött meg, hol bujkált, és mi lett vele a későbbiekben.

¹¹¹⁴ Népellenes büntettben bűnös: „2. aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

¹¹¹⁵ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 21. o.

¹¹¹⁶ MNL CsML, XXV. 8. fond, Nb. 1546/1948. 38. o.